

LIETUVOS EDUKOLOGIJOS UNIVERSITETAS

Renata Katinaitė-Lodh

**ŠVIETIMO PRIEINAMUMAS NUTEISTIEMS
LAISVĖS ATĖMIMO BAUSME ASMENIMS:
AUKŠTOJO MOKSLO ASPEKTAS**

DAKTARO DISERTACIJA

Socialiniai mokslai, edukologija (07 S)

edukologija

Vilnius, 2013

Disertacija rengta 2008–2012 m. Lietuvos edukologijos universitete.

Disertacinį tyrimą 2009–2010 m. rėmė Valstybinis studijų fondas.

Mokslinė vadovė

Prof. dr. Giedrė Kvieskienė (Lietuvos edukologijos universitetas, socialiniai mokslai, edukologija – 07 S)

Disertacija ginama Lietuvos edukologijos universiteto Edukologijos mokslo krypties gynimo taryboje.

Pirmininkas

Prof. habil. dr. Rimantas Želvys (Lietuvos edukologijos universitetas, socialiniai mokslai, edukologija – 07 S)

Nariai:

Prof. dr. Sniegina Poteliūnienė (Lietuvos edukologijos universitetas, socialiniai mokslai, edukologija – 07 S)

Prof. dr. Irena Zaleskienė (Lietuvos edukologijos universitetas, socialiniai mokslai, edukologija – 07 S)

Prof. dr. Irena Leliūgienė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, edukologija – 07 S)

Doc. dr. Gintautas Sakalauskas (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

Oponentai:

Prof. dr. Loreta Žadeikaitė (Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, Lietuvos edukologijos universitetas, socialiniai mokslai, edukologija – 07 S)

Prof. dr. Meilutė Taljūnaitė (Lietuvos socialinių tyrimų centras, socialiniai mokslai, sociologija – 05 S)

Disertacija bus ginama 2013 m. lapkričio 28 d. 14.00 val. viešame Edukologijos mokslo krypties gynimo tarybos posėdyje Lietuvos edukologijos universiteto 204 auditorijoje. Adresas: Studentų g. 39, LT-08106 Vilnius, Lietuva.

Disertacijos santrauka išsiųsta 2013 m. spalio 28 d.

Su disertacija galima susipažinti Lietuvos edukologijos universiteto bibliotekoje.

TURINYS

ĮVADAS	5
1. AUKŠTOJO MOKSLO PRIEINAMUMAS SOCIALINĖS ATSKIRTIES MAŽINIMO ASPEKTU	15
1.1. Aukštojo mokslo prieinamumas, jį skatinantys veiksniai.....	15
1.2. Aukštojo mokslo tendencijos kaitos procese.....	20
1.3. Nuteistų laisvės atėmimo bausme asmenų charakteristika teisiniu aspektu.....	26
1.4. Aukštojo mokslo sistemos nuteistiems asmenims prieinamumo prielaidos	30
2. NUTEISTŲ LAISVĖS ATĖMIMO BAUSME ASMENŲ SOCIOEDUKACINĖS RESOCIALIZACIJOS PRIELAIDOS	38
2.1. Nusikalstamumą lemiantys socialiniai veiksniai: šeima, mokykla, neformalios grupės	38
2.2. Nuteistų asmenų mokymosi dimensijos pozityviosios resocializacijos kontekste ..	45
2.3. Nuteistųjų edukaciniai lūkesčiai	51
2.4. Lietuvos Respublikos teisės aktų, reglamentuojančių nuteistųjų švietimą, analizė ..	56
3. TYRIMŲ METODOLOGIJA	65
3.1. Aukštojo mokslo studijų organizavimas laisvės atėmimo vietose ir projektinių veiklų nuteistųjų reintegracijos srityje įgyvendinimas	65
3.2. Tyrimų metodologinės nuostatos	68
3.3. Empirinės dalies metodų pagrindimas	74
3.4. Tyrimų dalyvių apibūdinimas	85
4. AUKŠTOJO MOKSLO PRIEINAMUMO REALIJOS LAISVĖS ATĖMIMO VIETOJE	86
4.1. Nuteistųjų, atliekančių laisvės atėmimo bausmes, aukštojo mokslo siekimas Lietuvoje ir užsienio šalyse: integracijos veiksnys	86
4.2. Aukštojo mokslo prieinamumo galimybės laisvės atėmimo vietoje: integracijos veiksnys	93
4.3. Studijų proceso laisvės atėmimo vietoje ypatumai: individualusis veiksnys.....	105
4.4. Švietimo prieinamumo ir plėtojimo svarba Lietuvos laisvės atėmimo vietose: prasmės veiksnys	118

4.5. Nuteistų laisvės atėmimo bausmėmis asmenų edukaciniai poreikiai: prasmės veiksnys.....	139
4.6. Artimųjų, dalyvavusių ar dalyvaujančių nuteistųjų studijų procese, vaidmuo: integracijos veiksnys	158
4.7. Nuteistųjų, įgijusių aukštojo mokslo išsilavinimą, laisvės atėmimo vietoje, įgytų studijų metu kompetencijų panaudojimo galimybės organizuojant socialinę reabilitaciją: integracijos veiksnys	169
IŠVADOS.....	175
REKOMENDACIJOS.....	178
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	180
PRIEDAI.....	193

ĮVADAS

Problemos aktualumas. Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 m. nuostatų (*Valstybės žinios*, 2003, Nr. 71-3216) paskirtis atliepia Europos Sąjungos strategines kryptis, kurios socialinę gerovę ir pažangą sieja su investicijomis į žmones ir į jų išsilavinimą. Pirmiausia žmogus įvardijamas vertybe ir pabrėžiamas šios vertybės puoselėjimas, ypač pasitelkiant švietimą. Kaip teigiama Valstybinės švietimo strategijos nuostatuose, investicija į žmogų sukuria palankią nišą valstybės gerovės kūrimui ir puoselėjimui, stiprinant visuomenės kūrybines galias, išsaugant tautos tapatybę, brandinant pilietinę visuomenę, didinant žmonių užimtumą ir ūkio konkurencingumą. Kartu švietimo skatinimas ir prieinamumas gali užkirsti kelią tokių socialinių negerovių kaip nedarbas, socialinė atskirtis, socialinės ligos, skurdas ir kt. plitimui. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo (*Valstybės žinios*, 2011, Nr. 38-1804) 24 straipsnio trečiame punkte kiekvienam Lietuvos Respublikos piliečiui, užsieniečiui, turinčiam teisę nuolat ar laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje, valstybė garantuoja teisę į pradinį, pagrindinį ir vidurinį ugdymą. Taip pat apibrėžiamas aukštojo mokslo studijų ir profesinio mokymo, suteikiančio pirmąją kvalifikaciją, programų prieinamumas. Minimo įstatymo 33 straipsnyje reglamentuojamas švietimo prieinamumas socialinę atskirtį patiriantiems asmenims – skurdžiai gyvenančioms šeimoms, pabėgėliams, iškritusiems iš švietimo sistemos vaikams, bedarbiams, sergantiesiems priklausomybės ligomis, taip pat grįžusiems iš pataisos įstaigų asmenims įtvirtintas jau ankstesne įstatymo redakcija (*Valstybės žinios*, 2003, Nr. 63-2853) prieš dešimtmetį. Paminėtina, kad tiek ankstesnėje Švietimo įstatymo redakcijoje (*Valstybės žinios*, 2003, Nr. 63-2853), tiek ir aktualioje (*Valstybės žinios*, 2011, Nr. 38-1804) išliko 33 straipsnio 2 punkto nuostata apie tikslinių socialinių ir švietimo programų vykdymą, už kurias atsakingos Vyriausybė ir savivaldybės įgyvendindamos socialinės integracijos projektus. Vadinasi, nepaisant socialinės padėties, Lietuvoje švietimo sistema kuriama taip, kad ji būtų pasiekiamą kiekvienam. Socialiai pažeistiems asmenims, siekiant skatinti jų veiksmingesnį prisitaikymą visuomenėje, užtikrinamas švietimo prieinamumas per socialinių paslaugų ir švietimo pagalbos teikimą.

Lietuvos pažangos strategijoje „Lietuva 2030“ (*Valstybės žinios*, 2012, Nr. 61-3050) orientuojamasi į *sumanios visuomenės kūrimą* per švietimo prizmę, t. y. numatant plačias galimybes mokytis ir tobulinti savo gebėjimus. Dokumente pripažįstama ir socialinę atskirtį patiriančių asmenų problematika bei skiriama pagalba per jų teisių pripažinimą, orumo išsaugojimą, aktyvinimą ir lygių galimybių puoselėjimą.

Įgyvendinant *besimokančios visuomenės* principą akcentuojamas atvirumas kaitai ir mokymasis visą gyvenimą. Socialinės atskirties mažinimas numatomas per nacionalinių skurdo mažinimo programų kūrimą ir įgyvendinimą. Pavyzdžiui, Nacionalinės 2010-ųjų Europos kovos su skurdu ir socialine atskirtimi metų programos (*Valstybės žinios*, 2009, Nr. 83-3448) paskirtis – kovoti su skurdu ir socialine atskirtimi skatinant tėvų atsakomybę, stiprinant bendruomenes, skleidžiant gerąją patirtį, teikiant kokybiškas paslaugas ir pan. Nors šiame dokumente konkrečiai neminima švietimo pagalba, tačiau tikėtina, kad teikiant paslaugas tarpusavio pagalbos, atsakomybės skatinimo, gerosios patirties sklaida apima ir edukacinį pobūdį. Pažangos strategijos (*Valstybės žinios*, 2012, Nr. 61-3050) vienas iš siekių sietinas su veiksmingos mokymosi visą gyvenimą sistemos sukūrimu, tokiu būdu įgyjant ir tobulinant žinias bei gebėjimus. Šio siekio įgyvendinimas numatomas Valstybinėje švietimo 2013–2022 m. strategijoje (*Projektas*, 2012-08-07). 2012 m. rugpjūčio 7 d. šio dokumento projekte akcentuojama veikli, solidari, nuolat besimokanti visuomenė, o kiekvienas jos narys – atviras kaitai, kūrybingas, atsakingas ir kryptingai besimokantis, taip siekiantis asmeninės ir šalies sėkmės. Projekte minima, kad Lietuva yra pakankamai pažengusi švietimo prieinamumo srityje (pvz., pagal jaunimo vidurinio ir aukštojo išsilavinimo lygius), tačiau pabrėžiamos probleminės sritys, susijusios su suaugusiųjų ir socialiai pažeidžiamų asmenų nepakankamu švietimu, neužtikrinančiu lygių galimybių dalyvauti visuomeniniame gyvenime. Vadinasi, socialiai pažeidžiamų asmenų įtrauktis į visuomenę projekcija numatoma per švietimą.

Socialiai pažeidžiamo asmens apibrėžtis pateikiama Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatyme (*Valstybės žinios*, 2006, Nr. 17-589), kuriame socialinės rizikos suaugęs asmuo laikomas darbingo amžiaus, esantis socialiai atskirtas dėl elgetavimo, valkatavimo, piktnaudžiavimo alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis ar toksinėmis medžiagomis, yra priklausomas nuo azartinių lošimų, yra įsitraukęs ar linkęs įsitraukti į nusikalstamą veiką, yra patyręs ar kuriam kyla pavojus patirti psichologinę, fizinę ar seksualinę prievartą, smurtą šeimoje ir yra iš dalies ar visiškai netekęs gebėjimų savarankiškai rūpintis asmeniniu (šeimoms) gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime. Šiame darbe skiriama dėmesio vienai iš socialinės rizikos asmenų grupei priskiriamų nuteistųjų laisvės atėmimo bausmė švietimo prieinamumui ir dalyvavimo švietimo sistemoje ugdymo prasmei kaip nusikalstamumą mažinančiai ir netinkamą elgseną koreguojančiai galimybei tolesniame asmens gyvenime tyrinėti. Mat pastaruoju metu vis labiau akcentuojama nuteistų laisvės atėmimo bausmė asmenų socialinė įtrauktis į visuomenę. Asmuo, tam tikrą laiką izoliuotas nuo visuomenės, praranda įprastus visuomenės piliečiams įgūdžius: bendravimo, mokymosi, profesinius, ak-

tyvaus dalyvavimo visuomenėje ir t. t. Šiuos įgūdžius ugdyti arba atnaujinti galima įgyvendinant švietimo, reabilitacijos ir kitas socioedukacines programas, pritaikytas nuteistiems ir išėjusiems iš laivės atėmimo vietų asmenims.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 m. veiklos prioritetus numačiusiame dokumente (*Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 metų veiklos prioritetai*, 2010) akcentuojama struktūrinė švietimo ir socialinės apsaugos sričių pertvarka, siekiant geresnės paslaugų minimose srityse kokybės. Švietimo plėtros tendencijos tęsiamos ir 2012 m. LR Vyriausybės veiklos prioritetuose, kur vienu iš jų laikomas veikiančios mokymosi visą gyvenimą sistemos sukūrimas, garantuojantis nuolatinį vidutinės ir aukštos kvalifikacijos darbuotojų kvalifikacijos tobulinimą, naujų kompetencijų įgijimą aukštesiose mokyklose, profesinio mokymo ir kitose įstaigose (ten pat, 2011). Viena iš galimų projekcijų minėtoje struktūroje – švietimo prieinamumo užtikrinimas ir nuteistųjų motyvacijos mokytis ugdymas laisvės atėmimo vietose esantiems asmenims – pasitelkti ne tik resocializacijos programas, bendrąjį ugdymą, profesinį mokymą, bet ir siekti aukštojo mokslo. Šią tendenciją Lietuvoje atskleidžia statistiniai duomenys, bylojantys apie gana jauną nuteistųjų amžių ir jų turimą menką išsilavinimą. *Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2012 m. veiklos ataskaitos* (2013) duomenimis, 2013 m. sausio 1 d. laisvės atėmimo vietų įstaigose buvo 9729 asmenys (tuo pačiu laikotarpiu 2012 m. – 9920) (*Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2010 metų veiklos ataskaitos* (2011) duomenimis, 2011 m. sausio 1 d. laisvės atėmimo vietose buvo 9139 asmenys). Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinės (2013) duomenimis, 2012 m. iki 18 m. buvo 70 nuteistų laisvės atėmimo bausme asmenų, nuo 18 iki 21 m. – 613 asmenų, 3158 asmenys – nuo 21 iki 30 metų. Taigi apie 45 proc. nuteistųjų priklausė jaunimo amžiaus tarpsniui. Pagal Socialinės reabilitacijos tarnybų veiklos 2012 m. ataskaitą (2013), iš 8051 laisvės atėmimo bausmės atliekančio asmens 107 yra įgiję aukštąjį universitetinį išsilavinimą, 83 – aukštąjį neuniversitetinį, 468 – aukštesnįjį, 2817 – vidurinį, 2985 – pagrindinį, 1485 – pradinį išsilavinimą, 106 asmenys – be išsilavinimo. Vadinasi, daugiau kaip pusė (4576, arba apie 56 proc.) nuteistų laisvės atėmimo bausmėmis asmenų neturi vidurinio išsilavinimo. Darytina prielaida, kad jaunimo amžiaus grupei priklausančių asmenų turimas menkas išsilavinimas nesudaro sėkmingos resocializacijos prielaidų išėjus iš laisvės atėmimo vietų. G. Sakalausko ir V. Kalpoko (2012) teigimu, laisvės atėmimo vietose esančiųjų išsilavinimas yra menkas, palyginti su prieš dešimtmetį patekusių į laisvės atėmimo vietas asmenų išsilavinimu, o iki 5 proc. nuteistųjų yra beraščiai. Per pastarąjį dešimtmetį akivaizdžiai padidėjo

nuteistųjų švietimo poreikis. Šiuo metu apie 30 proc. nuteistųjų siekia įgyti kokį nors išsilavinimą. Šias tendencijas Jungtinių Amerikos Valstijų mokslininkai atskleidė dar 1972 m. tyrimuose, po kurių buvo įtvirtinta *Pell Grant* sistema nuteistiesiems, siekiantiems aukštojo išsilavinimo¹ (Taylor, 2005).

Išsilavinimo įgijimas priklauso nuo daugelio aplinkybių, jas formuojančių principų. Vienas jų – *prieinamumas* – lemia kiekvieno žmogaus į(si)traukimą į švietimo sistemą, atsižvelgiant į asmens duomenis, interesus, mokymo įstaigų atvirumą, programų atitikimą ir kt. sąlygas (Jovaiša, 2007, p. 230). V. Keciorytės (2008) teigimu, šiuolaikinis mokymas paremtas ne vien žinių suteikimu, bet yra orientuotas į asmenybės savarankiškumo, kritinio mąstymo įgūdžių, vertybinių nuostatų, atsakomybės, saviraiškos galimybių atradimo, veikimo ir kt. ugdymą. Vadinasi, mokymo procese prieinamumas užtikrina galimybę žmogui tiek įgyti reikiamų žinių, tiek tobulėti kaip visavertei asmenybei. Klasikinėje pedagoginėje literatūroje *prieinamumo* samprata aiškinama siauriau nei šiuolaikiniame edukologijos kontekste. Jei prieš keletą dešimtmečių prieinamumas buvo tyrinėtas daugiau per mokymo turinio prizmę (pvz.: nuo lengvo – prie sunkaus, nuo bendro – prie atskiro (Stulpinas, 1979, p. 12–13), tai šiandiniame švietimo procese prieinamumas siejamas su asmenybiniais ir socialiniais veiksniais, lemiančiais asmens dalyvavimą švietimo procese. Pabrėžtinai ir Europos Sąjungos švietimo politikos vienas esminių švietimo principų – mokymasis visą gyvenimą, kuriuo siekiama sudaryti galimybes žmogui nuolat tobulėti, atnaujinti žinias, tokiu būdu atliepiant sparčius visuomenėje vykstančius pokyčius (Kuncaitis, 2009, p. 38). Pastaruoju metu atkreipiamas dėmesys ir į prieinamumo principo reikšmę aukštojo mokslo procese, akcentuojant studijų lankstumą, atvirumą ir pritaikomumą bei akademinį bendradarbiavimą (Kraujutaitytė, 2002; Keciorytė, 2008; Navickienė, 2011). Taip pat minimas ir socialiai pažeidžiamų asmenų socialinio statuso aspektas kaip švietimo prieinamumo principo įgyvendinimas didinant socialinę įtrauktį. Todėl šiuo darbu siekiama ištirti aukštojo mokslo prieinamumą laisvės atėmimo vietose lemiančius esminius veiksnius, kurie skatina socialinę atskirtį patiriančių asmenų dalyvavimą aukštesnės pakopos švietimo procese. Toliau darbe švietimo prieinamumas nagrinėjamas aukštojo mokslo aspektu.

Mokslinė problema. Prieš dešimtmetį teisės aktuose atsiradęs dėmesys socialiai pažeidžiamų asmenų reintegracijos efektyvumui didinti pasitelkiant švietimą ir nuteistų laisvės atėmimo bausmės asmenų švietimo poreikis skatina analizuoti jo

¹ School grants for Inmates [žiūrėta 2013-01-06]. Prieiga per internetą: <http://www.ehow.com/list_5799225_school-grants-inmates.html>.

prieinamumą kaip vieną iš socioedukacinės pagalbos, saviraiškos, vertybių kaitos, taip pat švietimo įprasminimo tarp minimų asmenų formų. Teigtina, kad nuteistųjų išsilavinimas yra nepakankamas, siekiant sėkmingai reintegruoti į visuomenę, būti konkurencingiems darbo rinkoje ir jaustis visaverčiais piliečiais. Dalyvavimas švietimo procese skatina pozityvų mąstymą, vertybinių nuostatų kaitą, gyvenimo tikslų formulavimą ir pasirengimą jų siekti, asmeninį tobulėjimą per mokymosi visą gyvenimą prizmę. Taigi, atsižvelgiant į teisės aktų nuostatas ir mokslines išvalgas, disertacijoje keliami šie probleminiai klausimai, susiję su: prieinamumo sąlygomis – *kokios yra aukštojo mokslo prieinamumo laisvės atėmimo vietose sąlygos?*, su dalyvavimo švietimo sistemoje įprasminimu – *kokia laisvės atėmimo vietoje įgyto išsilavinimo prasmė nuteistojo socialinei integracijai?*, su ekspertų pozicija apie aukštojo mokslo plėtojimą pataisos įstaigose – *koks yra ekspertų požiūris į aukštojo mokslo plėtojimo laisvės atėmimo vietose galimybes?* ir su studijų įgyvendinimu laisvės atėmimo vietoje – *kokios nuteistųjų galimybės studijuoti būnant laisvės atėmimo vietose Lietuvoje ir užsienio šalyse?* Probleminių klausimų ištyrimas sietinas su *mokslinės problemos formulavimu – sėkmingos socialinės įtraukties į šiuolaikinę visuomenę procesą gali sustiprinti aukštojo mokslo prieinamumas laisvės atėmimo vietose, kuris įprasmintų vidurinį (kartu su profesiniu) išsilavinimą kaip nuoseklią ugdymosi tąsą, atlieptų mokymosi visą gyvenimą principą bei prisidėtų prie besimokančios visuomenės plėtos.*

Disertacijos **tikslas** – ištirti aukštojo mokslo prieinamumą laisvės atėmimo bausmėmis nuteistiems asmenims ir pagrįsti sėkmingo jo realizavimo galimybes.

Darbo tikslui pasiekti formuluojami **uždaviniai**:

- 1) pagrįsti švietimo prieinamumo nuteistiems laisvės atėmimo bausme asmenims sąlygas sėkmingai jų resocializacijai;
- 2) apibūdinti nuteistųjų laisvės atėmimo bausme charakteristikas socialiniu pedagoginiu ir psichologiniu aspektais;
- 3) apibendrinti laisvės atėmimo vietose esančių asmenų dalyvavimo aukštojo mokslo studijose patirtį Lietuvos ir užsienio šalyse;
- 4) įvertinti aukštojo mokslo prieinamumą laisvės atėmimo vietose kaip socialinę intergraciją skatinančią priemonę, numatant aukštojo mokslo prieinamumo plėtojimo sąlygas.

Tyrimo objektas – aukštojo mokslo prieinamumas laisvės atėmimo vietose.

Ginamieji teiginiai:

- 1) Švietimo, taip pat ir aukštojo mokslo, prieinamumo sąlygas apibrėžia teisės aktai, kurie neriboja išsilavinimo įgijimo galimybių socialinę atskirtį patiriantiems asmenims, tokiu būdu sudarant palankias galimybes socialinei integracijai.

2) Nuteistųjų laisvės atėmimo bausmė socialinės pedagoginės ir psichologinės charakteristikos sietinos su elgesio ypatumais, šeimos tarpusavio santykiais, mokykloje esančia aplinka ir mokymosi rezultatais, neformalių grupių įtaka netinkamos elgsenos formavimuisi.

3) Laisvės atėmimo vietose esantys asmenys Lietuvoje ir užsienio šalyse turi realias galimybes siekti aukštojo mokslo, tačiau užsienio šalyse yra didesnė studijų programų pasiūla nei Lietuvoje.

4) Aukštojo mokslo prieinamumo plėtojimas pataisos įstaigose paskatintų nuteistųjų socialinę integraciją, o pats procesas būtų efektyvesnis bendradarbiaujant švietimo ir penitencinėms įstaigoms.

Mokslinis iširtumas. Analizuojant kriminologinius, teisinius bei edukologinius teorinius šaltinius pastebėta, kad daug dėmesio sutelkiama į teorinius ir empirinius tyrinėjimus, kuriuose akcentuojama ir išsilavinimo teigiama įtaka nusikalstamumo raiškai mažinti (Karpowitz, Kenner, 1995; Lochner, Moretti, 2001). J. Teivans-Treinovskis (2010) akcentavo nuteistųjų resocializacijos esminius du elementus: darbą ir švietimą. Autorius pabrėžia, kad šiuo atveju švietimas suprantamas ne tik kaip galimybė įgyti formalų išsilavinimą pataisos įstaigoje, bet ir kaip neformali ir pridėtinė vertė sukurianti ugdymo dermė visavertės asmenybės dalyvavimui visuomenėje. Statistika patvirtina, kad, pavyzdžiui, Latvijoje apie 50 proc. nuteistųjų yra jau antrą kartą teisti laisvės atėmimo bausmėmis. Galima to priežastis yra formalių ir neformalių edukacinių veiklų nuteistiesiems stoka. Taip pat paminėtinas ir kitų veiklų, sietinų su pasirengimu gyvenimui laisvėje, nepakankamumas, tai sudaro esminį sėkmingos resocializacijos pagrindą (Teivans-Treinovskis, 2010). Pietų Amerikos mokslininkai M. L. Alzua ir kt. (2008), tyrinėdami švietimo įtaką nuteistiesiems Argentinos pataisos įstaigose, įvardijo teigiamą smurto ir tarpusavio konfliktų prevencijos poslinkį. Kitaip tariant, kuo didesnis nuteistųjų išsilavinimas, tuo mažesnė smurtavimo ir tarpusavio konfliktų tikimybė laisvės atėmimo vietose. T. Schulleris (2009) ir R. O'Brienas (2010), tyrinėdami nuteistųjų švietimo aspektus Didžiojoje Britanijoje, pabrėžė nuotolinio mokymosi technologijų taikymo pataisos įstaigose reikšmę. Pasak T. Schullerio (2009), daugiau kaip 8000 nuteistųjų išbandė nuotolinio mokymosi kursus, kurių jiems siūloma daugiau nei 600. Autorius pabrėžė, kad daugiau kaip 20 pataisos įstaigų išbandytas ribotos prieigos internetas su nuotolinio mokymosi kursais. Mokslininkai M. O'Neil (1990), J. Gerber, E. J. Fritsch (1995), A. M. Reuss (1997), M. C. Wright (2001), C. B. A. Ubah (2004), M. E. Torre, M. Fine (2005), J. Contardo, M. Tolbert (2008), Ch. B. Freyberg (2009), A. Swimpson (2011) tyrinėjo aukštojo mokslo įtaką nuteistųjų resocializacijai. Autorė A. Swimpson (2011) telkė dėmesį į nuteistų moterų išsilavinimo

perspektyvas. Mokslininkės atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad aukštojo mokslo įgijimas turėjo teigiamą poveikį minėtų tyrimo dalyvių sėkmingai resocializacijai. Mokslininkai S. Aos ir kt. (2006) ir D. L. MacKenzie (2006) savo ilgalaikių tyrimų analizes grindžia teiginiu, kad nuteistųjų dalyvavimas švietimo programose keičia jų elgesį, 30 proc. mažina kriminogenines (recidyvines) nuostatas ir kelia prielaidas, kad intensyvus dalyvavimas formaliosiose švietimo programose ir darbiniam ugdyme labiausiai prisideda prie sėkmingos nuteistųjų socialinės įtraukties bei asmenybės pozityvių vertybių kaitos įtvirtinimo.

Moksliniuose veikaluose plačiai aprašytos nusikalstamumo priežastys (Valickas, 1997; Leliūgienė, 1997; Bitinas, 2002; Merkys ir kt., 2002; Kvieskienė, 2005; Žukauskienė, 2006), kurios būdingos ypač paauglystės amžiaus tarpsniui. Tačiau pastebima, kad laiku neišspręstos problemos gali būti tik tolesnės kriminalinės raiškos pasekmė suaugusio asmens gyvenime. Šiame darbe nepilnamečių nusikalstamumo tematika nagrinėjama tiek, kiek tai siejasi su galimų nesėkmių mokyklose įtaka nusikalstamų veikų raidai. Viena iš nesėkmių vienareikšmiškai sietina su mokymosi motyvacijos stoka (Indrašienė, Suboč, 2009), ankstyvo iškritimo iš švietimo sistemos veiksniais. Akivaizdu, kad dalyvavimas švietimo procese ir edukacinių lūkesčių tenkinimas pagrindžia mažesnę netinkamo elgesio ir nuostatų nepaisymo tikimybę (Prakapas, Katinaitė, 2008). Tačiau akcentuotina, kad nuteisti laisvės atėmimo bausmės asmenys, kurie pasižymi teigiama mokymosi motyvacija, gali ir pataisos namuose įgyti atitinkamą išsilavinimą (turimas omeny ne tik vidurinis, bet ir aukštasis išsilavinimas). G. Sakalauskas ir V. Kalpokas (2012) pabrėžia, kad Lietuvoje tik nedidelė dalis nuteistų laisvės atėmimo bausmėmis asmenų turi galimybę dirbti arba mokytis laisvėje, t. y. už pataisos įstaigos ribų. O daugelyje Europos Sąjungos šalių tai yra įprasta praktika. Lietuvoje vis dar stokojama dėmesio nuteistųjų švietimo prieinamumui ir jo problematikai tiek moksliniu, tiek praktiniu kontekstais. Disertacijoje dėmesys koncentruojamas į nuteistų laisvės atėmimo bausmės asmenų aukštojo mokslo įgijimo galimybes būnant pataisos įstaigoje. Mokslininkai tyrinėja atskirus minimos problemos aspektus: teisės mokslų (I. Michailovič (2001); R. Drakšas (2004); A. Kiškis (2006); S. Mesonienė (2009); G. Švedas (2010); R. Uscila (2011); G. Sakalauskas, V. Kalpokas (2012) ir kt.), socialinio ugdymo ir socializacijos (Z. Plužek (1996); I. Leliūgienė (1997); V. Kučinskas, R. Kučinskienė (2000); A. Juodaitytė (2002); B. Bitinas (2004); G. Kvieskienė (2005); A. Dumčienė, Z. Bajoriūnas (2006); R. Prakapas, R. Katinaitė (2008); I. Kuginytė-Arlauskienė, P. V. Stalioraitis, I. Žemaitaitytė (2010) ir kt.), aukštojo mokslo (D. Gudaitytė, P. Jucevičienė (2000); V. Kraujutaitytė (2002); R. Želvys (2005); V. Keciorytė (2008); G. Purvaneckienė, G. Čiužaitė (2010); G. M. Linkaitytė, V. Jaku-

bauskaitė (2010); A. Pūraitė (2011); V. Navickienė (2011); V. Gilžienė (2011); L. Thomas (2011); L. Hobeanu Vacarescu (2011); R. Lazutka, D. Šliužaitė (2012); E. Pushkareva, Y. Pushkarev (2012); B. O. Mayer, D. V. Eyzrezov (2012) ir kt.), nuteistųjų švietimo (D. Karpowitz, M. Kenner (1995); L. Lochner, E. Moretti (2001); J. S. Vacca (2004); R. Kalendra (2006); E. Mickūnaitė (2008); M. L. Alzua ir kt. (2008); D. L. Mackenzie (2008); P. E. Leone ir kt. (2008); G. G. Gaes (2008); T. Schuller (2009); S. Machin ir kt. (2010); R. O'Brien (2010); J. Teivans-Treinovskis (2010); A. Swimpson (2011); R. Katinaitė, I. Čibiraitė (2011) ir kt.), reintegracijos (A. Pakalkaitė (2004); I. Kuginytė-Arlauskienė (2006); C. A. Visser, J. Travis (2011); R. Uscila, O. Merfeldaitė (2012) srityje ir kt.

Mokslinis naujumas. Visuomenėje vykstantys pokyčiai lemia pertvarkas ir reformas. Vykstant reformoms švietimo srityje, vis daugiau dėmesio skiriama socialiai pažeidžiamoms grupėms, tarp jų ir nuteistiesiems. Norminiuose dokumentuose, reglamentuojančiuose švietimo sistemą ir jos nuostatas, per pastarąjį dešimtmetį atsirado *švietimo pagalbos sąvoka*, taip pat pabrėžiamas *mokymosi visą gyvenimą principas*. Vadinasi, tikslinga tyrinėti nuteistųjų reintegracijos ypatumus per dalyvavimo švietimo procesuose plėtros aspektus. Tyrinėjimai, apimantys ir aukštojo mokslo įtaką socialiai pažeidžiamų asmenų reintegracijai, užsienio šalyse yra atliekami keletą dešimtmečių, o Lietuvoje ši niša dar nėra išplėtotą. Todėl tikslinga apibendrinti Lietuvos ir užsienio šalių mokslines ir praktines išvalgas, ištirti aukštojo mokslo prieinamumo sąlygas Lietuvoje ir pagrįsti aukštojo mokslo įtaką nuteistųjų pozityviajai reintegracijai.

Disertacijoje teoriškai ir empiriškai atskleidus aukštojo mokslo prieinamumą lemiančius veiksnius ir išryškinus galimybes jiems įgyvendinti, išskiriamos darbo **teorinė ir praktinė reikšmės**. Teorinėje darbo dalyje teisiniu, socialiniu ir edukaciniu aspektais atskleistas aukštojo mokslo prieinamumas lėmė tolesnio empirinio tyrimo eigą. Empirinėje darbo dalyje atskleidžiami ekspertų, aukštojo mokslo studijas pataisos įstaigose baigusių ar dar besimokančių nuteistųjų, jų artimųjų požiūris į aukštojo mokslo prieinamumą laisvės atėmimo vietoje.

Teorinė darbo reikšmė pateikiama pasiekus šių rezultatų:

- *individualiu lygmeniu* įrodyta: 1. Įgyvendinus aukštojo mokslo prieinamumo galimybes laisvės atėmimo vietose įprasminama nuosekli ugdymosi tąsa, taip užtikrinant mokymosi visą gyvenimą, tęstinio mokymo, besimokančios visuomenės ir pan. principų įgyvendinimą, kai izoliacija nuo visuomenės negali riboti asmens turimų edukacinių poreikių raiškos ir jų patenkinimo galimybių. 2. Aukštojo mokslo prieinamumas laisvės atėmimo vietoje gali mažinti netinkamo elgesio raiškos tikimybę ir didinti sėkmingos resocializacijos prielaidas.

- *instituciniu lygmeniu* atskleista: 1. Lietuvoje laisvės atėmimo bausme nuteisti asmenys turi galimybę siekti aukštojo išsilavinimo. Paminėtina, kad studijų procese reikšmingus vaidmenis atlieka aukštojo mokslo ir pataisos įstaigos bei artimieji, kurie suinteresuoti nuteistų giminaičių edukaciniu ugdymu. 2. Studijų metu įgytos kompetencijos gali būti pritaikomos laisvės atėmimo vietose padedant organizuoti sociokultūrinę veiklą, socialinės reabilitacijos užsiėmimus ir vesti grupines terapijas bei edukacinius užsiėmimus.
- *visuomeniniu lygmeniu* išnagrinėta: 1. Aukštojo mokslo transformavimosi į masinį visuomenės poreikius tenkinantį mechanizmą bruožai besikeičiančios visuomenės kontekste. 2. Užsienio šalyse nuteistiesiems prieinamos studijavimo aukštosiose mokyklose galimybės. Skirtingai nei Lietuvoje, užsienio šalyse pačios mokymosi įstaigos siūlo įvairesnių programų siekiantiems studijuoti nuteistiesiems.

Praktinę darbo reikšmę apibūdina šios išvagos:

- Remiantis empiriniais tyrimais pagrįstas aukštojo mokslo įgyvendinimas laisvės atėmimo vietose kaip sėkmingą resocializaciją skatinantis mechanizmas, sudarantis terpę tolesniam mokslinių tyrimų projektavimui.
- Teorinė analizė ir empirinių tyrimų rezultatai naudingi aukštosioms mokykloms ir pataisos įstaigoms, konstruojant socialinį dialogą švietimo prieinamumo kokybei gerinti.
- Įgytos studijų metu kompetencijos praktiškai pritaikomos laisvės atėmimo vietoje prisidedant prie sociokultūrinių ir socialinės reabilitacijos veiklų organizavimo ir įgyvendinimo.

Rengiant disertaciją ir siekiant išsamiau išnagrinėti tiriamą problemą taikyti *teoriniai, empiriniai, statistiniai metodai*.

Teoriniai: *mokslinės literatūros analizė*, siekiant apžvelgti tiek Lietuvos, tiek užsienio autorių bei informacijos šaltinių pateikiamas išvagas; taikant *teisės dokumentų turinio (content) analizės* metodą, buvo parengta Lietuvos norminių dokumentų apžvalga.

Empiriniai: 8 *ekspertų apklausa*, apklausiant penitencinės teisės krypties teoretikus ir praktikus; 5 nuteistųjų, įgijusių aukštąjį išsilavinimą ir dar siekiančių įgyti, *klausimynas*; 3 nuteistųjų *pusiau struktūrinis interviu*, išsiaiškinant jų požiūrį apie studijas; 3 artimųjų, dalyvavusių nuteistųjų studijų procese, *klausimynas*, atskleidžiant jų vaidmenį ir požiūrį į studijų procesą; 7 užsienio šalių teisingumo ministerijų arba institucijų, kurios renka informaciją apie nuteistųjų išsilavinimus, *apklausa elektroniniu paštu*; *anketos* metodu apklausiant 318 nuteistųjų ir išsiaiškinant švietimo prasmę bei ateities projekcijas, susijusias su tolesniu mokymusi.

Statistiniai: statistinių duomenų analizė, taikant statistinę SPSS (angl. *Statistical Package for the Social Sciences*) 17.0 versijos programinės įrangos paketą.

Detalus metodų pasirinkimo ir taikymo apibūdinimas pateikiamas darbo trečiojoje dalyje.

Disertacijos struktūra. Darbą sudaro: įvadas, keturi skyriai, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas ir priedai. Pirmoje darbo dalyje analizuojami švietimo sistemos ypatumai, aptariant aukštojo mokslo prieinamumo galimybes laisvės atėmimo vietose. Remiantis literatūros šaltiniais antroje dalyje nagrinėjamos nuteistų asmenų resocializacijos teorinės prielaidos teisiniu, edukologiniu ir psichologiniu aspektais: pateikiama nuteistųjų samprata teisiniu aspektu, aptariamos esminės nusikalstamumo priežastys, atskleidžiamas resocializacijos sisteminis kontekstas. Trečia dalis skirta metodologijai, pateikiant tyrimo priemones ir jų pasirinkimą pagrindžiančias koncepcijas. Tyrimų, susijusių su nuteistųjų aukštojo mokslo prieinamumu, jo sąlygomis ir studijų vertinimu, rezultatų analizė bei interpretacija pateikiama ketvirtoje dalyje. Pabaigoje pateikiamos teorinės ir empirinės dalių išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas ir tyrimo priemonės.

Darbe pateiktos 43 lentelės ir 12 paveikslų. Bendra darbo apimtis 230 puslapių (su priedais). Panaudota 210 literatūros šaltinių lietuvių, anglų, rusų kalbomis. Prieduose (9 priedai) pateikiamas pristatytų mokslinių darbų sąrašas ir apklausos priemonės.

---

1. AUKŠTOJO MOKSLO PRIEINAMUMAS SOCIALINĖS ATSKIRTIES MAŽINIMO ASPEKTU

1.1. Aukštojo mokslo prieinamumas, jį skatinantys veiksniai

Norint atskleisti aukštojo mokslo prieinamumo galimybes laisvės atėmimo vietose esantiems asmenims, tikslinga aptarti švietimo sistemos prieinamumo sampratą bei aukštojo mokslo studijų reglamentavimą. Išsiaiškinus prieinamumo apibūdinimą, taip pat pravartu atskleisti jį lemiančias sąlygas ir skatinančius veiksnius.

Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme (*Valstybės žinios*, 2011, Nr. 38-1804) švietimas apibūdinamas kaip „ugdyimas ir išsilavinimo teikimas, savišvieta; taip pat mokinių, jų tėvų (globėjų, rūpintojų), švietimo įstaigų, mokytojų ir kitų švietimo teikėjų, švietimo pagalbos specialistų veiklų visuma“. Dokumente švietimo tikslai nukreipti į asmenybės kūrybinių gebėjimų tobulinimą, įgyjant kompetencijų ir (ar) kvalifikaciją, įsitvirtinimą darbo rinkoje, tobulinimąsi visą gyvenimą bei į šalies ūkio pažangą, nuolatinį tobulėjimą ir tarptautinių siekių vykdymą. Švietimo tikslai įgyvendinami laikantis tokių principų:

kontekstualumas, kuris sietinas su šalies ūkinės, socialinės, kultūrinės raidos kontekstu, atsinaujinimu, atliepiančiu nuolatinės kaitos dėsningumus;

veiksmingumas, kuris nukreiptas į kokybiškų rezultatų siekį, racionalų išteklių naudojimą, nuolatinį vertinimą, analizavimą ir savo veiklos planavimą bei veiksmingų vadybos principų taikymą;

tęstinumas, kuris reiškia lanksčią, atvirą ir įvairiomis formomis bei institucijų sąveika pagrįstą švietimo sistemą, sudarančią sąlygas asmeniui mokytis visą gyvenimą;

lygios galimybės užtikrina socialiai teisingą švietimo sistemą, asmens teisių įgyvendinimą, kiekvienam asmeniui švietimo prieinamumą, bendrojo išsilavinimo bei pirmosios kvalifikacijos įgijimą ir tolesnio tobulėjimo galimybes.

Nors pastarasis principas Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme (*Valstybės žinios*, 2011, Nr. 38-1804) minimas pirmiausia, tačiau, atsižvelgiant į tai, kad darbo tema siejama su švietimo prieinamumu, toliau bus plėtojamas per prieinamumo aspektą.

L. Jovaiša (2007, p. 230) prieinamumą (angl. *accessability*, vok. *Zugangsmoeglichkeit*) apibūdina, kaip mokymo institucijų, programų, mokesčių, nuotolių tinkamumą tam tikro amžiaus, išsilavinimo, interesų asmenims. Klasikinėje pedagoginėje

literatūroje prieinamumo samprata buvo dažniausiai siejama su mokymo turiniu, pvz.: nuo lengvo – prie sunkaus, nuo bendro – prie atskiro, nuo artimo – prie tolimo. T. Stulpinas (1979, p. 12–13) prieinamumą priskyrė didaktikos specifiniams principams, kurie dažnai yra jungiami su kitais tarpusavyje susijusiais principais. Paminėtini tokie jungimai kaip mokymo moksliskumas ir prieinamumas, prieinamumas su sąmoningumu bei aktyvumu. Autoriaus teigimu, prieinamumo principo taikymą lemia ugdytinio amžius, individualūs ypatumai ir besimokančiojo galimybės. Šiuolaikiniame švietimo procese prieinamumas nagrinėjamas plačiau: mokymo turinio, amžiaus, socialinės padėties, gyvenamosios vietos, finansiniu, integracijos, mokymosi visą gyvenimą ir kt. aspektais. Pagal Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo (*Valstybės žinios*, 2011, Nr. 38-1804) 6 straipsnį, švietimo prieinamumas užtikrinamas per šias švietimo formas:

1) formalųjį švietimą (pradinį, pagrindinį, vidurinį ugdymą, formalųjį profesinį mokymą ir aukštojo mokslo studijas);

2) neformalųjį švietimą (ikimokyklinį, priešmokyklinį, kitą neformalųjį vaikų (taip pat formalųjį švietimą papildantį ugdymą) ir suaugusiųjų švietimą);

3) savišvietą;

4) švietimo pagalbą (profesinį orientavimą, švietimo informacinę, psichologinę, socialinę pedagoginę, specialiąją pedagoginę ir specialiąją pagalbą, sveikatos priežiūrą mokykloje, konsultacinę, mokytojų kvalifikacijos tobulinimo ir kitą pagalbą).

Toliau darbe bus gilinamasi į formalųjį švietimą, kuris apima ir aukštąjį mokslą.

Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatyme (*Valstybės žinios*, 2009, Nr. 54-2140) apibrėžtos dviejų tipų aukštosios mokyklos, t. y. universitetai ir kolegijos. Aukštosios mokyklos vykdo studijas pagal laipsnį suteikiančias ir laipsnio nesuteikiančias studijų programas. Studijos skirstomos į tris pakopas: pirmajai priskiriama bakalauro ir profesinio bakalauro. Bakalauro studijas vykdo universitetai (studijų programos apimtis yra ne mažesnė kaip 210 ir ne didesnė kaip 240 kreditų), o profesinis bakalauro laipsnis suteikiamas kolegijų (studijų programos apimtis yra ne mažesnė kaip 180 ir ne didesnė kaip 240 kreditų) išduodamais studijų baigimą patvirtinančiais diplomais. Antros pakopos magistrantūros studijų programos apimtis yra ne mažesnė kaip 90 kreditų ir ne didesnė kaip 120 kreditų. Paminėta, kad trečios pakopos doktorantūrą gali vykdyti tik universitetai, o doktorantūros studijų apimtį nustato Vyriausybė. Gali būti vykdomos vientisosios studijos (studijų programos apimtis yra ne mažesnė kaip 300 ir ne didesnė kaip 360 kreditų), apimančios pirmąją ir antrąją studijų pakopas. Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatyme (*Valstybės žinios*, 2000, Nr. 27-715) aukštosiose mokyklose reglamentuojamos dviejų tipų studijos –

nuosekliosios ir nenuosekliosios. Pagal minimo įstatymo 39 straipsnį universitete nuosekliosios studijos laikomos:

- 1) pagrindinės (pirmoji pakopa);
- 2) magistrantūros, specialiosios profesinės (antroji pakopa);
- 3) vientisosios (suderintos pirmoji ir antroji pakopos);
- 4) rezidentūros, meno aspirantūros, doktorantūros (trečioji pakopa).

Pagrindinės nuosekliųjų studijų formos yra šios: dieninė, vakarinė ir neakivaizdinė. Nenuosekliųjų studijų formas nustato pati aukštoji mokykla.

Visuomenės ir ūkio poreikiams tenkinti aukštoji mokykla gali organizuoti studijas asmeniui perkvalifikuoti, jo kvalifikacijai kelti, profesiniams įgūdžiams tobulinti. Šios studijos, dar vadinamos tęstiniu mokymu, vykdomos pagal nuosekliųjų arba nenuosekliųjų studijų programas aukštosios mokyklos (tiek universiteto, tiek ir kolegijos) nustatytais sąlygomis (*Valstybės žinios*, 2000, Nr. 27-715). Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatyme numatoma, kad perkvalifikavimo, laipsnio nesuteikiančias studijų programų apimtis yra ne mažesnė kaip 30 kreditų ir ne didesnė kaip 120 kreditų. Minimame įstatyme numatomos dvi studijų formos: nuolatinės ir iššęstinės. Formų skirtumas matyti pagal kreditų apimtį ir laiko skirstymo santykį, nors bendra studijų programos apimtis yra vienoda. Įstatyme minimos ir studijų programos, kai teikiamas dvigubas kvalifikacinis laipsnis. Jų apimtį nustato Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija (*Valstybės žinios*, 2009, Nr. 54-2140 ir 2012, Nr. 53-2639).

Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatyme (*Valstybės žinios*, 2000, Nr. 27-715) nurodoma, kad aukštųjų mokyklų studentai yra asmenys, studijuojantys pagal nuosekliųjų studijų programas. Taip pat nustatoma, kad aukštosiose mokyklose gali studijuoti ir nenuosekliųjų studijų klausytojai. Klausytojų studijų sąlygos, teisės ir pareigos nustatomos jų sutartyse su aukštąja mokykla. Aukštosios mokyklos gali sudaryti sąlygas studentui studijuoti pagal individualią studijų programą, sudarytą aukštosios mokyklos nustatyta tvarka. Vadinasi, įstatymų nuostatos reglamentuoja lanksčias studijų prieinamumo galimybes siekiantiems aukštojo mokslo asmenims. Esant tam tikroms aplinkybėms atskiru studijuojančiojo ir aukštosios mokyklos susitarimu gali būti įtvirtinamos individualios studijų programos studijuojantiems, tokiu būdu užtikrinant prieinamumą kiekvienam siekiančiam išsilavinimo. Taigi galima teigti, kad studijų prieinamumą užtikrina galimybė pasirinkti aukštosios mokyklos tipą, pagal pasirinktą studijų tipą įgyti atitinkamą besimokančiojo – studento ar klausytojo – statusą, lengviau adaptuotis mokymosi aplinkoje esant lanksčioms studijų sąlygoms ir pan.

L. Kraujutaitytė, J. S. Pečkaitis (2003), W. Bridge (2006), R. Vilkonis ir kt. (2012) išryškina aukštojo mokslo įstaigos mobilumo svarbą ir akcentuoja nuotolinių studijų organizacinius ypatumus. Pastaruoju metu dėmesys koncentruojamas į studentų savarankiškas studijas, saviugdą ir savarankiško mokymosi kokybę. I. Tandzegolskienė, R. Pileckaitė (2010), J. Dovydienė ir kt. (2012) savarankiškumą apibūdina kaip esminę asmenybės savybę, kuri leidžia racionaliai pasirinkti veiklos ir bendravimo tikslus, priemones ir būdus, aktyviai ir produktyviai veikti. Vadinas, mokymosi visą gyvenimą kontekste svarbų vaidmenį atlieka besimokančiojo savarankiškumas. Savarankiško mokymosi įgūdžių ugdymas sietinas su informacinėmis ir komunikacinėmis technologijomis. Tokiu būdu e. mokymasis organizuojamas nuotolinių studijų procese. L. Kraujutaitytė, J. S. Pečkaitis (2003) pažymi, kad nuotolinės studijos orientuotos į studijuojančiojo individualius poreikius, tradicinių studijų būdu organizuojamų programų kokybės gerinimą, švietimo įstaigų, tarp jų ir aukštųjų mokyklų, prieinamumą. Šios studijos charakterizuojamos:

- kaip finansiškai nepriklausomos, nes orientuotos į rinkoje esančių dalyvių mokymosi poreikius;
- organizuojamos lanksčią infrastruktūrą propaguojančiose švietimo įstaigose;
- stiprinančios mokomųjų priemonių bazę;
- atsižvelgiančios į besimokančiojo individualumą ir jo turimus poreikius;
- neribojančios studento ir dėstytojo laiko ir erdvės (Kraujutaitytė, Pečkaitis, 2003; Vilkonis ir kt., 2012).

Paminėtina, kad tokias studijas pasirenkantys studentai pasižymi savidisciplina ir aukšta mokymosi motyvacija, laisva valia siekia išsilavinimo, yra suinteresuoti savo mokymosi sėkme (Kraujutaitytė, Pečkaitis, 2003, p. 250). Taigi aukštojo mokslo prieinamumą lemia aukštojo mokslo įstaigos organizuojamų studijų lankstumas, atvirumas.

Tikslinga paminėti, kad pagal Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 73-3084) 147 ir 148 straipsnius laisvės atėmimo vietose organizuojamas profesinis mokymas („Profesinio mokymo paskirtis – padėti asmeniui įgyti, keisti ar tobulinti kvalifikaciją ir pasirengti dalyvauti kintančioje darbo rinkoje“ (*Valstybės žinios*, 2011, Nr. 38-1804) ir vidurinis ugdymas („Vidurinio ugdymo paskirtis – padėti asmeniui įgyti bendrąjį dalykinį, sociokultūrinį, technologinį raštingumą, dorinę, tautinę ir pilietinę brandą, profesinės kompetencijos pradmenis“ (ten pat). Tačiau atkreiptinas dėmesys į tai, kad neužtikrinant tolesnio įgūdžių tobulinimo, žinių plėtimo ir kryptingo mokymosi galimybių, įgyto profesinio ar vidurinio išsilavinimo vertė, tikėtina, gali proporcingai menkėti terminuotai laisvės atėmimo

bausmės trukmei ar net prarasti prasmę. Todėl šis aspektas gali būti laikytinas kaip tikslinga darbo temos plėtojimo dėmė. Nuteistųjų dalyvavimo švietimo sistemoje galimybės teisiniu aspektu detaliam apžvelgiamas 2.4 darbo dalyje.

Teigtina, kad aukštojo mokslo prieinamumas priklauso ne tik nuo teisinio reguliavimo, tačiau ir nuo konkrečių veiksnių, kurie apima tiek individualų, tiek ir visuomeninį lygmenis. R. Kuncaitis (2009, p. 38) tyrinėjęs suaugusiųjų mokymo(si) prieinamumą Europos Sąjungos švietimo politikos kontekste, išskyrė šiuos veiksnius, darančius įtaką suaugusiųjų mokymo(si) prieinamumui: subjektyvūs (individo charakteris, amžius, ankstesnė mokymosi patirtis, pasitikėjimas savimi, jau įgytas išsilavinimas) ir objektyvūs (politinis, socioekonominis, individualusis, atskirties ir kultūrinis).

L. Kraujutaitytė (2002, p. 243), nagrinėjusi aukštojo mokslo prieinamumo mechanizmus, apibrėžė aukštojo mokslo prieinamumo sąvoką, kaip „<...> ištisą priėmimo į aukštąją mokyklą kriterijų ir procedūrų sistemą, kuri arba riboja, arba skatina aukštojo mokslo kaip visuomeninės institucijos atvirumą įvairiems socialiniams sluoksniams“. Taigi, prieinamumas sietinas su galimybėmis siekti išsilavinimo nepaisant socialinės padėties.

Švietimo prieinamumą paprastai lemia įgytą išsilavinimą patvirtinantys rodmenys. R. Ališausko (2009) teigimu, 40 proc. išaugo mokymosi aprėptis tarp 19–24 metų grupės asmenų, siekiančių aukštesniojo ir aukštojo mokslo, o pastaraisiais metais fiksuojamas 60 proc. jaunimo studijavimo rodiklis. Autoriaus teigimu, smarkiai išaugusi mokymosi aprėptis leidžia tikėtis gerų rezultatų pagal aukštojo išsilavinimo lygį. Europos Sąjungoje numatyta, kad iki 2020 m. 40 proc. 30–34 metų turinčių asmenų įgytų aukštąjį išsilavinimą. Lietuvoje jau 2007 m. minimo amžiaus tarpsnio asmenų, įgijusių aukštąjį išsilavinimą, skaičiuojama 38 proc. Nors rezultatai byloja apie sėkmingus švietimo sistemoje rezultatus, tačiau išlieka ir grėsmingų veiksnių, tokių kaip: vaikų skaičiaus mažėjimas, aukštos kvalifikacijos specialistų išvykimas į užsienio šalis, jaunimo nusikalstamumas ir jo izoliavimas pataisos įstaigose, švietimo finansavimo ribojimas, studijų kainos neadekvatumas šalyje vyraujančių atlyginimų vidurkiui ir pan. Šiame darbe nagrinėjamas vienas iš grėsmingų faktorių, t. y. nusikalstamumas, akcentuojant izoliuotų asmenų tolesnio mokymosi sąlygas.

Paminėtina, kad asmens dalyvavimą švietimo sistemoje suponuoja ugdymo reikšmės ir prasmės santykis. Asmuo suvokdamas ugdymo prasmę gali tikslingai realizuoti tiek savo tikslus, tiek įveikti trikdžius, kurie iškyla siekiant tikslo. Analizuodamas ugdymo procese reikšmės ir prasmės santykį, L. Degėsys (2012) teigia, kad ugdymas(is) yra ne vien „<...> reikšmių dekonstravimo ir rekonstravimo technika ir technologija,

bet ir visų šių procesų efektyvumo ir prasmės problema“. Pabrėžiama, kad svarbus yra ne vien reikšmių žinojimas, o jų prasmė, kuri yra išugdoma. Tokiame kontekste pažinimo procesas arba įgyja vidinę prasmę ir tampa neišvengiama realaus gyvenimo dalimi, arba pavirsta reikšminga, priverstine pasaulio įsisavinimo sąlyga. Tad ugdymo procese įgyjant žinių bei įgūdžių apie kritinio, savarankiško, nepriklausomo mąstymo ypatumus, įprasminama ugdymo(si) reikšmė. Prasmė šiuo atveju pasireiškia tuomet, kai įgyti įgūdžiai įgyvendinami atrandant pozityvius problemų, trikdžių, sunkumų įveikos būdus ir juos pritaikant. Taigi prasmės suvokimas gali lemti aukštojo mokslo prieinamumą individualiu lygmeniu.

Vadinasi, švietimo prieinamumą lemia įvairūs veiksniai, kurie skatina arba apriboja dalyvavimo švietimo procese galimybes. Šiame darbe koncentruojamasi į tokius švietimo prieinamumo veiksnius, kurie socialinio pažeidžiamumo metu gali būti vieni iš esminių, siekiant pozityvaus prisitaikymo visuomenėje:

- *atskirties* – socialinio pažeidžiamumo aspektu tyrinėjama švietimo įtaka;
- *integracijos* – išskiriamos prielaidos švietimo prieinamumo galimybių plėtrai įgyvendinant esminius asmens poreikius;
- *individualusis* – kaip vienas iš veiksnių, kuriam daro įtaką pačios asmenybės nuostatos, elgsena ir jos kontroliavimas, tikslų turėjimas ir pastangos gyventi atitinkant visuomenės normas;
- *prasmės* – žmogaus savivertės kėlimas, įgyvendinant savo lūkesčius ir atrandant tinkamas terpes juos išreikšti laikantis visuomenei priimtinių normų.

Švietimo prieinamumą lemia ir finansavimo veiksnys, tačiau šiame darbe tyrinėjami pirmiausia edukaciniai ir socialiniai veiksniai, atskleidžiantys tiek nuteistųjų požiūrį į švietimą ir jų turimus edukacinius poreikius, tiek artimųjų ir ekspertų nuostatas. Finansavimo mechanizmas, kaip socialinis-ekonominis aspektas, tolesnių tyrimų klausimas.

Apibendrinus teigtina, kad aukštojo mokslo prieinamumas yra mechanizmas, kurį sudaro galimybės arba jų apribojimas siekiant išsilavinimo individualiu, instituciniu, visuomeniniu lygmenimis. Prieinamumą lemiantys veiksniai lemia individo pastangas tobulėti esant tam tikroms aplinkybėms.

1.2. Aukštojo mokslo tendencijos kaitos procese

Aukštojo mokslo permainas visuomenėje lemia tiek vykstantys ekonominiai, socialiniai, demografiniai pokyčiai, susiję su tarptautinėmis tendencijomis, tiek ir

pačios visuomenės poreikiai bei lūkesčiai. Aukštasis mokslas reformų ir permainų laikotarpiu ieškojo lygių galimybių, lankstumo, prieinamumo, integruotumo, mokymosi visą gyvenimą ir kitų principų įgyvendinimo galimybių (Zhou, 2005; Hobeanu Vacarescu, 2011; Mayer, Eyzrezov, 2012). Tai paskatino Bolonijos (*Aukštojo mokslo tarptautiškumo skatinimo pasaulinė praktika ir jos taikymo Lietuvoje gairės*, 2007) ir Lisabonos procesai bei kompetencijas apibrėžę Dublino aprašai (Markevičienė, 2009; Kuncaitis, 2009; Navickienė, 2011; Žibėnienė, 2011; Pukelis, Pileičikienė, 2012). Visuomenės poreikiai lėmė ypač ši dešimtmetį prasidėjusius pokyčius aukštojo mokslo sistemoje ir šiuo metu galima tik nubrėžti aukštojo mokslo plėtros tendencijas, atsižvelgiant į teises nuostatas ir mokslines išvalgas (Pushkareva, Pushkarev, 2012).

Analizuojant Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos 2011 metų ataskaitą (2012), pastebima, kad aukštojo mokslo prieinamumas ir studijų kokybės gerinimas apsiriboja įstojimo į aukštąsias mokyklas rodikliais. Pvz., 2010 m. planuota, kad tęsiančių mokymąsi Lietuvos universitetuose įgijus vidurinę išsilavinimą rodiklis pasieks 48 proc., tačiau 2011 m., Statistikos departamento duomenimis, ši dalis sudaro 41 proc., įvykdymo procentas – 85,4. Taip pat 2010 m. buvo planuota, kad tęsiančių mokymąsi Lietuvos kolegijose įgijus vidurinę išsilavinimą sieks 27 proc., tačiau 2011 m., Statistikos departamento duomenimis, ši dalis sudaro 24,8 proc., įvykdymo procentas – 91,9. 2011 m. stojimo rezultatai rodo, kad, nepaisant emigracijos ir kitų aplinkybių, išlaikytas aukštas studijų prieinamumas į I studijų pakopą ir vientisąsias studijas. Atkreiptinas dėmesys, kad išskiriant minimoje ataskaitoje strateginį tikslą „Kurti į kokybę orientuotą, socialiai jautrią ir konkurencingą studijų sistemą“ vis dar pasigendama dėmesio, kiek asmenų iš socialiai pažeidžiamų grupių (pvz., turinčiųjų negalią, nuteistųjų ir pan.) buvo įtraukta į aukštojo mokslo sistemą. Tai pastebi ir aukštojo mokslo reformos ir socialinio teisingumo švietime aspektus tyrinėję G. Purvaneckienė, G. Čiužaitė (2010), L. Žalimienė ir kt. (2011). L. Žalimienės ir kt. (2011) teigimu, akcentuojamos kelios socialinio teisingumo sritys, susijusios su aukštuoju mokslu: pirmiausia socialinio mobilumo garantija kiekvienam asmeniui arba lygių galimybių principas, kai aukštojo mokslo institucijos gali padėti socialiai pažeidžiamoms grupėms. Apskritai asmenų dalyvavimas siekiant aukštąjo mokslo diplomo yra geriausiai atspindintis teisingumo rodiklis. Pagal trečią Europos švietimo sistemų teisingumo tyrimo grupės nustatytą lygmenį „Traktavimo lygybė – tos pačios mokymosi sąlygos visiems“ aukštajame moksle vienodomis proporcijomis turėtų dalyvauti visų socialinių grupių atstovų vaikai. Tačiau Lietuvoje pasigendama studentų socialinės sudėties tyrimų. Tokiu būdu stokojama platesnio požiūrio į prieinamumą ne tik pagal įstojusiųjų, bet ir priklausančių tam tikrai grupei skaičių.

G. Purvaneckienė ir G. Čiužaitė (2010, p. 96) išskiria aukštojo mokslo prieinamumo vieno iš rodiklių – aprėpties – poreikį, mat į didesnę studijuojančiųjų ratą, tikėtina, patektų ir daugiau žemesnių socialinių sluoksnių atstovų.

Valstybinėje švietimo 2013–2022 metų strategijoje (Projektas, 2012-08-07) akcentuojamas aukštųjų mokyklų turimo potencialo nepanaudojimas, siekiant užtikrinti kuo geresnę sąveiką su asmens ir visuomenės poreikiais. Pripažįstama, kad aukštasis mokslas vis dar menkai prisideda prie mokymosi visą gyvenimą principo įgyvendinimo. Jų sprendimui pabrėžiama alternatyvos būtinybė švietimo sistemoje sukuriant „kuo įvairesnes paskatas ir sąlygas mokytis, ugdyti kiekvieno gebėjimą atpažinti save veiklos pasaulyje bei sudaryti sąlygas formalizuoti turimas žinias bei kompetencijas, nepriklausomai nuo to, ar jos įgytos savarankiškai mokantis ar veikiant praktikoje, formaliu ar neformaliu būdu“. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad esmine aukštojo mokslo puoselėjimo sąlyga yra pats asmuo, jo suinteresuotumas, be abejonės, ir jį, kaip individą, supanti aplinka. K. Pukelis ir N. Pileičikienė (2012) pažymi, kad aukštojo mokslo transformacijų kontekste įsigali individualizmas, kuris nepaisant visuomenės poreikių, prioritetine tvarka išryškina asmeninius siekius. Taigi aukštojo mokslo tendencijas lemia įvairūs visuomenėje vykstantys pokyčiai, tačiau tikslinga toliau paminėti šiuo metu išskiriamus bruožus, nusakančius aukštojo mokslo raidos kryptingumą.

Suinteresuotų grupių įtaka formuojant aukštosios mokyklos įvaizdį. LR Konstitucijoje (*Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014) 40 straipsnyje aiškiai apibrėžiama aukštųjų mokyklų teisė į autonomiją. Tačiau pati aukštoji mokykla nepajėgi veikti be suinteresuotų grupių. M. Šontaitė (2011) teigia, kad pačios aukštojo mokslo institucijos neturi galimybių aktyviai formuoti ir palaikyti ryšius su visomis suinteresuotomis grupėmis. Todėl bendradarbiaujant atsirenkamos suinteresuotos grupės, kurios paprastai lemia ir aukštojo mokslo institucijos vertinimą. Svarbiausios suinteresuotos grupės yra vartotojai, kurie skirstomi į tris kategorijas: potencialūs vartotojai (mokiniai, gali būti, kad mokiniams daro įtaka ir jų tėvai, artimieji), esami vartotojai (studijuojantys asmenys) ir buvusieji vartotojai (baigę studijas absolventai). M. Šontaitė (2011) pažymi, kad potencialūs vartotojai renkasi aukštąją mokyklą pasitikėjimo pagrindu. Paprastai esami vartotojai (studentai) atlieka reikšmingą aukštosios mokyklos įvaizdžio funkciją, skleisdami ir parodydami savo žinias, elgesį, įgytas kompetencijas kitoms suinteresuotoms grupėms. Svarbu akcentuoti, vertinimo metu pasitelkiama ir dar viena kategorija – darbdaviai, kuri gali susiformuoti iš absolventų arba tiesiog tai būtų tie asmenys, kurie priima dirbti absolventus. Pagal jų vertinimus paprastai nusakoma absolvento kvalifikacijos reikšmė ir nauda veiklos produktyvumui ir toles-

nės tendencijos orientuojantis į darbo rinkos poreikius (Pukelytė, 2010), investicijas į aukštojo mokslo studijas ir pan.

Investavimas į aukštąjį mokslą. Aukštojo mokslo finansavimo modeliai. V. Gižienė (2011), tyrinėjusi investicijų į aukštąjį mokslą aspektus, teigia, kad aukštasis mokslas pirmiausia naudingas pačiam studijuojančiajam, nepaisant to, ar jis pats moka už studijas, ar jo studijos finansuojamos valstybės lėšomis. Kitaip tariant, pats dalyvavimas aukštojo mokslo studijose yra investicija į ateitį.

B. Pranevičienė, A. Pūraitė (2010), tyrinėjusios aukštojo mokslo sistemos finansavimo metodus, išskyrė pagrindinius aukštojo mokslo finansavimo modelius:

– pagal aukštojo mokslo finansavimo šaltinių sąveiką ir dotuotojų daromą įtaką pačiai sistemai:

biurokratinis – visiškas aukštųjų mokyklų biudžeto asignavimas valstybės lėšomis, kolegialus – valstybės subsidijuojama aukštųjų mokyklų veikla, tuo pačiu pačių mokyklų teisė pritraukti privačių lėšų, taip pat pačių mokyklų savarankiškumą disponuojant lėšomis,

rinkos – alternatyvios finansavimo šaltinių galimybės, įpareigojant suderinti svarbiausių aukštojo mokslo sistemos dalyvių interesus.

– pagal aukštojo mokslo valstybinio finansavimo adresatą:

institucinis – finansuojama pati aukštojo mokslo paslaugas teikianti institucija daugiausiai dėmesio atkreipiant į studijų ir mokslinių tyrimų sąnaudas,

programinis – lėšų skyrimas konkrečioms studijų programoms, numatant tikslus, kurių turėtų pasiekti programą vykdanči institucija,

paslaugos gavėjo finansavimas, orientuotas į tiesioginį studentų finansavimą, kai nuo jų priklauso konkrečios institucijos finansavimas.

V. Gižienės (2011) teigimu, aukštojo mokslo kaina gali būti padengiama šiais būdais:

- paties studijuojančiojo iš savo, tėvų santaupų ar paskolintų lėšų;
- filantropinių organizacijų;
- verslo įmonių ar darbdavių, suinteresuotų atitinkamų specialistų parengimu;
- valstybės;
- banko ir kitų skolintomis lėšomis.

Autorės teigimu, atliktų makroekonominės analizės tyrimų duomenimis, aukštąjį išsilavinimą įgiję asmenys uždirba daugiau ir tokiu būdu skatinamos investicijos į savo pačių žinių plėtrą (Gižienė, 2011).

Pažymėtina, kad nuo valstybės ekonominio pajėgumo, pačių aukštojo mokslo institucijų autonomiškumo ir galimybių savarankiškai disponuoti lėšomis, aukštojo mokslo institucijos politinių nuostatų į socialinės sanglaudos stiprinimą visuomenėje,

ypač socialinės rizikos ir atskirties grupių integracijos požiūriu, bei pačių asmenų suinteresuotumo ir mokymosi motyvacijos siekti aukštojo išsilavinimo priklauso aukštojo mokslo prieinamumas.

Manytina, kad esant aiškiam aukštojo mokslo finansavimo socialinę atskirtį patiriantiems asmenims mechanizmui, būtų sudaromos sąlygos gabiems asmenims, pvz., esantiems pataisos įstaigose, studijuoti ir tuo atveju, kai jie patys neturėtų galimybės mokėti už mokslą. Pvz.: Jungtinėje Karalystėje viename iš privačių kalėjimų yra sudaromos nuteistiesiems mokymosi (koledžuose ir universitetuose) sąlygos pagal jų poreikius, taip pat yra galimybė iš specialių fondų gauti finansavimą studijoms (*Komandiruotės Notingeme (Jungtinėje Karalystėje) ataskaita*, 2013).

Binarinės sistemos įtvirtinimas. Daugiau kaip prieš dešimtmetį vienas iš aukštojo mokslo reformos uždavinių buvo aiškios ir darnios aukštojo mokslo institucijų sistemos, kurioje vyrautų universitetinių ir neuniversitetinių studijų sektoriai, sukūrimas (*Lietuvos aukštasis mokslas. Baltoji knyga*, 1999). Taigi, viena iš aukštojo mokslo kaitos darinių yra binarinės aukštojo mokslo sistemos įtvirtinimas (*Valstybės žinios*, 2000, Nr. 27-715; Želvys, 2005). V. Navickienė (2011), pristatydama aukštojo koleginio mokslo atsiradimo ir raidos ypatumus, paminėjo, kad prieš dešimtmetį atsiradusios kolegijos yra tendencingai plėtojamas aukštojo mokslo sistemos darinys, kurio misija remiasi tokiais principais kaip sudaryti sąlygas visiems sugebantiems įgyti Lietuvos ūkio reikmes, šiuolaikinio mokslo ir technologijų raidos lygį atitinkantį aukštąjį išsimokslinimą ir profesinę kvalifikaciją. Svarbu paminėti, kad viena iš misijų susijusi su tęstinio mokymosi sąlygų sudarymu, nuostatos mokytis visą gyvenimą ugdymu ir pan. Remiantis V. Gižienės (2011) atliktų tyrimų duomenimis, konstatuotina, kad asmenys, įgiję aukštąjį universitetinį išsilavinimą, uždirba keliskart daugiau nei įgiję koleginį išsilavinimą (pvz.: vyrai – 4 kartus daugiau, moterys – 3 kartus daugiau). Taigi darytina išvada, kad įgijus aukštąjį universitetinį išsilavinimą investicijų grąža bus didesnė nei įgijus aukštąjį neuniversitetinį. Pabrėžiama, kad investicijos į aukštąjį mokslą tikslingos tuomet, kai pasirenkama tinkama studijų sritis. Mat kitu atveju, kai asmuo įgis netinkamą specialybę, tiek asmeniui, tiek ir valstybei investicijos bus nenaudingos ir neatsipirks, kadangi pagal įgytą kvalifikaciją asmuo nedirbs, vadinasi ir darbo užmokesčio negaus bei nemokės mokesčių. Neigiamą poveikį aukštojo mokslo investicijoms šiuo metu daro vadinamasis „protų nutekėjimas“. Tai reiškia, kad vis daugiau asmenų, įgijusių Lietuvoje aukštąjį išsilavinimą, emigruoja į kitas užsienio šalis dirbti pagal įgytą kvalifikaciją. Tokiu atveju investicijos apskritai neatsiperka ir tampa nuostolingomis (Gižienė, 2011).

Aukštojo mokslo transformacija iš elitinio į masinį. Mokslinėje literatūroje nemažai dėmesio skiriama masiško aukštojo mokslo raidai, mat pastarąjį dešimtmetį iš elitinio jis tapo lengviau prieinamas. Aukštojo mokslo masiškumas ir didėjantis atskaitomybės poreikis lemia aukštojo mokslo kokybės užtikrinimą (Baranauskienė ir kt., 2011). M. Trow (1972), P. Scottas (1995), D. Gudaitytė, P. Jucevičienė (2000), R. Želvys (2005), tyrinėję elitinio aukštojo mokslo transformavimosi į masinį aspektus, daug dėmesio skyrė proceso kaitai. D. Gudaitytė ir P. Jucevičienė (2000) išskyrė aukštąjį mokslą modernizuojančias tendencijas:

– *individualizmas*. Kiekvienas individas yra unikalus visuomenės narys, turintis teises, įgūdžius ir gebėjimus. Pastarieji ir turi būti plėtojami švietimo sistemos, ypač aukštojo mokslo pagalba;

– *racionalumas* sietinas su sisteminio ir analitinio mąstymo ypatybėmis. Didėjant informacijos kiekiui, reikia gebėti atsirinkti tinkamiausią, analizuoti ją, įvaldyti informacines technologijas ir gebėti būti lanksčiam darbo rinkoje;

– *universalizmas* reiškia, kad visiems taikomi tie patys standartai, tos pačios moralinės normos, tie patys reikalavimai. Taip pat visi įvertinami pagal visuotinai priimtus vertinimo kriterijus;

– siekiant puoselėti kultūrinį paveldą ir etninį tapatumą, pabrėžiamas *istoriškumo* suvokimas ir orientacija pasaulinėje edukacinėje teorijoje ir praktikoje;

– *humanizacija* krypsta į žmogaus esybės ir kūrejo tandemą. Mat tokiu būdu formuojama nuostata, jog tobulėjantis žmogus keičia pasaulį ir puoselėja gerovę.

Atkreiptinas dėmesys, kad aukštojo mokslo modernėjimas nusako požiūrį į patį besimokantį asmenį nepaisant jo socialinio statuso ar kitų aplinkybių.

A. Pūraitė (2011) teigia, kad aukštasis mokslas nuolat susiduria su atvirumo ir atskaitomybės problema. Autorės teigimu, ne kartą Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas yra konstatavęs, kad aukštojo mokslo paskirtis – kurti, kaupti ir skleisti mokslo žinias bei kultūros vertybes, ugdyti asmenybę ir visuomenę: „Visuomenė yra suinteresuota, kad aukštosiose mokyklose būtų sudarytos sąlygos ugdyti visapusišką asmenybę, kad aukštosios mokyklos turėtų dėstymo, mokslinių tyrimų ir kūrybinės veiklos laisvę“ (Pūraitė, 2011, p. 8). Tačiau Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarime pažymėta, kad: „<...> aukštojo mokslo prieinamumas visiems pagal kiekvieno žmogaus sugebėjimus anaipol nereiškia, kad aukštasis mokslas turi būti visuotinis, kad turi būti nustatomi tokie aukštojo išsilavinimo standartai, kurie menkintų aukštojo išsilavinimo kokybę“ (*Valstybės žinios*, 2011, Nr. 160-7591). Vadinasi, valstybėje svarbu identifikuoti aukštojo išsilavinimo standartus, atitinkančius tiek asmenų poreikius, tiek rinkos dėsnius, tiek valstybės švietimo politikos kaip socialinės atskirties mažinimo prioritetą.

Pasak A. Pūraitės (2011), Lietuvos aukštasis mokslas ir jo teisinis reguliavimas nuolat patiria įvairių pokyčių: būtinų (atsižvelgiant į ES dokumentus, pokyčius, šalies ekonominę, ūkio ir technologijų plėtrą), sisteminių (teisinių dokumentų tarpusavio sureguliuojimas, pvz. aukštųjų mokyklų – universitetų ir kolegijų – aiškaus statuso išskyrimas, tęstinio mokymosi galimybė ir pan.), savalaikių (pokyčiai, lemiantys šalies ekonominę, ūkio ir technologijų plėtrą, gyventojų emigracija, vaikų skaičiaus mažėjimas ir pan.), chaotiškų ir fragmentiškų (pvz. Švietimo įstatymo pakeitimas, akademinės bendruomenės pastabos sąlygojo ir Mokslo ir studijų įstatymo pakeitimą, siekiant aiškaus universiteto savivaldos reguliavimo mechanizmo įtvirtinimo, būsimų studentų egzaminų laikymo ir stojimo diskutuotina tvarka).

Paminėtina, kad aukštajame moksle permainas lemia tarptautiniame lygmenyje vykstantys pokyčiai, aukštajam mokslui keliami reikalavimai pagal diegiamus standartus ir pan. Aukštoji mokykla, siekdama būti konkurencinga ir patraukli tarptautiniame lygmenyje, turėtų užtikrinti studijų ir kitos savo veiklos kokybę (Zamorski, 2005; *Studijas reglamentuojančių aprašų kitose valstybėse studija*, 2010). Tačiau kokybės vertinimas tarptautiniame lygmenyje diskutuotinas reiškinys, mat iki šiol nėra vieningos nuomonės dėl esminių vertinimo standartų, kuriais būtų nusakoma studijų ir kitos veiklos kokybė, sutarimo (Dew, 2009; Turčinskaitė-Balčiūnienė, Merkys, 2010). Vis dėlto studijų kokybės vertinime svarbų vaidmenį atlieka vartotojai, t. y. patys besimokantieji, kurie išreiškia savo požiūrį į studijas (Bakanovienė ir kt., 2012). Tad disertacijoje pateikiamas ir tiriamųjų, kurie baigė studijas ar dar tebesimoko bei jų artimųjų požiūris į aukštojo universitetinio mokslo studijas (4-oje darbo dalyje).

Pastebima, kad nuolatinės aukštojo mokslo reformos sietinos tiek su valstybėje esančia ekonomine situacija (emigracija, vaikų skaičiaus mažėjimas), tiek su finansavimo formavimu. Paminėtina ir aukštojo mokslo transformavimosi raida, kurios metu iš elitinio aukštasis mokslas tapo visuomenės poreikius tenkinančia derme. Vadinasi, aukštasis mokslas tarsi turėtų būti prieinamas kiekvienam asmeniui nepaisant socialinės padėties ir pan., tačiau vis dėlto pasigendama tyrimų, kurie galėtų atskleisti aukštojo mokslo prieinamumo realijas.

1.3. Nuteistų laisvės atėmimo bausmės asmenų charakteristika teisiniu aspektu

Nuteistų asmenų apibūdinimą lemia įvairios charakteristikos, kurios paprastai išskiriamos vadovaujantis norminiais aktais, statistinėmis suvestinėmis ir mokslinė

(kriminologinės, socialinės, psichologinės ir kt. srities) literatūra. Siekiant pateikti minimų asmenų apibrėžtį, šioje darbo dalyje pateikiamos asmenybinės ir kriminogeninės charakteristikos pagal amžių, atliktos nusikalstamos veikos pobūdį, baudmės trukmę, laisvės atėmimo vietą ir kt.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos II skirsnio 18 straipsnyje skelbiama, kad žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės. Minėto aukščiausią juridinę galią LR turinčio dokumento II skirsnio 20 str. įtvirtinta nuostata, kad asmens laisvė yra neliečiama. Ji gali būti apribota tik įstatymų nustatyta tvarka tais atvejais, kai asmuo įvykdo nusikaltimą ir kai įsigali teismo nuosprendis (*Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014).

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 112-4970) (toliau – BK) 41 straipsnyje baudmė reglamentuojama kaip valstybės prievartos priemonė, skiriama teismo nuosprendžiu nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą padariusiam asmeniui. Minėtas straipsnis nurodo ir baudmės paskirtį, kuria siekiama apriboti ir sulaikyti asmenis nuo galimų nusikalstamų veikų, nusikaltusius asmenis nubausti, taip pat taikyti jiems poveikio priemones.

Laisvės atėmimo baudmė, pasak G. Sakalausko (2006, p. 5), reglamentuojama visų šiuolaikinių valstybių teisiniuose dokumentuose. Ne išimtis ir Lietuva, kuri taiko laisvės atėmimą nusikalstamą veiką padariusiems asmenims pagal BK (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 112-4970).

BK (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 112-4970) nepateikia nuteistojo sąvokos išaiškinimo. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 22 straipsnyje numatoma, kad asmuo, kuris buvo kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką, tampa nuteistuoju tuomet, kai yra priimtas apkaltinamasis nuosprendis (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341, Nr. 46).

BK antro skyriaus 11 straipsnyje „nusikaltimo“ sąvoka apibrėžiama kaip baudžiamojo įstatymo numatyta uždrausta veika (veikimas arba neveikimas), už kurią numatyta laisvės atėmimo baudmė. BK numato tyčinius ir neatsargius nusikaltimus. Tyčiniai nusikaltimai skirstomi į nesunkius, apysunkius, sunkius ir labai sunkius. Pagal padaryto nusikaltimo pobūdį, nuteistiesiems teismo nutarimu skiriama baudmė (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 112-4970). R. Drakšas (2004) nurodo, kad LR teisės aktuose baudmė traktuojama kaip valstybės taikoma prievartos priemonė, skiriama teismo nuosprendžiu nusikaltimą padariusiam asmeniui. Taigi pagal paskirtos baudmės rūšis, kurias reglamentuoja BK 42 straipsnis, nuteistuosius galima klasifikuoti į:

- 1) asmenis, kuriems paskirti viešieji darbai;
- 2) asmenis, kuriems paskirta bauda;
- 3) asmenis, kuriems paskirtas laisvės apribojimas;

- 4) asmenis, kuriems paskirtas areštas;
- 5) asmenis, kuriems paskirtas terminuotas laisvės atėmimas;
- 6) asmenis, kuriems paskirtas laisvės atėmimas iki gyvos galvos (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 112-4970).

Atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 21 straipsnyje numatytas terminuoto laisvės atėmimo ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmes vykdančias įstaigas, pagal bausmės atlikimo vietą nuteistieji skirstomi į:

- 1) asmenis, atliekančius bausmę pataisos namuose;
- 2) asmenis, atliekančius bausmę kalėjime;
- 3) asmenis, atliekančius bausmę nepilnamečių pataisos namuose;
- 4) asmenis, atliekančius bausmę pataisos namuose-atvirojoje kolonijoje;
- 5) asmenis, atliekančius bausmę laisvės atėmimo vietų ligoninėje (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 73-3084).

Atkreiptinas dėmesys, kad LR BK (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 112-4970) pateikiamas detalus nusikalstamų veikų, už kurias numatytos bausmės, aprašas, tačiau Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinėje (2012) minimos dažniausiai šios asmenų padaromos nusikalstamos veikos:

- nužudymas
- neatsargus gyvybės atėmimas
- sunkus sveikatos sutrikdymas
- išžaginimas
- viešosios tvarkos pažeidimas
- plėšimas
- vagystė
- vagystė, padaryta stambiu mastu
- turto prievartavimas
- sukčiavimas
- nusikalstamas susivienijimas
- kyšininkavimas
- kontrabanda
- nusikalstamos veikos, susijusios su narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis
- kitos nusikalstamos veikos.

Atsižvelgiant į padarytos nusikalstamos veikos pobūdį, nuteistiesiems gali būti paskirta terminuota arba iki gyvos galvos laisvės atėmimo bausmė. Pagal bausmės trukmę pateikiamas šis nuteistųjų skirtymas laisvės atėmimo bausmę atliekant:

- nuo 3 iki 6 mėn.
- nuo 6 mėn. iki 1 m.
- nuo 1 iki 3 m.
- nuo 3 iki 5 m.
- nuo 5 iki 10 m.
- nuo 10 iki 15 m.
- nuo 15 iki 20 m.
- nuo 20 iki 25 m.
- iki gyvos galvos (*Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinė*, 2012).

2005 m. Lietuvoje už nusikalstamas veikas dažniausiai buvo skiriamos nuo 1 iki 3 metų terminuotos laisvės atėmimo bausmės (Sakalauskas, 2006). Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2012 m. sausio 1 d. duomenimis, Lietuvoje priskaičiuota 8413 laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų. Iš jų daugiausia 2319 asmenų atlieka laisvės atėmimo bausmes nuo 1 iki 3 metų. Pvz., 2056 asmenų laisvės atėmimo bausmės trukmė apima nuo 3 iki 5 metų laikotarpį, 2065 asmenų – nuo 5 iki 10 metų, 1198 asmenų – nuo 10 iki 15 metų, 254 asmenų – nuo 15 iki 20 metų (*Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinė*, 2012). Vadinas, didžioji dauguma nuteistųjų Lietuvoje atlieka terminuotas, bet pakankamai ilgas (apie 5,7 metų trukmės) laisvės atėmimo bausmes ir tokia bausmių tendencija nekinta jau keletą metų. Kai tuo tarpu, pasak G. Švedo (2006), daugumoje Vakarų Europos valstybių vidutinė laisvės atėmimo bausmė siekia keletą mėnesių. Štai Šiaurės Europos šalyse ilgesnes nei penkerių metų trukmės laisvės atėmimo bausmes atlieka: Švedijoje – 21,4 proc., Islandijoje – 23 proc., Suomijoje – 22 proc., Danijoje – 23,1 proc., Norvegijoje – tik 15,6 proc. nuteistųjų (Eikeland ir kt., 2009).

Kriminologinėje literatūroje pažymima, kad ilgi laisvės atėmimo terminai mažina laisvės atėmimo bausmės resocializuojamojo poveikio tikimybę. Kuo ilgiau nuteistasis būna laisvės atėmimo vietoje, tuo labiau tolsta nuo jį supusios socialinės aplinkos, praranda ryšius su prosocialiais asmenimis. Ilgas izoliacijos nuo socialinės aplinkos terminas apsunkina persiorientavimo procesą prisitaikant prie staiga pasikeitusių sąlygų išėjus į laisvę. A. Kiškis (2006) teigia, kad po „resocializuojamojo“ poveikio laisvės atėmimo vietose Lietuvoje paprastai reikalinga papildoma resocializacija.

G. Sakalausko (2006) teigimu, nuteistųjų pasiskirstymas pagal amžių Lietuvoje išlieka daugelį metų stabilus. Atsižvelgiant į Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinę (2012) pateikiami statistiniai duomenys apie nuteistųjų pasiskirstymą pagal šias amžiaus grupes:

- iki 21 metų
- nuo 21 metų iki 30 metų
- nuo 30 metų iki 40 metų
- nuo 40 metų iki 50 metų
- nuo 50 metų iki 60 metų
- vyresni kaip 60 metų.

Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinė (2012) 2012 m. sausio 1 d. duomenimis byloja, kad iš 8413 nuteistų asmenų 3134 asmenys yra 21–30 metų (tai sudaro apie 37 proc. visų nuteistųjų). 800 nuteistų asmenų amžius nesiekia 21 metų. Taigi beveik pusė (46,7 proc.) nuteistų asmenų priklauso jaunimo kontingentui. Kriminologai, kaip pažymi A. Kiškis (2006), šiuo atveju išvelgia grėsmingą tendenciją: kuo jaunesnio amžiaus asmuo pateks į laisvės atėmimo vietą, tuo didesnė tikimybė, kad jis ateityje pakartotinai nusikals. Autoriai S. Machin, O. Marie, S. Vujić (2010), tyrinėję nusikaltamumo ir švietimo/išsilavinimo sąsajas, pastebi, kad jauno amžiaus nusikaltėliams būdingas nepakankamas išsilavinimas. Pavyzdžiui, 2001 m. Didžiojoje Britanijoje 21–25 metų nuteistų laisvės atėmimo bausmėmis vyrų tarpe sudarė 2,57 proc. neturintis jokio išsilavinimo, kai to paties amžiaus nuteistų vyrų ir moterų, turinčių tam tikrą kvalifikaciją, sudarė 0,30 proc.

Apibendrinus galima teigti, kad laisvės atėmimo bausme nuteistas asmuo, įvykdęs nusikaltimą, kuriam teismo apkaltinamuoju nuosprendžiu paskirta laisvės atėmimo bausmė ir teismo nurodymu atliekantis ją laisvės atėmimo vietoje.

1.4. Aukštojo mokslo sistemos nuteistiems asmenims prieinamumo prielaidos

Atsižvelgiant į ankstesnėse šio darbo dalyse apibūdintą švietimo sistemos prieinamumo sampratą, pastebėtina, kad visi norintieji laisvės atėmimo vietose gali įgyti vidurinę išsilavinimą, tačiau neužtikrinus tolesnio mokymosi galimybių net ir įgytos kompetencijos ilgainiui praranda prasmę. Todėl šioje darbo dalyje patei-

kiamos aukštojo mokslo prieinamumo socialinę atskirtį patiriantiems asmenims prielaidos.

Europos Komisijos komunikatas „Ekonomikos augimas ir darbo vietų kūrimas – Europos aukštojo mokslo sistemos modernizavimo planas“ (2011) skelbia visuomenės skatinimą dalyvauti aukštojo mokslo sistemoje. Pažymėtina, kad skatinimas siekti aukštojo mokslo sietinas su ekonomikos augimu ir tuo pačiu naujų darbo vietų kūrimu. Ši strategija nukreipta ir į visuomenės socialiai remtinas ir pažeidžiamas grupes, kurios skatinamos pagal turimus išteklius priimti tokį iššūkį. Europos Komisijos švietimo prioritetai sietini su asmenų dalyvavimu švietimo sistemoje ir prevencija nuo ankstyvo iškritimo iš švietimo sistemos ar nebaigtų studijų. Vadinasi, šis dokumentas sudaro prielaidas skatinti ir nuteistųjų, priklausančių pažeidžiamai visuomenės grupei, dalyvavimą švietimo sistemoje ir siekti aukštojo mokslo.

Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo (*Valstybės žinios*, 2011, Nr. 38-1804) 13 straipsnio pirmame punkte apibrėžiama aukštojo mokslo studijų paskirtis. Pirmiausia išskirtinas dėl studijų įgyjamo išsilavinimo ypatumas – „padėti asmeniui įgyti šiuolaikinį pažinimo ir technologijų lygį ir ūkio poreikius atitinkančią aukštojo mokslo kvalifikaciją, pasirengti aktyviai profesinei, visuomeninei ir kultūrinei veiklai“. Taip pat atkreipiamas dėmesys, kad aukštojo mokslo studijos teikiamos asmeniui, turinčiam ne žemesnį kaip vidurinį išsilavinimą, įstojusiam į aukštąją mokyklą ir gebančiam savarankiškai studijuoti.

Švietimo būklės tyrimų apžvalgoje (2008, p. 33) pažymima Europos bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos pateikta rekomendacija Lietuvos aukštojo mokslo ilgalaikiam finansavimo plano parengimui. Rekomenduotina numatyti ilgalaikes aukštojo mokslo prieinamumo ir galimybių strategijas, numatančias turintiems vidurinį išsilavinimą, neatsižvelgiant į ekonominę padėtį, gyvenamąją vietovę, lytį, etninę priklausomybę ar kitas nepalankias aplinkybes, visiems jo siekti. Vadinasi, galima nepalanki aplinkybė – laisvės atėmimas – nėra kliūtis siekti aukštojo mokslo išsilavinimo nuteistiesiems. Be to, tai atliepia ir Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 m. I skyriaus 3 straipsnį (*Valstybės žinios*, 2003, Nr. 71-3216), kuriame konstatuojama švietimo plėtra, pokyčiai ir kokybė, atsižvelgiant į Lietuvos naujus iššūkius ir atsiveriančias galimybes. Pabrėžtinai investavimas į žmogų (kaip jau minėta šio darbo įvadinėje dalyje, žmogus laikomas vertybe ir akcentuojamas žmogaus dalyvavimas švietime) ypač per švietimą. Išskirtina, kad švietimas turi padėti asmeniui priimti iššūkius ir pasinaudoti galimybėmis. Todėl Lietuvos švietimo sistema orientuota į kaitos principą, tokiu būdu sudarant sąlygas tobulinti švietimo sistemą, pirmiausia užtikrinant švietimo prieinamumą ir sukuriant sąlygas tęstiniam, nuolatiniam mokymuisi.

Teigtina, kad socialiniai, psichologiniai ir demografiniai veiksniai stipriai koreliuoja su recidyvizmo raiška. Asmenys, paleisti iš kalėjimo į bendruomenes, dažnai nekvalifikuoti, daro nusikalstamas veikas. Mokslininkų teigimu (Karpowitz, Kenner, 1995; Lochner, Moretti, 2001; Schuller, 2009), viena iš efektyvių nusikalstamumo prevencijos priemonių yra dalyvavimas švietimo procese. J. Teivans-Treinovskis (2010) išskyrė nuteistųjų resocializacijos pagrindinius elementus: darbą ir švietimą. Švietimo ir su juo susijusių edukacinių veiklų stoka, autoriaus teigimu, sietina su pakartotino nusikalstamumo raida. R. Katinaitės ir I. Čibiraitės (2011) organizuoto tyrimo rezultatai byloja, kad 95,33 proc. nuteistųjų palankiai vertina pataisos įstaigoje organizuojamą švietimo procesą ir mano, kad jis yra reikalingas. Dalis apklaustųjų nurodė, kad švietimas yra būtinas norint užkirsti kelią nusikalstamumui. Vadinas, dauguma nuteistų laisvės atėmimo bausme asmenų švietimo procesą vertina teigiamai ir pažymi jo galimą teigiamą poveikį nusikalstamumo mažinimui, nors galima įžvelgti ir grėsmę, kai grįžus iš pataisos įstaigos į visuomenę sumenkėja arba veikiant kitoms aplinkybėms išnyksta tiek švietimo, tiek ir noro gyventi pagal teisės normas motyvacija.

Teigiama, kad vidurinis išsilavinimas labai sumažina nusikalstamumo raiškos tikimybę. Stokojantys elementaraus išsilavinimo ir įgūdžių, tikėtina, greitu metu vėl įsitrauks į nusikalstamas veikas. Mokslininkai M. L. Alzua ir kt. (2008) atkreipė dėmesį į švietimo teigiamą įtaką mažinant smurtavimo ir tarpusavio konfliktines situacijas Argentinos pataisos įstaigose. Galima prielaida, kad kuo aukštesnį išsilavinimą turi žmogus, tuo menkesnės jo dalyvavimo konfliktinėse situacijose, kurios gali suponuoti nusikalstamą veiką, galimybės. A. Swimpson (2011) tyrinėjo aukštojo mokslo įgijimo ypatumus ir įtaką nuteistų laisvės atėmimo bausme moterų resocializacijai. Teigtina, kad nuteistosioms, grįžusioms iš pataisos įstaigų į visuomenę, trūksta esminių įgūdžių bei išsilavinimo. Šie faktoriai apsunkina sėkmingo prisitaikymo prie visuomenėje vyraujančių normų galimybes. Autorė pabrėžia, kad nuteistosioms prisitaikyti prie besikeičiančių visuomenės poreikių, susirasti darbą ir būti konkurencingoms darbo rinkoje gali padėti švietimas. Todėl tikslinga baudžiamojo proceso metu rasti sąsajų tarp pataisos įstaigos ir aukštojo mokslo institucijos, tokiu būdu paskatinant aukštojo mokslo prieinamumą pataisos įstaigose ir sudarant nuteistosioms galimybes ne tik įgyti išsilavinimą, bet tapti visuomenės narėmis. A. Swimpson (2011) atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad tik ketvirtadalis (25,3 proc.) moterų, kurios įgijo aukštąjį išsilavinimą, padarė nusikalstamas veikas ir grįžo į laisvės atėmimo vietas. Taigi didžioji dauguma (trys ketvirtadaliai) moterų sėkmingai prisitaikė visuomenėje. Tuo tarpu 72,6 proc. nuteistų moterų, kurios negavo išsilavinimo, grįžo į kalėjimą. Rezultatai

byloja, kad aukštojo mokslo įgijimas turėjo teigiamą poveikį minėtų tyrimo dalyvių sėkmingai resocializacijai.

Nuteistųjų laisvės atėmimo bausmės klasifikavimo problematiką tyrinėjęs G. Švedas (2010) pažymi, kad nuteistasis yra pataisos proceso aktyvus dalyvis. Vadinas, nuteistojo pataisos sistemos veiksmingumas priklauso didžiąja dalimi nuo paties asmens suvokimo, pasirengimo ir veikimo pačiame procese. Autorius pabrėžia, kad asmens aktyvumas sietinas su savarankiškumo nuostata, kuri itin svarbi iš naujo prisitaikant prie aplinkos išėjus į laisvę. Laisvės atėmimo bausmės (tokios formos kaip areštas, terminuotas laisvės atėmimas ar laisvės atėmimas iki gyvos galvos) taikymo procese, kaip žinia, yra ribojama socialinė komunikacija su išorine aplinka. Tačiau, pasak G. Švedo, apribotas laisvės ir teisės iš dalies neutralizuoja paties nuteistojo savarankiškumo ir iniciatyvos ugdymas. Pažymėtina, kad švietimas gali padėti ne tik skatinti būti veikliam, smalsiam, tačiau palaikyti socialinius įgūdžius, plėsti pasaulėžiūrą, sudaryti prielaidas vertinti gyvenimo kokybę kaip teisėtų nuostatų ir principų laikymąsi. Akcentuotina, kad Lietuvos baudžiamojoje sistemoje mokymasis laikytinas ne tik pataisos priemone, tačiau ir lengvatine sąlyga, siekiant lengvinančių bausmės aplinkybių, lengvatų, paskatinimų ar ankstesnio paleidimo iš laisvės atėmimo vietos (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 73-3084; Švedas, 2010).

Teigtina, kad nuteistųjų, esančių pataisos įstaigose, įgalinimo pagrindą sudaro pataisos, auklėjamųjų, dorovinių, dvasinių ir kitų priemonių ar pagalbos formų taikymas socialinės reabilitacijos procese. Dažniausiai priemonės ir pagalbos formos įgyvendinamos organizuojant socialinės reabilitacijos programas. T. Mackevičius (2012) išvelgia, kad užsienio valstybėse taikomos nuteistųjų socialinės reabilitacijos programos yra tiesiogiai susijusios su nuteistųjų poreikių tenkinimu, siekiant teigiama linkme keisti nuteistojo visuomeninį elgesį, įsitikinimus ir požiūrius taip, kad asmens pokyčiai nebūtų trumpalaikiai. Todėl pabrėžtinas edukacinių poreikių tenkinimo svarbumas, tokiu būdu projektuojant ilgalaikius nuteistojo tikslus ir galimybes išėjus į laisvę. Svarbu paminėti, kad „ugdant nuteistąjį sudaroma pozityvi motyvacija, noras keisti save, atsisakyti kriminalinio elgesio, sudaryti tvirtą nuostatą pataisai“ (*Socialinis darbas. Profesinė veikla, metodai ir klientai*, 2010). Vadinas, nuteistųjų ugdymo procese daugiausia dėmesio telkiama į žinių ir įgūdžių plėtojimą bei pozityvių nuostatų ir vertybių puoselėjimą.

V. Vaicekauskienė (2006, p. 70) aptardama švietimo politikos analizės pagrindus, mini, kad per švietimą yra internelizuojamos vertybės. Šiuo atveju autorė pabrėžia „didžiąsias“ vertybes, kuriomis apibrėžiama švietimo kokybės samprata per veiklos organizavimo principus, tikslus, turinį, strategijas ir kt. švietimo sistemos komponentus, tai:

- Santykio su asmeniu vertybės – teisingumas, pagarba orumui ir teisėms, asmens laisvė;
- Paskirstymo vertybės – lygybė, nešališkumas, prieinamumas;
- Ekonominės vertybės – ekonomiškumas, efektyvumas, veiksmingumas;
- Pilietinės vertybės – demokratiškumas, dalyvavimas;
- Bendruomeninės vertybės – partnerystė, bendradarbiavimas;
- Viešųjų paslaugų etinės vertybės – skaidrumas, atsiskaitomumas.

Teigtina, kad šios vertybės sudaro žmogaus individualaus brendimo ir socialinio dalyvavimo visuomeninėje aplinkoje sanglaudą.

G. M. Linkaitytė, V. Jakubauskaitė (2010) išryškina Europos švietimo praktikoje diegiamą atvirojo mokymosi idėją. Lietuvoje šios idėjos įgyvendinimas aukštojoje mokykloje grindžiamas Meilės Lukšienės įtvirtintu vienu iš švietimo reformos principų – *atsinaujinimu (kaita)*. Teigtina, kad šis principas sietinas su atvirumu, t. y. siekiama kurti atvirą žmogų, o per jį – ir atvirą kultūrą. M. Lukšienė (2000) atvirumą įvardija kaip pasirošimą ir gebėjimą pastebėti artimoje ar tolimesnėje aplinkose esančias vertybes, jas suvokti, vertinti, pasirinkti, įsisavinti. Svarbiausia, kad atvirumas sudaro pagrindą žmogui keistis ir tobulėti. Taigi, kalbant apie švietimo sistemą, pabrėžiama studijų proceso ir turinio kaitos būtinybė, siekiant visuminio asmenybės formavimosi žinių, vertybių, nuostatų, gebėjimų pagrindu. Iš įvairių atvirojo mokymosi idėjos interpretacijų G. M. Linkaitytė ir V. Jakubauskaitė (2010) išskiria šiuos apibūdinamuosius požymius: į asmenybę nukreiptas individualizuotas mokymasis, kai asmuo pats sprendžia ir kontroliuoja savo mokymosi procesą arba naudojamas kaip priemonė, padedanti šalinti kliūtis mokymosi procese. Kliūtys gali būti susijusios su atskirų asmenų savybėmis, kurios neretai tampa ir diskriminacijos bei atskirties priežastimis – amžius, lytis, rasė, tautybė, socialinė klasė, turtinė padėtis, religiniai įsitikinimai, seksualinė orientacija ir pan. Šiuo atveju tiriant nuteistųjų asmenų dalyvavimo švietimo procese ypatumus, akcentuotina, kad atvirojo mokymosi idėja paskatintų laisvės atėmimo vietose aukštojo mokslo prieinamumą. Tokiu būdu siekiant nukreipti mokymąsi į asmenybės žinių ir gebėjimų tobulinimą bei vertybinių nuostatų keitimą pozityviomis ir paskatinančiomis keistis patį asmenį.

Toliau dėmesys krypta į asmens įgūdžių ir gebėjimų tobulinimą pasitelkiant informacines technologijas. Akivaizdu, kad aukštojo mokslo proceso modernėjimą skatina ir interaktyvių studijų formų diegimas, taikant informacines technologijas. Pabrėžiama, kad šių technologijų taikymas dažniausiai sietinas su internetinio ryšio prieiga, o gebėjimas valdyti technologijas ir naudotis informacijos priemonėmis sudaro geresnes pasirengimo darbo rinkai ir lygiavertei konkurencijai joje sąlygas.

Kalėjimų mokymosi tinklas (angl. *Prison Learning Network*) apima technologijų taikymo pataisos įstaigose procesą. Kaip pažymi mokymosi pasitelkus technologijas ypatumus tyrinėjusi R. O'Brien (2010, p. 53–57), internetas turi didžiulį potencialą. Dauguma mokymuisi skirtų technologijų gali būti saugiai (atsižvelgus į saugumo reikalavimus) ir tinkamai (laikantis apribojimo principo) naudojamos kalėjimuose, siekiant padėti nuteistiems asmenims ugdytis esminius įgūdžius, sudaryti geresnes galimybes įsidarbinti, išlaikant santykių stabilumą šeimoje ir mažinant pakartotinio nusikalstamumo tikimybę. Paradoksalu, bet Lietuvoje bene vienas iš trikdžių laisvės atėmimo vietose organizuojamo mokymo procese, neatitinkantis šiuolaikinės žinių visuomenės iššūkių – internetinės prieigos (net ir ribotos) ribojimas (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Aukštojo mokslo prieinamumas laisvės atėmimo vietose: trikdžiai ir galimybės*

Galimi trikdžiai	Sprendimo būdai	Galimybė	Pokytis
Ribotos internetinės (intraneto) prieigos nebuvimas laisvės atėmimo vietoje	Ribotos internetinės (intranetinės) prieigos diegimas laisvės atėmimo vietoje, teikiant pasiūlymą dėl įteisinimo.	Esant teisiniams ribotos internetinės (intraneto) reglamentavimui, naudojantis informacinėmis technologijomis švietimo kokybė laisvės atėmimo vietose pagerėtų.	Kokybiškesnis švietimo procesas, geresnis pasirenkimas įsidarbinimo procesui.
Finansinių išteklių stoka	Valstybės švietimo sistemos finansavimo paskirstymas pagal gebėjimus.	Kiekvienas pretendentas, nepaisant jo socialinės padėties, gali pretenduoti į į valstybės pilnai ar iš dalies finansuojamas aukštojo mokslo studijas, atitikus keliamus reikalavimus.	Nepaisant socialinio statuso, kiekvienam asmeniui būtų lygios galimybės į aukštąjį mokslą.
Visuomenės neigiamos nuostatos	Nuostatų keitimas, dalijantis gerosios patirties pavyzdžiais	Reintegracijos į visuomenę procese buvęs nuteistasis nesibaimins „nusikaltėlio etiketės“ klijavimo stereotipo.	Pozityvių nuostatų paskata, sėkmingų pavyzdžių sklaida.
Nuteistųjų nepakankama mokymosi motyvacija	Didesnis specialistų individualaus dėmesio skyrimas nuteistajam.	Mokymosi motyvacijos skatinimas sudaro sąlygas kryptingai tobulinti įgūdžius.	Didesne mokymosi motyvacija pasižymintis asmuo linkęs rečiau nusikalsti.

* Pastaba. Lentelė sudaryta darbo autorės

Gilinantį į asmens socialinio dalyvavimo aspektus, svarbu apibrėžti ir žmogiškojo kapitalo esminius ypatumus. V. Gižienės (2011) teigimu, žmogiškojo kapitalo esminės sudedamosios dalys yra šios: išsilavinimas, įgimti gebėjimai, žinios, kompetencija,

darbo patirtis, profesinė kvalifikacija. Šiuolaikiniai ekonominio augimo modeliai teigia, kad būtent išsilavinimas didina žmoniškąjį kapitalą ir yra potencialus ekonominio augimo veiksnys. Realiu veiksmu jis tampa tada, kai žinios ir praktika yra produktyviai naudojami atitinkamos ūkinės veiklos procesuose, lemdamos darbo našumo didėjimą (Guščinskienė, Čiburienė, 2012). Taigi asmenybinės savybės (vertybės, įgūdžiai, kiti bruožai) gali lemti veiklos produktyvumą, o kartu ir visuomenės gerovę bei šalies ekonominį augimą. T. W. Schultzas (1998, p. 55), tyrinėjęs investavimo į žmones aspektus, vieną jų išskyrė aukštojo mokslo srityje. Autorius teigė, kad bet kurioje visuomenėje aukštasis mokslas yra specializuota ir daug finansinių išteklių reikalaujanti veikla. Ne visada teikiama parama aukštosioms mokykloms yra pakankama, tačiau tokios mokslo įstaigos teikiamos paslaugos yra vertingos. Mokslininkas pabrėžia, kad paprastai daugiau skaičiuojamos išlaidos aukštajam mokslui nei jo teikiama nauda ir vertė. B. Pranevičienė ir A. Pūraitė (2010), tyrinėjusios aukštojo mokslo sistemos finansavimo ypatumus, tikslingai atliepia ir T. W. Schultzto pastebėjimą dėl privačių ir valstybinių lėšų panaudojimą aukštajam mokslui. Kaip T. W. Schultzas (1988) teigia, skirstant išteklius paprastai neatsižvelgiama, kad privačios tėvų ir pačių besimokančiųjų skiriamos lėšos aukštajam mokslui viršija faktiškai skiriamas valstybės išlaidas.

Vadinasi, aukštojo mokslo finansavimas neapsiriboja vien tik valstybės ar kitų privačių fondų skiriamomis lėšomis. Patys besimokantieji ir jų artimieji šiame procese panaudoja ne mažą dalį savo privačių lėšų. Galima prielaida, kad toks finansavimo modelis, kai pasinaudojama valstybės teikiama parama ir dar pridedama savo privačių lėšų, lemia tiek aukštojo mokslo prieinamumą, tiek ir atsakingą investavimą į žmogaus tobulėjimą.

V. Keciorytė (2008), tyrinėjusi aukštojo mokslo principus, išskyrė studijų prieinamumą. Autorė akcentuoja, kad vadovaujantis šiuo principu, studentui gali būti sudaroma individuali studijų programa ir pasitelkiami įvairūs mokymosi metodai. L. Kraujutaitytė (2002), apibūdindama studijų prieinamumą, akcentavo ribojimo ir skatinimo kriterijus, taip pat į sąvoką įterpė ir atvirumą įvairiems visuomenės sluoksniams. Todėl šiuo atveju tikslingai tyrinėjamas studijų prieinamumas nuteistiems laisvės atėmimo bausme asmenims. Tai pagrindžia ir V. Keciorytės (2008) nurodomas vienas iš aukštojo mokslo studijų prieinamumo kriterijų sistemos reikalavimų, kuris skatina ne tik atsižvelgti į socialinių sluoksnių specifiškumą, tačiau ir nurodo šalinanti ribojimus, trukdančius stoti į aukštąją mokyklą. Tuo pačiu minimos galimos psichologinės ir socialinės kliūtys, kurioms šalinti, kaip teigia autorė, turi būti naudojamos specialiosios paramos priemonės. Tik tokiu būdu galimas lygių galimybių principo

įtvirtinimas užtikrinant aukštojo mokslo prieinamumą. Mokslininkė išskyrė tris aukštojo mokslo studijų prieinamumo tipus, kurie pateikiami 2 lentelėje.

2 lentelė

Aukštojo mokslo studijų prieinamumo tipai (pagal V. Keciorytę, 2008)

Tipas	Atrankos kriterijus	Galimi probleminiai aspektai
Konkurencinis prieinamumas	Pagal akademinis priėmimo testus.	Taikydama tik šį kriterijų aukštoji mokykla pažeistų socialinės lygybės ir teisingumo principus.
Kvalifikacinis prieinamumas	Atitinkant minimalius priėmimo standartus ir, pvz., atsižvelgiant į poreikius, studentai paskirstomi po atitinkamas studijų programas.	Taikant tik šį kriterijų nebūtų užtikrintas akademinės kokybės lygmuo ir iškiltų finansinių problemų.
Atviras prieinamumas	Nepaisant edukacinių gebėjimų kiekvienas gali būti priimtas į studijas.	Galimas akademinės kokybės neužtikrinimas ir finansavimo problema, vadovaujantis vien šiuo kriterijumi.

„Visi minėtieji aukštojo mokslo studijų prieinamumo kriterijų tipai – konkurentiškas, kvalifikacinis ir atviras – yra demokratiško aukštojo mokslo sistemos atvirumo gairės, nes tik tai gali būti garantuojama diferencijuota aukštojo mokslo institucijos struktūra. <...> Siekiant deramai išspręsti šias problemas, būtų idealu, kad aukštojo mokslo institucijos derintų visų trijų prieinamumo kriterijus“, – teigia V. Keciorytė (2008).

Apibendrinus aukštojo mokslo sistemos nuteistiems asmenims prieinamumo prielaidas, paminėtinos vertybinės, mokymosi motyvacijos, investavimo į asmens tobulėjimą, tikslingo finansavimo priedermės, lemiančios švietimo minėtiems asmenims prieinamumą.

---

2. NUTEISTŲ LAISVĖS ATĖMIMO BAUSME ASMENŲ SOCIOEDUKACINĖS RESOCIALIZACIJOS PRIELAIDOS

2.1. Nusikalstamumą lemiantys socialiniai veiksniai: šeima, mokykla, neformalios grupės

Visuomenėje vyraujant įvairiems pokyčiams, neabejotina, kad tai atliepia ir nusikalstamumo kreivės amplitudę. Mokslinėje literatūroje nėra vieningos pozicijos, atskleidžiančios nusikalstamumo kilmę. Netgi atsisakoma priežastingumo koncepcijos, o veikiau telkiamasi į elementų ar faktų sąveiką, kuri neabejotinai sietina su pokyčiais visuomenėje. Mokslininkai, aptardami nusikalstamumo priežastingumo sąvoką, išskiria nusikalstamumo determinaciją, žyminčią nusikalstamumo raidos procesą, o nusikalstamumo determinantes laiko veiksniais ar atskirais elementais, skatinančiais nusikaltimo pasireiškimą ir raidą. Pažymima, kad paprastai determinacijos sistemoje sąveikauja tokie veiksniai kaip priežastys, sąlygos ir tarp jų atsirandantys koreliaciniai ryšiai: priežasties–pasekmės, priežasties–koreliacijos, funkcinio priklausomumo, kategorinių nuostatų ir pan. (Kriminologija, 2010; Rudzkiš, 2012).

Paprastai mokslinėje literatūroje nusikaltimų priežasčių ieškoma per trijų mokslinių sričių prizmę. Kitaip tariant, nusikalstamą elgseną nagrinėja biologijo, sociologijos ir psichologijos mokslų teorijos. Biologai tiria paveldimumo ir nusikalstamumo priežastinius ryšius. Sociologijos teorijos aktualizuoja ir tiria aplinkos veiksnius, kurie lemia žmogaus nusikalstamą elgesį. Psichologijos teorijos daugiausia dėmesio koncentruoja į žmogaus, kaip asmenybės, pažinimą, jos nusikalstamo elgesio priežastis. Dažniausiai nusikaltimų psichologijos teorijos skiriamos į tris kategorijas: psichoanalitinę, kontrolės ir mokymosi. Priežastinių nusikalstamo elgesio hipotezių tyrėjai pažymėjo, kad nusikaltimų psichoanalitinė teorija grindžiama trimis teiginiais: 1) vaikystėje socializacija priklauso nuo visuomeninių internalizacijos taisyklių; 2) nusikalstamo elgesio priežastingumą lemia vaikystėje ir paauglystėje buvę santykiai su šeimos nariais, ypač tėvais; 3) nusikalstamo elgesio priežastiniai ryšiai laikytini kaip pašamonės konfliktai, susiję su nedarnios šeimos santykiais raidos stadijoje (*Encyclopedia of Psychology*, 2000, p. 346–350). Apibendrinant, galima teigti, kad nusikalstamas elgesys formuojasi vaikystėje, esant pirmiausia neigatyviems šeimos tarpusavio santykiams. Taip pat nusikalstamo elgesio formavimuisi didelės įtakos turi nepalanki socialinė aplinka.

Tyrinėjant išsilavinimo stokos, kaip priežasties, ir nusikalstamumo atsiradimo, kaip pasekmės, ryšį, pravartu konkretizuoti determinantes socialiniu, pedagoginiu, psichologiniu ir kt. aspektais, tokiu būdu ne tik pažvelgiant į determinančių pobūdį, bet daugiau koncentruojantis į vyraujančių determinančių prevenciją ir jų silpninimą.

Kriminologinėje literatūroje akcentuojamas nusikalstamumo priežastingumo kompleksas, apibūdinantis nusikalstamumo kilmę ir raidą lemiančias priežastis ir sąlygas. Pristatomas vienas iš paplitusių nusikalstamumo priežastingumo modelių:

- aukščiausiasis (socialinis) lygis – nusikalstamumo priežastimis įvardijami objektų socialiniai prieštaravimai;

- vidutinis – socialinės struktūros ir konkrečių procesų bei reiškinių (ekonominių, politinių, socialinių) lygis – nusikalstamumo struktūrinės raidos koreliantai;

- žemiausias (individualaus elgesio) lygis – nagrinėjamas konkretaus nusikalstamo elgesio mechanizmas (abstrakčiu pavidalu), nusikaltėlio asmenybė, jo veiklos (neveikimo) priežastys. Taigi, nusikalstamumo determinacija laikytina kompleksinius procesu, apimančiu individualiame, instituciniame ir visuomeniniame lygmenyse pasireiškiančius maištavimus, restruktūrizacija ir priešpriešomis.

Nepakankamai socializuotas asmuo neįsisavina arba ne visiškai įsisavina socialines normas, neprisitaiko prie kintančių socialinės aplinkos sąlygų. Taigi, dažnai ieškoma priežasčių, lemiančių nepakankamą asmenybės socializaciją, individualiame (kai pasireiškia asmenybės socialinės adaptacijos riboti gebėjimai) ir visuomeniniame (negatyvūs socialinio gyvenimo reiškiniai, turintys įtakos asmenybės resocializacijai, apimančiai neadekvačių visuomenėje esamų nuostatų supratimui ir formavimuisi ir pan.) lygmenyse.

Kriminologijos moksle (*Kriminologija*, 2010, p. 173–174) išskiriamos kelios grupės veiksmų, kurios paprastai būdingos bet kurios valstybės nusikalstamumo apraiškų tyrinėjimams:

- *socialinė dezorganizacija* (socialinis neteisėtumas, socialinė nelygybė, visuomeninė atskirtis, religiniai (konfesiniai) prieštaravimai, tarpnacionaliniai prieštaravimai);

- *auklėjimo* (šeimoms, mokyklinio (didaktinio), religinio, visuomeninio) *sistemos trūkumo*;

- *menkas teigiamo informacinio ir ideologinio poveikio efektyvumas*;

- *teisėsaugos ir penitenciarinės sistemos funkcionavimo trūkumai*.

Atkreiptinas dėmesys, jog nusikalstamumo, kaip pasekmės, išraišką pravartu toliau analizuoti per socialinės dezorganizacijos ir edukacinio nepakankamumo prizmes. Menkas teigiamo informacinio ir ideologinio poveikio efektyvumas sietinas su mi-

kroaplinkos ir makroaplinkos veiksniais, kurie šiame darbe minimi. Teisėsaugos ir penitenciarinės sistemos funkcionavimo trūkumai aptariami darbo 2.2 dalyje. Be abejo, kiti veiksniai taip pat bus minimi kaip darantys įtaką nusikalstamumui.

M. A. Galaguzova (2002, p. 162), nagrinėdama pedagoginius socialinio darbo laisvės atėmimo vietose aspektus, nuteistuosius laisvės atėmimo bausme apibrėžia kaip socialinės atskirties grupei priklausančius asmenis, teismo sprendimu pripažintus kaltais už padarytą nusikaltimą. Tokie asmenys linkę nepaisyti visuomenėje priimtų teisinių, moralinių ir kitų normų ir jas pažeisti. Tačiau išorinių socialinių taisyklių negerbimą dažnai suponuoja vidiniai asmenybės konfliktai, charakterio nukrypimai ir pan. Psichologus domina vidinės asmenybės savybės, o edukologų dėmesys krypta į asmenybės buvimą ir dalyvavimą socialinėje aplinkoje, joje esančių objektų ir subjektų santykį ir sąveiką, kurie turi įtakos asmenybės formavimuisi ir galimo nusikalstamo elgesio raidai. Paminėtina, kad turėjusiam kriminalinę patirtį asmeniui dalyvavimą socialinėje aplinkoje, pvz., bendruomenėje, apsunkina ne asmens savybės, o bendruomenėje vyraujančios nuostatos. Štai amerikiečių istorikas F. Tannenbaumas (1957) knygoje „Nusikalstamumas ir bendruomenė“ (angl. „Crime and the Community“) pateikė „Etikečių teoriją“. Autorius daugiausia dėmesio skyrė nusikaltusio individo ir visuomenės santykiams analizuoti. Kaip teigia istorikas, iš pradžių visuomenė neigiamai vertina negatyvų poelgį, o tuomet atsiranda ir paties nusikaltusio individo neigiamas vertinimas. Tokio vertinimo pasekmė – primestas naujas nusikaltusio žmogaus vaidmuo, kurį vainikuoja visuomenės įtarumas, nepatiklumas, vengimas. Toks visuomenės požiūris ilgainiui izoluoja nusikaltusį asmenį nuo įprastos socialinės aplinkos. Pats asmuo, jaučiantis iš aplinkinių neigiamą požiūrį jo atžvilgiu, ir pats pradeda apie save kitaip galvoti, prisiklijuodamas „aš esu nusikaltėlis“ etiketę. Tokiu atveju gali asmens elgesys pasikeisti netinkama linkme, pradedant nuo žemo savęs vertinimo iki laikysenos, kalbos, aprangos pokyčių (Justickis, 2001, p. 180–181).

V. Kučinskas ir R. Kučinskienė (2000, p. 144), nagrinėdami smurtavimo ir socialinių normų pažeidinėjimo teorines prielaidas, teigė, kad smurtautoju ar pažeidėju negimstama. Paprastai to išmokstama, veikiant negatyvioms aplinkybėms (pavyzdžiui: prievarta, pažeminimas, tyčiojimasis, smurtas, finansinis ir emocinis nepriteklus ir pan. – tai, kas patirta, ypač vaikystės ar paauglystės laikotarpiu). Smurtinio elgesio išmokymas gali tapti nuolat pasikartojančia nusikalstama veika. Autorių V. Kučinsko ir R. Kučinskienės (2000, p. 144) teigimu, minėtą nuostatą patvirtina pasikartojantis nuteistųjų, atlikusių laisvės atėmimo bausmę, nusikalstamumas.

Tyrinėjant nuteistųjų socializacijos proceso ypatumus vaikystėje ir paauglystėje, daugiausia dėmesio skiriama šeimai, kaip pagrindinei asmenybės socializacijos ins-

titucijai; mokyklai, kuri ne mažiau svarbi asmenybės socializacijai; neformalioms grupėms.

Šeima užima svarbiausią vietą ugdant ir socializuojant asmenybę (Vaitkevičius, 1995, p. 195), kadangi šeima labiausiai veikia vaiką. Tik laikui bėgant, vaikui augant, kai jis išeina už šeimos ribų (darželis, mokykla, gatvė ir kt.), greta šeimos bei kitų mikrosocialinio aplinkos poveikių makrosocialinė aplinka vaikui daro itin didelę įtaką. Šeimoje vaikas patenkina pagrindinius bendravimo poreikius. Čia bręsta ir realizuojasi visi jo pagrindiniai sumanymai ir planai. Nepalankios šeimos sąlygos veikia vaiko asmenybę ir lemia elgesio nukrypimus ir įvairias socialines, psichologines problemas.

Ankstyvojoje vaikystėje, kai formuojasi kūdikio emocinis prierašumas prie suaugusiųjų, manoma, kad šis prierašumas sudaro būsimų santykių su kitais žmonėmis pagrindą, prasideda elgesio normų bei bazinių vertybių (pvz.: gėrio, blogio, teisingumo, melagingumo ir kt.) interiorizacija, socialinių vaidmenų perėmimas. Kai tėvai ankstyvaisiais raidos periodais neužtikrina vaikui saugumo jausmo, nepatenkina emocinių vaiko poreikių, labai pasunkėja socialiai pageidautinų elgesio formų perėmimas, asmenybės prisitaikymas prie kintančių aplinkos sąlygų, susiejimo su kitais žmonėmis jausmo formavimasis (Valickas, 1997, p. 17). Pažymėtina, kad glaudžios vaiko ir motinos tarpusavio sąveikos pagrindu formuojasi saugus prierašumas. Vaiko atskyrimas nuo motinos, kartu motiniškos globos bei meilės deprivacija gali lemti nesaugaus prierašumo susiformavimą (vaikas trokšta turėti artimus santykius su kitais žmonėmis, tačiau kartu būgštuoja dėl jam reikšmingų žmonių reakcijos bei galimo santykių nutrūkimo), agresyvų savarankiškumą. Dėl to dažnai asmenybė, siekdama kompensuoti ankstyvojoje vaikystėje patirtą nepriteklių, pasirenka socialiai nepriimtinius poreikių tenkinimo būdus.

Atskyrimas labiausiai sukrečia vienų–trejų metų amžiaus vaikus. Kuo ilgesnis vaiko atskyrimas nuo motinos, tuo didesnė tikimybė, kad atsiras negrįžtamas susvetimėjimas tarp vaiko ir kitų žmonių. Paauglystėje deprivaciją patyręs vaikas gali neišgyventi bendrumo ir susietumo su kitais žmonėmis jausmų, gali suvokti aplinkinius kaip keliančius grėsmę (Crittenden, Ainsworth, 1989, p. 432–463). Nepatenkinus vaiko psichinių poreikių – saugumo, aktyvumo, pažinimo, bendravimo su kitais, poreikio turėti, prisirišimo poreikio – išeities taškų vaikai ieško patys, ne visada toleruotinu būdu. Jeigu nepatenkinami vaiko žemiausi fiziologiniai poreikiai, negalima tikėtis, kad bus siekiama patenkinti aukštesnius poreikius (Plužek, 1996, p. 113).

Daugelis tėvų, auklėdami vaikus, iš visų galimų poveikio priemonių pirmenybę teikia fizinei prievartai ar griežtomis fizinėms bausmėms. Pedagogas J. Geniušas nurodo, kad apie 80 proc. tėvų naudoja fizinį smurtą auklėdami savo vaikus. Tokia

auklėjimo priemonė neretai pasėja žiaurumo jausmą, kuris vėlesniame amžiuje išliejamas ant kitų asmenų. Praktika rodo, kaip pažymi pedagogas, kad dauguma nusikaltėlių vaikystėje ar jaunystėje buvo mušami tėvų (Leliūgienė, 1997, p. 141). Pavyzdžiui, šiurkštus elgesys su vaiku kūdikystėje skatina nesaugaus prieraišumo formavimąsi, neigiamus emocinius išgyvenimus. Smurtą patyrusių vaikų kognityvinė branda dažniau atsilieka nei kitų bendraamžių, jie prasčiau suvokia kitų emocinius išgyvenimus, agresyviai elgiasi su bendraamžiais, jiems būdinga prasta savikontrolė. Vidurinėje vaikystėje ir paauglystėje ypač išryškėja prievartą patyrusių vaikų ir paauglių adaptacijos problemos: jie išsiblaškę, hiperaktyvūs, nedraugiški. Fizinis smurtas dažnai susijęs su psichologine prievarta (pvz., verbaline agresija, vaiko ignoravimu, izoliacija, pažeminimu). Fizinę ir psichologinę prievartą patyrę vaikai susikuria priešiškos aplinkos sampratą, nuolatinis grėsmės lūkesčius bei agresyvius gynybiškus žmogaus veiksmus. Kadangi vaikas dažniausiai mato tik prievartinius tarpasmeninės sąveikos būdus, jis neišmoksta prosocialių elgesio formų.

Dažnai nusikaltėliai būtent ir pasižymi tokiomis savybėmis: agresyvios reakcijos tampa natūralia išeitimi iš frustruojančių reakcijų; nepatyrę tikrosios tėvų meilės, neturi atitinkamo elgesio modelio, tarpasmeninėje sąveikoje išlaiko distanciją; vaikai mano esą netikę, nepasitiki savimi; aplinka atrodo jiems nemaloni, žiauri; jie neatsparūs stresiniams poveikiams, pradeda jautriai reaguoti net į nedideles kasdienes frustracijas. Darytina prielaida, kad nusikalstamą elgesį suformuoja negatyvūs vaikystės ar paauglystės potyriai.

Auklėjimo stilius turi didelę įtaką vaikų socializacijai, kuri neretai pakloja dirvą asocialaus elgesio plitimui. Tokį elgesį iš esmės gali formuoti atitinkamo pobūdžio auklėjimas: hipogloba ir, atvirkščiai, hipergloba, prieštaringas auklėjimas.

Hipogloba dažniausiai susijusi su tuo, jog tėvai nesirūpina savo vaikais, nesidomi jų veikla, ateitimi, leidžia vaikui elgtis nepriimtiniu būdu. Esminiai tėvų asmenybės, socialinių pozicijų nukrypimai lemia ir šeimų struktūros sutrikimus. Neigiamos reikšmės vaikams turi šeimos narių kivirčiai vaiko akivaizdoje, jo orientavimas prieš tėvą ar motiną, ypač didelę žalą daro skyrybos. Kai kurie vaikai jaučiasi įžeisti, patiria didelę nuoskaudą, kai juos palieka tėvas ar motina. Jie pradeda nebepasitikėti savimi ir kitais žmonėmis. Jeigu vaiką auklėja tik vienas iš tėvų, jis stengiasi rūpintis šeimos gerove ir vaiko poreikiais, auklėjimas lieka antroje vietoje, todėl vaikas be priežiūros neretai nuklysta su abejotinos reputacijos draugais, kurie turi daug laiko ir daug „įdomių pasiūlymų“.

Teigtina, kad kuo daugiau nepalankių veiksnių šeimoje veikia asmenybę, tuo didesnė elgesio nukrypimų tikimybė, o didžiausia grėsmė – vaikui iš nedarnios,

alkoholikų ar narkomanų šeimos. Būtent tokioje šeimoje atsiskleidžia veikiančių asmenybę veiksmų gausa.

Kartais tėvai ne tik ignoruoja vaikų dvasinį pasaulį, bet ir nesirūpina jų materialiniu pragyvenimu, nesudaro paprasčiausių sąlygų žaisti ar mokytis. Kai namuose nėra priežiūros ir kontrolės, tikėtina, kad vaikai neišmoks kontroliuoti nepriimtinių savo impulsų, į kokią grupių poveikio zoną pateks, tokias ir perims elgesio normas ir vertybes (Valickas, 1997, p. 23).

Hipergloba – tai auklėjimo stilius, kai vaikas nuolat kontroliuojamas, jį stengiamasi apsaugoti nuo įvairių pavojų, kai tėvai stengiasi išspręsti už vaiką įvairias problemas. A. J. Ličko (1983) išskiria dvi hiperglobos formas: dominuojančioji ir nuolaidžiaujančioji. Dominuojančioji paremta smulkmeniška vaiko kontrole, sudėtinga draudimų sistema. Tai slopina vaiko savarankiškumą, atsakomybės jausmą. Ypač paauglystėje vaikai siekia ištrūkti iš tėvų globos. To pasekmė gali būti pabėgimas iš namų – paaugliai bando išsilaisvinti iš tėvų auklėtojų kontrolės, siekia „laisvo“, „lengvo“ gyvenimo. Nuolaidžiaujančioji hipergloba – tai pernelyg didelis vaiko lepinimas, atleidimas nuo nemalonių pareigų, sunkumų, stengimasis patenkinti vaiko poreikius. Dėl to susiformuoja įprotis be pastangų patenkinti savo norus, vaiką ir paauglį tai skatina ieškoti bet kokių poreikio tenkinimo būdų (Valickas, 1997, p. 24). Akivaizdu, kad minimas auklėjimo stilius gali paskatinti poreikius tenkinti net ir pažeidžiant visuomenėje priimtinas normas.

Antroji institucija, daranti didelę įtaką asmens socializacijai, yra *mokykla*. Mokykla vaiko socializacijos procese ne tik atsakinga už vaiko žinių įgijimą, mokymosi pažangumą, tačiau bendrojo lavinimo įstaiga daro įtaką vaiko kryptingam tobulėjimui planuojant savo, kaip asmens, būsimo specialisto, karjerą. R. Žukauskienė (2006, p. 269, 270, 272) akcentuoja, kad vaiko problemiško elgesio formavimuisi turi įtakos mokymosi nepažangumas, dažna mokyklų kaita, patiriamas stresas, menka savivertė ir pan. Akcentuotina, kad vaiko pasirengimas mokyklai sietinas ir su šeimos statusu bei aplinka. Pradėjus lankyti mokyklą vaikams, užaugusiems šeimose nepalankiomis sąlygomis, padėtis blogesnė nei kitų bendraamžių. Taip atsitinka dėl patirtos emocinės deprivacijos, tėvų dėmesio stokos, pasakojimų, žaidimų trūkumų. Šie vaikai ateina į mokyklą ne visiškai pasirengę mokymuisi, dėl to susilaukia nemažai neigiamų vertinimų. Dažnai jie jau ne tik atsilieka mokslo pasiekimų požiūriu, tačiau ir klasėje užima nepatenkinamą padėtį dėl tarpasmeninių santykių – visa tai sukelia gyvybinę reakciją: šiurkštų bei įžūlų elgesį, grasinimus, prievartą. Izoliuoti bei atstumti savo klasėse vaikai aktyviai pradeda ieškoti aplinkos, kuri juos priimtų, kur jie galėtų sulaukti pritarimo, paskatinimo. Kadangi atstumtieji, palyginti su neat-

stumtaisiais, turi mažesnes socialinio pasirinkimo galimybes, jie dažniausiai patenka į tokių pat, kaip ir jie patys, atstumtųjų bendriją. Nesant pozityvių ryšių su klase, paaugliai sudaro grupes su savomis elgesio normomis ir interesais arba patenka į jau egzistuojančias asocialaus kryptingumo grupes. R. Žukauskienė (2006) išskiria, kad elgesio ir mokymosi problemomis jaunesniame amžiuje pasižymintys paaugliai yra priskirtini rizikos grupėms, mat galimi sunkumai, tokie kaip mokymosi nesėkmės, psichologinės problemos ar šalinimas iš mokyklos, jiems gali pasitaikyti vyresniame amžiuje. Šios pasekmės gali būti sietinos su psichoaktyvių medžiagų piktnaudžiavimo pradžia ar net polinkiu į nusikalstamumą.

V. Indrašienė ir V. Suboč (2009), tyrinėjusios mokinių mokymosi nesėkmes, įvardijo vieną iš galimų priežasčių, sietinų su deviantinės elgsenos raiška. Autorės teigia, kad tėvų turimas išsilavinimas daro įtaką vaikų požiūriui į ugdymąsi. Kitaip tariant, aukštąjį išsilavinimą turinčių tėvų vaikai pasižymi stipresne mokymosi motyvacija nei tuo tarpu tie vaikai, kurių tėvai neturi išsilavinimo arba jis yra žemas.

Taigi paveldimumas, išmokimas ar netinkamas auklėjimas šeimoje lemia netinkamo elgesio formavimąsi, kurio nekoreguojant jis gali transformuotis į kriminalinį ar net recidyvinį elgesio modelį.

Neformalios grupės ir jų subkultūra turi didelę įtaką ypač socialinės atskirties grupėms. Dalykiškų tarpusavio santykių pagrindu susidariusios žmonių grupės paprastai vadinamos formaliosiomis grupėmis, turinčiomis savitą struktūrą, asmeninių tarpusavio santykių pagrindu susiformavusios grupės – neformaliomis grupėmis (Vaitkevičius, 1995, p. 268). Šios grupės turi ypatingą reikšmę vertybių formavimuisi. Neformalios grupės susiformuoja emociniu pagrindu ir jose dažniausiai dominuoja teigiamas psichologinis klimatas, kuris labai veikia kiekvieną grupės narį, jo asmenybės bruožų formavimąsi.

Kaip jau buvo minėta, atstumtieji, kurie nepatenkina mokyklos kolektyve, klasėje savęs įtvirtinimo, pripažinimo, saugumo ir kitų poreikių, jungiasi arba prisijungia prie neformalių grupių. Šio amžiaus vaikai (6–16 m.) turi priklausyti „kam nors“, jie negali būti be bendraamžių. Paminėtina ir tai, kad grupė gali suvienodinti ir deindividualizuoti savo narius – grupinės veiklos metu kartais sumažėja asmenybės savęs įsisąmoninimo bei savikontrolės laipsnis, ji atsisako įprastų elgesio suvaržymų, išgyvena didesnę bendrumo laipsnį su kitais, jos veiksmai tampa emocionalūs ir impulsyvūs, priklausomi nuo tiesioginės situacijos. Dėl to, būdamas grupėje, žmogus gali elgtis taip, kaip jis niekada nesielgtų būdamas vienas. Tai skatina ir sudaro palankias sąlygas įvairių asocialaus elgesio formų pasireiškimui – agresijai, vagystėms ir t. t. (Valickas, 1997).

Apibendrinus darytina išvada, kad asmens nusikalstamumą suponuoja tokie veiksniai kaip šeima, mokykla. Vienas svarbiausių yra šeima ir joje vyraujantys tarpusavio santykiai. Santykiai, grindžiami autoritarizmu, nepagarba, smerkimu, grasinimais, nepriežiūra, perdėtu dėmesiu ir pan., lemia mokymosi nesėkmes, asocialaus elgesio formų pasireiškimą, dėl to galimi visuomenės normų pažeidimai, kriminaliniai nusikaltimai.

2.2. Nuteistų asmenų mokymosi dimensijos pozityviosios resocializacijos kontekste

Sėkmingas nusikalstamą veiką padariusio asmens sugrįžimas iš laisvės atėmimo vietos į visuomeninį gyvenimą priklauso nuo daugelio sudėtinių segmentų. Tai pirmiausia pačios asmenybės pasirengimo, laisvės atėmimo vietos darbuotojų ir pareigūnų taikomų programų ir priemonių efektyvumo, valstybės formuojamos socialinės politikos nuostatų ir visuomenės požiūrio sudėtinių dalių visuma, kurią „įvilkus“ į proceso dermę, galima būtų įvardyti resocializacija. Teigtina, kad resocializacija, susidedanti iš adaptacijos, reabilitacijos ir reintegracijos, laikytina procesu, kurio siekiamas uždavinys – nuteistųjų prosocialių dorovinių, pilietinių, kultūrinių vertybių raiška aktyviai dalyvaujant visuomeniniame gyvenime, kartu švietimo sistemoje ir / ar darbo rinkoje. Vadinas, siekiant nuteistųjų sėkmingos resocializacijos, svarbu aptarti anksčiau minėtus segmentus ne kaip atskirus elementus, o kaip sistemos neatsejamas jungtis, kurios viena su kita yra ar turėtų būti glaudžiau susietos.

S. Mesonienės (2009) teigimu, resocializacijos kaip sistemos veiksmingumą lemia elgesio ir mąstymo reformavimo priemonių taikymas. Paprastai veiksmingumą nusako tam tikri rodikliai, pagal kuriuos sprendžiamas intervencijos efektyvumas. Svarbiausias resocializacijos efektyvumo rodiklis – elgsenos pasikeitimas, nurodantis veiksmingumą ir pasiektą pokytį. Taigi pasitelkiant atitinkamas priemones siekiama padėti asmeniui keisti savo nuostatas, pažiūras, elgesį, kartu keičiant negatyvios išraiškos elgseną į tinkamą, kuri priimtina visuomenei ir atitinka egzistuojančias normas. Paprastai asmens socialiai priimtinių normų formavimas vyksta socializacijos procese. Todėl prieš gilinantis į resocializacijos procesą, tikslinga aptarti socializacijos sampratą ir veiksnius, lemiančius iškritimą iš socializacijos proceso. I. Michailovič (2001) resocializaciją įvardija kaip vieną iš ugdymo sudėtinių dalių – auklėjimą, kurio uždavinys yra socializacija. Penitencinėje literatūroje traktuojama, kad resocializacija yra pakartotinis socializacijos procesas (Blaževičius ir kt., 2004, p. 263). Analizuodama

socializacijos sampratą, I. Leliūgienė (2003, p. 284–286) pažymi, kad socializacija yra procesas arba, kitaip tariant, mechanizmas, kurio metu asmuo nuo pat mažens įgyja žinių apie įvairias elgesio subtilybes, išsiugdo visuomenei suprantamus bei priimtinius įgūdžius, išmoksta laikytis visuomeninių taisyklių, perima kultūros tradicijas tam, kad galėtų visavertiškai funkcionuoti visuomenėje kaip socialus, visavertis pilietis. Ne tik vaikystėje vyksta socializacija, suaugęs žmogus taip pat nuolat dalyvauja šiame procese, perimdamas iš socialinės aplinkos visuotinai priimtinas vertybes, todėl šis procesas dar laikomas permanentiniu, t. y. trunkančiu visą asmens gyvenimo laikotarpį (Jovaiša, 2002). A. Juodaitytė (2002), analizuodama socializacijos fenomeną, išskiria pirminę ir antrinę socializacijas. Pirminės socializacijos procesas paprastai vyksta ankstyvuojų žmogaus gyvenimo periodu, t. y. vaikystėje. Socialinių faktų pagrindimas dabartimi – specializavimasis profesinėje srityje, įgyjant atitinkamus socialinės komunikacijos įgūdžius ir reikiamas žinias – priskiriamas antrinei socializacijai, kuri, pasak autorės, prilyginama resocializacijai. Resocializacija – tai suaugusių žmonių antrinė socializacija, kurios pagrindą sudaro žinių, vertybių, normų, idealų, statusų, vaidmenų, įgūdžių transformavimasis ir naujų įgijimas. Ypač ryškiai resocializacija pastebima tada, kai žmogus patenka į naujas situacijas (pvz.: kalėjimą, nusikaltėlių grupuotę, psichiatrijos ligoninę arba, priešingai, išeina iš minėtos aplinkos) (Juodaitytė, 2002, p. 50–51). Asmuo, gyvendamas nuolat besikeičiančioje visuomenėje, neišvengiamai susiduria su socialinėmis problemomis, kurios glūdi jį supančioje aplinkoje. Pastaruoju metu daug diskutuojama apie tokias socialines negeroves kaip skurdas, užimtumo stoka, socialinių ligų (alkoholizmo, rūkymo, narkotinių medžiagų vartojimo ir kt.) plitimas, dėl kurių socialūs visuomenės nariai tampa socialinės rizikos grupės asmenimis, „iškritusiais“ iš pozityviosios socializacijos proceso (Kvieskienė, 2005). Nuteistieji arba jau laisvės atėmimo vietose bausmę atlikę asmenys priskiriami prie rizikos grupės, kadangi būdami įkalinti jie praranda reikalingus įgūdžius: bendravimo, mokymosi, profesinius (*Nukentėjusiųjų asmenų ir socialinės rizikos grupių socialinės apsaugos politika*, 2005, p. 146), taip pat, kaip teigia M. A. Galaguzova (2002, p. 162), susilpnėja ar netgi nutrūksta socialiniai santykiai su šeima, kitomis formaliomis ir neformaliomis visuomenės narių grupėmis.

Pasak R. Prakapo ir I. Kuginytės (2005, p. 215), *resocializacijos* terminas taikomas pokriminalinėje justicijoje, kadangi ji baudžiamuosiuose ar bausmių vykdymo įstatymuose, priskirtuose kriminalinei justicijai, praktiškai nėra reglamentuota. G. Švedas (2006, p. 128), nagrinėjęs Lietuvos baudžiamosios politikos aspektus, nurodė, kad viena iš valstybės politikos kryptių nusikaltimų prevencijos ir kontrolės srityje yra jau atlikusių bausmę asmenų resocializacija. R. Prakapas ir I. Kuginytė (2005) mini,

kad paprastai resocializacijos priemonės pradedamos taikyti per vėlai, t. y. tuo metu, kai asmuo formaliai atlikęs bausmę išeina iš laivės atėmimo vietos. Penitencinės institucijos teoriškai turėtų atlikti ne tik bausmės vykdymo funkciją, bet tuo pačiu taikyti ir atitinkamas nusikalstamo elgesio keitimo, perauklėjimo priemones. Todėl praktiškai resocializacijos priemonės tikslinga taikyti penitencinėse institucijose, kai asmuo dar tebėra izoliuotas nuo visuomenės.

G. Švedas (2010, p. 158) teigia, kad „resocializacijos paskirties pagrindu valstybė įsipareigoja, vykdydama laisvės atėmimo bausmę, taikyti nuteistiesiems pozityvias poveikio priemones, pavyzdžiui, įtraukti juos į darbą, bendrąjį lavinimą ir profesinį mokymą, taikyti įvairias korekcines programas ir kt.“. Vadinasi, resocializacijos procesą užtikrina priemonės, susijusios su dalyvavimu tam tikroje profesinėje, edukacinėje ar korekcinėje veikloje. B. Bitinas (2004) analizuodamas ugdymo technologijas, atkreipė dėmesį į nusikalstamumo prevencinių programų adaptavimo problemas. Ugdymo realybėje pasigesta efektyvumo ir pozityvių rezultatų pasiekiamumo. S. Mesonienė (2009) akcentuoja, kad viena iš veiksmingumą ribojančių trikdžių yra pačių programų praktinis įgyvendinimas. Kaip teigia B. Bitinas (2002, p. 43–44), pagrindinis šių programų trūkumas – nepaisymas pagrindinių prevencijos prielaidų: nuoseklumo, individualumo, kompleksiško ir tęstinumo. Analizuodami nusikaltusių nepilnamečių resocializacijos apraiškas, tyrėjai (Merkys ir kt., 2002, p. 29–31) pabrėžia resocializacijos ir ugdymo procesų holistiškumą kaip alternatyvią misiją bausmių ir izoliacijos priemones taikančioms penitencinėms institucijoms. Resocializacija, kaip ir ugdymas, laikomi daugiamačiu, kryptingu, iš dalies kompetentingų specialistų (pedagogų, vadybininkų ir kt.) valdomu procesu. Minėtą sampratą papildė R. Kalendra (2006), kuris, tyrinėdamas asmenų, nuteistų laisvės atėmimu, nuolatinio ugdymo ir mokymosi prielaidas Lietuvoje, teigia, kad resocializacija – permanentinio mokymosi ir ugdymosi būdas, skatinantis efektyvesnį grįžimo į socialų gyvenimą laisvėje procesą. Pasak I. Dirgėlienės (2010), įvairių socialinės rizikos grupių asmenų vidinių pokyčių, apimant motyvacijos, savivertės kėlimą, vertybinių nuostatų, elgsenos keitimą ir pan., skatinimas laikytinas žmogaus ugdymu, o tai – įgalinimo proceso pagrindinis siekis. Paprastai tokie asmenys išgyvena krizines situacijas, tad jiems dažniausiai teikiama resocializacinė pagalba. Autorės teigimu, resocializacija siekiama vertybinių nuostatų ir elgsenos modelių kaitos, pasitelkiant kuo efektyvesnius poveikio būdus ir priemones. Tokiu būdu mažinama atkryčių rizika, sukuriama palankios aplinkybės pozityviosios socializacijos raiškai. Nuteisti asmenys dažnai jau vaikystėje susiduria su negatyviais socializacijos trikdžiais. Tai lemia jų tolesnį gyvenimo scenarijų, nulemtą įvairių negerovių ir trikdžių (priklusomybės ligos, ankstyvas iškritimas iš švietimo sistemos,

užimtumo stoka, benamystė, visuomenėje priimtų nuostatų nepaisymas, socialinių įgūdžių stoka ir kt.), kurie slopina pozityviosios socializacijos procesą. Taigi, resocializacijos, kaip kompleksinės socialinės, pedagoginės, psichologinės, medicininės ir kt. pagalbos esmė – pakeisti socialinės rizikos grupėms priklausančių asmenų gyvenimo scenarijų pozityvia linkme. Nagrinėdama teisėtvarkos pažeidimus padariusių nepilnamečių resocializacijos trikdžius, G. Liaudinskienė (2005) resocializaciją įvardija kaip kompleksinį, integralų procesą su daugiapakopės programos turiniu.

Taigi brėžiant socializacijos ir resocializacijos procesų paralelę pastebėtina, kad socializacija laikytina pozityviu procesu, kai asmuo elgiasi pagal visuomenėje priimtas normas. Kiekviena pasikeitusi aplinka traktuotina kaip krizinė situacija, su kuria žmogus susiduria pirmą kartą. Jei asmuo turi pakankamai įgūdžių ir pasitikėjimo savimi, tokia krizinė situacija yra savaime suprantamas iššūkis, kurį įveikus, pereinama prie tolesnių etapų. Tačiau stokojant įgūdžių ar negebant adekvačiai reaguoti į naują aplinką, asmuo gali sutrikti ir jo elgsena neatitikti normų. Tokiu atveju reiškia, kad jam reikalinga resocializacinė pagalba, padedant prisitaikyti aplinkoje. Patekus asmeniui į laisvės atėmimo vietą, tikslinga kaip galima anksčiau pradėti jį rengti grįžimui į laisvę, t. y. pasitelkiant efektyvius būdus ir priemones sudaryti palankias sąlygas pozityvaus asmens gyvenimo scenarijaus plėtojimui išėjus į laisvę.

G. Sakalauskas (2010, p. 139–140) išskiria progresyvią nuostatą, kuri iš esmės įkalinimo laikotarpiui formuoja nuteistojo asmens integracijos tikslą. Tokia nuostata numato minimiems asmenims sugebėjimų ir gabumų ugdymo galimybes, kurios padidintų jų sėkmingos adaptacijos perspektyvas išėjus į laisvę. Todėl svarbu, kad izoliacijos metu nuteistieji neprarastų įgūdžių, būtų lavinami, kadangi kiekvienas žmogus, sparčiai kintant visuomenei, turi prisitaikyti prie vis greitėjančio šio proceso. Nuolatinė kaita visuomenėje kelia individui vis naujus reikalavimus, todėl jis turi nuolat mokytis, tobulintis ir perimti naujoves. Kiekvienam asmeniui galimybė mokytis, ugdytis turi būti prieinama, o nuteistiesiems įkalinimas neturi būti kliūtis. Taigi ugdymas kaip įvairialypis procesas, atlieka daugybę funkcijų tokių kaip: auginimas, mokymas(is) formavimas(is), auklėjimas, lavinimas(is), bet svarbiausios ugdymo funkcijos pataisos įstaigoje – tai nuteistojo rehabilitacija, reintegracija bei resocializacija.

Suaugusių nuteistųjų socialinio įgalinimo aspektus tyrinėję autoriai I. Kuginytė-Arlauskienė, P. V. Stalioraitis, I. Žemaitaitytė (*Socialinis darbas. Profesinė veikla, metodai ir klientai*, 2010) pabrėžia nuteistųjų resocializacijos ir ugdymo sistemos sukūrimo Lietuvoje būtinybę. Sistemos funkcionavimas lemtų pakartotinio nusikalstamumo mažėjimą, taip pat sudarytų sėkmingesnes nuteistųjų pasitaikymo ir pasikeitimo galimybes. Pabrėžiamas ir pačių asmenų teisių įgyvendinimas ir tuo pačiu

savęs aktyvinimas, iniciatyvus dalyvavimas saviraiškos ir bendruomeninėje veiklose. Autoriai nurodo, kad Bausmių vykdymo kodekso 111 straipsnyje apibrėžtos tokios socialinės rehabilitacijos priemonės kaip laisvės atėmimas bausmės režimu, nuteistųjų darbas, socialinė rehabilitacija ir bendrasis ugdymas bei profesinis mokymas, sudaro nuteistųjų įgalinimo pagrindą. Ši pagrindą efektyvinanti priemonė sietina su ugdymu. Minėti autoriai įvardija ugdymo proceso sėkmę lemiančius elementus: turinį, pobūdį ir personalą, t. y. specialistus. Šiuo atveju ugdymo turinys laisvės atėmimo vietose taikytinas toks pats, kaip ir laisvėje. Pobūdis, kadangi kalbama apie suaugusius nuteistuosius, turėtų būti derinamas su individualiomis patirtimis, taip pat turimais išsilavinimais, sudarant tolesnio kryptingo mokymosi ir tobulinimosi galimybes. Pabrėžtina, kad ugdymo procesas taikomas kryptingai, derinant su kitomis pataisos priemonėmis ir atitinkant individualaus prieinamumo, motyvacijos, saviraiškos, savišvietos, pritaikomumo ir pan. principus, sudaro sėkmingos nuteistųjų resocializacijos sistemos funkcionavimo prielaidas. Tačiau tikslinga paminėti ir subjektus, įgyvendinančius ugdymo procesą ar prisidedančius prie jo koordinavimo – specialistus, atstovaujančius skirtingų sričių institucijas. Taigi, pozityvi resocializacija apima platų įvairių institucijų, dirbančių su socialinės rizikos asmenimis, tinklą. Pozityvaus tinklo veikimas, pirmiausia neatsiejamas nuo teisingumo, socialinių tarnybų, švietimo įstaigų, penitencinių įstaigų darbuotojų reikiamų kompetencijų ugdymo bei kvalifikacijos kėlimo. Vidinėje resocializacijos proceso sistemoje dirbantys įvairūs specialistai sąveikauja su nuteistuoju, artimaisiais, juos supančiu socialiniu tinklu.

G. Liaudinskienė (2005) numatė penkias pamatines resocializacijos srities specialybes: pedagogai, socialiniai darbuotojai, socialiniai pedagogai, psichologai, teisininkai ir policijos pareigūnai, kurie atstovauja teisėsaugos ir socioedukacines institucijas. Svarbu paminėti, kad šių asmenų veikla, nukreipta į kenčiantiems ar socialiai atstumtiems visuomenės nariams pagalbos, edukacinės ir psichologinės paramos, konsultavimo ir kt. teikimą, pasižymėtų tokiais asmeninėmis ir profesinėmis vertybėmis kaip socialinis teisingumas, žmogiškasis orumas, individualioji vertė, bendravimo, konfidencialumo ir pan. (Urbonienė, 2001). Vadinasi, pozityviosios resocializacijos viena iš prielaidų – kompetentingų profesionalų teikiama socialinė, pedagoginė, psichologinė, švietimo, teisinė ir kt. pagalba bei glaudus tarpsektorinis tolydumas. Tačiau penitencinės teisės tyrėjas J. Dermontas (2005) įžvelgia resocializacijos procese trikdžius, susijusius su specialistų profesiniu statusu. Pasak autoriaus, Lietuvos laisvės atėmimo vietų specialistai, dirbantys su nuteistaisiais (pvz., būrio viršininkai) yra ne civiliai asmenys, o sukarintu statutu besivadovaujantys statutiniai pareigūnai, dėvintys uniformą. Manytina, kad specialistų profesinis statusas, reglamentuojamas

statuto, yra pozityvios resocializacijos proceso priešprieša, lemianti priežiūros, skatinimo ir kartu draudimo, apribojimo sąlygas ir ne visuomet sudaranti konstruktyvaus bendravimo tarp nuteistojo ir specialisto terpę. Autoriai (Blaževičius ir kt., 2004, p. 263–268) pabrėžia, kad siekiant pozityvios nuteistųjų resocializacijos pirmiausia reikėtų sukurti palankią aplinką, kurią lemtų:

- penitencinių institucijų statutinių darbuotojų bendravimo santykių su nuteistaisiais humanizavimas – konstruktyvios sąveikos diegimas;
- nuteistųjų laisvės atėmimo bausme skaičiaus mažinimas – alternatyvių priemonių, tokių kaip probacija, parolis, restoratyvinis teisingumas, taikymas;
- penitencinėse įstaigose nuteistųjų skaičiaus reguliavimas, kadangi laisvės atėmimo vietos yra perpildytos.

Taigi, konstruktyvaus bendravimo tarp nuteistojo ir specialisto sąveika, alternatyvių laisvės atėmimo bausmei priemonių diegimas ir nuteistųjų skaičiaus penitencinėse įstaigose reguliavimas sudaro prielaidas bausmių vykdymo teisėje pokyčių būtinybei ir inovacijų plėtrai.

Tyrėjai pabrėžia, kad viena iš esminių resocializacijos, kaip asmenybės ugdymo, dalių yra rehabilitacija. Švedų sociologijos mokslininkai (Hedin ir kt., 2005), tyrinėję nuteistųjų grįžimo į visuomenę aspektus, rehabilitacijos procesui priskyrė kriminalinio elgesio keitimo ir narkotikų atsisakymo programas, kurios apima socialinės kontrolės, solidarumo, savipagalbos ugdymą. Autoriai akcentavo, kad rehabilitacijos procesas neįmanomas be ryšių palaikymo su išorine ir vidine aplinkomis. Šiame procese didelį vaidmenį atlieka tiek santykių palaikymas su artimaisiais, šeima, tiek ir su įstaigos darbuotojais. J. Dermontas (2005) apibrėžia, kad nuteistųjų socialinė rehabilitacija – „tai visuomenės kultūros, pataisos įstaigų darbuotojų, valstybės bei savivaldybių institucijų ir įstaigų, visuomeninių organizacijų, religinių bendruomenių ir bendrijų bei kitų juridinių ir fizinių asmenų ir nuteistųjų konstruktyvi sąveika, apimanti nuteistųjų gero vardo atitaisymą, humaniškų santykių su auka atkūrimą, – moralinės ir materialinės žalos atlyginimą, teisių grąžinimą, teistumo panaikinimą, fizinį, psichologinį, pedagoginį, ekonominį, medicininį, dorovinį, teisinį parengimą integruotis į visuomenę, socialinio statuso atkūrimą, visateisio piliečio parengimą, kad nuteistasis galėtų pakankamai gerai funkcionuoti visuomenėje ir taptų naudinga bei vertinga asmenybe tiek pačiam sau, tiek šeimai, tiek visuomenei“. Pabrėžtina, kad socialinės rehabilitacijos esmė – tai pirmiausia paties nuteistojo noras keistis ir aktyviai dalyvauti visuomeniniame gyvenime laikantis prosocialių nuostatų. Be abejo, socialinės rehabilitacijos procese dalyvauja specialistai, kurie skatina, konsultuoja ir prisideda prie asmens parengimo gyvenimui laisvėje.

Nuteistųjų socialinės reabilitacijos tikslus ir formas nustato Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 73-3084) 137 straipsnis, kuriame reglamentuojami šie socialinės reabilitacijos tikslai:

1) padėti nuteistiesiems tapti įstatymus, žmogiškąsias vertybes ir visuomenės saugumą gerbiančiais žmonėmis;

2) išmokyti nuteistuosius gyvenimo tikslų siekti teisėtais būdais ir priemonėmis;

3) sudaryti sąlygas nuteistiesiems, atlikusiems bausmę, reintegruoti į visuomenę.

Minėtas straipsnis nurodo pagrindines socialinės reabilitacijos formas:

1) individualus ir grupinis darbas su nuteistaisiais, kuriuo siekiama skatinti nuteistuosius keisti savo elgesį bei išlaikyti šeimos ir kitus socialinius ryšius ir kuris dirbamas atsižvelgiant į nuteistųjų asmenybę, amžių, lytį, padarytos nusikalstamos veikos pobūdį, išsilavinimą, elgesį bausmės atlikimo metu ir kitas aplinkybes;

2) ilgalaikė nuteistųjų visuomeninio elgesio korekcija;

3) nuteistųjų socialinių, dvasinių ir kultūrinių poreikių tenkinimas;

4) pagalba sprendžiant nuteistųjų problemas;

5) kultūros, sporto ir kiti masiniai renginiai;

6) paskatinimo priemonių ir nuobaudų skyrimas nuteistiesiems (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 73-3084).

Nuteistiesiems socialinės reabilitacijos programa turėtų būti taikoma lygiagrečiai su bausmės atlikimu, kadangi kiekvienas nuteistasis pereina bausmės etapus (atvykimas į įstaigą ir adaptacija joje, pataisos procesas, parengimas sugrįžti į laisvę), kurie iš esmės atitinka reabilitacijos programos pakopas (Blaževičius ir kt., 2004, p. 270).

Apibendrinus teigtina, kad nuteistųjų mokymosi dimensijos sietinos su pozityviaja resocializacija, apimančia kompleksines psichosocialines, socioedukacines ir kt. pagalbos priemones.

2.3. Nuteistųjų edukaciniai lūkesčiai

Pozityvi nuteistųjų resocializacija sietina ne tik su penitencinių institucijų vykdomomis asmenybės ugdymo, nusikalstamo elgesio keitimo programomis, bet ir su pačių nuteistųjų turimais lūkesčiais. Formaliojo švietimo kokybės užtikrinimo sistemos koncepcijos (*Valstybės žinios*, 2008, Nr. 138-5461) 5 punkte numatomas vienas iš formaliojo švietimo kokybę lemiančių aspektų, kai švietimas geba tenkinti su juo susijusius lūkesčius bei asmens ir visuomenės poreikius. Taip pat pažymima, kad švietimo rezultatai vertinami per poveikio ir pasekmės prizmę individualiu lygmeniu,

kai „poveikis arba pasekmės asmeniui – integravimosi visuomenėje sėkmingumas, įsidarbinimo galimybės, atlyginimo dydis, socialinis statusas, sveikata, pilietiškumas ir kt.“, ir visuomeniniu lygmeniu, kai „poveikis visuomenei – šalies ir regiono kultūros lygis, gyventojų užimtumas ir ūkio raidos sparta, socialinė sanglauda, visuomenės demokratizacija, nacionalinio tapatumo lygis, gyvenamosios aplinkos kokybė, gyventojų sveikata ir vidutinė gyvenimo trukmė ir kt.“. Taigi su švietimu susijusių lūkesčių tenkinimas lemia ir asmens bei visuomenės gerovės lygį. Toliau šioje darbo dalyje gilinamasi į lūkesčio sampratą švietimo aspektu.

Dabartinės lietuvių kalbos žodyne (1993, p. 374) „lūkestis“ aiškinamas dvejopai: „laukimas“ arba „viltis“. „Laukimo“ sąvoka psichologine prasme apibūdinama kaip lūkesčių, tikėjimosi sistema, apimanti socialines sąveikas ir sankcijas tarp grupės narių, kuri atsiskleidžia tuomet, kai individas tikisi iš kitų grupės narių elgesio modelio, atitinkančio jų pačių vaidmenis, o kiti grupės nariai atitinkamai laukia analogiško minėto individo atitikimo jo atliekamam vaidmeniui (*Psichologijos žodynas*, 1993, p. 69). „Vilties“ reikšmė suprantama kaip pozityvaus rezultato laukimas. Kaip nurodo L. Jovaiša (2007, p. 328), pasiteisinusios viltys kelia pasitikėjimo pirmiausia savimi jausmą, o tai leidžia pajusti savivertę. Paprastai, remiantis psichologijos mokslu, žinoma, kad neretai nusikalstantys asmenys pasižymi menkavertiškumo kompleksu. Tačiau laukiami rezultatai, nepateisinę lūkesčių, gali įskiepyti ir nusivylimą. Taigi, laukimo padariniai pasiskirsto į dvi priešingas pozicijas. Vienu atveju sulauktas rezultatas nuteikia pozityviai, kitu – negatyviai, taip atsirandant maloniems ir nemaloniems jausmams. Antai W. Wundtas (2004, p. 183) „lūkesčio jausmus“ įvardija kaip laikinų vaizdinių kokybinius laiko ženklus. Kadangi lūkestis neatsiejamas nuo laukimo būsenos, autorius teigia, kad vėliau ji pereina į afektą. *Afektas* (angl. *affect*) tai yra: 1) stipri ir palyginti trumpa emocinė reakcija, dažniausiai kylanti, kai staiga pakinta subjektui svarbios gyvenimo aplinkybės. Tai atsakomoji reakcija į jau įvykusį įvykį ir paprastai ištinka įvykio pabaigoje (*Psichologijos žodynas*, 1993, p. 7 – 8); 2) staigiai kylanti, stipriai pasireiškianti ir greitai rimstanti emocinė reakcija, kurią sukelia aplinkos poveikiai, turintys reikšmę individo poreikiams, interesams, įsitikinimams ar idealams. Afektas pasireiškia išgąščio, įtūžio, pykčio pasibjaurėjimo, džiūgavimo, pavydo ir kitomis formomis (Jovaiša, 2007, p. 11). Būtent pagal afekto metu patiriamą būseną ir atsiranda malonumo ir nemalonumo jausmai. Psichologinėje literatūroje paminėta, kad afektai remiasi kokybine jausmo savybe. Pagal jo ryšį su malonumu ir nemalonumu, skiriamos trys afektų klasės:

- subjektyvūs, kurie paremti sielos būseną. Tai gali būti džiaugsmas arba kančia. Pastaroji gali pasėti liūdesį, rūpestį, sielvartą ar baisumą;

- objektyvūs, kurie paprastai nukreipti į išorinius objektus. Tai gali būti patikimas arba nepatikimas. Pastarasis apjungia apmaudą, nevirtį, įtūžį, pyktį;
- objektyvūs, kurie nukreipti į išorinius, bet tik ateityje laukiamus įvykius. Tai yra viltis ir nerimas. Pastarąjį lydi baimė ir išgąstis (Wundt, 2004, p. 207).

Grįžtant prie nusikalstamumo tematikos, įprasta tiek mokslinėje literatūroje, tiek norminiuose aktuose, tiek ir publicistinio pobūdžio veikaluose regėti pasikartojantį vaizdą – nusikalstamumas auga, o visuomenė laukia, kada jis bus pažabotas. Visuomenės lūkestis šiuo atžvilgiu aiškus – saugi aplinka. Tam kuriamos prevencinės programos, „lopomos“ teisės aktų spragos, tačiau ne visada atsižvelgiama į patį nuteistąjį. Pasak G. Sakalausko (2007), paprastai Vakarų kultūros standartai nukreipti į žmogų kaip į vertybę ir jo orumo puoselėjimą, geresnių bendro gyvenimo sąlygų kūrimą, socialinės atskirties mažinimą. Kalbant apie izoliuotus asmenis nuo visuomenės, minėto autoriaus, nagrinėjusio įkalinimo praktinius aspektus ir prasmės subtilumus, teigimu, „svarbu suvokti, kad įkalinimas nesprenžia nei nusikalstamumo, nei kitų socialinių problemų, bet, kaip įprasta, jų sukuria dar daugiau – ypatingai tuomet, kai vien tik įkalinimu (nubaudimu) ir apsiribojama, nesiekiant asmens resocializacijos (integracijos)“. Vadinasi, vien tik atliekama bausmė nėra prasminga asmens pasikeitimo atžvilgiu, jei nebus taikomos papildomos pozityvius mąstymo ir gyvenimo tikslus lemiančios priemonės, atitinkančios minimų asmenų poreikius. Todėl tikslinga paminėti, kad taikant jiems resocializacijos priemones, svarbu išsiaiškinti, ko jie laukia, t. y. kas jiems žadina malonius jausmus, o kas paprastai nuvilia. Kitaip tariant, reikėtų atskleisti nuteistųjų lūkesčius, taip palengvinant jų integravimąsi į visuomenę ir tuo pačiu mažinant nusikalstamumą. Galima prielaida, kad dalyvavimo visuomenėje (veikimo, tikslų turėjimo ir siekimo ir pan.) prasmė pasireiškia per poreikių ir lūkesčių patenkinimo prizmę.

G. Kvieskienė (2003) tyrinėdama socializacijos, kaip individo tapsmo asmenybe, ypatumus, aptarė ir edukacines ugdymo prielaidas. Edukacija, pasak autorės, laikytinas trimatis reiškiny, kadangi apima auklėjimą, lavinimą, švietimą. Pasak L. Jovaišos (2007, p. 311), šie trys komponentai įeina į *ugdymo* sąvoką. Taigi, ugdymo samprata sietina su edukacija. Kalbant apie nuteistųjų edukacinius lūkesčius, paminėtina, kad jie suprantami kaip asmenybės pakartotinis kultūrinis, profesinis, socialinis, psichologinis ugdymas, tikintis pozityvių resocializacijos rezultatų.

Svarbu akcentuoti, kad nuteistųjų resocializacijos procesą lemia penitencinės institucijos darbuotojų tinkamai atliekami vaidmenys, t. y. pagal turimą kvalifikaciją ir kompetencijas jie gali teigiama linkme motyvuoti nusikaltusį asmenį keisti visuomenei nepriimtina elgesio modelį. Tai patvirtina Tolmano teorija (Adair, 2006,

p. 146), skelbianti, kad lūkesčiai gali daryti įtaką asmens motyvacijos stiprumui, jei to pasekmė – užsibrėžto tikslo siekimas. Šiuo atveju tai galėtų būti nuteistųjų sėkminga resocializacija. Vadinasi, penitencinėse institucijose resocializacijos proceso efektyvumą gali nulemti darbuotojų ir nuteistųjų tarpusavio santykiai, grindžiami motyvacine paskata. Todėl, nuteistiems asmenims skirtos resocializacijos programos / projektai pasiteisins tuomet, kai jos / jie atitiks minėtų asmenų turimus lūkesčius.

Šiuo atveju būtų tikslinga paminėti nuteistųjų motyvacijos ir su ja susijusias emocines problemas, kadangi, kaip ir buvo paminėta kalbant apie lūkesčius, jie gali būti stiprinamasis motyvacijos „variklis“.

Motyvai – veiklos stimulai, susiję su individo poreikių tenkinimu; individo aktyvumą skatinantys ir jo veiklos kryptį lemiantys aplinkos arba vidaus veiksniai; materialūs arba idealūs individo tikslai; individo veiksmų pasirinkimo priežastis, kurią pats individas suvokia. Žmogaus motyvų plėtotės pagrindas – biologiškai neribotas materialių ir dvasinių vertybių gamybos procesas. Ontogenezėje tokie potencialūs motyvai yra tam tikrai visuomenei būdingos objektyvios vertybės, interesai ir idealai. Kai individas juos interiorizuoja, jie įgyja skatinamąjį pobūdį ir virsta tikrais motyvais. Jie atlieka prasmės kūrimo funkciją, t. y. individo sąmonės atspindimai tikrovei suteikia asmenybinę prasmę ir kontroliuoja bendrą žmogaus veiklos kryptingumą. Kontrolės funkciją motyvai atlieka ne tiesiogiai, o per elgesio emocinę koreliaciją. Emocijos vertina asmenybės prasmę ir, jeigu ta prasmė neatitinka motyvų, keičia bendrą žmogaus veikos kryptingumą, konkrečiose situacijose motyvų dinamiką lemia individo nesituacinis aktyvumas, dėl kurio atsiranda naujų užduočių ir kartu naujų veiklos motyvų (*Psichologijos žodynas*, 1993, p. 177).

Motyvacija apibrėžiama kaip elgesio, veiksmų, veiklos skatinimo procesas, kurį sukelia įvairūs motyvai. Būtina asmeniui padėti priimti tokią poreikių hierarchiją, kuri atitinka jo asmenybės pozicijos išsivystymo lygį. Bendravimo motyvas apibūdinamas kaip gebėjimas sukelti kito žmogaus norą veikti, siekiant konkretaus tikslo ir darant tai tokiu būdu, kad būtų atsižvelgta į jo poreikius, mokėjimus, gebėjimus ir išorines sąlygas (Pacevičius, 2001). Žmogaus psichologinė prigimtis lemia, kad savarankiškai ir savanoriškai jis rodo pastangas tik tuomet, kai tai atitinka jo poreikius. I. Tandze-golskienė ir R. Pileckaitė (2012) pažymi, kad suaugusio žmogaus savarankiškumas glaudžiai sietinas su motyvacija ir kartais šiuos segmentus sudėtinga atskirti, mat jis jau žino, kodėl mokosi ir kam jam to reikia. Tad motyvuotas asmuo paprastai pasižymi žinojimu, ko nori, savo siekimo supratimu, pritarimu, noru siekti, gebėjimu siekti ir įgyvendinimu, t. y. veikimu (Merfeldaitė ir kt., 2007; Serdiuk, 2012). Tačiau E. Mickūnaitė (2008), tyrinėjusi socialinės rizikos grupėms priklausančių asmenų

požiūrį į mokymąsi, pastebėjo, kad motyvaciją mokytiis lemia pačių asmenų poreikis ir išvelgiama nauda, ypač jei tai paspartintų įsidarbinimą ir galimybę gauti daugiau pajamų. Akivaizdu, kad suaugusiųjų edukaciniai motyvai suponuojami atitikimu poreikiams ir turėjimu aiškios naudos arba galėjimu pritaikyti praktiškai.

Toliau glaustai pristatomos motyvacijos teorijos (Kvieskienė, 2005; Chmiel, 2005; Merfeldaitė ir kt., 2007), kurios dažniausiai minimos asmens poreikių identifikavimo kontekste:

Ankstyvosios motyvacijos teorijos pasekėjų teigimu, kiekviename žmoguje egzistuoja penkių poreikių hierarchija: fiziologiniai, saugumo, socialiniai, pagarbos, saviraiškos. Kai vienas iš šių poreikių patenkinamas, pradeda dominuoti kitas.

Dviejų veiksmų teorija pabrėžia tokius motyvacinius veiksmus kaip galimybė kilti pareigose, pripažinimas, atsakomybė, tobulėjimo galimybė, laimėjimai.

Šiuolaikinės motyvacijos teorijos išskiria tris pagrindinius motyvacinius poreikius:

- Pasiekimų poreikis – siekimas pranokti, pastangos iškovoti sėkmę.
- Valdžios poreikis – poreikis kitus priversti elgtis taip, kaip jie priešingu atveju nebūtų pasielgę.
- Poreikis priklausyti – draugiškų ir artimų santykių troškimas.

Tikslų iškelimo teorija. Ši teorija teigia, kad ketinimai išreikšti kaip tikslai – gali tapti vienu iš svarbiausių motyvacijos šaltinių. Konkretūs tikslai padeda pasiekti geresnių darbo rezultatų, o sudėtingi tikslai, jei jie priimami, lemia geresnius darbo rezultatus nei lengvesni tikslai.

Paramos teorija. Parama lemia elgesį. Paramos teorijos šalininkai teigia, kad elgesį lemia aplinka, elgesį tik kontroliuoja paramos veiksniai – bet kokios pasekmės, kurios didina galimybę, kad poelgis bus pakartotas, jei šios pasekmės kilo tuoju pat reagavus į kokį nors reiškinį.

Teisingumo teorija. Teisingumo teorija teigia, kad žmonėms rūpi ne tik absoliutus gaunamo už savo pastangas atlygio dydis, bet ir jo santykis su kitų žmonių gaunamu atlygiu. Tokie indėliai kaip pastangos, patirtis, išsilavinimas ir kompetencija, lyginami su atlygiu, jo padidiniu bei kitais veiksniais.

Lūkesčių teorija. Ši teorija pabrėžia turimo lūkesčio įtaką įgyvendinant tolesnius sprendimus.

Kryptingai skatinama motyvacija mobilizuojama vizija ir pavyzdžiu, kompetencija ir pasitikėjimu, naudingumo jausmu bei įpareigojimu, tinkamai įvertinant sėkmę, iššūkiams ir viltimi (Kasiulis, Barvydienė, 2003).

Dirbant su nuteistaisiais akcentuojamos su motyvacija susijusios problemos ir jų sprendimas:

- Artimųjų ir tolimųjų tikslų stiprinimo,
- Lūkesčių identifikavimo,
- Gebėjimo prosocialiai reikšti emocines reakcijas,
- Savęs pastiprinimo įgūdžių ugdymo,
- Suvokimo įgūdžių skirtumo tarp faktinės būsenos bei tikslo ugdymą (Grauskas, 2006).

Pasak K. Trakšelio (2012), edukaciniai poreikiai yra viena iš resocializacijos priemonių pataisos įstaigose. R. Katinaitė ir I. Čibiraitė (2011), tyrinėjusios nuteistųjų mokymosi motyvacijos aspektus, teigia: „Tuomet, kai asmuo turi galimybę išreikšti save, yra ugdoma jo motyvacija, patenkinami poreikiai ir atsiranda noras siekti pasikeitimo, noras būti kitokiu, vadinasi, resocializacijos procesas vyksta sėkmingai.“ Taigi, sėkminga resocializacija yra poreikių patenkinimo, saviraiškos, motyvacijos veikti ir siekti užsibrėžtų tikslų priedermė.

G. Vermeulen ir kt. (2011), tyrinėję Europos šalyse nuteistųjų gyvenimo sąlygas, atliekant bausmes, atkreipė dėmesį ir į švietimo klausimą. Paaiškėjo, kad dauguma Europos šalių vykdo teisinius išpareigojimus, susijusius su asmenų edukacinių poreikių tenkinimu pataisos įstaigose. Pvz., tokios šalys kaip Bulgarija, Vokietija, Estija, Didžioji Britanija, Italija ir kt. pažymėjo, kad nuteistieji turi galimybes dalyvauti švietimo programose, kurios atitinka jų poreikius. Pasak J. Guščinskienės ir J. Čiburienės (2012), studijuojančiųjų norai ir galimybės lemia jų motyvaciją mokytis ir įgyti žinių pagal pasirinktas studijų programas. Tad suaugusiojo asmens mokymosi motyvaciją skatina dalyvavimas švietimo procese ir įgūdžių tolesnis ugdymas (*International Encyclopedia of Adult Education*, 2005). Taigi, edukaciniai lūkesčiai reiškiami per tokių jausmų prizmę kaip poreikis, noras, interesas.

Galima teigti, kad nuteistųjų edukaciniai lūkesčiai ir jų tenkinimas pirmiausia priklauso nuo paties asmens turimos mokymosi motyvacijos ir esamų sąlygų dalyvauti švietimo procese. Darytina prielaida, kad nuteistųjų resocializacijos procesas bus sėkmingas tuomet, kai atitiks šių asmenų paminėtus jausmus, kitaip tariant, patenkins edukacinius lūkesčius.

2.4. Lietuvos Respublikos teisės aktų, reglamentuojančių nuteistųjų švietimą, analizė

Lietuvoje švietimą reglamentuojančiuose dokumentuose dėmesys socialiai pažeidžiamoms grupėms ir pagalbos joms teikimą per švietimą atsirado prieš dešimtmetį

įtvirtinus Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo naują redakciją (*Valstybės žinios*, 2003, Nr. 63-2853 (2003-06-28)). Iki tol dokumentuose nebuvo minimos atskiros grupės, kurios patiria atskirtį ar izoliaciją nuo visuomenės, ir jų galimybės integruotis į visuomenę per švietimą (*Valstybės žinios*, 1991, Nr. 23-593). Visuomenėje vykstantys pokyčiai politikoje, ekonomikoje, ypač tarptautinėje erdvėje lėmė permainas ir didesnę dėmesį žmogui ir švietimo sistemoje. Siekimas priklausyti tarptautinėms organizacijos ir bendrijoms skatino Lietuvą priimti socialinius iššūkius sudarant sąlygas ir pažeidžiamų asmenų integracijai. Akivaizdu, kad norintiems studijuoti pataisos įstaigose esantiems asmenims galimybės apriboja izoliacija nuo visuomenės. Todėl, siekiant išsiaiškinti aukštojo mokslo prieinamumo galimybes minėtiems asmenims, pravartu apžvelgti Lietuvos Respublikos teisės aktus, reglamentuojančius socialinės rizikos ir atskirties grupėms priklausančių asmenų švietimą.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos (*Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014) 41 straipsnis reglamentuoja kiekvieno šalies piliečio teisę į mokslą ir švietimą: „Asmenims iki 16 metų mokslas privalomas. Mokymas valstybinėse ir savivaldybių bendrojo lavinimo, profesinėse bei aukštesniosiose mokyklose yra nemokamas. Aukštasis mokslas prieinamas pagal kiekvieno žmogaus sugebėjimus.“ Vadinasi, nepaisant socialinės padėties ar šiuo atveju būnant asmeniui laisvės atėmimo vietoje, jis turi teisę mokytis ir siekti išsilavinimo. Aukščiausią juridinę galią Lietuvos Respublikoje turintis dokumentas neapriboja galimybių siekti aukštojo išsilavinimo nuteistiesiems asmenims. Taigi ši galimybė priklauso nuo aukštojo mokslo institucijos ir pataisos įstaigos administracijos bendradarbiavimo bei paties nuteistojo turimos motyvacijos.

Lietuvos švietimo koncepcijoje minimas švietimas pataisos įstaigose. Teigiama, kad bendrąjį vidurinį išsilavinimą Lietuvos Respublikoje, be vidurinių, jaunimo mokyklų ar gimnazijų, dar teikia kai kurios profesinės, specialaus režimo ugdymo įstaigos, kalėjimai, suaugusiųjų bendrojo ugdymo mokyklos ir kt. Nuteistieji, kaip atskira socialinė grupė, minima ir kalbant apie valstybės remiamų socialinių grupių švietimą. Dokumente taip pat kalbant apie ugdymo tikslus netiesiogiai minimas ir nuolatinis ugdymas: „Ugdyti asmenį, pasirengusį profesinei veiklai, pasiryžusį ir gebantį adaptuotis besikeičiančiame socialiniame, ekonominiame gyvenime ir jį tobulinti“ (*Lietuvos švietimo koncepcija*, 1992). Taigi nuteistų asmenų ugdymas sietinas su jo prisitaikymo prie besikeičiančios aplinkos geresnėmis galimybėmis.

Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme (*Valstybės žinios*, 2011, Nr. 38-1804) pirmiausia apibrėžiama švietimo samprata: „Švietimas – veikla, kuria siekiama suteikti asmeniui visaverčio savarankiško gyvenimo pagrindus ir padėti jam nuolat tobulinti savo gebėjimus.“ Taigi nuteistojo ugdymas ir rengimasis gyvenimui laisvėje neatsiejami

nuo mokymosi dermės. Minimo įstatymo preambulėje pateikiama nuostata „Mokytis yra prigimtinė kiekvieno žmogaus teisė“ įtvirtina LR Konstitucijoje garantuojamą kiekvieno piliečio teisę į mokymą ir švietimą. Taip pat Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme minimi tokie principai kaip lygiateisiškumo, kontekstualumo ar tęstinumo numato švietimo prieinamumą visiems, nepaisant socialinės padėties ar esamos socialinės atskirties. Minimo įstatymo 6 straipsnyje nusakoma Lietuvos švietimo sistema. 16 straipsnyje pateikiama neformaliojo suaugusiųjų švietimo apibrėžtis, kuri išplėtojama Neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatyme. 33 straipsnyje reglamentuojamas švietimo prieinamumas socialinę atskirtį patiriantiems asmenims. Pirmame šio straipsnio punkte išvardijami į socialinės atskirties grupes patenkantys asmenys, tarp kurių yra skurdžiai gyvenančios šeimos, pabėgėliai, iškritę iš švietimo sistemos vaikai, bedarbiai, sergantieji priklausomybės ligomis, taip pat grįžę iš pataisos įstaigų asmenys. Minimieji ir kitiems asmenims, kuriems sudėtinga prisitaikyti visuomenėje, užtikrinamas švietimo prieinamumas per socialinių paslaugų ir švietimo pagalbos teikimą. Šio įstatymo 6 straipsnio 4 punktą numato švietimo pagalbos apibrėžtį, t. y. profesinis orientavimas, švietimo informacinė, psichologinė, socialinė pedagoginė, specialioji pedagoginė ir specialioji ir kt. pagalba, kuri taikytina ir socialinę atskirtį patiriantiems asmenims. Pavyzdžiui, profesinis orientavimas ne tik organizuojamas švietimo įstaigose, tačiau ir tose institucijose, kurios vykdo veiklą profesinio konsultavimo, karjeros kompetencijų ugdymo, visą gyvenimą mokymosi ir kt. švietimo, kultūros, užimtumo skatinimo srityse. Taigi, dirbantys su laisvės atėmimo bausmę atliekančiais ar iš pataisos įstaigų grįžusiais asmenimis specialistai (būrio viršininkai, socialiniai darbuotojai, psichologai, socialiniai pedagogai ir kt. suinteresuoti minėtų asmenų gerove asmenys) kaip įmanoma anksčiau turėtų skirti dėmesio tolesnio mokymosi ir (ar) profesinei motyvacijai.

Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 m. (*Valstybės žinios*, 2003, Nr. 71-3216) paskirtyje akcentuojama švietimo svarba ir reikšmė kuriant ir puoselėjant gerovės valstybę. Žmogus laikytinas vertybe, kurios puoselėjimas ir ugdymas pasitelkiant švietimą ir sudaro prielaidas valstybės gerovės plėtrai.

Strategijos I skyriaus 3 straipsnyje pabrėžiama, kad būtent dėl švietimo žmogus gali priimti visuomenėje keliamus iššūkius ir pasinaudoti inovacijomis. Atsižvelgiant į kaitos visuomenėje spartą, informacijos gausą, jos valdymą naudojantis įvairiomis technologijomis, pokyčius darbo rinkoje, ūkio plėtrą ir kt., švietimo sistema turi lygiagrečiai taikytis prie minimų veiksnių. Tik pokyčiai švietimo sistemoje ir pačios sistemos lankstumas gali padėti „didinti švietimo sistemos efektyvumą, išplėsti švietimo prieinamumą, sukurti sąlygas tęstiniam, visą gyvenimą trunkančiam moky-

muisi, užtikrinti europinius standartus ir šiuolaikinės Lietuvos visuomenės poreikius atitinkančią švietimo kokybę“. Taigi, švietimo strategija orientuota į žmogaus visą gyvenimą mokymosi principą nepaisant asmens socialinės padėties.

Strategijos I skyriaus 4 straipsnio 2 punkte konstatuojama profesinės kvalifikacijos, atitinkančios šiuolaikinį technologijų, kultūros bei asmeninių gebėjimų lygį, įgijimo ir sąlygų mokytis visą gyvenimą svarba. Ši nuostata išryškina švietimo daromą įtaką tiek asmens tobulėjimui, tiek ir asmens socialinio gyvenimo įprasminimui.

Švietimo prieinamumą lemia ir teritoriniu principu paskirstoma atsakomybė. Pvz., šiuo atveju kiekviena savivaldybė, kurios teritorijoje yra laisvės atėmimo vietos, užtikrina bendrojo ugdymo, taip pat ir profesijos įgijimo galimybes. Tačiau aukštojo mokslo prieinamumą apsunkina teritorinis pataisos įstaigų išdėstymas, kai įstaigos pakankamai nutolusios nuo švietimo institucijų (pvz., Pravieniškėse, Kybartuose esančios laisvės atėmimo vietos pakankamai toli yra nuo kituose miestuose esančių aukštojo mokslo įstaigų). Šią spragą galėtų užpildyti distancinio mokymo programų prieinamumas, tačiau nesant galimybės diegti bent jau intranetą laisvės atėmimo vietose, tokia sąlyga galima tik pasitelkus žmogiškuosius išteklius (pataisos ir švietimo įstaigų koordinatorius, artimuosius ir pan.).

Pastebėtina ir pačių aukštųjų mokyklų atsakomybė ne vien tik už studijų procesą, tačiau ir už nuolatinį darbo rinkos pokyčių stebėjimą ir kaitos principo taikymą studijų procese bei regionų ekonominę plėtrą, tokiu būdu prisidedant prie bedarbystės mažinimo. Darytina prielaida, kad aukštojo mokslo prieinamumas galėtų lemti ir nusikalstamumo raidos valdymą bei stabilizavimą, mat švietimas ir užimtumas laikytini vienomis iš efektyviausių prevencinių priemonių.

Dokumento 12 punkte reglamentuojamas švietimo plėtotės prieinamumas, tęstinumas ir socialinis teisingumas, užtikrinant socialiai teisingas mokymosi ir studijų bei mokymosi visą gyvenimą sąlygas, taip pat sukuriant įvairių poreikių asmenims pritaikomą mokymosi aplinką ir išplėtojant švietimo formų įvairovę. Atkreiptinas dėmesys į šią nuostatą, kuri skatina įvairių socialinių sluoksnių dalyvavimą švietimo procese, o ypač siekiant aukštojo mokslo: „<...> visose švietimo pakopose sudaromos palankios mokymosi ir studijų sąlygos visiems pagrindinio, vidurinio ir aukštojo išsilavinimo siekiantiems suaugusiems Lietuvos žmonėms. <...> Įveikiamos mokymosi kliūtys: mokymosi laiko ir spartos, mokymosi vietos apribojimai, griežti išsilavinimo reikalavimai pradedant mokymąsi ar studijas.“ Taigi, izoliacija laisvės atėmimo vietose laikytina kaip įveikiama kliūtis, neribojanti siekiamo išsilavinimo.

13 punkte teigtina, kad švietimo plėtra neatskiriama nuo vertybinių nuostatų, būtinų žmogaus kompetencijoms ugdyti. Tai sudaro prielaidas per švietimą perimti

kultūrinės, moralinės, pilietinės ir kt. vertybes bei reikiamas žinias, kurios formuoja asmenybės tapsmo pagrindą – aktyvų pilietišką dalyvavimą visuomenėje, gebėjimą spręsti kilusias problemas, kryptingą įgyjamų kompetencijų panaudojimą darbo rinkoje, tolesnę tobulėjimo perspektyvą ir pan.

Strategijoje numatomas ekonominio raštingumo ir verslumo įgūdžių ugdymas tiek bendrojo lavinimo, tiek ir studijų procese. Šie įgūdžiai galėtų prisidėti ir prie nuteistųjų asmeninių iniciatyvų įgyvendinant verslo idėjas ar užsiimant individualia veikla išėjus iš laisvės atėmimo vietos.

Strategijos pagrindiniuose siekiniuose nurodyta, kad, plėtojant Lietuvos švietimą, iki 2012 m. siekiama tokių tikslų, kurie sietini su mokymosi visą gyvenimą principu, aukštojo išsilavinimo galimybe kiekvienam piliečiui. Pabrėžtina, kad socialinės mokymosi ir studijų sąlygos turi būti sudarytos visiems jų stokojantiems. Taigi, mokymosi niša atveria galimybes visiems, nepaisant socialinės padėties, siekti aukštojo mokslo. Tačiau vienas iš siekinių, skelbiantis, jog „ne mažiau kaip 85 procentai darbingo amžiaus Lietuvos gyventojų turėtų realias galimybes ir gebėtų naudotis kompiuterinėmis informacinėmis technologijomis“ sukelia tikrovės ir šio siekinio neprieinamumo laisvės atėmimo vietose esantiems darbingo amžiaus asmenims, kurių yra didžioji dauguma, priešpriešą. Šiuo atveju žinių visuomenės per informacines technologijas plėtra pataisos įstaigose negali būti plėtojama, kadangi tai draudžia Lietuvos Respublikos baudmių vykdymo kodekse (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 73-3084) 1 priede numatyti apribojimai, susiję su garso, vaizdo įrašymo prietaisais, telefonais ir kitomis elektroninio ryšio priemonėmis. Ribojimai naudotis informacinėmis technologijomis, pvz., ribotos prieigos internetu ar intranetu, nesudaro sėkmingos reintegracijos prielaidų ypač siekiant įsitvirtinti darbo rinkoje.

Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymo (*Valstybės žinios*, 2009, Nr. 54-2140) preambulėje įtvirtinamas lygiateisiškumo principas siekiant įgyti aukštąjį išsilavinimą, skatinant mokslinį ir kūrybinį potencialą, sudarant sąlygas mokslo ir studijų sistemos atvirumui. Įstatymo formuluojami tikslai atliepia valstybinę švietimo strategiją 2003–2012 m. (*Valstybės žinios*, 2003, Nr. 71-3216), kai mokslo ir studijų sistema grindžia socialinę ir ekonominę gerovę ir nukreipiama į kūrybingos, orios, atsakingos, pilietiškos, verslios ir pan. asmenybės raidą. 3 straipsnyje numatomi mokslo ir studijų principai grindžiami paskata ypač socialiai pažeidžiamiems asmenims integruotis į visuomeninį gyvenimą, būti akademiškai atsakingiems, siekti nuolatinio tobulėjimo. Taigi, nuteistųjų dalyvavimas mokslo ir studijų sistemoje suponuoja sėkmingesnę įtrauktį į socialinį gyvenimą ir asmeninį tobulėjimą bei saviraiškos plėtojimą. Įstatymas apibrėžia studijų sistemos sandarą, studijų programų apimtį, finansavimo ir kitus su studijų procesu susijusius ypatumus.

Pagal Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 147, 148 ir 149 straipsnius (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 73-3084), nuteistųjų bendrąjį lavinimą organizuoja savivaldybės, kurių teritorijoje yra pataisos įstaigos. Nuteistųjų iki 16 metų bendrojo ugdymo pataisos įstaigose tvarką nustato Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Vyresnių negu 16 metų nuteistųjų bendrasis ugdymas organizuojamas rašytiniu jų pageidavimu. Nuteistųjų, turinčių negalią, bei ribotai pakaltinamų asmenų bendrasis ugdymas organizuojamas jų pageidavimu ir gydytojų leidimu. Pažymima, kad vykdomas nuolatinis švietimas nuteistiesiems laikytinas pataisos priemone, kurią reglamentuoja Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 111 str. (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 73-3084) – bendrasis lavinimas bei profesinis mokymas yra vienos iš pataisos priemonių asmenims, kuriems yra paskirtos laisvės atėmimo bausmės. Atkreiptinas dėmesys, jog šiame kodekse nėra minimas aukštasis mokslas kaip pataisos priemonė. Tikėtina, kad aukštojo mokslo siekimas gali būti laikytinas pataisos priemone, tačiau tai gali priklausyti nuo pataisos įstaigos administracijos sprendimo.

1999 m. spalio 25 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 1179 „Dėl nuteistųjų ir asmenų, paleistų iš laisvės atėmimo vietų, socialinės adaptacijos 2004–2007 metų programos patvirtinimo“ (*Valstybės žinios*, 2004, Nr. 23-709) reglamentavo socialinės adaptacijos ypatumus, tarp kurių minimas ir nuteistųjų švietimas, perkvalifikavimas, socialinis orientavimas, teisinis ir dorovinis švietimu. Taigi, buvo numatyta iki 2008 m. nuosekliai ir kompleksiskai įgyvendinti nuteistųjų ir asmenų, paleistų iš laisvės atėmimo vietų, resocializacijos politiką, tame tarpe skatinant švietimą, ir laikantis tęstinumo principo, mažinti nusikaltimų ir jų pasikartojimo galimybę. Pastebėtina, kad šiame dokumente konkrečiai buvo numatyta Švietimo ir mokslo ministerijai, padedant aukštosioms mokykloms, koordinuoti pavaldžių švietimo įstaigų veiklą, įtraukiant į mokymąsi nuteistuosius ir asmenis, paleistus iš laisvės atėmimo vietų. Minėtina viena iš nuteistųjų resocializacijos politiką pratęsiančių ir efektyviančių priemonių šiandien ir toliau turėtų būti orientuota į švietimo, apimančio ne tik pagrindinio, vidurinio ar profesinio, bet kartu ir aukštojo mokslo skatinimą laisvės atėmimo vietose. Pažymėtina, kad tai buvo bene vienintelis norminis dokumentas, kuriame konkrečiai buvo numatytos galimybės ir laisvės atėmimo vietose esantiems asmenims siekti aukštojo mokslo. Atkreiptinas dėmesys, kad ši programa buvo numatyta 2004–2007 m. laikotarpiui.

Remiantis Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. balandžio 8 d. nutarimu Nr. 264 „Dėl suimtųjų ir nuteistųjų, atliekančių laisvės atėmimo bausmes, bendrojo lavinimo ir profesinio mokymo organizavimo“ (*Valstybės žinios*, 2009, Nr. 43-1666), skiriamos šios nuteistųjų švietimo sistemos funkcijos: 1) bendrasis nuteistųjų

lavinimas (t. y. teisės pažeidėjų mokymasis pagrindinėje ar vidurinėje mokykloje); 2) profesinis nuteistųjų rengimas (mokymasis įvairiose profesinėse ar aukštesniosiose mokyklose); 3) neformalusis nuteistųjų ugdymas (dalyvavimas įvairiose resocializacijos, neformalaus ugdymo būreliuose), suvokiamas plačiaja prasme ir apimantis nuteistųjų resocializaciją bei reintegraciją į visuomenę; 4) darbinio nuteistųjų užimtumo skatinimas (dalyvavimas pataisos įstaigos darbinėje veikloje įgyjant naujų darbinių įgūdžių ir žinių) (*Valstybės žinios*, 2009, Nr. 43-1666). Vadinasi, pataisos įstaigose yra organizuojamas nuteistųjų formalusis ir neformalusis ugdymas, tokiu būdu laiduojantis efektyvesnę resocializacijos procesą. Minėtas dokumentas numato, kad asmenims, neturintiems 16 metų ir patekusiems į pataisos įstaigą, bendrasis lavinimas organizuojamas iš karto privalomai, o asmenims, kurie turi daugiau negu 16 metų, bendrasis lavinimas nėra privalomas. Taigi, šiuo atveju mokymasis priklauso nuo turimos motyvacijos. Tuomet mokymasis toliau organizuojamas, remiantis pateiktu prašymu. Norint nuteistajam mokytis pagal pasirinktą profesinio mokymo programą, taip pat reikia pateikti prašymą ir jei jo prašymas patenkinamas, su juo pasirašoma profesinio mokymo sutartis. Nuteistiesiems laisvės atėmimo bausmė iki gyvos galvos, norint siekti pagrindinio, vidurinio ar profesinio išsilavinimo, pateikti vien prašymą dėl mokymosi nepakanka, reikia, kad būtų bent trys tokie asmenys, kuriems jiems būtų organizuojamas mokymasis, taip pat pataisos įstaiga turi turėti atskiras patalpas, kuriuose jiems atskirai būtų organizuojamos mokymosi programos. Praktinis mokymasis gali būti neorganizuojamas nuteistiesiems tuomet, jei jie turi drausminių nuobaudų ar yra uždaryti į kalėjimus, bet atlikus bausmę ar pasibaigus drausminės nuobaudos galiojimui praktinis mokymasis jiems tęsiasi. Teorinis mokymasis jiems nenutrūkstamas net ir turint drausminių nuobaudų ar būnant kalėjime, tiesiog tuo metu jie nevedami į bendras patalpas su kitais nuteistaisiais, jie mokosi savarankiškai pagal pateiktą programą. Svarbu pažymėti, kad nuteistieji, baigę mokslus, gauna pažymą ar brandos atestatus tik išėję į laisvę. Ši nuostata negalioja asmenims, atliekantiems laisvės atėmimo bausmę iki gyvos galvos.

Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2011 m. sausio 31 d. įsakyme Nr. 1R-33 „Dėl teisingumo ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymo Nr. 194 „Dėl pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo“ (*Valstybės žinios*, 2011, Nr. 19-939) aptariamos darbo, mokslinės, meninės ir kitos veiklos tvarkos. Atkreiptinas dėmesys į taisyklių XXI dalies „Nuteistųjų darbas“ 129 punktą. Jame nuteistųjų darbas pataisos įstaigose laikytinas pozityviu jų ugdymo, mokymo bei šių įstaigų valdymo elementu. Šios dalies kituose punktuose nurodoma būtinybė nuteistuosius aprūpinti tinkamu ir atitinkančiu jų poreikius bei turimą kvalifikaciją darbu, kuris tobulintų asmens

gebėjimus užsidirbti pragyvenimui išėjus į laisvę, ar organizuoti tikslingą veiklą, siekiant prasmingai užimti darbo dieną. Taip pat 133 punkte pateikiama, kad „nuteistųjų darbo organizavimas bei metodai turi atitikti šiuolaikinio darbo standartus ir technologiją. Siekiant parengti nuteistuosius normaliam profesiniam gyvenimui, jų darbas turi vykti pagal modernaus darbo organizavimo ir gamybos principus“. Apibendrinus paminėtus taisyklių punktus galima teigti, kad darbas laikytinas nuteistųjų pozityviu ugdymo elementu bei prasmingu ir kryptingu užimtumu, kuriuo siekiama parengti asmenį dalyvauti profesinėje veikloje ir išėjus į laisvę. Nuteistųjų mokslinė, meninė veiklos tvarka aptariamos XXIII dalyje. Pažymima, kad nuteisti asmenys, kurie turi mokslinį, meninį išsilavinimą, retą profesiją ar būdami aukštos kvalifikacijos specialistai, gali plėtoti savo turimą profesinį ar mokslinį potencialą tam tikrose patalpose įstaigos direktoriaus nustatytoje įstaigos vietoje. Pabrėžtina, kad nuteistiesiems, kurie atlieka bausmę atvirojoje kolonijoje, laikomiems patalpos namuose lengvosios grupės sąlygomis ar paprastosios grupės sąlygomis ir atbuvusiems ne mažiau kaip vieną trečdali bausmės laiko, taip pat nuteistiesiems, paliktiems kardomojo kalnimo vietoje, laisvės atėmimo vietų ligoninėje ar kalėjime atlikti ūkio darbus, gali būti leidžiama išvykti už minėtos įstaigos teritorijos ribų mokslinės, meninės ar kitos veiklos tikslais. Taigi, atsižvelgus į laisvės atėmimo bausmės atlikimo sąlygas studijuojantiems nuteistiesiems gali būti sudaromos sąlygos studijuoti dalyvaujant paskaitose ir atsiskaitymuose mokslo įstaigoje.

Atkreiptinas dėmesys, kad minėtuose norminiuose dokumentuose nėra konkrečiai reglamentuojamo intranetinio ryšio ribojimo ar draudimo jį diegti Lietuvos laisvės atėmimo vietoje. Darytina prielaida, kad intranetinio ryšio draudimo nuostatas suponuoja Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 73-3084) 1 ir 2 prieduose pateikiamuose sąrašuose nurodyti nuteistiems laisvės atėmimo bausmėmis asmenims draudžiami įrenginiai ar atliekamos pareigos bei darbai, susiję su elektros ir radijo ryšio priemonių naudojimu. Konkretūs draudimai paprastai nurodomi poįstatyminiuose aktuose, o šiuo atveju kiekvienos patalpos įstaigos vidaus tvarkos taisyklėse.

Apibendrinus teigtina, kad Lietuvos Respublikos teisės aktai neapriboja galimybių socialinės rizikos ir atskirties grupėms priklausantiems asmenims siekti aukštojo mokslo. Paminėtini esminiai veiksniai, lemiantys nuteistojo galimybes dalyvauti aukštojo mokslo studijų procese: paties asmens motyvacija, aukštojo mokslo institucijos ir patalpos įstaigos glaudus socialinis dialogas.

Atlikus mokslinės literatūros, norminių dokumentų ir kitų šaltinių, nagrinėjančių socialiai pažeidžiamų asmenų rizikos priežastines aplinkybes, reintegracijos į visuomenę ir dalyvavimo švietimo procese ypatumus, analizę, galima pateikti šias išvagas:

1. Švietimas, ypač aukštojo mokslo aspektu, gali lemti pozityvius pokyčius socialinę atskirtį patiriančio asmens gyvenime, pvz.: būti aktyviu visuomenės piliečiu, dalyvauti švietimo procese ir / ar darbo rinkoje, tai galėtų skatinti sėkmingos resocializacijos procesą.

2. Švietimo prieinamumas priklauso nuo švietimo politikos kuriamo mechanizmo, kuriuo siekiama užtikrinti kiekvienam žmogui teisę į išsimokslinimą ir sudaryti sąlygas įgyti išsilavinimą, atitinkantį jo poreikius.

3. Aukštojo mokslo reformas lemia ekonominiai, socialiniai pokyčiai, taip pat visuomenės poreikiai ir lūkesčiai. Mat atsižvelgus į pastaruosius, aukštasis mokslas transformavosi iš elitinio į masinį visuomenės poreikius tenkinantį mechanizmą.

4. Asmuo, įvykdęs nusikalstamą veiką, atsižvelgiant į jo amžių, padarytos nusikalstamos veikos pobūdį, teismo nuosprendžiu pripažintas kaltu ir teismo nurodymu vykdamas laisvės atėmimo vietoje laisvės atėmimo bausmę ar laisvės atėmimo bausmei alternatyvias bausmes, vadinamas nuteistuoju.

5. Valstybės paramos ir asmeninėmis lėšomis pagrįstas aukštojo finansavimo modelis lemia kryptingą ir racionalų investavimą į žmogaus ugdymą.

6. Nusikalstamumą paprastai lemia įvairūs veiksniai. Vienas iš dažniausiai minimų yra šeima ir joje vyraujantys tarpusavio santykiai. Autoritarizmu, nepagarba, smerkimu, grasinimais, nepriežiūra, perdėtu dėmesiu ir pan. grindžiami šeimos narių tarpusavio santykiai lemia mokymosi nesėkmes, netinkamo elgesio formų pasireiškimą, o iš to seka visuomenės normų nepaisymas ir pažeidimai, kurie gali užtraukti baudžiamąją atsakomybę.

7. Nuteistųjų resocializacija yra kryptingas holistinis procesas, apimantis kompleksinio pobūdžio socialinių, medicininių, psichologinių, pedagoginių ir kt. paslaugų teikimą.

8. Švietimo pagalbos priemonėmis organizuojamo nuteistųjų resocializacijos proceso sėkmė priklauso nuo asmenų asmeninių poreikių ir edukacinių lūkesčių patenkinimo.

9. Lietuvos Respublikos teisės aktai numato galimybes socialinės rizikos ir atskirties grupėms priklausantiems asmenims siekti aukštojo mokslo. Sėkmingą nuteistų laisvės atėmimo bausme asmenų dalyvavimą aukštojo mokslo studijų procese lemia tokios sąlygos kaip: paties asmens aukšta mokymosi motyvacija, aukštojo mokslo institucijos ir pataisos įstaigos glaudus bendradarbiavimas.

---

3. TYRIMŲ METODOLOGIJA

3.1. Aukštojo mokslo studijų organizavimas laisvės atėmimo vietose ir projektinių veiklų nuteistųjų reintegracijos srityje įgyvendinimas

Socialinės pedagogikos studijų procesas laisvės atėmimo vietose: Lietuvos edukologijos universiteto (iki 2011 m. gegužės mėn. Vilniaus pedagoginio universiteto) patirtis. Svarbu paminėti, kad Vadovaujantis Vilniaus pedagoginio universiteto (toliau – VPU) Senato patvirtintais studijų nuostatais, patvirtintais Senato 2005 m. gruodžio 14 d. nutarimu Nr. 23 (su vėlesniais pakeitimais) ir Vilniaus pedagoginio universiteto rektoriaus 2002 m. vasario 18 d. įsakymu Nr. 187, „Dėl studentų judėjimo Pedagogikos ir Psichologijos fakulteto neakivaizdinėse studijose“, nuo 2002 m. dviem nuteistiesiems, o nuo 2005 m. dar trims nuteistiesiems pradėta vykdyti Socialinės pedagogikos studijų programa (neakivaizdinis skyrius) X pataisos įstaigoje. Nuo 2007 m. pradėjo studijuoti pagal minėtą studijų programą dar du nuteistieji Y pataisos įstaigoje, o nuo 2010 m. nuteistasis – Z pataisos įstaigoje. Toks reiškinys Lietuvoje traktuotinas kaip viena iš visuomenės savimonės pozityvaus keitimosi išraiška, suteikiant galimybę nuteistiems asmenims laisvės atėmimo bausme įgyti naujų socialinių kompetencijų, kurios palengvintų socialinių darbuotojų, kitų specialistų, dirbančių pataisos įstaigoje darbo krūvį. Planuota, kad gavę aukštąjį išsilavinimą nuteistieji savo žinių ir gebėjimų potencialą galėtų panaudoti vidinėje pataisos įstaigos struktūroje, būdami tarpininkais tarp nuteistųjų ir darbuotojų, o tai padėtų efektyviau parengti nuteistuosius reintegracijai į visuomenę, tarp abiejų minimų šalių skatintų pozityvią komunikaciją.

Paminėtina, kad paskaitos vyko pagal sudarytą nenuosekliųjų studijų socialinės pedagogikos programą. Studijų procese aktyviai dalyvavo ir kelių studijuojančiųjų artimieji, kurie buvo suinteresuoti sklandžia ir laiku vykdoma studijų eiga.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad keturi nuteistieji sėkmingai apgynė bakalauro darbus, kurių temos glaudžiai siejasi su penitencine tematika, ir baigė socialinės pedagogikos bakalauro studijų programą. 2009 m. studijas baigęs nuteistasis Y pataisos įstaigoje apgynė baigiamąjį darbą „Socialinės rehabilitacijos programų taikymas laisvės atėmimo vietose“, 2011 m. toje pačioje įstaigoje kitas nuteistasis apgynė baigiamąjį darbą „Penitencinės veiklos ypatumai pataisos namuose“. Tais pačiais metais X pa-

taisos įstaigoje taip pat buvo sėkmingai apginti dviejų studentų darbai: „Socialinių darbuotojų ir nuteistųjų bendravimo ypatumai įkalinimo įstaigoje“ ir „Nepilnamečių justicijos vykdymo ypatumai pataisos įstaigoje“.

Taigi laisvės atėmimo vietoje esantiems asmenims buvo sudarytos galimybės siekti ir įgyti aukštąjį išsilavinimą. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad vienam iš baigusiujų studijas buvo suteikta Prezidentės malonė pakeičiant bausmę į švelnesnę, o nuo 2010 m. pataisos įstaigoje pradėjęs studijuoti studentas jau yra išėjęs iš laisvės atėmimo vietos ir studijas sėkmingai tęsia studijuodamas universitete.

Šio darbo autorė dalyvavo organizuotų laisvės atėmimo vietoje studijų procese kaip koordinatorė tarp pataisos įstaigų ir aukštosios mokyklos, kaip lektorė, dėščiusi visiems studijavusiems ir dar studijuojantiems studijų dalykus „Įvadas į specialybę“ ir „Socialiniai projektai“ bei kaip trijų baigiamųjų darbų mokslinė vadovė. Tai suteikė galimybes iš pradžių praktiškai susipažinti su sistemos procesu bei pataisos įstaigose esančiųjų studijavimo galimybėmis ir siekti moksliskai ištirti bei empiriskai patikrinti tų galimybių prieinamumą ir įgyvendinimą. Empiriniuose tyrimuose dalyvavo minėtų studijų proceso dalyviai: nuteistieji ir jų artimieji, kurių požiūriu bei patirtimi buvo remtasi plėtojant aukštojo mokslo studijų prieinamumo galimybių raišką laisvės atėmimo vietose.

Įgyvendinti projektai nuteistųjų reintegracijos srityje². Pravartu paminėti ir įvairių projektų įgyvendinimą pagal Europos socialinio fondo remiamas prioritetines sritis, susijusias su socialiai pažeidžiamų asmenų reintegracija į visuomenę, ir ypač atkreipiant dėmesį į turimą mokymosi motyvaciją. 2005–2008 m. Lietuvos edukologijos universiteto (tuomet – Vilniaus pedagoginio universiteto – toliau VPU) įgyvendinto Europos bendrijų iniciatyvos EQUAL programos projekto „Kryžkelė: koalicija už lygių konkurencinių galimybių darbo rinkoje stiprinimą“ metu buvo organizuojamas tyrimas, siekiant atskleisti kalinčių asmenų turimus ir norimus patenkinti edukacinius poreikius. Kaip parodė tyrimo rezultatai, kad dauguma nuteistų asmenų turi išreikštus edukacinius lūkesčius ir viziją, kaip juos patenkinti: įsigyti profesiją, išmokti užsienio kalbą (ar kalbas), įvaldyti informacines ir komunikacines (tarpasmeninio bendravimo) technologijas (Prakapas, Katinaitė, 2006). Minėtas universitetas 2007–2009 m. vykdė *Socrates Grundtvig 1* programos projektą „Laisvė svajoti: dramos ir video skatinimas kalėjimų edukacijoje“ („Will to Dream: promoting drama and video in prison education“), kuris skatina plėtoti meninį užimtumą kalėjimuose. Projekto įgyvendinimo metu Lietuvos pataisos įstaigose organizuoti praktiniai užsiėmimai pataisos įstaigų

² Autorės dalyvavimo projektinėse veiklose patirtis pateikta disertacijos 1 priede.

specialistams ir nuteistiesiems, supažindinant su socialinės dramos ir kitos terapinės meninės veiklos galimybėmis – tokie metodai padeda koreguoti nuteistųjų elgesį ir skatina prosocialų mąstymą. Taip pat projekto eigoje atliktas tyrimas, siekiant aptarti nuteistųjų meninės veiklos organizavimo realijas Lietuvoje. Autorių V. Aleksienės, R. Katinaitės ir V. Petriešytės (2010) teigimu, „tyrimo, atlikto Lukiškių tardymo izoliatoriuje-kalėjime, Vilniaus 2-uosiuose pataisos namuose ir Panevėžio pataisos namuose, rezultatai parodė, kad dailės, muzikos, dramos veikla vykdoma ir nuteistiesiems yra naudinga – pozityviai keičia vertybių sistemą, elgesį, tačiau tik nedidelei daliai nuteistųjų sudaryta galimybė dalyvauti meninėje veikloje“. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos vykdyto Europos socialinio fondo pagal BPD 2.3. priemonę projekto „Išrinktieji“ metu atlikus nuteistųjų, esančių pataisos namuose, apklausą paaiškėjo, kad 25,3 proc. asmenų norėtų išmokti užsienio kalbą, 19,5 proc. – tobulinti kompiuterinio raštingumo įgūdžius, o 18,5 proc. – pageidavo įgyti konkrečios specialybės žinių (*Projekto „Išrinktieji“ rezultatų ir testinumo analizė*, 2008). Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos įgyvendino Europos socialinio fondo pagal Lietuvos 2004–2006 m. Bendrojo programavimo dokumento 2.3 priemonę „Socialinės atskirties prevencija ir socialinė integracija“ projektą „Nuteistųjų rengimas savarankiškas gyvenimui stiprinant motyvaciją integruotis į visuomenę ir darbo rinką“, kurio metu buvo sukurtas specialus simuliacinis žaidimas. Jo esminis tikslas – „supažindinti žaidėją su realiu gyvenimu: suteikiama galimybė įvairiose tariamai tikrose gyvenimo situacijose išbandyti įvairius sprendimus. Svarbu tai, kad nuteistasis gali išbandyti naują elgesį ir apsisprendimo pasekmes saugioje aplinkoje, nepatirdamas priešiško ir pasmerkimo“. Vadinasi, šio žaidimo metu nuteistajam sudaromos virtualiojoje erdvėje sąlygos pasverti savo norų atitikimą galimybės arba netinkamo pasirinkimo pasekmes. Atliktų šio projekto eigoje tyrimų rezultatai parodė, kad profesinius ar kvalifikacijos kursus yra baigęs kas antras nuteistasis (50,6 proc.). Iš baigusiujų dažniausiai nurodytos šios darbininkų specialybės: staliaus, suvirintojo vairuotojo. Atkreiptinas dėmesys, kad labiausiai pageidaujamos kvalifikacijos, sietinos su perkeliamosiomis žiniomis ir gebėjimais – užsienio kalbų mokymasis (25,4 proc.) ir verslo, vadybos srities kompetencijų įgijimas (24,4 proc.). Pareigūnų pastebėjimu, labiausiai nuteistieji stokoja kompiuterinio raštingumo (*Nuteistųjų informavimo ir motyvavimo programa*, 2006).

Taigi, švietimo, pataisos ir kitos įstaigos savo veiklomis prisideda prie nuteistųjų sėkmingos resocializacijos, skatindami nuteistuosius aktyviai dalyvauti visuomenėje: dirbti ir / arba mokytis. Pravartu paminėti, kad būtent projektinės veiklos metu atliekami tyrimai, kurie parodo visuomenės požiūrį, atskleidžiami tiriamųjų motyvacijos

ir kiti aspektai atliepia šiandienės situacijos visuomenėje ir darbo rinkoje realijas. Pagal gautus rezultatus kryptingai kuriamos priemonės, skatinančios efektyvesnę integraciją į visuomenę. Šį darbą plėtoti moksliniu aspektu taip pat paskatino darbo autorės dalyvavimas projektuose, skirtuose nuteistųjų reintegracijai į visuomenę (žr. 1 priedą).

3.2. Tyrimų metodologinės nuostatos

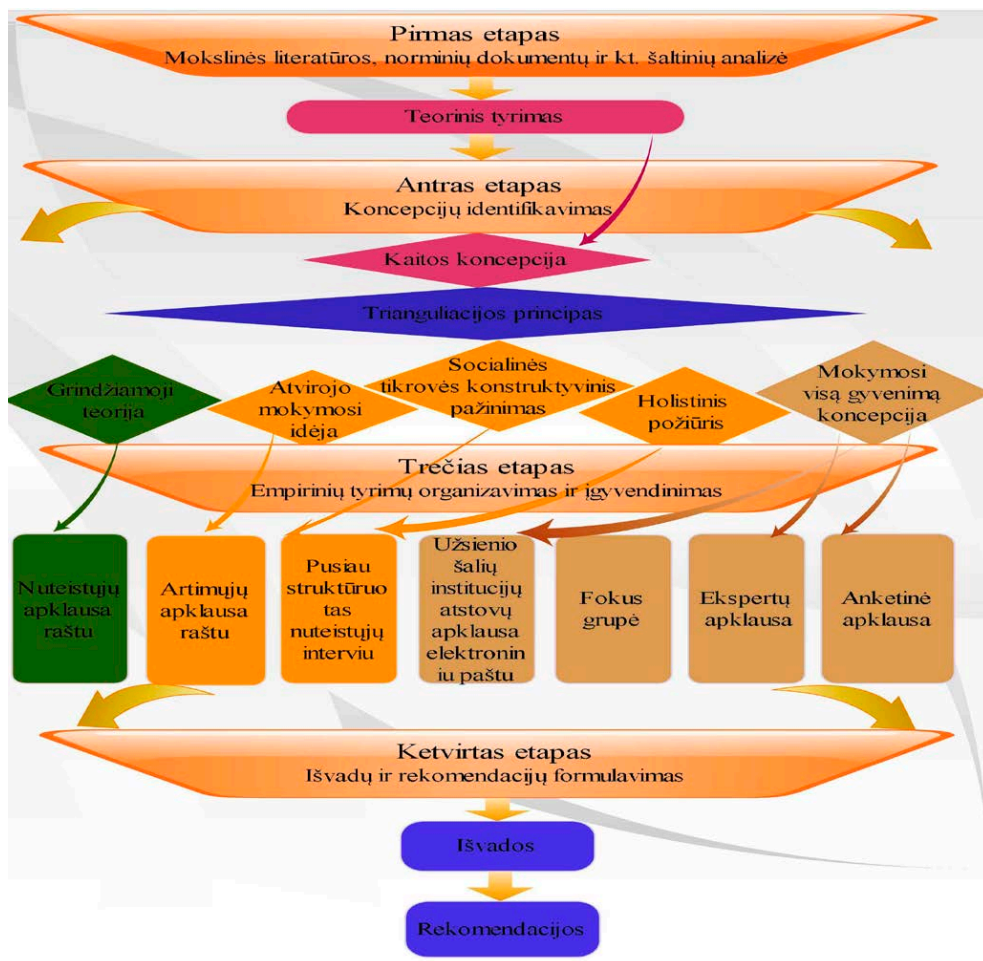
Disertacijoje empiriniai tyrimai atliepia koncepcijas, kurios aprėpia apklaustųjų individualią patirtį, požiūrį į mokymosi visą gyvenimą principą kaip į nedalomą žmogaus ugdymo visumą. Toliau 1 pav. pateikiamas etapiškai pavaizduotas koncepcijų ir tyrimų sąryšis.

Kaip matyti 1 pav., disertacija buvo rengiama *keturiais* etapais:

1. *Pirmame tyrimo etape* buvo atliekama mokslinės literatūros, norminių dokumentų ir kitų šaltinių analizė. Šiame etape buvo gilinamasi švietimo sistemos prieinamumą socialinės atskirties grupėms, aukštojo mokslo kaitos tendencijas, nuteistojo charakteristiką bei pozityvios resocializacijos prielaidas edukaciniu aspektu.

2. Teorinis tyrimas pirmame etape leido suformuluoti išvadas, kurios išryškino esmines metodologijos kryptis, pateikiamas *antrame etape*. Pirmiausia buvo išskiriamos esminės koncepcijos, kuriomis pagrįstas empirinių tyrimų tikslingumas. Taip pat pateikti ir empirinių tyrimų pasirinkimo ir taikymo pagrindimai. Toliau glaustai aptariamos pagrindinės koncepcijos, kurių esminės nuostatos atsispindi empiriniuose tyrimuose.

Kaitos koncepcija neatsiejama nuo šiandienėje visuomenėje vykstančių globalizacijos reiškinių, kurie lemia pokyčius ir reformas švietimo sistemoje. Ž. Jackūnas (2010) teigia, kad švietimo retorika ir praktika vis tvirčiau remiasi imperatyvia nuostata – ugdyti asmenį, atskirų šalių visuomenes, Europos Sąjungos bendriją tokia linkme, kuri padėtų sėkmingai įveikti iššūkius, su kuriais susiduriama globalizacijos ir įvairialypės integracijos aplinkybėmis. Paminėti ir tokie esminiai iššūkiai kaip Europos Sąjungos ekonominio konkurencingumo didinimas, mokslinio ir techninio Europos atsilikimo mažinimas; gyventojų įtraukimo į darbo rinką, užimtumo didinimas; socialinės atskirties ir skurdo mažinimas; energetinės nepriklausomybės stiprinimas, susikaupusių ekologinių problemų sprendimas; veiksmingų socialinės apsaugos, švietimo bei sveikatos apsaugos sistemų reformų įgyvendinimas ir kt. Taigi šiuo atveju švietimas orientuojamas į sunkumų ir trikdžių įveikos priemonę,

1 pav. Teorinių ir empirinių tyrimų konceptualizavimas

o ugdymo metu įgyjamos kompetencijos – į gebėjimą prisitaikyti prie sparčiai besikeičiančių aplinkybių ir iškylančių iššūkių. Paprastai švietimo struktūroje prisitaikymas reiškia vieningumą ir perimamumą, kurie pasireiškia per pažintinę ir sociokultūrinę sritis (Bruzgelevičienė, 2008). Atliepiant kaitos koncepciją, disertacijoje atskleista aukštojo mokslo prieinamumo būtinybė kaip sėkminga integracija į visuomenę lemianti prielaida.

Trianguliacijos principo taikymas, K. Kardelio (2007) ir B. L. Bergo (2007) teigimu, socialiniuose tyrimuose leidžia nuodugniau ir išsamiau suvokti bei ištirti tiriamąjį

reiškinį, taikant kelis tyrimo metodus. Pasak V. Žydžiūnaitės (2007), taikydamas trianguliacijos metodologinę strategiją, tyrėjas kokybiniame tyrime užtikrina rezultatų validumą. Pabrėžtina, kad moksliniame darbe derinant kiekybinius (anketinė apklausa) ir kokybinius (mokslinės literatūros ir dokumentų analizė, pusiau struktūrinis interviu, klausimynas, grupinės (*focus*) diskusijos, apklausa elektroniniu paštu, ekspertų apklausa) metodus, tirtas švietimo prieinamumas laisvės atėmimo vietose moksliniu, teisiniu, socialiniu ir kt. aspektais. Nuteistųjų, ekspertų, artimųjų, dalyvavusių aukštojo mokslo procese, užsienio šalių institucijų, renkančių duomenis apie nuteistųjų išsilavinimą, požiūriai atskleidė švietimo prieinamumo laisvės atėmimo vietose galimybes, trikdžius ir prieinamumą skatinančias sąlygas. Tiriamąjį reiškinį išsamiau padėjo atskleisti tiek grupiniai (grupinės (*focus*) diskusijos, klausimynas), tiek ir individualūs (pusiau struktūrinio interviu) metodai.

Atliekant kokybinius tyrimus (grupinės (*focus*) diskusijos, pusiau struktūrinio interviu) iš anksto nebuvo numatyta konkreti tiriamojo objekto analizės schema. Tik buvo žinoma tiriamojo objekto konteksto specifiškumas – laisvės atėmimo vietoje aukštojo mokslo prieinamumas ir siekimas. Pasitelkus *grindžiamosios teorijos* esminius taikymo edukologiniuose tyrimuose principus, buvo koncentruojamasi į žmonių veiksmus, sąveikas ir socialinius procesus. Kadangi tiriamieji buvo pasirinkti tikslingai – įgiję aukštąjį universitetinį išsilavinimą ar dar jo siekiantys laisvės atėmimo vietose – tai leido kryptingai rinkti informaciją ir išgryninti tyrimo eigoje esmines kategorijas (Žydžiūnaitė ir kt., 2006).

Atvirojo mokymosi idėja perpina žmogaus ir kultūros identitetą (Lukšienė, 2000; Linkaitytė, Jakubauskaitė, 2010). M. Lukšienės (2000) teigimu, žmogus ir tautos kultūra sudėtingi ir kintantys dalykai, tačiau turintys branduolius, kurie leidžia identifikuotis ir vienam ir kitai. Ši paradigma remiasi atviro žmogaus ugdymo principu, siekiant kurti ir atvirą kultūrą. Atvirasis mokymas orientuotas į individualizuotą mokymą, išryškinant asmenybės individualius gebėjimus, ir į mokymosi procese galimų kliūčių dėl asmenybės savybių šalinimo. Disertacijoje, atsižvelgiant į šios idėjos esminę koncepciją, pabrėžti individualūs nuteistų asmenų edukaciniai poreikiai ir jų tenkinimo aspektai. Aukštojo universitetinio mokslo siekimas laisvės atėmimo vietoje identifikuoja žmogaus norą tobulėti nepaisant socialinės padėties. Gali būti, kad mokslas specifinėmis aplinkybėmis sudarys pozityvių pokyčių prielaidas, padėsiančias asmeniui atrasti save ir savo vietą aplinkoje.

Socialinės tikrovės konstruktyvistinis pažinimas. Ši paradigma remiasi socialinės tikrovės kaip žmonių veiklos produkto principu. Kadangi veiklos produktas paprastai traktuojamas kaip daugialypis darinys, todėl orientuojamasi ne į vieno veiksnio padarinio akcentavimą, o į įvairių socialinių, politinių, etninių, kultūrinių veiksmių

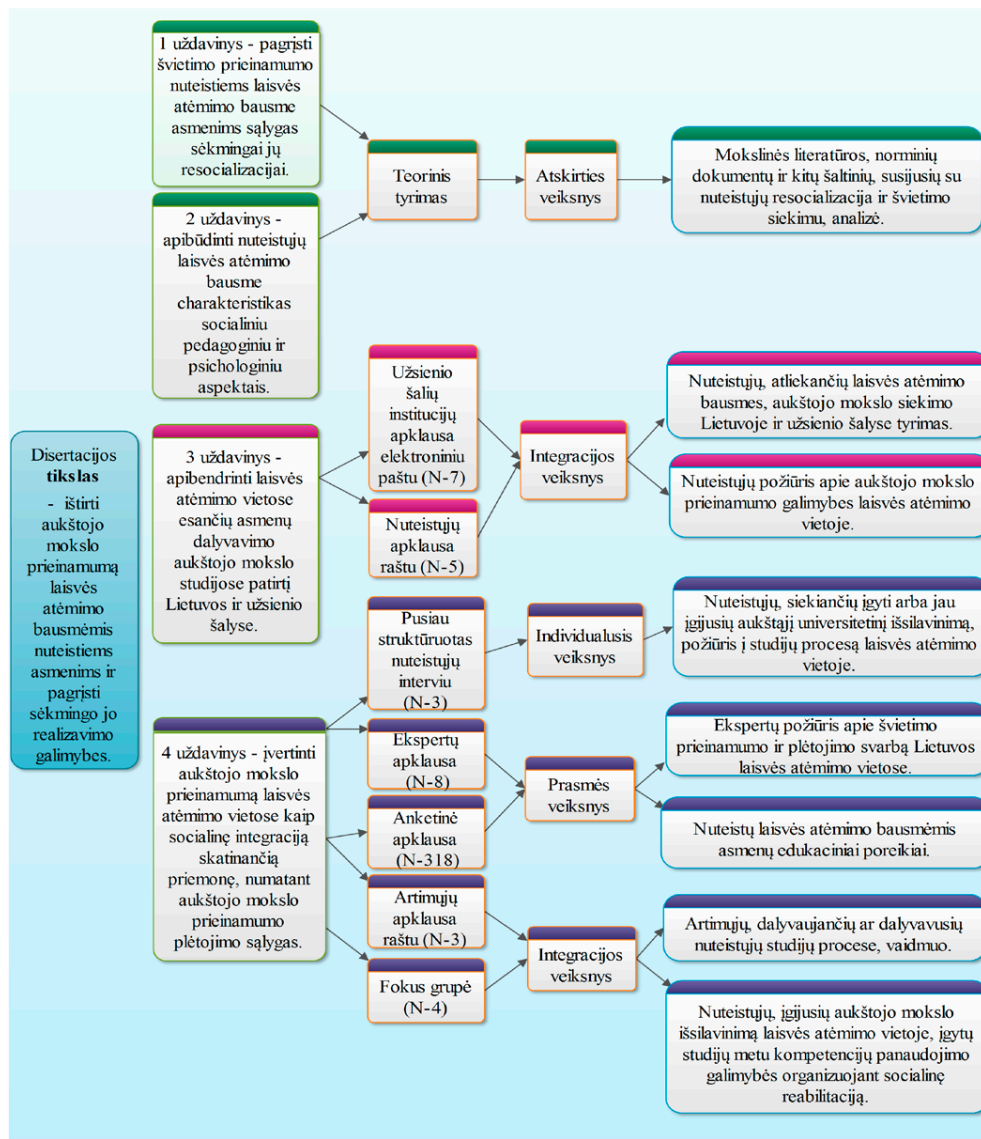
aiškinimą. Ši paradigma konkrečiai atliepia empirinėje dalyje išreiškusių tikrovę apie aukštojo mokslo prieinamumą laisvės atėmimo vietose tiriamųjų subjektyvią nuomonę, pasitelkiant pačių tiriamųjų patirtį ir sudarant galimybę tiriamiesiems pateikti savo pozicijas (Bitinas, 2006).

Holistinis požiūris. Ši požiūrį lemia asmenybės, kultūros, visuomenės bei pasaulio vientisumas. Holistinio ugdymo samprata lemia esmines ugdymo turinio kryptis, apimančias ugdymo turinio humanitarizavimą, ugdymo sociokultūrinės programos, turinio diferencijavimą ir integravimą, bendrojo ir profesinio ugdymo artėjimo tendenciją, lokalinės, regioninės, nacionalinės, Europos dimensijos ir globalinės perspektyvų išryškiniamą ugdymo turinyje (Bruzgelevičienė, 2008). Kaip pažymi A. Dumčienė ir Z. Bajoriūnas (2006), holistiniu ugdymu užtikrinamas asmenybės intelektualumo, emocionalumo, socialumo, fizinio tobulumo, kūrybingumo, dvasingumo ir pan. klestėjimas, asmenybės ir visuomenės sąveika. Remiantis visuminiu požiūriu, empiriniuose tyrimuose siekta per edukacinę prizmę išskirti asmenybių individualumą, taip pat jų požiūrį į aplinką ir santykį su ja.

Mokymosi visą gyvenimą (angl. *lifelong learning*) koncepciją išplėtojo požiūris į asmenybę kaip nuolat besimokančią. L. Thomas (2011) akcentuoja aukštųjų mokyklų vaidmenį užtikrinant socialinę įtrauktį, taip pat skatinant ir socialinės atskirties mažinimą, atliepiančią Bolonijos proceso principus. Kitaip tariant, pabrėžiamas asmens ugdymasis visą gyvenimą nepaisant esamos socialinės padėties. Kalbant apie nuteistųjų mokymosi visą gyvenimą aspektą, akcentuojamas ir nuotolinis mokymasis kaip žinių, socialinių ir profesinių įgūdžių ugdymo priemonė (Schuller, 2009). Mokymosi visą gyvenimą principu vadovautasi ir rengiant šį darbą. Akcentuotina, kad laisvės atėmimo bausmę atliekantys asmenys, kurie įgijo ar dar siekia įgyti aukštąjį universitetinį išsilavinimą būdami laisvės atėmimo vietose priklauso skirtingam amžiaus tarpsniui, taip pat iš jų yra bandžusių anksčiau, prieš patenkant į laisvės atėmimo vietą, studijuoti. Vadinas, aiškiai išreikšta mokymosi motyvacija ir aukštojo mokslo siekimas realiai gali būti pasiekiamas nepaisant laisvės apribojimo.

3. *Trečias tyrimo etapas* buvo skirtas empirinei daliai. Pasitelkus kokybinius ir kiekybinius metodus, buvo išsiaiškintos nuteistųjų galimybės siekti aukštojo mokslo laisvės atėmimo vietose Lietuvoje ir užsienio šalyse. Šis etapas buvo vykdomas keliomis kryptimis, kurias lėmė tiriamųjų grupė. Apklausus ekspertus buvo aptartos esminės nuteistųjų švietimo prieinamumo realijos: trikdžiai ir galimybės. Klausimai raštu, grupinės (*focus*) diskusijos ir pusiau struktūrinis interviu leido išsamiau ištirti nuteistųjų dalyvavimo švietimo procese aspektus, išryškinti skatinamuosius veiksnius ir trikdžius, asmeninių patirčių pagrindu atskleisti požiūrius į aukštojo mokslo

prieinamumą laisvės atėmimo vietose. Toliau pateikiama disertacijos tyrimų loginė matrica (žr. 2 pav.).

2 pav. Tyrimų loginė matrica

Tyrimų loginėje matricoje (2 pav.) pavaizduota disertacijos rengimo eiga ir apibūdinami tyrimai, per kuriuos atsiskleidžia aukštojo mokslo laisvės atėmimo vietose

prieinamumas. Rengiant disertaciją taikyti šie *teoriniai, empiriniai, statistiniai metodai*, siekiant išsamiau išnagrinėti tiriamą problemą. Teoriniais tyrimais (*mokslinės literatūros analizė ir teisės dokumentų turinio (content) analizės* metodais) siekta apžvelgti tiek Lietuvos, tiek užsienio autorių veikaluose, teisės aktuose apibūdinamą švietimo sistemos prieinamumą socialinės atskirties grupėms, aukštojo mokslo kaitos tendencijas, nuteistųjų charakteristiką, nusikalstamumo priežastines išvalgas ir pozityviosios resocializacijos prielaidas. Tokiu būdu įgyvendinant pirmą užsibrėžtą uždavinį aptartos aukštojo mokslo prieinamumo sąlygos, pateikiama nuteistųjų charakteristika teisiniu aspektu, taip pat teoriniu aspektu nagrinėjamos aukštojo mokslo prieinamumo galimybės laisvės atėmimo vietose. Siekiant įgyvendinti antrą darbo uždavinį, išskiriami nusikalstamumo priežastiniai ryšiai, aprašomas resocializacijos sisteminis kontekstas, pateikiamos nuteistų asmenų resocializacijos teorinės prielaidos edukologiniu aspektu ir Lietuvos norminių dokumentų apžvalga, taikant teisės dokumentų turinio analizę. Tokiu būdu aiškintasi, kaip reglamentuojamas švietimas, akcentuojant aukštojo mokslo prieinamumą, socialiai pažeistiems asmenims. Išsiaiškinus švietimo svarbą nuteistųjų pozityviajai resocializacijai, taikant empirinius metodus (*ekspertų apklausa, nuteistųjų klausimynas ir pusiau struktūrinis interviu, artimųjų klausimynas, užsienio šalių teisingumo ministerijų arba institucijų*, kurios renka informaciją apie nuteistųjų išsilavinimus (*apklausa elektroniniu paštu ir nuteistųjų anketinė apklausa*), buvo aiškintasi, kas lemia aukštojo mokslo prieinamumą laisvės atėmimo vietose, įgyvendinant užsibrėžtus trečią ir ketvirtą darbo uždavinius. Empirinėje dalyje aprašoma 7 užsienio šalių teisingumo ministerijų arba institucijų, kurios renka informaciją apie nuteistųjų išsilavinimus, *apklausa elektroniniu paštu*. Šis tyrimas atskleidė nuteistų, esančių laisvės atėmimo vietose, galimybes siekti aukštojo mokslo bei pasirinkti atitinkamą studijų programą pagal pasiūlą. Išsiaiškinus nuteistųjų galimybes studijuoti, Lietuvos pataisos įstaigose buvo atliekami kokybiniai tyrimai. *Klausimyno* metodu buvo apklausti 5 nuteistieji, jau įgiję aukštąjį išsilavinimą ir dar siekiantys jį įgyti. *Pusiau struktūrinio interviu* metodu apklausti 3 nuteistieji, norint detaliau išsiaiškinti, kokie motyvai skatino siekti aukštojo mokslo, kaip vyko pats studijų procesas bei ateities tendencijas. Atskleidus minimų asmenų požiūrį apie studijas, kryptingai organizuotos grupinės (*focus*) diskusijos laisvės atėmimo vietoje. Tai leido identifikuoti įgytas studijų metu kompetencijas ir atskleisti jų panaudojimo galimybes organizuojant socialinės reabilitacijos ir edukacinius užsiėmimus kitų nuteistųjų grupėms. Šio tyrimo metu tiek baigusieji studijas, tiek specialistai, dirbantys su nuteistaisiais, dalyvaujantiais formaliajame švietime, pabrėžė pagalbos svarbą specialistams, organizuojantiems terapinio, šviečiamojo ir kt. socioedukacinio pobūdžio

užsiėmimus laisvės atėmimo vietoje. Svarbu pastebėti, kad ypatingą vaidmenį studijų procese atlieka artimieji. Todėl 3 artimųjų, dalyvavusių nuteistųjų studijų procese, *klausimynas* atskleidė jų aktyvius vaidmenis ir požiūrį į studijų procesą. Apklausus 8 penitencinės teisės krypties teoretikus ir praktikus *ekspertų apklausos* būdu išaiškėjo paties švietimo prieinamumo svarba penitencinėse įstaigose ir jos plėtojimo būtinybė. Tuo pačiu akcentuotos ir kitos problemos penitencinėje srityje. Kiekybinio tyrimo metu buvo siekta išsiaiškinti mokymosi nesėkmių įtaką nusikalstamo elgesio raidai, taip pat ir tolesnio mokymosi projekcijas išėjus iš laisvės atėmimo vietos.

4. Atsižvelgiant į teorinio ir empirinių tyrimų rezultatus, *ketvirtame tyrimo etape* pateiktos išvados bei suformuluotos rekomendacijos dėl aukštojo mokslo prieinamumo gerinimo laisvės atėmimo vietose.

3.3. Empirinės dalies metodų pagrindimas

Šioje dalyje pateikiami disertacijoje atliktų tyrimų pagrindimai, pasiremiant metodologiniais ir kt. literatūros šaltiniais.

Apklausos elektroniniu paštu tyrimo metodo teorinis pagrindimas

2011 m. liepos–spalio mėnesiais buvo organizuota užsienio šalių teisingumo ministerijų arba institucijų, kurių kompetencijoje yra penitencinės įstaigos, apklausa elektroniniu paštu. Toks metodas atliepia G. Merkio (1995), K. Kardelio (2007), I. Liubikienės (2008) aprašytą apklausos būdą, kuris gali būti organizuojamas pasitelkiant spaudą, telefoną, kompiuterines technologijas (Berg, 2007) ir pan. Kadangi šiuo tyrimu buvo siekiama apklausti skirtingų šalių institucijas, kurių internetinėse svetainėse nebuvo konkrečių kontaktinių duomenų, kuriais remiantis būtų galima išsiaiškinti informaciją apie nuteistųjų studijavimo galimybes aukštojoje mokykloje, todėl per bendrąją elektroninį pašta arba per svetainėse nurodytą klausimų pateikimo laukelį buvo išsiųstas prašymas su klausimais. Apklausos metodas buvo tikslingai pasirinktas ir dėl jo ypatumo atliekant komunikacinę funkciją. Kitaip tariant, šis metodas taikytinas informacijos pateikimo prasme, kai komunikacija yra vienpusė ir nereikalaujanti grįžtamojo ryšio. Pasirinktas variantas suteikė galimybes apklausti ne tik Europos šalių, bet ir Šiaurės Amerikai priklausančios Kanados institucijas. Pažymėtina, kad buvo gauti atsakymai iš 7 užsienio šalių teisingumo ministerijų ir institucijų, kurių kompetencija yra duomenys apie nuteistųjų išsilavinimą ir jo sieki-

mą. Pažymėtina, kad tyrime dalyvavo daugiausia šalių iš Europos ir viena iš Šiaurės Amerikos. Šios šalys pasirinktos tuo aspektu, kad dažnai mokslinėje edukologinėje ir teisinėje literatūroje aptariama gerosios patirties praktika ar tiesiog pateikiama situacijos švietimo ir bausmių vykdymo sistemoje analizė. Taigi, galima teigti, kad šalys pasirinktos tiksliniu atrankos būdu.

Tyrimo *metodas* – nestandartizuota apklausa elektroniniu paštu.

Tyrimo *imtis* – 7 užsienio šalių teisingumo ministerijos ir institucijos, kurių kompetencija yra duomenys apie nuteistųjų išsilavinimą ir jo siekimą.

Apklausa priemonė (žr. 2 priedą) buvo parengta anglų kalba. Atsižvelgiant į K. Kardelio (2007) pateikiamas mokslinių apklausų organizavimo rekomendacijas, tyrimo priemonės instrukcijoje pateikti tyrėjo kontaktiniai duomenys, glaustai apibūdinta Lietuvoje esanti nuteistųjų situacija apie jų turimą išsilavinimą ir apie aukštojo išsilavinimo siekimą, suformuluoti apklauskos respondentams konkretūs tyrimo lūkesčiai. Klausimyną sudarė septyni pusiau uždarojo ir atvirojo pobūdžio klausimai, kuriuose buvo prašoma įrašyti konkrečius duomenis, pažymėti tinkamą variantą ir įrašyti savo pastebėjimus (Merkys, 1995).

Tyrimo rezultatų analizė ir interpretacija pateikiama 4.1 darbo dalyje.

Tyrimo metodo – klausimyno – teorinis pagrindimas

G. Merkio (1995) teigimu, apklauskos lapas vadinamas klausimynu tuomet, kai jis yra didelės apimties. Tik šiuo atveju nebuvo patikslinta, kokia mažiausia apimtis įeitų į didelės apimties sampratą. Nors autorius mini, kad paprastai atliekama apklausa raštu yra vadinama anketavimu, tačiau atsižvelgus į tyrimo specifiką, tyrimui pasirinktas klausimyno priemonės apibūdinimas. Tai lėmė: a) maža apklaustųjų imtis; b) tyrimo rezultatai buvo apdorojami kokybiniais tyrimams taikomų kategorijų, subkategorijų išskyrimo ir jų interpretavimo pagrindu. B. Bitino (2006, p. 247) teigimu, „klausimynu renkami duomenys yra formalizuotas kokybinių duomenų rinkimas“. Kaip autorius pažymi, minimame klausimyne pateikiami teiginiai, sakiniai, probleminiai taškai, kurie žymi tam tikrą tikrovės aspektą, šiuo atveju apie dalyvavimą aukštojo mokslo studijų procese, o tyrimo dalyviai gali pasirinkti vieną iš pateikiamų variantų arba pateikti savo nuomonę. Svarbu pažymėti, kad klausimynas buvo pasirinktas todėl, jog jį pasitelkus galima atskleisti tiriamųjų nuomonę, požiūrį apie save kaip, šiuo atveju, besimokančią ar jau įgijusią išsilavinimą asmenybę, taip pat ir jų artimuosius, dalyvavusius studijų procese, ir į kitus socialinės aplinkos reiškinius, kitaip tariant, į studijų procesą sudarančių segmentų vertinimą. Šios pasirinktos tyrimo priemonės validumą

lemia tiriamųjų sąžiningumas. Kadangi statistine prasme nebuvo siekta išmatuoti sąžiningumo savybės, todėl tyrimo rezultatų analizei buvo pasirinkti kokybiniam tyrimui būdingi kategorijų ir subkategorijų išskyrimo bei interpretacijos metodai.

Nuteistųjų, įgijusių aukštąjį išsilavinimą ir dar siekiančių įgyti, klausimynas. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas (*Valstybės žinios*, 2011, Nr. 38-1804) reglamentuoja švietimo prieinamumą ir socialinės rizikos asmenims. Kaip paaiškėjo, atlikus šio darbo 2.3 dalyje Lietuvos norminių dokumentų, reglamentuojančių švietimo prieinamumą minimoms asmenų grupėms, analizę nuteistiesiems dėl jų teisių apribojimo ir laisvių suvaržymo nėra kliūčių siekti aukštojo mokslo laisvės atėmimo vietoje. Atliepant norminių dokumentų teorinio tyrimo išvadą, buvo organizuojamas tyrimas, siekiant išsiaiškinti nuteistųjų, įgijusių ir siekiančių įgyti aukštąjį išsilavinimą laisvės atėmimo vietoje, požiūrį į studijų prieinamumą pataisos įstaigose. Tyrimo imtis buvo sudaryta taikant tikslinės atrankos parinkimo būdą, kai tiriamieji yra tipiškiausi tiriamojo požymio atžvilgiu (Kardelis, 2007; Valackienė, Mikėnė, 2008). Šiuo atveju tiriamųjų esminis požymis yra jų patirtis studijuojant aukštojo mokslo įstaigoje: įgijus ar siekiant įgyti aukštąjį universitetinį išsilavinimą laisvės atėmimo bausmės metu. Imties tipas – homogeninis, nes imtį sudaro panašūs stebėjimo objektai (*Socialiniai tyrimai švietime*, 2008), t. y. nuteisti laisvės atėmimo bausmę asmenys, baigę studijas ar besimokantys aukštojo mokslo įstaigoje.

Tyrimo *imtis* – 5 asmenys, siekiantys ar jau įgiję aukštojo mokslo išsilavinimą.

Tyrimo *metodai* – kokybinis tyrimas, panaudojant klausimyno metodą, rezultatų analizė ir interpretacija.

Tyrimai organizuoti X, Y ir Z penitencinėse įstaigose 2011 m. birželio–rugpjūčio mėnesiais.

Atsižvelgiant į tyrimo dalyvio statusą (besimokantysis ar absolventas), taip pat atsižvelgiant į laisvės atėmimo bausmės trukmę, klausimyną (žr. 3 priedą) sudarė atvirojo, pusiau atvirojo ir uždarojo tipo klausimai pritaikyti konkrečiam statusui ir atliekamos bausmės pobūdžiui (Merkys, 1995).

Analizuojant duomenis buvo išskiriami prasminiai vienetai, kuriuos atspindi informantų teiginiai, žodžiai, susiję su tiriamuoju objektu. Tokiu pagrindu išskirtos natūralios prasminių vienetų kategorijos ir jas apimančios subkategorijos, kurias sieja bendras turinys, teksto prasmė (Bitinas ir kt., 2008). Kokybiniam tyrimo duomenys skirstomi į kategorijas (sampratas, motyvus, siužetus, situacijas, aplinkybes ir pan.), kurios palengvina palyginimus tarp kategorijų ir kategorijų viduje ir plėtoti teorinius konceptus. Kategorijos buvo skirstomos pagal šiuos būdus: sietinos su aptartomis

teorijomis ir mokslinėmis išvalgomis; induktyviai plėtojamos paties tyrėjo; pateikiamos pačių tiriamųjų (Valackienė, Mikėnė, 2008). Tyrimo rezultatų apibendrinimas pateikiamas 4.2 darbo dalyje.

Artimųjų, dalyvavusių nuteistųjų studijų procese, klausimyno apibūdinimas. Lietuvos Respublikos teisės aktai nenumato trikdžių siekti aukštojo mokslo išsilavinimo būnant laisvės atėmimo vietoje. Lietuvos Respublikos Konstitucijos (*Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014) 41 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad kiekvienas šalies pilietis turi teisę į mokslą ir švietimą. Tas pats straipsnis byloja ir apie aukštojo mokslo prieinamą pagal kiekvieno asmens sugebėjimus. Taigi esamos izoliacijos nuo visuomenės metu asmuo, atlikdamas laisvės atėmimo bausmę pataisos įstaigoje, turi teisę mokytis ir siekti aukštojo išsilavinimo. Pastebėtina, kad neribojant norminiais aktais aukštojo mokslo prieinamumo galimybių, trikdžiai atsiranda pačiame studijų procese.

Vienas iš esminių trikdžių studijų proceso aspektu – komunikacijos technologijų, pvz., intraneto, nebuvimas. Nors aukštoji mokykla ir bendradarbiauja su pataisos įstaigomis, tačiau dažnai studijuojančiųjų artimieji atlieka tarpininko vaidmenį perduodant užduotis, mokymuisi reikiamą medžiagą ir kt. Su studijų procesu susijusią dokumentaciją. Vadinasi, studijų aukštojoje mokykloje procese itin svarbų vaidmenį atlieka artimieji.

Tikslinės atrankos parinkimo būdu buvo pasirinkti tiriamieji pagal jiems būdingą požymį (Kardelis, 2007; Valackienė, Mikėnė, 2008), t. y. jie yra įgijusių aukštąjį universitetinį išsilavinimą ar dar tebesiekiančių įgyti nuteistų laisvės atėmimo bausmės asmenų artimieji, dalyvavę studijų procese. Imties tipas – homogeninis, nes imtį sudaro panašiais požymiais pasižymintys tiriamieji (*Socialiniai tyrimai švietime*, 2008).

Tyrimo *metodai* – kokybinis tyrimas, panaudojant klausimyno metodą, rezultatų analizė ir interpretacija.

Tyrimo *imtis* – 3 asmenys, aktyviai dalyvavę studijų procese prisidedant prie studijų eigos aukštojoje mokykloje.

Tyrimas organizuotas 2011 m. birželio–spalio mėnesiais.

Klausimyną (žiūrėti priedą Nr. 4) sudarė atvirojo, pusiau atvirojo ir uždarojo tipo klausimai (Merkys, 1995). Tyrimo rezultatai buvo apibendrinami 4.6 darbo dalyje analizės, išskiriant kategorijas ir subkategorijas, pagrįstumo, pateikiant tyrimo dalyvių pagrindžiančias pozicijas bei teiginius iš literatūros šaltinių bei interpretacijos pagrindu (Bitinas ir kt., 2008; Valackienė, Mikėnė, 2008).

Pusiau struktūrinio interviu teorinis pagrindimas

Interviu priskiriamas kokybinių duomenų rinkimo metodams. Pasak metodologų (Bitinas ir kt., 2008), šis metodas leidžia ne tik sužinoti informantų požiūrius, nuomones ar vertinimus tyrinėjamu aspektu, tačiau padeda atskleisti ir suvokti informantų patirtį, pateikiamą savo žodžiais. Taikant šį metodą buvo siekta išsiaiškinti nuteistųjų, siekiančių įgyti ir jau įgijusių aukštąjį universitetinį išsilavinimą, nuomones apie studijų procesą laisvės atėmimo vietose. Tyrimo metu buvo koncentruojamasi į informantų nuomonės išsakymą, todėl klausimai buvo nukreipti į studijų proceso ir jo komponentų vertinimo išsireiškimą.

Tiriamieji buvo pasirinkti tikslinės atrankos būdu pagal jiems būdingą požymį (Kardelis, 2007; Valackienė, Mikėnė, 2008), t. y. įgiję aukštąjį universitetinį išsilavinimą ar dar siekiantys įgyti nuteisti laisvės atėmimo bausme asmenys. Imties tipas – homogeninis, nes imtį sudaro panašiais požymiais pasižymintys tiriamieji (*Socialiniai tyrimai švietime*, 2008).

Tyrimo *metodas* – pusiau struktūrinis interviu.

Imtis – 3 informantai.

Tyrimo *vietos* – Z (D) (tyrimo imtis – 1 informantas) ir Y (tyrimo imtis – 2 (E, F) informantai, iš kurių vienas (E) dalyvavo interviu ne visą laiką) penitencinės įstaigos.

Pagal skiriamus interviu tipus (Bitinas ir kt., 2008), Z ir Y penitencinėse įstaigose buvo organizuojamas individualusis interviu.

Interviu pasirengimo ir organizavimo procesą sudarė šie *etapai*:

- 1) Kokybinio tyrimo raštu naudojant klausimyną atsakymų analizė;
- 2) Pasirengimas interviu / grupinėms (*focus*) diskusijoms numatant iš anksto pagrindinius klausimus;
- 3) Interviu / grupinės (*focus*) diskusijos;
- 4) Tyrimo duomenų analizė ir interpretacija.

Tyrimai buvo organizuoti 2011 m. liepos–rugpjūčio mėnesiais.

Pažymėtina, kad pataisos namuose vykę interviu yra iš dalies struktūriniai. Dalis klausimų buvo numatyta iš anksto. Siekiant atskleisti giluminį informantų požiūrį, taip pat iš anksto nenumatytus tiriamosios problemos aspektus, interviu metu buvo naudojami papildomieji ir tikslinamieji klausimai. Kadangi tyrimo metu siekta atskleisti informantų nuomonę apie studijų procesą, todėl šie interviu laikytini kryptingaisiais, mat kaip teigia minėti metodologai, kryptingieji interviu yra iš dalies struktūriniai, kurių metu dažniausiai taikoma pokalbio forma, leidžianti išgauti išsamius, susistemintus duomenis. 5 priede pridedami

Z pataisos namuose organizuoto pusiau struktūrinio interviu klausimai, 6 priede – Y pataisos namuose.

Interviu metu buvo laikomasi socialiniams tyrimams keliamų *etikos principų*: konfidencialumo, laisvo apsisprendimo, savanoriškumo, laisvos nuomonės išsakymo ir kt. Informantai buvo informuoti apie tyrimo eigą, tyrimo tikslą ir rezultatų panaudojimą mokslinio darbo rengimui. Pokalbis su informantais, gavus jų sutikimą, buvo įrašomas į diktofoną.

Tyrimo duomenys buvo transkribuojami į rašytinį tekstą nekeičiant informantų pateiktos informacijos. Tyrimo rezultatų analizės metu, kuri pateikiama 4.3 darbo dalyje, buvo išskiriamos esminės tiriamos problematikos kategorijos, subkategorijos, prie kurių pateikiama informantų išreikštos nuomonės (Bitinas ir kt., 2008). Taikant interpretacijos metodą tyrimo rezultatai buvo analizuojami dedukcijos principu bei pateikiamos tyrimo išvados.

Ekspertų metodo teorinis pagrindimas

Kaip teigia K. Kardelis (2007), ekspertų apklausos metodas priskiriamas specifinei apklausos rūšiai, nes apklausiami specialiai pasirinkti asmenys, turintys tiriamosios srities žinių. Autorius mini, kad, nors šis metodas ne dažnai taikomas, tačiau itin tinkamas edukaciniams tyrimams: „<...> pavyzdžiui, norint įvertinti mokymo ar studijų programas, švietimo sistemos ypatumus ir pan.“, – teigia K. Kardelis (2007, p. 206). Atliepiant autoriaus išvalgą, ekspertų apklausa buvo pasirinkta todėl, kad norėta išsiaiškinti specialistų turimą požiūrį į švietimo sistemos prieinamumo ir plėtojimo svarbą laisvės atėmimo vietose. Šiuo atveju buvo pasirinkti specialistai, turintys teorinių žinių baudžiamosios teisės srityje, taip pat ir praktinio darbo patirties vedant konsultacijas, mokymus tiek specialistams, dirbantiems penitencinėse įstaigose, tiek ir nuteistiesiems, besidomintys nuteistųjų resocializacijos aspektais, kuriuos yra pateikę savo išleistuose veikaluose.

Atrenkant tiriamuosius buvo taikytas ekspertų imties pasirinkimo būdas – asmenys, galintys pateikti kompetentingų teiginių apie tiriamąjį objektą, jo požymius ar funkcionavimą. Imties tipas – homogeninis, nes imtį sudaro panašiais požymiais pasižymintys tiriamieji (*Socialiniai tyrimai švietime*, 2008). Taigi, ekspertai buvo atrinkti pagal profesinio stažo *kriterijų* – turintys ne mažesnę kaip 6 metų mokslinio ir (ar) praktinio darbo penitencinės teisės srityje patirtį ir iki šiol aktyviai dalyvaujantys mokslinėje ir praktinėje veikloje. Septyni ekspertai iš aštuonių turi ne mažesnę kaip mokslinį daktaro laipsnį.

Tyrimo *imtis* – 8 ekspertai. Tyrime dalyvavę penki ekspertai atstovauja aukštojo mokslo institucijoms – universitetams. Iš jų du nurodė antrą darbovietę, kuri susijusi su specialistų kompetencijų ugdymu – Mokymų centras ir pataisos inspekcija³. Vienas ekspertas dirba taip pat pataisos inspekcijoje. Nevyriausybinių organizaciją atstovavo irgi vienas ekspertas. Vienas ekspertas nurodė dirbantis mokslinių tyrimų institute.

Tyrimo *metodai* – ekspertų apklausa, rezultatų analizė ir interpretacija, išskiriant kategorijas ir subkategorijas (Bitinas ir kt., 2008).

Pažymėtina, kad klausimai buvo suformuluoti remiantis viešosiomis diskusijomis. 2011 m. birželio ir rugsėjo mėnesiais vykusių apskritojo stalo diskusijų metu Klaipėdoje (*Apskritojo stalo diskusijos Klaipėdoje protokolas*, 2011) ir Panevėžyje (*Apskritojo stalo diskusijos Panevėžyje protokolas*, 2011) buvo diskutuojama apie nuteistų asmenų reintegracijos efektyvumą į visuomenę ir darbo rinką. Renginyje savo nuomonės pateikė darbo biržos, prokuratūros, policijos, teismų, savivaldybės administracijos, socialinių paslaugų centro, antstolių kontoros, mokesčių inspekcijos, verslo organizacijų, vaiko teisių apsaugos tarnybų, nakvynės namų, profesinio rengimo mokymo įstaigų ir kitų institucijų, suinteresuotų nuteistųjų efektyvesne reintegracija, atstovai.

Apklausa sudaro 12 klausimų. Klausimai (žr. 7 priedą) sudaryti taip, kad atsakant į vienus klausimus reikia pažymėti ar įvertinti pateikiamus teiginius, atsakant į kitus klausimus buvo prašoma pateikti savo argumentus ir pozicijas. Tyrimo rezultatų analizė ir interpretacija pateikiama 4.4 darbo dalyje.

Anketinės apklausos tyrimo metodo teorinis pagrindimas

Tyrimo pasirengimo stadijoje, nagrinėjant rašytinius specifinės tematikos literatūros šaltinius (Michailovič, 2001; Kvieskienė, 2005; Švedas, 2010; Sakalauskas, 2010; Swimpson, 2011 ir kt.), norminius aktus, reglamentuojančius laisvės atėmimo bausmę (Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 112-4970), Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksą (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 73-3084), švietimo prieinamumą (Lietuvos Respublikos švietimo įstatymą (*Valstybės žinios*, 2011, Nr. 38-1804)) ir t. t., paaiškėjo tyrimo objekto specifika – aukštojo išsilavinimo prieinamumas laisvės atėmimo bausmę atliekantiems asmenims. Todėl, siekiant įgyvendinti tyrimo tikslą ir kartu užtikrinant duomenų patikimumą, buvo pasirinktas pagrindinė tyrimo priemonė – anoniminė anketa (Tidikis, 2003; Bitinas, 2006; Kardelis, 2007). Respondentų apklausai anketinis klausimynas buvo pasirinktas

³ Nuo 2012 m. liepos 1 d. probacijos tarnyba.

neatsitiktinai. Kadangi pagrindinis šio tyrimo tikslas buvo atskleisti nuteistų laisvės atėmimo bausmėmis asmenų požiūrį į švietimą, ištiriant mokymosi nesėkmių galimą įtaką nusikalstamumo raidai bei pateikiant turimą tolesnio mokymosi motyvaciją, siekiant aukštojo išsilavinimo, tai šiuo atveju anketos metodas ne tik padėjo nustatyti mokymosi vidurinėje mokykloje nesėkmių įtaką nusikalstamumo raidai, bet ir suteikė svarbios informacijos apie respondentų demografinius duomenis, profesinius ir socialinės komunikacijos įgūdžius ir gebėjimus, mokymosi motyvaciją – visa, kas daro įtaką resocializacijos procesui ir kartu jo efektyvumui.

A. Masluskaitės (2008) teigimu, validumas moksliniuose tyrimuose reiškia, kad buvo taikytos tinkamos ir atitinkančios tiriamą problemą procedūros tyrimo pasirengimo, atlikimo ir rezultatų apdorojimo etapuose. Patikimumas, kaip teigia autorė, reiškia tyrimo procedūros taikymo kokybę ir suponuoja mokslo žinių kokybės kriterijų. Šis kriterijus byloja, kad kitas tyrėjas, taikydamas tas pačias procedūras, gaus tokius pat rezultatus. Pažymėtina, kad rengiant disertaciją ši anketinė apklausa buvo adaptuota iš anketinės apklausos priemonės, kuri buvo taikyta 2007 m. tiriant nuteistų laisvės atėmimo bausmė asmenų edukacinius lūkesčius (Katinaitė, 2007). Šiuo atveju validumas pagrindžiamas išlaikant jau anksčiau taikytą tyrimo procedūrą. Adaptuota anketinės apklausos priemonė leidžia laikyti tyrimo priemonę patikima, mat taikant pakartotinai analogišką priemonę galima tikėtis adekvačių tiriamos problemos rezultatų.

Tyrimo *metodai* – anketinė apklausa, rezultatų analizė naudojant statistinį SPSS (angl. *Statistical Package for the Social Sciences*) 17.0 versijos programinės įrangos paketą ir interpretaciją.

Tyrimo *imtis* – 318 nuteistųjų.

Tyrimas buvo atliekamas trimis etapais:

1. *Paruošimo etapas*. Pirmame tyrimo etape, konsultuojantis su įkalinimo įstaigoje dirbančiais ir edukacinę veiklą vykdančiais specialistais, buvo atliekama sisteminė pasirinkta tema aktualios literatūros bei statistinių duomenų analizė ir interpretacija. Pasirinkus tokią metodologiją, buvo siekiama įsigilinti į nagrinėjamos temos problemų mišrumą, apibrėžti tyrimo objektą, išsikelti tyrimo tikslą ir uždavinius.

2. *Apklausa*. Ši žingsnį sudarė empirinių duomenų rinkimas. Anketinis klausimynas buvo naudojamas siekiant kuo operatyviau surinkti duomenis, stengiantis nepakenkti jų kokybei, ir taip įgyvendinti užsibrėžtą tikslą bei uždavinius.

3. *Duomenų apdorojimas ir analizė*. Pagal pasirinktus duomenų analizės metodus, buvo apdorojami sukaupti tyrimo duomenys, taikant SPSS 17.0 versiją ir interpretaciją, bei pateikiamos tyrimo išvados 4.5 darbo dalyje.

Anketą (žr. 8 priedą) sudaro 5 blokai. Pirmame bloke pateikiami klausimai apie vidurinėje mokykloje mokytus dalykus. Antro bloko klausimais siekta surinkti informaciją apie nuteistųjų laisvalaikio pomėgius ir gyvenimo laisvėje projektavimą, profesines esamas ir būsimas tendencijas. Švietimo laisvės atėmimo vietoje ypatumus siekiama atskleisti trečiuoju bloku. Klausimai apie socialinės komunikacijos poreikio tenkinimą ir jo ypatumus su šeima, draugais, įstaigos administracija ir kt. suformuluoti ketvirtame bloke. Paskutiniame bloke pateikiami klausimai apie respondento bendrus socialinius / demografinius duomenis, t. y. amžius, tautybę, turimas išsilavinimas, nusikalstamumo pobūdis ir pan. Klausimynas buvo sudarytas ir uždaryjū, kai tiriamasis pasirinko atsakymą iš pateiktų variantų, iš atvirųjų, kai respondentas savarankiškai formulavo atsakymą, klausimų. Pažymėtina, kad apdorojant tyrimo rezultatus buvo panaudoti tik tokių atsakymų duomenys, kurie leido išskirti koreliacijas ir / arba buvo reikšmingi įgyvendinant užsibrėžtus darbo uždavinius.

Nuteistųjų asmenų anketinė apklausa organizuota pagrindinėse Lietuvos pataisos įstaigose (Lukiškių tardymo izoliatoriuje-kalėjime, Kybartų, Alytaus, Marijampolės, Panevėžio, Vilniaus pataisos namuose ir Pravieniškių pataisos namuose-atvirojoje kolonijoje) vadovaujantis norminiais aktais, reglamentuojančiais laisvės atėmimo bausmę vykdančių pataisos įstaigų veiklą.

3 lentelė

Nuteistųjų skaičius pagal turimą išsilavinimą

(parengta pagal *Socialinės rehabilitacijos tarnybų 2011 m. veiklos ataskaitą*, 2012)

Pataisos įstai- gos	Lukiškių tar- dymo izolia- torius-kalė- jimas	Vilniaus pataisos namai	Pravieniškių pataisos na- mai-atviroji kolonija	Marijam- polės patai- sos namai	Kybartų pataisos namai	Alytaus pa- taisos na- mai	Panevėžio pataisos namai
Atliekančių laisvės atėmimo bausmę asmenų skaičius (7427)	234	601	3123	1347	426	1434	307
Vidurinių, aukš- tesnįjį ir aukštąjį išsilavinimą tu- rinčių asmenų skaičius (3072)	150	346	1238	548	180	452	158
Dalyvavusių anketinėje ap- klausoje res- pondentų skai- čius (318)	26	35	91	25	86	23	32

Pažymėtina, kad Lietuvos pataisos įstaigose (Lukiškių tardymo izoliatoriuje-kalėjime, Kybartų, Alytaus, Marijampolės, Panevėžio, Vilniaus pataisos namuose ir Pravieniškių pataisos namuose-atvirojoje kolonijoje) 2011 m. buvo 3072 nuteistieji, turintys vidurinį, aukštesnįjį ir aukštąjį išsilavinimą (žr. 3 lentelę). Iš viso tais metais Lietuvos pataisos įstaigose buvo 7966 asmenys. Anketinėje apklausoje dalyvavo 318 nuteistų laisvės atėmimo bausmę asmenų, atrinktų tikslinės atrankos, kai tiriamieji yra tipiškiausiai tiriamojo požymio atžvilgiu – turinčių ne žemesnį kaip vidurinį išsilavinimą, būdu (Kardelis, 2007; Valackienė, Mikėnė, 2008). Norint prognozuoti nuteistųjų turimus edukacinius lūkesčius, buvo parenkami iš kiekvienos pataisos įstaigos tam tikras asmenų skaičius. Taigi tyrimas atliktas skirtinguose šalies regionuose pagal pataisos namų išsidėstymą. Imties tipas – homogeninis, kai imtį sudaro tarp savęs panašūs stebėjimo objektai (*Socialiniai tyrimai švietime*, 2008). Taigi, dalyvių atranką lėmė turimas ne žemesnis kaip vidurinis išsilavinimas ir, atsižvelgus į 3 lentelėje pateikiamus duomenis, kai apklaustųjų imtis sudarė apie 10,35 proc. minimos generalinės aibės, tikslinės atrankos kriterijus. Arba taikant imties tūrio paskaičiavimo formulę patikimumui nustatyti, šis skaičius yra patikimas 95 proc. su 6 proc. nuokrypiu. K. Kardelio (2007) teigimu, tyrimo duomenų patikimumą lemia tiriamųjų skaičius: kuo jis didesnis, tuo patikimesni tyrimo rezultatai. Tačiau galimas pastebėjimas dėl šiuo atveju tiriamosios grupės specifiškumo (laisvės atėmimo bausmę atliekantys asmenys), nenoras dalyvauti anketinėje apklausoje gali neužtikrinti siekiamo 95 proc. rezultatų patikimumo. Todėl, šiuo atveju, patikimumas yra apie 90 proc.

Grupinių (focus) diskusijų tyrimo metodo teorinis pagrindimas

Šis tyrimo metodas pastaruoju metu vis dažniau taikomas sociologinių tyrimų praktikoje (Berg, 2007; Alasuutari ir kt., 2008). Skirtingai nuo interviu metodo, grupinių (*focus*) diskusijų iniciatoriumi ir vedėju tampa tyrėjas. Svarbu tyrimo eigoje išlaikyti vienalytiškumo principą, o tai lemia ir pats pasirengimo procesas, kuriame iš anksto numatomas scenarijus, detalai apibūdinamas tiriamasis reiškinys (Tidikis, 2003). B. Bitino (2006) ir I. Gaižauskaitės (2012) teigimu, grupinėse (*focus*) diskusijose paprastai dalyvauja atrinkti pagal tikslinius tyrimo uždavinius asmenys. Pabrėžtinai grupės moderatoriaus (dažniausiai tai būna ir pats tyrėjas) vaidmuo, kuris padeda sukurti nuoširdią bendravimo atmosferą, padedančią atsiskleisti grupės dalyvių elgsenai, požiūriams ir pan. Pasak autoriaus, šioms grupėms netaikomas reprezentatyvumo reikalavimas, nevertinami teiginiai teisingumo ar klaidos aspektu. Esminis dėmesys telkiamas į turinio gilumą, išsamumą ir interpretaciją. Šiuo atveju grupė laikoma

diagnostiniu vienetu ir atspindi kokybiniam tyrimui pakankamą imtį. Viena iš grupinių (*focus*) diskusijų taikytinų sričių yra pedagoginės patirties analizė, įvertinant praktinį išvadų reikšmingumą. Taigi, šis metodas buvo pasirinktas siekiant aptarti nuteistųjų, įgijusių aukštąjį išsilavinimą laisvės atėmimo vietoje, studijų metu įgytų kompetencijų panaudojimo galimybes organizuojant socialinę reabilitacinę veiklą.

Šio metodo pasirinkimą rengiant disertaciją lėmė šios priežastys: 1) skirtinga susitikimo dalyvių socialinė padėtis (nuteistieji ir specialistai); 2) tiriamo reiškinių – įgytų aukštojo mokslo metu kompetencijų – pritaikomumo galimybių sprendiniai priklauso nuo specialistų (šiuo atveju dalinai nuo psichologo ir / ar socialinių reabilitacinių darbą organizuojančio specialisto); 3) produktyvumo siekimas susitikimo metu – skirtingų požiūrių apsikeitimo ir bendrų nuostatų sutarimo priėmimas; 4) idėjų ir galimybių plėtojimas.

Pedagoginiuose tyrimuose tyrėjui suteikiama daugiau laisvės pagrįsti imties tūrį atsižvelgiant į jos sudarymo aplinkybes. Paminėtina, kad edukologiniuose tyrimuose taikoma kokybinė imtis, kuri sudaroma atsižvelgiant į tyrimo tikslą ir turinį. Paprastai ją lemia tyrėjo nuožiūra, tiriamasis ne vienas objektas, turintis savybių, lemiančių nagrinėjamos ugdymo problemos sprendimą. Svarbu iš anksto žinoti, kad tiriamas objektas yra sukaupęs reikiamos patirties ir gali teikti patikimą informaciją apie tiriamąjį reiškinį. Tad tokiai imčiai taikoma kriterijaus imtis. Kriterijaus imtį sudaro stebėjimo objektai, tenkinantys tyrėjui reikšmingo kriterijaus reikalavimus. Šiuo atveju taikytas vidinis kriterijus, nes buvo iš anksto žinomi duomenys apie reikiamos patirties turėjimą (*Socialiniai tyrimai švietime*, 2008), t. y. įgiję aukštąjį universitetinį išsilavinimą ar dar tebesiekiantys įgyti nuteisti laisvės atėmimo bausmės asmenys bei asmenys, kurie dirba su nuteistaisiais laisvės atėmimo vietoje – psichologas ir Socialinės reabilitacijos skyriaus viršininkas. Imties tipas – homogeninis, nes imtį sudaro panašiais požymiais pasižymintys tiriamieji (*Socialiniai tyrimai švietime*, 2008).

Imtis – keturi dalyviai: du aukštąjį išsilavinimą laisvės atėmimo vietoje įgiję asmenys, psichologas ir Socialinės reabilitacijos skyriaus viršininkas, dirbantys X pataisos įstaigoje.

Grupinių (*focus*) diskusijų grupė organizuota 2011 m. liepos 7 d. X pataisos įstaigoje. 9 priede pateikiami tyrimo klausimai. Tyrimo rezultatai apibendrinami 4.7 darbo dalyje analizės, išskiriant kategorijas ir subkategorijas, pagrįstumo, pateikiant tyrimo dalyvių pagrindžiančias pozicijas bei teiginius, ir interpretacijos pagrindu (Bitinas ir kt., 2008).

3.4. Tyrimų dalyvių apibūdinimas

Kaip buvo minėta, viena iš koncepcijų – trianguliacijos, taikyta tyrimų metodologijoje, leido detaliau ir nuosekliai ištirti tiriamąjį objektą, pasitelkus skirtingus tyrimo metodus (Kardelis, 2007). Šiame darbe, siekiant ištirti švietimo prieinamumą laisvės atėmimo vietose moksliniu, teisiniu, socialiniu ir kt. aspektais, derinanti kiekybiniai (anketinė apklausa) ir kokybiniai (mokslinės literatūros ir dokumentų analizė, pusiau struktūrinis interviu, klausimynas, grupinių (*focus*) diskusijų grupė, apklausa elektroniniu paštu, ekspertų apklausa) metodai, kurių metu buvo apklausti įvairioms socialinėms grupėms priklausantys tyrimo dalyviai: nuteistieji, ekspertai, nuteistųjų artimieji, dalyvavę aukštojo mokslo procese, užsienio šalių institucijų, renkančių davinius apie nuteistųjų išsilavinimą, atstovai, specialistai, dirbantys laisvės atėmimo vietoje. Darbo 4.1., 4.2., 4.3., 4.4., 4.5., 4.6. ir 4.7 dalyse pateikiami tyrimų dalyvių detalesni apibūdinimai. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad siekiant užtikrinti, ypač socialinės atskirties grupei priklausančių tiriamųjų asmenybių konfidencialumą, buvo pateikiami tokie tiriamųjų duomenys, kurie neidentifikuoja asmenybių pagal lytį, laisvės atėmimo baudmės atlikimo vietą ir pan.

---

4. AUKŠTOJO MOKSLO PRIEINAMUMO REALIJOS LAISVĖS ATĖMIMO VIETOJE

Aukštojo mokslo prieinamumą atspindi realios pasiekiamumo galimybės ir dalyvių bei ekspertų požiūris į patį procesą, taip pat jį lemiantys veiksniai bei tolesnio mokymosi siekimo prasmė. Šioje dalyje pateikiama empirinių tyrimų rezultatų analizė ir interpretacija. Po kiekvieno tyrimo rezultatų pristatymo formuluojamos išvados.

4.1. Nuteistųjų, atliekančių laisvės atėmimo bausmes, aukštojo mokslo siekimas Lietuvoje ir užsienio šalyse: integracijos veiksnys

Lyginant strategijas, politikos ir praktikos pavyzdžius, dvylikoje Europos šalių tyrinėtas švietimo prieinamumas laisvės atėmimo vietose. Daug dėmesio tyrimų metu skirta vidurinio ir profesinio mokymo lygmeniui aptarti, tačiau taip pat paminėtos ir aukštojo mokslo įgijimo galimybės. Tyrimų suvestinėje (*Towards lifelong learning society in Europe: the role of education system. A Systems Level Focus on Access to Education for Traditionally Marginalised Groups in Europe: Comparing Strategies, Policy and Practice in Twelve European Countries*, 2011) pateikiami Rusijos gerosios praktikos pavyzdžiai byloja apie nuteistųjų galimybes mokytis ir įgyti ne tik vidurinį, bet ir aukštąjį išsilavinimą Šiuolaikinėje humanitarinėje akademijoje. Nors pabrėžiama, kad mokslas mokamas, tačiau būtent nuteistiesiems gali būti sumažinamas iki 70 proc. mokesčio kainos. Pasitelkus šiuolaikines technologijas (pataisos įstaigų švietimo centrų serverius ir Maskvos satelitinius kanalus) sudaromos galimybės mokytis nuotoliniu būdu. Tačiau minimoje ataskaitoje pripažįstama, kad mokymasis nuotoliniu būdu Europos pataisos įstaigose išlieka probleminis dėl interneto prieigų apribojimo.

Toliau šioje dalyje yra aptariama Lietuvos ir užsienio šalių nuteistųjų aukštojo mokslo prieinamumo galimybių patirtis. Prieš pateikiant tyrimo apibendrintus rezultatus, tikslinga paminėti Lietuvoje esančią situaciją apie nuteistųjų išsilavinimą ir jo siekimą.

Lietuva

Remiantis Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2010 metų veiklos ataskaita (2011), nuo 2010 m. sumažėjo pataisos įstaigų skaičius

Lietuvoje – šiuo metu laisvės atėmimo bausmes vykdančių įstaigų yra 11 (anksčiau buvo 15), iš kurių Kauno nepilnamečių tardymo izoliatorius-pataisos namai, skirti nuteistiems nepilnamečiams, ir Panevėžio pataisos namai, skirti nuteistoms moterims, taip pat Laisvės atėmimų vietų ligoninė.

Remiantis Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2010 metų veiklos ataskaita (2011), 2011 m. sausio 1 d. laisvės atėmimo vietose buvo 9139 asmenys. Nors šis skaičius apima areštuotus asmenis ir tuos nuteistuosius, kurie nuteisti mažesne nei 2 metų laisvės atėmimo bausme, lyginant nuteistųjų skaičių tenkantį 100 000 gyventojų, matomas akivaizdus skirtumas, Lietuvoje (239), palyginti su Kanada (117), yra dvigubai daugiau asmenų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę (*World Prison Population Rates per 100 000 of the national population*, 2011). Kaip teigia J. Stašinskas (2005), pravartu atsižvelgti į Kanados pažangią baudžiamosios politikos patirtį, kai daugiau dėmesio skiriama ne nuteistų asmenų izoliavimui, o resocializacijos ir prevencijos procesams, siekiant daugiau taikyti alternatyvias laisvės atėmimui bausmes.

Lietuvoje duomenis apie nuteistųjų išsilavinimą ir tolesnį dalyvavimą švietimo procese renka pataisos įstaigų socialinės rehabilitacijos tarnybos. Pažymėtina, kad 32 proc. nuteistųjų turi vidurinį išsilavinimą, o aukštesnįjį ir aukštąjį išsilavinimą yra įgiję atitinkamai 6 ir 2 proc. nuteistųjų. Remiantis Socialinės rehabilitacijos tarnybų veiklos 2011 m. ataskaita (2012), Lietuvos pataisos įstaigose esantys 7 nuteistieji studijavo aukštosiose mokyklose.

Taigi, darytina prielaida, kad Lietuvoje socialinės rehabilitacijos sritis apima ir nuteistųjų duomenų rinkimą apie turimą išsilavinimą ir tolesnį dalyvavimą švietimo procese.

Užsienio šalių teisingumo ministerijų arba institucijų, atsakingų už nuteistųjų išsilavinimo duomenų sisteminimą, apklausos rezultatai

Kanada

Kanados pataisos tarnybos atstovas akcentavo, kad šalyje pataisos sistemą sudaro federalinė ir teritorinė sistemos. Šalies federalinės sistemos pataisos tarnyba yra atsakinga už asmenis, nuteistus 2 ir daugiau metų. Už asmenis, kurie areštuoti ar nuteisti mažiau kaip 2 metams, atsako teritorinės vyriausybės. Taigi Kanados pateikti atsakymai yra iš federalinei sistemai priklausančių tarnybų bazės. Pažymėtina, kad Kanados federacinės sistemos jurisdikcijai priklauso 57 skirtingo režimo (saugumo lygmenų) pataisos įstaigos ir 4 gydymo centrai. Kanados federalinės sistemos pataisos tarnybų duomenys byloja, jog šalyje 2009–2010 m. buvo 13 531 asmenų, nuteistų laisvės

atėmimo bausme. Kanados federalinės sistemos pataisos tarnybos nerenka duomenų apie nuteistųjų studijas aukštojo mokslo įstaigose. Tačiau pažymėjo, kad nuteistieji, turintys vidurinę išsilavinimą, gali mokytis su bendruomenių pagalba kolegijose ar universitetuose. Teigtina, kad Kanadoje paprastai taikoma tokia praktika, kad nuteistieji, turintys vidurinę išsilavinimą ir norintys toliau studijuoti, turi patys mokėti už mokslą. Tačiau Kanados federalinės sistemos pataisos tarnybų atstovo teigimu, pasitaiko išimčių, kai esant tam tikroms sąlygoms, penitencinės institucijos vadovo sprendimu, nuteistajam gali būti suteiktas studijų finansavimas. 2010–2011 m. Kanadoje 285 nuteistieji mokėsi teritorinėse kolegijose arba universitetuose. Kanadoje nerenkama informacija, kuriose įstaigose nuteistieji studijuoja ir kokius dalykus jie pasirenka. Pažymėtina, kad Kanadoje, kaip ir Lietuvoje, nuteistieji neturi priėjimo prie interneto ryšio. Kaip pažymi autoriai J. Blaževičius ir kt. (2004, p. 479–480), Kanadoje daug dėmesio skiriama lygtinai paleidžiamiems iš laisvės atėmimo vietų asmenims. Sprendimą apie nuteistojo lygtinį paleidimą, atsižvelgiant į asmens elgesio, nusikaltamos veikos, asmeninės gyvenimo laisvėje strategijos pobūdį, priima Nacionalinė parolio taryba. Prieš paleidžiant lygtinai asmenį, jis turi vykdyti minimos tarybos paskirtus įpareigojimus. Atkreiptinas dėmesys, kad asmuo gali būti paleidžiamas anksčiau bausmės pabaigos laiko, jei jis dalyvauja specialiosiose programose, vykdomose visuomenėje, dirba ar mokosi. Dalyvavimas programoje gali būti suprantamas kaip dalyvavimas visuomeninių organizacijų vykdomose projektinėse veiklose, lankant motyvacijos kėlimo konsultacijas, profesinius kursus ir pan. Taigi pabrėžtina, kad Kanadoje vyraujanti pataisos sistema palanki asmeniui, ypač kai jis pats suinteresuotas taisytis ir atlikti savo, kaip piliečio, pareigas bei laikytis visuomenei priimtinių normų.

Apibendrinus pažymėtina, kad Kanadoje daugiau orientuojamasi į trumpesnių bausmių taikymo politiką, tokiu būdu sudarant sąlygas nuteistajam kuo trumpiau būti izoliuotam nuo visuomenės ir pačiam būti atsakingam už savo kompetencijų tobulinimą ir švietimo plotmėje.

Vokietija

Pagal Pasaulio kalėjimų populiacijos normos 100 000 šalies gyventojų statistiką (*World Prison Population Rates per 100 000 of the national population*, 2011) Vokietijoje yra skaičiuojama 87 nuteistieji. Kaip teigė Vokietijos federacinės teisingumo ministerijos atstovas, 2010 m. lapkričio mėn. duomenimis, Vokietijoje buvo 69 385 nuteistųjų, kurie laisvės atėmimo bausmes atlieka 185 pataisos įstaigose. Kaip ir Kanados tarnybos, taip ir Vokietijoje teisingumo ministerija nerenka duomenų apie nuteistųjų studijas aukštojo mokslo įstaigose. Tačiau pažymėtina, kad nuteistieji turi galimybes studijuoti

aukštojo mokslo įstaigose. Viena iš minimų studijų formų yra nuotolinis mokymas, kurį organizuoja Hageno nuotolinio mokymo universitetas (vok. *FernUniversität Hagen*, ang. *distance-learning university of Hagen*, interneto svetainė www.fernuni-hagen.de). Nuteistieji, atliekantys bausmes Vokietijos atvirosiuose kalėjimuose, gali studijuoti universitetuose ar vadinamosiose taikomųjų mokslų aukštosiose mokyklose – kolegijose (vok. *Fachhochschule*). Sprendimą dėl galimybės mokytis priima penitencinės įstaigos. Mokslo įstaigos nedalyvauja šio sprendimo priėmimo procese.

Suomija

Paminėtina, kad Suomijoje, Švedijoje, Norvegijoje yra galimybė nuteistiems asmenims mokytis aukštojo mokymo įstaigose, taip pat ir universitetuose. Pvz., Suomijoje aukštojo mokslo siekimo galimybės sietinos su interneto pagalba organizuojamu nuotolinio mokymosi būdu, tačiau interneto prieigos galimos tik aukštojoje mokykloje. Atvirojo pobūdžio pataisos įstaigose nuteistiesiems suteikiamos laisvos dienos studijoms aukštosiose neuniversitetinėse ir universitetinėse įstaigose. Norvegijoje daugiausia universitetuose studijuoja asmenys, ilgas laisvės atėmimo bausmes atliekantys griežtojo režimo pataisos įstaigose. Pastaruoju metu padaugėjo pataisos įstaigose veikiančių mokyklų teikiamų konsultavimo paslaugų siekiantiems studijuoti aukštojoje mokykloje (*Nordic prison education – a lifelong learning perspective*, 2009).

Suomijos teisingumo ministerijos duomenimis, šalyje yra 29 pataisos įstaigos, kuriose laisvės atėmimo bausmę atlieka 3200 asmenų. Pagal Pasaulio kalėjimų populiacijos normų statistiką (*World Prison Population Rates per 100,000 of the national population*, 2011), Suomijoje 100 000 šalies gyventojų yra skaičiuojama 60 nuteistųjų.

Suomijos teisingumo ministerija pažymi, kad paprastai jos duomenų bazėje nėra kaupiama informacija apie nuteistųjų išsilavinimą, išskyrus tuomet, kai nuteistasis atlieka ilgesnę laisvės atėmimo bausmę. Vertinant nuteistojo asmenybę, atsižvelgiama ir į turimą išsilavinimą. Šalyje 2007 m. atlikto tyrimo duomenimis, iš 2269 tyrime dalyvavusių nuteistųjų 38 (1,7 proc.) asmenys turi kolegijos arba universiteto diplomus.

Šalies teisingumo ministerija nekaupia duomenų apie nuteistųjų, siekiančių aukštojo mokslo, išsilavinimą. Pažymėtina, kad tokie duomenys renkami atskirų pataisos įstaigų suvestinėse, tačiau dažniausia nėra išskiriama kokio tipo įstaigoje studijuoja ar kokį išsilavinimą siekia įgyti nuteistasis. Tai gali būti bendro pobūdžio žyma apie studijavimą, tačiau netikslinanti kokio pobūdžio studijos (universitete, kolegijoje ar atvirojo universiteto kursuose). Atkreiptinas dėmesys, kad nuteistieji gali studijuoti universitete, kai gaunamas leidimas studijų metų išeiti iš pataisos įstaigos teritorijos. Tačiau šalies teisingumo ministerijos duomenų bazėje renkama informacija apie

leidimus studijuoti. Ministerijos atstovas pažymėjo, kad šiuo metu šalyje mažiausiai 4 nuteistieji studijuoja universitete. Nuteistieji gali kreiptis į bet kurį šalies universitetą norėdami studijuoti. Jei nuteistasis iki laisvės atėmimo paskyrimo bausmės studijavo universitete, esant galimybėms, studijos gali būti toliau tęsiamos būnant pataisos namuose. Asmenys, esantys griežto režimo laisvės atėmimo vietose, gali studijuoti nuotoliniu būdu. Šiame procese paprastai pataisos įstaigos specialistas tarpininkauja tarp universiteto ir pataisos įstaigos. Taigi, nuo šio tarpininko labai priklauso studijų procesas. Nuteistieji, esantys atvirojo tipo pataisos įstaigose, turėdami leidimą, savarankiškai gali nuvykti į paskaitas ir laikyti egzaminus.

Latvija

Latvijos teisingumo ministerijos duomenimis, šalyje yra 12 pataisos įstaigų, iš jų viena – nepilnamečių pataisos namai. 2011 m. liepos 1 d. šalyje laisvės atėmimo bausmę atliko 6699 asmenys: 1933 suimtųjų, 4753 nuteisti laisvės atėmimo bausme ir 14 areštuotų asmenų. Pagal Pasaulio kalėjimų populiacijos normų statistiką (*World Prison Population Rates per 100 000 of the national population*, 2011), Latvijoje 100 000 šalies gyventojų yra skaičiuojama 319 nuteistųjų. Pažymėtina, kad Latvijoje, kaip ir Lietuvoje, yra 2 proc. nuteistųjų, turinčių aukštąjį išsilavinimą. Ministerijos atstovo teigimu, Latvijoje nuteistieji turi galimybę mokytis aukštojoje mokykloje. Įstaiga glaudžiai bendradarbiauja su dviem aukštosiomis mokyklomis – Teisės kolegija ir Baltijos tarptautine akademija. 2010–2011 mokslo metais mokymosi galimybe pasinaudojo 4 nuteistieji, kurie gilina savo žinias tokiose studijų programose kaip teisė, žmogiškųjų išteklių vadyba, o du nuteistieji studijuoja ekonomiką.

Estija

Pasaulio kalėjimų populiacijos normų statistikos duomenimis (*World Prison Population Rates per 100 000 of the national population*, 2011), Estijoje 100 000 šalies gyventojų yra skaičiuojami 265 nuteistieji. Estijos teisingumo ministerijos duomenimis, 2011 m. rugpjūčio mėn. šalyje buvo 3396 nuteistieji, kurie laisvės atėmimo bausmes atlieka 4 pataisos įstaigose. Konstatuotina, kad negalutiniais duomenimis Estijoje yra 31 nuteistasis (0,9 proc.), turintis aukštąjį išsilavinimą. Kaip pažymi teisingumo ministerija, tokie duomenys įstaigoje nėra renkami. Tačiau atkreipia dėmesį, kad šalyje nuteistieji gali studijuoti aukštojoje mokykloje. 2011 m. gegužės mėn. informacija skelbia, kad šalyje 5 nuteistieji siekė aukštojo išsilavinimo. Šiuo metu dviejose aukštosiose mokyklose – Talino technologijos universitete ir Ecomeno ekonomikos ir vadybos institute (angl. *Institute of Economics and management Ecomen*) – po vieną

nuteistąjį studijuoja inžineriją, švietimą ir 3 asmenys – ekonomiką. Pažymima, kad nuteistieji, esantys atvirojo tipo pataisos įstaigose, gali studijuoti ir kitose švietimo įstaigose ar universitetuose. Nuotolinė studijų forma (nėra interneto ryšio prieigos) taikytina tiems nuteistiesiems, kurie yra griežtojo režimo pataisos įstaigose.

Lenkija

Pasaulio kalėjimų populiacijos normų statistikos duomenimis (*World Prison Population Rates per 100 000 of the national population*, 2011), Lenkijoje 100 000 šalies gyventojų yra skaičiuojama 217 nuteistųjų. Lenkijos kalėjimų tarnybos centrinės valdybos duomenimis, 2011 m. liepos mėn. šalyje buvo 82 213 nuteistųjų, kurie laisvės atėmimo bausmes atlieka 157 pataisos įstaigose. Kalėjimų tarnybos atstovas pažymėjo, kad 1 proc. nuteistųjų yra įgiję aukštąjį išsilavinimą. Taip pat buvo paminėta, kad Lenkijoje nuteistiesiems yra suteikiamos galimybės studijuoti aukštosiose mokyklose. Paprastai pataisos įstaigos direktorius priima sprendimą dėl mokymosi. Nuteistieji gali rinktis aukštąją mokyklą ir studijų kryptį pagal savo galimybes ir atitikimą reikalavimams. Šiuo metu 23 nuteistieji siekia aukštojo mokslo. Kadangi tarnyba nerenka informacijos apie nuteistųjų studijų pasirenkamas kryptis, todėl nebuvo pateikta informacija apie konkrečias nuteistųjų pasirinktas studijų programas.

Didžioji Britanija

Kalėjimų lavinimo ir įdarbinimo organizacijos duomenimis, nuteistųjų skaičius šalyje siekia 85 931. Laisvės atėmimo bausmes jie atlieka 139 pataisos įstaigose, esančiose Anglijoje ir Velse. Pasaulio kalėjimų populiacijos normų statistikos duomenimis (*World Prison Population Rates per 100 000 of the national population*, 2011), 100 000 šalies gyventojų yra skaičiuojami 154 nuteistieji Anglijoje, 152 Škotijoje. Organizacija neturi duomenų apie nuteistųjų išsilavinimą, taip pat kiek nuteistųjų šiuo metu siekia aukštojo mokslo diplomo, kadangi duomenys renkami decentralizuotai. Tačiau pažymima, kad nuteistiesiems yra prieinama galimybė studijuoti Atvirajame universitete (angl. *Open University*), taip pat sudaromos sąlygos studijuoti nuotoliniu būdu nacionalinėje tęstinėje kolegijoje (angl. *National Extension College*). Tyrimų suvestinėje (*Towards lifelong learning society in Europe: the role of education system. A Systems Level Focus on Access to Education for Traditionally Marginalised Groups in Europe: Comparing Strategies, Policy and Practice in Twelve European Countries*, 2011) minima, kad ilgas laisvės atėmimo bausmes atliekantys asmenys per ugdymą įprasmina savo egzistavimą įgydami išsilavinimą (pvz., baigia kursus) ir turėdami galimybes studijuoti minėtame Atvirajame universitete.

4 lentelėje pateikiama apibendrinta informacija apie nuteistųjų dalyvavimą aukštojo mokslo procese Lietuvos ir užsienio šalyse.

4 lentelė

Nuteistųjų aukštojo mokslo siekimas Lietuvoje ir užsienio šalyse

Šalis	Nuteistųjų, tenkančių 100 000 gyventojų, skaičius	Studijuojančių nuteistųjų skaičius	Aukštosios mokyklos, kuriose studiuoja nuteistieji	Nuteistųjų studijuojami dalykai
Lietuva	239	2011 m. mokėsi 7 asmenys	Lietuvos edukologijos universitetas (iki 2011 m. gegužės mėn. Vilniaus pedagoginis universitetas)	Socialinė pedagogika
Kanada	117	2010–2011 m. mokėsi 285 asmenys	Teritorinės kolegijos ir universitetuose pagal pasirinkimą	
Vokietija	87	Galimybė studijuoti yra, tačiau nepateikiami duomenys	Hageno nuotolinio mokymo universitetas (vok. <i>FernUniversität Hagen</i> , ang. <i>distance-learning university of Hagen</i>)	
Suomija	60	4	Aukštosios mokyklos pasirenkamos pagal studijų kryptį ir atitikimą reikalavimams	
Latvija	319	2010–2011 m. mokėsi 4 asmenys	Teisės kolegija ir Baltijos tarptautinė akademija	Teisė, žmogiškųjų išteklių vadyba, ekonomika
Estija	265	2011 m. mokėsi 5 asmenys	Talino technologijos universitetas ir Ecomen ekonomikos ir vadybos institutas (ang. Institute of Economics and management Ecomen)	
Lenkija	217	23	Aukštosios mokyklos pasirenkamos pagal studijų kryptį, galimybes ir atitikimą reikalavimams	
Didžioji Britanija	155	Galimybė studijuoti yra, nepateikiami duomenys	Nacionalinė tęstinė kolegija (angl. <i>National Extension College</i>)	

Apklausoje elektroniniu paštu išvados:

1. Konstatuotina, kad panašiomis bausmių vykdymo sistemos ypatybėmis pasižymi šalys kaimynės – Lietuva, Latvija, Estija. Kaip ir Lietuvoje, kaimyninėse Baltijos šalyse duomenys apie nuteistųjų turimą ir siekiamą išsilavinimą renka socialinės reabilitacijos tarnybos.

2. Apklausoje dalyvavusių šalių institucijų atstovai pažymėjo, kad nuteistieji turi galimybę studijuoti aukštosiose mokyklose, tačiau tai priklauso dar ir nuo esamų aplinkybių, dažniausiai pataisos įstaigos pritarimo.

3. Pabrėžtina, kad nuteistųjų dalyvavimas švietimo procese sudaro prielaidas pakartotinio recidyvo mažinimui ir efektyvesnei integracijai į visuomenę išėjus iš laisvės atėmimo vietų. Taigi švietimo prieinamumas laisvės atėmimo vietose gali būti laikytinas kriminogeninio lygio reguliatoriumi šalyje, kai baudžiamosios politikos siekiai nukreipti į nusikalstamumo lygio stabilizavimą ir mažinimą.

4. Išsiaiškinta, kad Kanadoje esant tam tikroms sąlygoms penitencinės institucijos vadovo sprendimu nuteistajam gali būti suteiktas studijų finansavimas.

5. Atskleista, kad Didžiojoje Britanijoje, Suomijoje, Estijoje ir Vokietijoje pataisos įstaigose esantys nuteistieji gali studijuoti nuotoliniu būdu. Šią studijų formą dažnai lemia bausmės atlikimo vietos griežtumo lygmuo.

4.2. Aukštojo mokslo prieinamumo galimybės laisvės atėmimo vietoje: integracijos veiksnys

Pabrėžiama, kad visuomenės atžvilgiu universitetų veiklos kokybė tiesiogiai sietina su asmenybės ugdymu. Pagal visuomenėje susiformavusią nuostatą iš universitetų tikimasi, kad išugdys visavertę asmenybę, kuri gebės spręsti gyvenime iškilusias problemas bei galės aktyviai prisidėti prie visuomenės gerovės plėtojimo proceso (Baranauskienė ir kt., 2011). Aukštojo mokslo prieinamumo aspektai šioje dalyje tyrinėjami pasitelkiant pačių proceso dalyvių pozicijas, pastebėjimus ir vertinimus.

Apklaustųjų duomenys

5 lentelėje pateikiami informantų duomenys.

5 lentelė

Informantų duomenys

Eil. Nr.	Informantas	Amžius
1.	D	23 metai
2.	E	26 metai
3.	F	26 metai
4.	G	55 metai
5.	H	50 metų

Tyrimo dalyvavusių apklaustųjų amžiaus vidurkis siekia 36 metus (55, 50, 26, 23, 26 metai).

Tyrimo rezultatai

Pagrindiniai pasirinkimo studijuoti aukštojoje mokykloje motyvai

Apsisprendimas siekti aukštojo išsilavinimo būnant laisvės atėmimo vietoje gali būti interpretuojamas kaip iššūkis. Tai gali lemti tokios priežastys kaip visuomenės nepakantumas nuteistiesiems, neigiamas požiūris į „išskirtinių“ sąlygų jiems sudarymą, vyraujančią nuostatą, kad nuteistieji turi būti baudžiami, o ne skatinami ir pan. Siekiant išsklaidyti įvairius visuomenėje vyraujančius stereotipus, nuteistųjų buvo teirujamasi apie jų pasirinkimo studijuoti motyvus (žr. 6 lentelę).

6 lentelė

Aukštojo mokslo studijų pasirinkimo motyvai

Motivas (Kategorijos)	Subkategorijos	Įrodomieji teiginiai
Laisvo laiko turėjimas	Svarbu	
	Nelabai svarbu	Informantas H: „<...> šią terpę užpildyti naudinga veikla.“ Informantas E: „Pasirinkau vakarines studijas, kadangi norėjau dirbti ir išlaikyti save.“
	Nesvarbu	
Noras tobulėti, įgyjant naujų kompetencijų	Labai svarbu	Informantas H: „Noras keistis, pažinti kitas gyvenimo sritis, vertybes. Mokslas skatina saviugdą, gerbti save ir kitą žmogų.“ Informantas E: „Žmogus kaip ir vanduo stovėdamas vienoje vietoje prasmirsta.“
	Nesvarbu	
Artimųjų skatinimas dalyvauti studijų procese	Labai svarbu	Informantas E: „Artimųjų nuomonė ir patirtis yra labai svarbi.“
	Nelabai svarbu	Informantas H: „Apie studijas nebuvo kalbama su artimaisiais.“
	Nesvarbu	
Išsilavinimo įgijimas suteiktų lengvinančią aplinkybę sprendžiant teismui dėl galimo lygtinio paleidimo	Labai svarbu	
	Nelabai svarbu	Informantas H: „Apie tai niekada negalvoju.“
	Nesvarbu	
Noras padėti organizuoti socialinio reabilitacinio darbo veiklą laisvės atėmimo vietoje	Svarbu	Informantas H: „Įgytos žinios padėtų pačiam keistis teigiamą linkme ir padėti kitiems keistis. Noras keisti subkultūrą, kuri neigiamai veikia.“
	Nelabai svarbu	
	Nesvarbu	
Noras inicijuoti projektines veiklas, prisidedančias prie nuteistųjų rengimo reintegracijai	Svarbu	Informantas H: „Kad žmogus jaustųsi žmogumi, kad įkalinimas neluošintų žmogų emociškai ir psichiškai. Kiekvienas turi suprasti ir atsakyti už savo darbus.“
	Nelabai svarbu	
	Nesvarbu	
Siekis įgyti aukštąjį išsilavinimą	Labai svarbu	

Pagal svarbumą iš visų prioritetų išsiskyrė šis motyvas – noras tobulėti, įgyjant naujų kompetencijų. Būtent šį prioritetą visi penki informantai (D, E, F, G, H) pažymėjo kaip labai svarbų. Tokio motyvo turėjimas leidžia teigti, kad mokymosi motyvacija yra itin aukšta ir kryptingai siekiama tobulinti save kaip asmenybę. Du informantai (E, F) nurodė, kad studijuoti paskatino artimieji. Teigtina, kad nuteistųjų artimieji rūpinosi jų ateitimi, skatindami siekti aukštojo mokslo. Vienas informantas (E) pažymėjo, kad labai svarbu siekti aukštojo išsilavinimo. Taip pat vienas tyrimo dalyvis (D) nurodė, kad išsilavinimo įgijimas suteiktų lengvinančią aplinkybę sprendžiant teismui dėl galimo lygtinio paleidimo. Tokius motyvus, kaip noras padėti organizuoti socialinio reabilitacinio darbo veiklą laisvės atėmimo vietoje ar noras inicijuoti projektines veiklas, prisidedančias prie nuteistųjų rengimo reintegracijai, po du informantus (G, H) pažymėjo esant svarbius, po vieną (D) – nelabai svarbius ir po vieną (E) – nesvarbius. Vienas informantas (F) nepateikė savo pozicijos prie šių motyvų. Taigi pagalba socialinės reabilitacijos procese ir naujomis iniciatyvomis suinteresuoti du dalyviai (G, H). Darytina prielaida, kad kiti dalyviai (D, E, F) nėra aktyvūs socialinės reabilitacijos programų dalyviai ir dėl to nesuinteresuoti veikla ar pagalba jose.

Du informantai (G, H) paminėjo savo pasirinkimo studijuoti motyvus, susijusius su mokslo įtaka asmens tobulėjimui ir su elgesio korekcijos priemone:

Informantas H: *„Bet koks mokslas išaukština žmogų kaip asmenybę, skatina permąstyti visas gyvenimo vertybes. Išsilavinimas – tai vienas iš stimulų elgesio korekcijai. Išsilavinimas – tai viena iš resocializacijos priemonių.“*

Informantas G: *„Aukštasis mokslas yra svarbus ir tuo, kad padeda save realizuoti ir tuo pačiu įgyti naujų įgūdžių ir gebėjimų.“*

Pastebėtina, kad pastarieji motyvai parodo tyrimo dalyvių (G, H) turimą teigiamą poziciją apie mokslo įtaką asmenybės brandumui ir tobulėjimui.

Laisvo laiko turėjimas, kaip parodė tyrimo rezultatai, paminėtas kaip mažiausiai svarbus motyvas.

Taigi, teigtina, kad noras tobulėti identifikuojas kaip esminis pasirinkimo studijuoti aukštojoje mokykloje motyvas. O per didelis laisvo laiko turėjimas gali ne tik kad neskatinti, bet ir demotyvuoti asmenį bet kokiam kryptingam veikimui ar dalyvavimui veiklose.

Socialinės pedagogikos programos pasirinkimo priežastys

Pažymėtina, kad visi tyrime dalyvaujantys informantai (D, E, F, G, H) studijavo ar dar studijuoja Lietuvos edukologijos universitete pagal socialinės pedagogikos

bakalauro studijų programą. Todėl buvo siekta išsiaiškinti jų pasirinkimo studijuoti pagal minimą studijų programą priežastis⁴.

Atliepiant Socialinio pedagogo kvalifikaciniuose reikalavimuose (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 24-896) numatytas keturias socialinių pedagogų profesinės specializacijos sritis, kurių viena sietina su pagalba socialinėmis ligomis ir jų prevencija bei reabilitacija, du informantai (D, E) tikslingai pasirinko šią specialybę, paminėdami prevencinio darbo veiklos galimybes socialinių problemų (priklausomybės ligos, nusikalstamumas ir pan.) prevencijos ir reabilitacijos srityse:

Informantas D: „*Nes noriu dirbti darbą, susijusį priklausomybės ligomis sergančiais žmonėmis, o tam reikia turėti socialinės pedagogikos specialybę.*“

Informantas E: „*Pasirinkau studijuoti socialinę pedagogiką norėdamas padėti jauniems žmonėms, kad nepasikartotų mano gyvenimo tragedija.*“

Vienas informantas (F) konstatavo, kad ši studijų programa buvo bene vienintelis galimas pasirinkimas būnant laisvės atėmimo vietoje:

Informantas F: „*Nes nebuvo jokio kito pasirinkimo.*“

Taigi du (D, E) iš trijų (D, E, F) tyrime dalyvavusių asmenų tikslingai pasirinko studijų kryptį pagal suinteresuotumą. Toks jų pasirinkimas leidžia daryti prielaidą, kad jų gyvenimo aplinkybės ir nuoširdus noras padėti gali būti veiksminga pagalba per asmeninės patirties prizmę kitiems asmenims, susidūrusiems su panašiomis problemomis.

Įgytos studijų metu asmeninės ir profesinės kompetencijos

Kaip žinia, šiandienės studijos, nepaisant kokioje aplinkoje jos vyksta, yra orientuotos į žinių kaupimą, gebėjimų tobulinimą bei įgūdžių lavinimą. Dublino aprašuose aiškiai išskirtos kompetencijos, susijusios su savarankiško mokymosi įgūdžiais, žinių kaupimu ir gebėjimu taikyti moksliniame / tyrimų kontekste (Markevičienė, 2009). Todėl tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti, kokias kompetencijas įgijo tyrimo dalyviai (D, E, F, G, H) (žr. 7 lentelę).

⁴ Atsižvelgiant į paskirtos laisvės atėmimo bausmės atlikimo trukmę, šis klausimas buvo pateiktas trims dalyviams (D, E, F), kadangi jų bausmė yra terminuota ir prieš įsigaliojant teismo sprendimui vienas (E) iš jų studijavo pagal šią programą, antras (D) sužinojo apie įstojimą jau patekęs į laisvės atėmimo vietą, trečias (F) studijavo pagal kitą studijų programą, tačiau įsiteisėjus teismo sprendimui teko rinktis prieinamą studijuoti laisvės atėmimo vietoje socialinės pedagogikos studijų programą. Du informantai (G, H) studijavo minėtą studijų programą, nes tuo metu ji vienintelė buvo prieinama.

Įgytos studijų metu kompetencijos

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Kompetencijos	Asmeninės	Informantas D: „ <i>Pastarieji studijų metai man suteikė daugiau pasitikėjimo savimi, nes pamačiau, kad sugebu savarankiškai mokintis, pati dirbti su turima literatūra ir neturėdama pakankamai reikiamos medžiagos atlikti darbus.</i> “
	Profesinės (psichologinės)	Informantas H: „ <i>Įgijau psichologijos pradmenų.</i> “
	Profesinės (įvairios)	Informantas H: „ <i>Rašyti ir teikti įvairius projektus.</i> “ Informantas F: „ <i>Užsienio kalbos <...>, organizacinių, sveikatingumo (mitybos, grūdinimo).</i> “ Informantas E: „ <i>Įgijau teisinių, filosofinių, pedagoginių, sociologinių žinių.</i> “

Tyrimo metu išskirtinos studijų metu įgytos asmeninės ir profesinės kompetencijos, atliepančios Dublino aprašuose išskirtus tiek mokymosi įgūdžius, tiek kitas perkeliamašias kompetencijas (Markevičienė, 2009). Vienas informantas (D) nurodė, kad kompetencijos orientuotos į savęs kaip asmenybės stiprinimą: išskirtas pasitikėjimas savimi ir savarankiškumas. Trys informantai (E, F, H) pabrėžė psichologinių žinių svarbą, taip pat paminėjo įgytas žinias ir gebėjimus iš įvairių sričių (pvz.: projektų rengimas, organizacinės, teisinės ir pedagoginės kompetencijos), kurios sietinos su šiomis socialinio pedagogo atliekamomis funkcijomis: organizacine, teisine, šviečiamąja, informacine (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 24-896). Paminėtos ir tokios kompetencijos kaip užsienio kalbos mokymasis, filosofijos bei sveikatingumo įgūdžių įgijimas. Įgytų kompetencijų įvairovė leidžia daryti prielaidą, kad informantų asmeninėje ir profesinėje veiklose bus ne viena, o keletas nišų joms (žinioms) panaudoti ir pritaikyti.

Socialinė pedagoginė pagalba socialinių ligų prevencijos srityje

Pagal Socialinio pedagogo kvalifikacinius reikalavimus (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 24-896), socialinio pedagogo viena esminių funkcijų – psichoaktyvių medžiagų vartojimo, patyčių, nusikalstamumo ir kt. socialinių negerovių prevencija. Tyrime dalyvavusiųjų (D, E, F), kurie atlieka terminuotą laisvės atėmimo bausmę, buvo klausama apie efektyvias prevencines priemones kovojant su minėtais reiškiniiais bendrojo ugdymo mokykloje.

Informantas F: „*Bendravimas su mokiniais, jų šeimomis, mokytojais. Analizavimas jų aplinkos.*“

Informantas D: „Reikia nebijoti apie tai kalbėti su mokiniais. Nebijoti atvesti su jais pabendrauti žmonių, kurie per visa tai yra praėję, kad mokiniai išgirstų ne pasakas ar bauginimus, o realias istorijas iš pirmų lūpų.“

Informantas E: „Manau, pradėti reikia nuo mokinių tyrimo – išsiaiškinti, ką jie mėgsta laisvalaikiu veikti, kokiomis priemonėmis ir būdais labiausiai juos pasiekia informacija. Ar tai televizija, ar internetas ir pan. Taip pat išsiaiškinti, kokie žmonės yra jų autoritetai – ar tai mokytojai, ar tėvai, gal krepšininkai ar kiti. Išsiaiškinus šiuos dalykus galima kurti priemones. Informaciją skleisti per labiausiai juos pasiekiančias priemones. Taip pat pasitelkti socialinius tinklus. Su jų autoritetais kurti filmukus, palaikančias akcijas, organizuoti renginius. Mano manymu, svarbiausia daryti viską per tai, ką jie mėgsta. Svarbiausias dalykas – reikia ne bausti tuos, kurie kažką blogai daro, o skatinti tuos, kurie taip nesielgia.“

Pastebėtina, kad dviejų informantų (D, F) nuomone, socialinių negerovių prevencijoje labai svarbus bendravimas tiek su ugdytiniais, tiek su jų tėvais, pedagogais. Vienas informantas (E) pagrindė savo poziciją ugdytinių aplinkos analizavimu. Tai paminėjo ir kitas informantas (F). Taigi bendravimas su prevencijos objektais ir ugdytinių aplinkos analizavimas, pasak informantų (D, E, F), laikomi vienomis svarbiausių prevencijos priemonių.

Įgytų kompetencijų panaudojimas

Kaip jau buvo paminėta, aukštojo mokslo studijų procese įgytos kompetencijos orientuotos ir į jų pritaikymą moksliniame bei praktiniame kontekste. Taigi tyrimu domėtasi kokioje nišoje informantai (D, E, F, G, H) galėtų projektuoti kompetencijų panaudojimą tiek laisvės atėmimo vietoje, tiek iš jos išėję (žr. 8 lentelę).

Įgytų kompetencijų panaudojimas

Kategorija	Subkategorija	Įrodomieji teiginiai
Įgytų kompetencijų panaudojimas	Laisvės atėmimo vietoje	<p>Informantas G: „Studijų metu įgytus įgūdžius bei žinias galima panaudoti organizuojant seminarus, diskusijas, konsultacinio bei švietimo pobūdžio užsiėmimus ir kuriant savitarpio paramos grupes įkalinimo įstaigoje.“</p> <p>Informantas H: „Rašyti socialinius projektus, vesti psichoterapinius užsiėmimus, būti socialinio darbuotojo pagalbininku, teikti socialinę pagalbą, atstovauti nuteistųjų interesus.“</p> <p>Informantas F: „Projekcinėje veikloje, savipagalbos grupėse, padedant organizuoti kultūrinio pobūdžio renginius, sporto šventes / varžybas.“</p> <p>Informantas D: „Galėčiau pritaikyti psichoterapijos užsiėmimuose, bet labiausiai bendraujant su nuteistaisiais <...>.“</p> <p>Informantas E: „Galėčiau padėti nuteistiesiems spręsti problemas su narkotinių medžiagų vartojimu, <...> organizuojant sporto šventes, gerbūvio gerinimo...“</p>
	Išėjus į laisvę ⁵	<p>Informantas F: „<...> labiausiai pritaikysiu savo šeimoje“.</p> <p>Informantas E: „Esu sukūręs šeimą <...> man pravers įgytos žinios auklėjant vaikus“.</p> <p>Informantas D: „Galėčiau jas pritaikyti dirbant reabilitacijos centre – taip išpildyčiau savo svajonę.“</p>

Įgytoms kompetencijoms pritaikyti išskirtinos dvi subkategorijos: laisvės atėmimo vietoje ir išėjus į laisvę. Atkreiptinas dėmesys, kad laisvės atėmimo vietoje įgytos kompetencijos gali būti pritaikomos tiek pagalbos kitiems nuteistiesiems teikimo procese (pvz.: Informantas G paminėjo konsultacinio bei švietimo pobūdžio užsiėmimų organizavimą ir savitarpio paramos grupių inicijavimą įkalinimo įstaigoje. Informantas H išskyrė socialinių projektų rengimą, taip pat asistavimą socialiniam darbuotojui, nuteistųjų interesų atstovavimą, socialinės pagalbos jiems teikimą. Panašią pagalbos projektavimo paralelę akcentavo informantai D, E, F), tiek įvairių sporto, kultūrinių renginių organizavimo metu (informantai E ir F). Išėję iš laisvės atėmimo vietų du informantai (E, F) pirmiausia pritaikytų kompetencijas savo asmeniam gyvenime, t. y. šeimoje (pvz., auklėjant vaikus). Vienas informantas (D) nurodė, kad galėtų savo mokslinį potencialą panaudoti reabilitacijos centre. Taigi laisvės atėmimo vietoje įgytos studijų metu kompetencijos gali būti pritaikomos teikiant pagalbą kitiems nuteistiesiems bei prisidedant prie sociokultūrinės veiklos organizavimo, tuo tarpu išėjus į laisvę pirmiausia akcentuojama šeimos terpė ir joje panaudotinos žinios.

⁵ Ši subkategorija taikytina trimis informantams, atsižvelgiant į laisvės atėmimo baismės trukmę.

Dalykai, kurių trūko studijų proceso metu

Keturių⁶ informantų (E, F, G, H) buvo teiraujamasi, kokių dalykų studijuojant pagal socialinės pedagogikos studijų programą pasigesta (žr. 9 lentelę).

9 lentelė

Dalykai, kurių trūko studijų procese

Kategorija	Subkategorija	Įrodomieji teiginiai
Dalykai, kurių trūko studijų procese	Trūko praktinių užsiėmimų	Informantas E: „<...> daugiau praktinių užsiėmimų, kad geriau būtų įsisavinamos teorinės žinios.“ Informantas H: „Gal trūko praktikos. Praktikos metu labiau galima įsisavinti ir atskleisti profesijos ypatumus.“
	Trūko konkrečių dalykų platesnio kurso	Informantas G: „Norėtusi, kad būtų platesnis vadybos, ekonomikos ir užsienio kalbos užsiėmimų kursas. Atliekant socialinio pedagogo funkcijas, šie paminėti dalykai turi įtakos darbo atlikimo kokybei.“

Du informantai (E, H) paminėjo, kad studijų procese buvo nepakankamai praktinių užsiėmimų ar praktikos atlikimo galimybių, siekiant pritaikyti teorines žinias. Vienas informantas (G) išskyrė tokius dalykus kaip ekonomika, užsienio kalba, vadyba ir pabrėžė, kad būtent šių dalykų pasigedo platesnio kurso. Tyrimo dalyvis (G) užsiminė, kad minimų dalykų didesnės kompetencijos sudarytų kokybiškesnio socialinio pedagoginio darbo galimybes pagal reglamentuojamas funkcijas (informacinė, vadybinė, organizacinė ir t. t.) Socialinio pedagogo kvalifikaciniuose reikalavimuose (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 24-896). Vieno informanto (F) teigimu, nepasigesta papildomų dalykų: „Manau, kad visų dalykų buvo pakankamai.“ Pastebėtina, kad teorinių žinių pritaikymas lemia profesinių kompetencijų kryptingą ugdymą. Tačiau, atliepian mokymosi sąlygas laisvės atėmimo vietoje, suprantama, kad praktiniai įgūdžiai buvo tobulinami tiek, kiek praktiniai užsiėmimai neprieštaravo pataisos namų vidaus taisyklėms.

Studijų proceso trikdžiai

Tyrimo rezultatai parodė esminius trikdžius arba trūkumus, su kuriais susidūrė studijų procese tyrimo dalyviai (D, E, F, G, H) (žr. 10 lentelę).

⁶ Kadangi informantas D dar studijuoja, todėl šis klausimas jam nebuvo pateiktas.

Trikdžiai, su kuriais informantai susidūrė studijų procese

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Studijų proceso trikdžiai	Mokymosi išteklių stoka	Informantas H: „ <i>Studijų pradžioje trūko techninės bazės, bet įsibėgėjus studijoms viskas krypo teigiama linkme.</i> “ Informantas D: „ <i><...> reikiamos medžiagos trūkumas. Nėra kompiuterio, interneto, o tai irgi sukėlė nemažai sunkumų.</i> “ Informantas E: „ <i>Nepakankama komunikacija, kompiuterio neturėjimas, reikiamos literatūros nebuvimas laisvės atėmimo įstaigos bibliotekoje.</i> “ Informantas G: „ <i><...> literatūros bei informacijos stoka.</i> “
	Ilgos pertraukos	Informantas G: „ <i>Pagrindiniai trikdžiai: nežinomumas, didelės pertraukos studijų metu <...>.</i> “

Kompiuterio, mokymosi medžiagos trūkumus, apsunkinusius studijų procesą, apklaustieji (D, H, E, G) minėjo dažniausiai. Vadinasi, pataisos įstaigų bibliotekose stokojama literatūros, ypač pedagoginės ir psichologinės pagal studijuojamą dalyką. Tad medžiagos prieinamumas priklauso nuo dėstytojų, artimųjų ir pataisos įstaigos darbuotojų pagalbos parūpinant reikiamą literatūrą. Vienas informantas (G) paminėjo ilgą pertrauką ir nežinomybę⁷ dėl tolesnės studijų eigos. Informantas F dėka artimųjų aktyvaus dalyvavimo studijų procese neįvardijo trūkumų: „*Artimieji gana nesunkiai sutarė su dėstytojais, todėl trikdžių beveik nebuvo.*“ Galima pastebėti, kad artimųjų suinteresuotumas studijų procesu gali sumažinti kylančias problemas arba jos efektyviau yra išsprendžiamos.

Studijų proceso vertinimas

Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymo (*Valstybės žinios*, 2009, Nr. 54-2140) 17 straipsnyje numatomas studijų kokybės vertinimas. Jo tikslas skatinti aukštųjų mokyklų veiklos kokybę per išorinį vertinimą bei institucijų ir studijų programų akreditavimą. Todėl buvo siekiama išsiaiškinti studijuojančiojo ir studijas baigusiu nuomonę apie studijų procesą, jį įvertinant (žr. 11 lentelę).

⁷ Dviem informantams (G, H) studijų procesas vyko su ilgesnėmis pertraukomis, mat buvo sprendžiamas studijų finansavimo klausimas.

Studijų proceso vertinimas, informantų požiūriu

Kategorija	Subkategorija	Įrodomieji teiginiai
Studijų proceso vertinimas	Labai tenkino	Informantas H: „ <i>Įdomios ir produktyvios paskaitos metu galima buvo diskutuoti, išsamiau pasiaiškinti dėstomą dalyką, <...>.</i> “ Informantas E: „ <i>Labai daug pagalbos sulaukiau iš šeimos narių ir iš dėstytojų.</i> “
	Tenkino	Informantas G: „ <i>Tenkino, bet labai daug sunkumų sudarė informacijos stoka, kadangi nėra galimybių naudotis universiteto biblioteka ir nėra prieigos prie interneto.</i> “ Informantas F: „ <i>Tiek tenkino, kad artimieji lengvai sutardavo su dėstytojais, kada atvyks ir dėl mokymosi medžiagos.</i> “
	Netenkino	Informantas D: „ <i>Trūksta reikiamos medžiagos <...>.</i> “

Tyrimo rezultatai byloja, kad du informantus (E, H) studijų procesas laisvės atėmimo vietoje labai tenkino. Ypač buvo akcentuotas paskaitų produktyvumas, taip pat pagalba iš šeimos narių ir iš dėstytojų. Nors buvo paminėta ir apie trikdžius, susijusius su informacijos trūkumu ar kompiuterio nebuvimu, du tyrimo dalyviai (F, G) studijų procesą įvertino kaip tenkinantį. D informanto netenkina studijų procesas, mat paminėtas mokymuisi medžiagos trūkumas, o, pvz., pataisos įstaigos administracija ne visada gali pagelbėti šioje srityje.

Teigtina, kad keturi (E, F, G, H) iš penkių tyrimo dalyvių studijų procesą, nepaisant trikdžių, vertina palankiai.

Dėstytojų darbo vertinimas

Pažymėtina, kad aukštojo mokslo procese svarų indėlį ugdant besimokančiuosius įdeda ugdytojai, t. y. dėstytojai. Apskritai ugdytojo ir besimokančiojo bendradarbiavimo principo laikymasis mokymo(si) procese lemia vidinės motyvacijos stiprėjimą, žingeidumą ir pasitenkinimą mokymu(si) (Guščinskienė, Čiburienė, 2012). Todėl tyrimo metu buvo pasiteirauta, kaip vertinamas dėstytojų darbas perteikiant žinias, ugdant įgūdžius, tobulinant gebėjimus ir bendradarbiaujant studijų metu neįprastoje aplinkoje – laisvės atėmimo vietoje (žr. 12 lentelę)

Aukštosios mokyklos dėstytojų darbo įvertinimas

Kategorija	Subkategorija	Įrodomieji teiginiai
Dėstytojų darbo įvertinimas	Puikiai	Informantas H: „Nežinau, kaip studijos vyksta universitete, bet čia artimai bendradarbiaujama su dėstytoju. Nebuvo tokios paskaitos, kad pasibaigus paskaitai liktum nieko nesupratęs. Buvo išaiškinama kuo smulkiau ir išsamiau.“ Informantas E: „Apie dėstytojų darbą tik labai geri atsiliepimai. Begalinis noras padėti ir išmokslinti studentus.“ Informantas D: „Nes jie buvo linkę bendradarbiauti ir padėti, atsizvelgė į esamas mokymosi sąlygas.“
	Gerai	Informantas F: „Teigiamas požiūris į besimokantį nuteistąjį, bendradarbiavimas.“

Paaikškėjo, kad keturi (E, G, H) iš penkių informantų dėstytojų darbą vertina puikiai. Tokį vertinimą pagrindė ir trijų informantų (D, E, H) pateiktos pozicijos, iš jų dviejose pozicijose (D, H) akcentuotas bendradarbiavimas ir aiškumas. Žinoma, pabrėžtas ir supratimas apie esamas mokymosi sąlygas ir galimybes. Informantas D išryškino ne tik ugdymo aspektą ir bet ir nuoširdžią pagalbą. Geru įvertinimu pažymėjęs dėstytojų darbą informantas (F) paminėjo ne tik bendradarbiavimą, bet ir teigiamas nuostatas į besimokantį nuteistąjį. Darytina prielaida, kad studijų proceso metu dėstytojai buvo orientuoti į profesionalų kompetencijų ugdymą, taikydami konstrukcinės sąveikos, supratimo principus, siekiant abipusės pozityviosios socialinės komunikacijos.

Švietimo įtaka pakartotinio nusikalstamumo mažinimui

Tyrimu siekta išsiaiškinti informantų (D, E, F, G, H) požiūrį į švietimo įtaką pakartotinio nusikalstamumo mažinimui.

Šiuo aspektu tyrimo dalyviai pateikė skirtingas savo pozicijas, kurios pasiskirstė į tris subkategorijas: teigiama nuostata, sąlyginė nuostata ir neigiama nuostata (žr. 13 lentelę).

Švietimo įtaka pakartotinio nusikalstamumo mažinimui

Kategorija	Subkategorija	Įrodomieji teiginiai
Švietimo įtaka nusikalstamumo prevencijai	Švietimo pagalba sudaroma didesnės sėkmingos integracijos į visuomenę galimybės	Informantas G: „Mano nuomone, kuo žmogus (nuteistasis) turi aukštesnę išsilavinimą, tuo jam yra didesnė galimybė reintegruotis visuomenėje ir tuo sumažėja galimybė nusikalti ir grįžti atgal į įkalinimo įstaigą.“
	Švietimo įtaka yra sąlyginė pakartotinio nusikalstamumo prevencijai	Informantas H: „Išsilavinimas daro įtaką žmogaus gyvenimui. Išsilavinimas neturi būti siekiamas priverstiniais metodais. Žmogus turi būti motyvuotas siekti išsilavinimo. Išsilavinimas asmenį ugdo ir keičia. Vėlgi, yra žmogiškasis faktorius: vieni keičiasi, o kiti ne. Viskas priklauso nuo paties žmogaus.“ Informantas F: „Šiek tiek turėtų, nes padėtų susirasti darbą, nors jį sunku susirasti ir nenusikaltusiam, bet išsilavinusiam žmogui.“
	Švietimas neturi įtakos nusikalstamų veikų mažinimui	Informantas D: „Nemanau, visų pirma reikėtų skirti didesnę dėmesį pragyvenimo lygio kėlimui, bedarbystės mažinimui ir tik tada švietimui.“ Informantas E: „Vagis be aukštojo išsilavinimo gali nudžiauti ką nors iš prekybinio traukinio, o jeigu baigė universitetą, sugeba visą geležinkelį (T. Ruzveltas).“ Manau, ši mintis atsako į klausimą. Jeigu žmogus linkęs daryti nusikaltimus, jis juos ir darys. Laisvės atėmimo bausmė tikrai jo nepakeis...“

Atkreiptinas dėmesys, kad tik vienas informantas (G) mano, kad švietimas daro įtaką žmogui, mat turint aukštesnę išsilavinimą, padidėja sėkmingos reintegracijos į visuomenę galimybė ir tuo pačiu mažėja naujos nusikalstamos veikos padarymo tikimybė. Du informantai (F, H) paminėjo, kad išsilavinimas gali keisti žmogų pozityvia linkme, tačiau vienaip ar kitaip viskas priklauso nuo paties žmogaus noro / motyvacijos pasikeisti ir pakeisti savo gyvenimo nuostatas. Taip pat paminėta, kad išsilavinusiam žmogui lengviau susirasti darbą nei neturinčiam išsilavinimo, tačiau, atliepant šiandienines tendencijas darbo rinkoje, nelengva rasti darbą ir turint išsilavinimą. Vadinas, švietimo įtaka pakartotinio nusikalstamumo prevencijai traktuotina teigiama tiek, kiek yra lemiama asmens noro ir motyvacijos keistis bei rinkoje esančių darbo pasiūlos galimybių. Du informantai (D, E) pažymėjo, kad švietimas neturi įtakos nusikalstamų veikų mažinimui. Mat polinkis daryti nusikaltimus ir visuomenėje esant prastai ekonominei situacijai neatsvers investicijų į švietimą. Vadinas, nusikalstamumo mažinimui ne visada galima teigiama švietimo įtaka, mat ją lemia asmenybinės nuostatos, ekonominiai, socialiniai ir kiti veiksniai.

Apžvelgus tyrimo rezultatus pateikiamos šios **išvados**:

1. Kaip parodė tyrimo rezultatai, noras tobulėti akcentuotas kaip esminis pasirinkimo studijuoti aukštojoje mokykloje motyvas, o laisvo laiko turėjimas paminėtas kaip nesvarbiausias motyvas.
2. Daugiausia tyrimo dalyvių teigė, kad socialinės pedagogikos studijų programą pasirinko pagal suinteresuotumą, vienas dalyvis (F) teigė, jog, išskyrus šią programą, kitų nebuvo galimybės pasirinkti.
3. Pažymėtina, kad keturi iš penkių informantų aukštosios mokyklos dėstytojų darbą įvertino puikiai, vienas (F) – gerai. Tai rodo darnų bendradarbiavimą akademinėje plotmėje, nepaisant neįprastų mokymosi sąlygų.
4. Informantų teigimu, švietimo įtaka pakartotinio nusikalstamumo mažinimui laikytina dviejų informantų sąlygine, atsižvelgiant į asmenybines nuostatas ir socialinius, ekonominius ir kitus veiksnius, dviejų (D, E) neigiama ir tik vieno – palankia (G).
5. Kompiuterio neturėjimas ir literatūros mokymuisi trūkumas – dažniausiai paminėti studijų proceso metu iškilę trikdžiai. Vadinasi, medžiagos prieinamumas priklauso nuo dėstytojų, artimųjų ir pataisos įstaigos darbuotojų pagalbos parūpinant reikiamą literatūrą.
6. Teigtina, kad keturi (E, F, G, H) iš penkių tyrimo dalyvių studijų procesą, nepaisant trikdžių, vertina palankiai.

4.3. Studijų proceso laisvės atėmimo vietoje ypatumai: individualusis veiksnys

Klausimyno metodu išsiaiškinus studijų proceso dalyvių požiūrį į aukštojo mokslo prieinamumą laisvės atėmimo vietose, toliau buvo kryptingai pokalbių metu, taikant pusiau struktūrinio interviu metodą, išsiaiškinamos ir detalizuojamos individualios patirtys studijuojant laisvės atėmimo vietose bei atskleidžiamas požiūris į patį procesą bei ateities perspektyvas. Kaip buvo paminėta teorinėje dalyje, aukštojo mokslo siekimas gali būti pirmiausia sietinas su besimokančiųjų asmeniniais poreikiais, kurie gali ir nesutapti su visuomenės lūkesčiais (Pukelis, Pileičikienė, 2012). Tad šiuo tyrimu ir siekiama išgryninti individualius edukacinius lūkesčius.

Vadovaujantis konfidencialumo principu ir siekiant nesudaryti galimybių iš informantų apibūdinimo identifikuoti tyrimo dalyvių asmenybes, pateikta tik ta informacija, kuri susijusi su likusios laisvės atėmimo baismės trukme.

Pusiau struktūrinio interviu Z pataisos namuose tyrimo rezultatai

Z pataisos namuose organizuotas individualus pusiau struktūrinis interviu su laisvės atėmimo bausme (iki išėjimo į laisvę liko 1 metai laiko) atliekančiu asmeniu (informantas D).

Tyrimo rezultatai

Mokymosi universitete motyvai

Informantas pabrėžė, kad iki įstojimo į universitetą, jis du kartus stojo ir trumpai mokėsi kolegijose. Mokytiis universitete jį paskatino asmeninės aplinkybės ir žmonės: „*Du kartus bandžiau mokytiis kolegijoje. Dabar pirmą kartą įstojau į universitetą. <...> Į universitetą paduoti dokumentus lėmė gyvenime susiklosčiusios aplinkybės ir žmonės, kuriuos aš sutikau. Aš norėjau studijuoti socialinę pedagogiką.*“

Kaip paaiškėjo interviu metu, vienas galimai skatinusių studijuoti žmonių – sutiktas socialinis pedagogas, mat informantas pabrėžė, jog studijuoti socialinę pedagogą pasirinko neatsitiktinai, bet sužinojęs „*iš savo socialinio pedagogo*“. Atsižvelgiant į informanto paminėtą tarpusavio ryšį įvardijantį žodelį „savo“, tikėtina, kad paminėtas specialistas socialinės pedagoginės pagalbos metu skatino mokytiis ir tuo pačiu akcentavo socialinės pedagogikos studijų programą. Vadinasi, būdamas „gyvuoju“ pavyzdžiu ir pabrėždamas profesinę patirtį specialistas gali paskatinti pagalbos gavėjus siekti aukštojo išsilavinimo universitete.

Studijų proceso eiga

Informantas teigė gavęs pirmą užduotį lapkričio mėnesį. Jo teirautasi, kaip sekėsi nesilankant paskaitose ir neturint galimybių tiesiogiai kontaktuoti su dėstytojais atlikti pirmąsias užduotis: „*Iš tikrųjų mane buvo apėmusi panika vienu momentu. Pats pirmas darbas – reikėjo parašyti darbą apie Z pataisos namus pagal pateiktus klausimus. Man būnant čia aš į pusę klausimų nežinojau, kaip atsakyti, ir man reikėjo valdžios, administracijos ir darbuotojų pagalbos.*“

Pastebėtina, kad gavus pirmąją užduotį informantas susidūrė su esmine problema – informacijos prieinamumu. Vadinasi, užduoties atlikimas šiuo atveju priklausė nuo pataisos namų darbuotojų geranoriškumo suteikti naujausią informaciją apie pataisos namus.

Informanto teirautasi, kaip sekėsi kitus studijų dalykus (pvz., užsienio kalba, socialinės apsaugos sistema, teisės propedeutika ir pan.) atsiskaityti per duotą laiką: „*Buvo pliusas, kad laisvo laiko buvo į valias. Kaip ir dienotvarkės griežtos nėra. Yra rytinis ir vakarinis patikrinimas. Nebent dar einu į kursus. <...> Buvo geras oras, visi eina į kiemą, šėlioja, o aš turiu sėdėti ir rašyti. Čia buvo vienas sunkiausias dalykas pačioje pradžioje prisiversti. Laisvo laiko turiu daug. Tačiau aš turiu prisiversti sėsti ir rašyti.*“

Vadinasi, nuo studijuojančiojo pataisos įstaigoje priklauso studijų darbų planavimas ir atlikimas per užsibrėžtą laiką. Pastebėtina, kad nuo asmens motyvacijos priklauso siekiamas tikslas ypač turint daug laisvo laiko.

Informantas paminėjo, kad vertinimus už atsiskaitytus studijų dalykus sužinodavo „*nuo vienos iki trijų savaitių*“ iš mamos. Atkreiptinas dėmesys, kad per pirmus studijų metus sėkmingai sekėsi atsiskaityti visus privalomus dalykus. Pasiteiravus apie sunkiausią dalyką, informantas teigė: „*Sunkiausia buvo filosofija. Turėjo įtakos ir literatūros stoka ir aplinka, kurioje aš esu. Čia protas nustoja dirbti, <...> „bunka“ <...>.*“

Taigi, esant pataisos įstaigoje mokymasis skatina tiek protinę veiklą, tiek ir tokiu būdu sudaro kryptingo užimtumo galimybes.

Pataisos namų specialistų pagalba studijų procese

Esant apribotam informacijos prieinamumui laisvės atėmimo vietoje, informanto buvo teirujamasi apie pagalbos teikimo ypatumus iš pataisos namų darbuotojų pusės. Kaip paaiškėjo, įstaigos specialistai padėjo atliekant užduotį, kuri buvo susijusi su pataisos namų aprašymu: „*Klausimai buvo susiję su Z pataisos namais, jų biudžetu, pastatais, darbuotojais. <...> Man reikėjo skaičių, amžiaus statistikos. Nors aš juos ir matau, bet aš tik savo korpuse žinau kiek yra žmonių, bendrauju, žinau jų amžiaus vidurkį, už ką teisti. Su kitu korpusu neleidžiama mums bendrauti, o man reikėjo ir apie jį aprašyti. Aš <...> vaikščiojau pas savo būrio viršininką <...> ir minėjau, kad man reikia <...>.*“

Pastebėtina, kad studijų procese įstaigos specialistų pagalba prieinama prie reikiamos studijų darbams informacijos. Taigi, specialistai atlieka svarbų vaidmenį, susijusį su informacijos prieinamumu.

Trikdžiai studijų procese

Suaugusiųjų mokymosi analizės rezultatai Europoje (*Towards lifelong learning society in Europe: the role of education system. Results from analysis of learning as an adult in Europe*, 2011) atskleidė švietimo trikdžius laisvės atėmimo vietose. Interneto

ribojimais, informacinių technologijų trūkumas bei nepakankami mokymosi priemonių ištekliai pataisos įstaigų bibliotekose įvardyti esminiais mokymosi trikdžiais. Tikslingai informanto buvo teiraujamas, su kokiais trikdžiais susidūrė studijų procese. Paašškėjo, kad vienas jų susijęs su mokymosi ištekliais ir jų stoka: „*Buvo reikiamos literatūros trūkumas. Mama pati ieškojo internete ir bibliotekose, jai dėstytojai siųsdavo.*“

Informantas pažymėjo, kad mama atlikdavo tarpininkės vaidmenį – dėstytojai siųsdavo medžiagą mamai, o mama perduodavo. Tačiau tos medžiagos studijų darbams nepakakdavo, nes: „*Tarkim man reikėdavo parašyti referatą. Dėstytojai man atsiųsdavo teorinę medžiagą. Tačiau aš nenorėjau rašyti darbo tik iš persiųstos medžiagos. Tačiau aš kaip anksčiau mokinausi, aš naršydavau internete, pasiieškodavau papildomos medžiagos. Tačiau čia tokių galimybių nėra. Perskaitydavau tą teoriją, po to bandydavau išmąstyti, filosofuoti.*“

Vadinasi, studijų proceso metu pataisos įstaigoje susiduriama su medžiagos mokymuisi prieinamumo stoka. Darytina išvada, kad minėtoje aplinkoje studijuojančiajam yra apribotos galimybės savarankiškai ieškoti papildomos literatūros šaltinių ir tokiu būdu plėsti žinių bei informacijos paieškos ir atsirinkimo įgūdžius.

Informantas paminėjo dar vieną trikdį, apsunkinantį atliekamus rašto darbus, – apribotas galimybes naudotis kompiuteriu: „*Taip gavosi, kad pirmus darbus rašiau kompiuteriu, o vėliau ranka. Kol nebuvo „Mano kelio“⁸ žaidimo, tol kompiuteriai buvo laisvi. Aš ateidavau, susitardavau, mane leisdavo prie kompiuterių. Tačiau prasidėjus vėliau žaidimui tik pusvalandį per dieną galėdavau pabūti prie kompiuterio.*“

Vadinasi, esant apribotoms naudojimosi kompiuteriu galimybėms rengiami rašto darbai neatitinka vieno iš šiandieniam studijų procese taikomo reikalavimo tvarkingo darbo įforminimo ir apipavidalinimo ir tuo pačiu sumenkina kompiuterinio raštingumo įgūdžių tobulinimą.

Informanto teigimu, kompiuteris labai reikalingas studijų metu, mat tai leidžia pateikti tvarkingus darbus, sumažina gramatinių ir kitų netikslumų tikimybę bei taupo laiko sąnaudas: „*Labai reikėtų kompiuterio. Be interneto ir be įrašančių prietaisų galima būti, bet kompiuterio reikia. Vis dėlto rašant darbą, jis turi būti parašytas be klaidų. Rašant ranka, tiek ranka, tiek protas pavargsta. Man gaudavosi, kad paskutinėje eilutė yra klaida ir visą lapą reikia iš naujo perrašyti.*“

Taigi, studijų procesą laisvės atėmimo vietoje apsunkina prieinamumo stoka prie papildomos literatūros šaltinių ir asmeninio kompiuterio neturėjimas.

⁸ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos įgyvendinto projekto metu sukurtas simuliacinis žaidimas „Mano kelias“.

Artimųjų pagalba studijų procese

Šiame darbe dėmesio buvo skiriama ir artimiesiems, kurie atlieka svarbius vaidmenis nuteistų laisvės atėmimo bausme giminaičių studijų proceso metu. Interviu metu tyrimo dalyvis ne kartą akcentavo mamos pagalbą: „*padeda visame kame*“, kontaktuojant su dėstytojais, ieškant literatūros, tarpininkaujant, perduodant ir gražinant užduotis:

Informantas patikino, kad studijų metu iš artimų giminaičių, be mamos, niekas nepadeda. Akivaizdu, kad artimojo vaidmuo sietinas su tarpininko, pagalbinko, koordinatoriaus. Kaip buvo paminėta, apklausus studijuojančiųjų artimuosius ir pastebint iš šio interviu, teigtina, kad nuo artimųjų suinteresuotumo dažnai priklauso pataisos namuose esančių giminaičių mokymosi motyvacija.

Dalyvavimas socialinės reabilitacijos programose ir užsiėmimuose laisvės atėmimo vietoje

Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 73-3084) 137 straipsnyje reglamentuojami nuteistųjų socialinės reabilitacijos tikslai, nukreipti į pagalbos teikimą, mokymą ir parengimą reintegracijai. Minėtas straipsnis numato ir tokias socialinės reabilitacijos formas kaip: individualus ir grupinis darbas; ilgalaikė nuteistųjų visuomeninio elgesio korekcija; nuteistųjų socialinių, dvasinių ir kultūrinių poreikių tenkinimas; pagalba sprendžiant nuteistųjų problemas; kultūros, sporto ir kiti masiniai renginiai ir t. t. Kadangi informantas studijų procese užduotis atlikdavo jam pačiam priimtiniu laiku, todėl buvo klausama apie jo dalyvavimą pataisos įstaigoje organizuojamuose užsiėmimuose, reabilitacijos programose: „*Aš lankiau ispanų kalbos kursus, kompiuterių kursus. Taip pat buvo „Mano kelias“ žaidimas.*

Atkreiptinas dėmesys, kad pataisos įstaigoje yra sudaromos galimybės ugdyti užsienio kalbos ir kompiuterinio raštingumo įgūdžius. Pastarieji itin naudingi siekiant sėkmingiau integruotis į darbo rinką.

Paminėtina, kad interviu buvo organizuojamas vasaros metu, kai nevyko studijų procesas. Todėl domėtasi informanto dalyvavimu veiklose ir užimtumu vasaros metu: „*Vasarą galima užsirašyti pas psichologą, taip pat vyksta anoniminių alkoholikų ir anoniminių narkomanų grupės. Daugiau vasarą nieko nevyksta.*“

Taigi vasaros metu pataisos įstaigoje teikiama psichologinė pagalba individualių konsultacijų metu. Priklausomybės ligomis sergantiems nuteistiesiems organizuojama tarpusavio pagalba grupinių užsiėmimų metu.

Informantas patikslino, kad vasaros metu paprastai eina į įstaigos kiemą, bendrauja su kitais nuteistaisias, kartais žiūri televizorių ir dažnai skaito knygas. Taip pat užėina į biblioteką: „*Pagrinde einu paskaityti laikraščius, nes norisi žinoti, kas vyksta pasaulyje. Iš knygų – visos pražiūrėtos. Yra daug knygų, bet manęs romanai nedomina. Man labiau apie karmų dėsnius, senovės išmintį patinka.*“

Atkreiptinas dėmesys, kad pataisos įstaigoje yra pakankamai įvairios literatūros.

Pasiteiravus apie įstaigoje vykstančius būrelius, paaiškėjo, kad jų iniciatoriai aktyvūs nuteistieji. Veikia dainavimo, šokių ir vaidinimų užsiėmimai. Informantas paminėjo dalyvavęs pastaruosiuose dviejuose.

Teigtina, kad užimtumas ir pagalba teikimas pataisos įstaigoje yra organizuojamas, o vasaros metu labai priklauso nuo pačių nuteistųjų turimų poreikių bei iniciatyvų.

Studijų procese įgytų kompetencijų pritaikymo galimybės pataisos įstaigoje

Kaip jau buvo minėta, pusiau struktūriniai interviu buvo organizuojami su tais asmenimis, kurie studijavo ar studijuoja pagal Socialinės pedagogikos studijų programą. Vienas pirmųjų Lietuvoje pateikusių socialinės pedagogikos apibrėžimų J. Vaitkevičius (1995) teigė, kad socialinė pedagogika yra pedagogikos mokslo šaka, tirianti žmogų atsižvelgiant į jo socialines kultūrinės gyvenimo sąlygas, ieškanti būdų, kaip pažinti žmogų grupėje, visuomenėje ir jos istorinėje raidoje, kokias priemones rasti, kaip daryti įtaką, padėti jam patekus į keblią situaciją, pritaikyti socialinėje aplinkoje, išmokyti jį kaip grupės narį, subjektą, pažinti aplinką, save ir pačiam socializuotis, netgi keisti aplinką atsižvelgiant į savo poreikius ir galimybes. Vadovaujantis Socialinio pedagogo pareigine instrukcija ir Socialinio pedagogo kvalifikaciniais reikalavimais (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 24-896), viena iš socialinio pedagogo veiklos sričių – darbas su rizikos ar atskirties grupės asmenimis pataisos namuose, socialinių ligų, reabilitacijos centruose ir pan. Informanto buvo pasiteirauta, kokias įgytas kompetencijas studijų metu galėtų pritaikyti pataisos namuose organizuojamų užsiėmimų metu: „*Būtent iš tų dalykų, kuriuos mokiausi, dar būtų anksti⁹. Aš galvojau apie šitą klausimą, net tariausi. <...> Dabar mokiausi tik pagrindus. Į priekį... Aš maždaug įsivaizduoju terapinėse grupėse bendraujant su pačiais nuteistaisiais. Yra tų asmenų, kurie specialiai padaro nusikaltimus ir grįžta čia, nes nemoka išlikti laisvėje.*“

⁹ Interviu buvo organizuojamas pasibaigus pirmajam studijų kursui.

Pasak informanto, socialinio pedagogo pagalba reikalinga nuteistiesiems, kurie praradę socialinius įgūdžius ir nebemoka gyventi laisvėje. Vadinasi, socialinės pedagoginės pagalbos sritis pataisos įstaigoje bene labiausiai sietina su motyvacijos stiprinimu ir socialinių įgūdžių ugdymu.

Ateities perspektyvos

Interviu metu informantui paminėjus jam X metų trukmės paskirtą laisvės atėmimo bausmę, paaiškėjo, kad jis gins baigiamąjį darbą ir studijas baigs būdamas savoje aplinkoje. Todėl buvo pasiteirauta, ar galvoja apie grįžimą į savo aplinką ir ar nesibaimina: „*Aš galvoju. Aš pasitikiu savo jėgomis.*“

Pastebėtina, kad informanto pasitikėjimas savimi gali sudaryti pridėtinę vertę pozityviai reintegracijai ir padidinti jos sėkmingumą. Tai pagrindžia Ž. Grakausko (2006) moksliniame darbe išryškunami pagrindiniai savireguliacijos įgūdžiai, kurie, pasak autoriaus cituojamų A. Banduros ir B. J. Zimmermano, formuojasi vystantis žmonių kognityviniams sugebėjimams ir socializacijos metu esminiams įgūdžiams. Elgesio impulsų kontrolė, tikslų paisymas, pasitikėjimas savimi ir kitos savybės, rodančios asmenybės gebėjimą valdyti psichinius ir fiziologinius procesus, parodo asmenybę esant motyvuotą, kryptingai veikiančią ir galinčią netgi prisidėti prie ekonominės šalies raidos.

Teiraujantis apie ateities planus, informantas pabrėžė žinantis dėl ko čia esantis ir išėjus iš laisvės atėmimo vietos savo ateityje planuoja realizuoti idėjas: „*<...> Aš nebe noriu čia grįžti. Sieksiu aš kažko geresnio. Aš žinau, kad galiu žymiai daugiau negu padariau iki šiol. Aš žinau dėl ko aš tai darau, nes aš turiu užsibrėžęs tikslą ir aš žinau, kad man to reikia.*“

Viena iš idėjų, susijusi su studijuojama sritimi, t. y. pagalbos teikimu socialinėmis ligomis sergantiems asmenims. Socialinio pedagogo kvalifikaciniuose reikalavimuose (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 24-896) yra numatytos keturios socialinių pedagogų profesinės specializacijos sritys. Viena jų sietina su socialinių ligų (psichiką veikiančių medžiagų, smurto ir prievartos, prostitutcijos, AIDS ir kt.) prevencijos, intervencijos ir reabilitacijos srityje (pedagoginiai psichologiniai centrai, narkomanijos ir kt. reabilitacijos centrai, specializuoti centrai atskiroms socialinėms grupėms ir kt.). Tyrimo dalyvis paminėjo, kad jam pačiam teko būti priklausomybės ligų reabilitacijos centre ir pabrėžė savo įgytas studijų metu kompetencijas panaudosiantis būtent paminėtoje pagalbos teikimo srityje: „*Aš planuoju būtent savo ateitį susieti su priklausomybės ligomis sergančiais žmonėmis ir pagalba jiems. Pradžioje norėčiau įsidarbinti reabilitacijos centre. Tada atsidaryti savo centrą.*“

Tikėtina, kad konkrečios ateities vizijos turėjimas ir užsibrėžto tikslo siekimas sudarys sėkmingas studijų baigimo, įgytų žinių panaudojimo profesinėje srityje bei sėkmingos integracijos į visuomenę prielaidas.

Pusiau struktūrinio interviu Z pataisos namuose tyrimo **išvados**:

1. Prieinamumo stoka prie papildomos literatūros šaltinių ir asmeninio kompiuterio neturėjimas įvardyti esminiais trikdžiais studijų procese laisvės atėmimo vietoje.

2. Pažymėtina, kad sklaidi studijų proceso eiga priklauso nuo artimojo, giminaičio pagalbos tarpininkaujant tarp studijuojančiojo ir dėstytojų, ieškant literatūros šaltinių ir pan.

3. Socialinės reabilitacijos programos pataisos įstaigoje yra organizuojamas, o vasaros metu labai priklauso nuo pačių nuteistųjų turimų poreikių bei iniciatyvų.

4. Teigtina, kad studijų darbų planavimas ir atlikimas per užsibrėžtą laiką pataisos įstaigoje priklauso nuo paties studijuojančiojo turimos mokymosi motyvacijos.

5. Tyrimo metu paaiškėjo, kad informantas siejantis savo ateities perspektyvas su studijuojama sritimi, t. y. pagalbos teikimu socialinės rizikos ar socialinę atskirtį patiriantiems asmenims.

Pusiau struktūrinio interviu Y pataisos namuose tyrimo rezultatai

Apklaustųjų duomenys

14 lentelėje pateikiami informantų duomenys.

14 lentelė

Informantų duomenys

Eil. Nr.	Informantas	Likusi laisvės atėmimo baismės trukmė
1.	1 (F)	5 metai 4 mėnesiai
2.	2 (E)	8 metai

Tyrimo rezultatai

Įgyto diplomo reikšmė

Studijų trukmė, nepaisant izoliacijos aplinkybių, truko tiek, kiek trunka paprastai neakivaizdinės studijos, t. y. apie keturis su puse metų. Pasiryžimas studijoms neįprastomis sąlygomis siekti aukštojo mokslo sietinas su aukštojo išsilavinimo siekimu ir jo reikšme. Reikšmė lemiamą žinojimo, ką darai (Degėsys, 2012). Tad Informanto 1 buvo teiraujamas apie savijautą pasiekus tikslą ir kartu įgyto diplomo reikšmę.

Informantas 1: *„Asmeninis patobulėjimas. Galima pritaikyti šeimoje, auginant vaiką. Pesimistiškai vertinu pritaikymo galimybes, mat, jei reikės darbintis, visi žiūrės ne į įgytą diplomą, o į tai, kad aš esu teistas.“*

Vadinasi, informantas diplomo įgijimą teigiamai įvertina asmeninio patobulėjimo aspektu, tačiau numato neigiamas aplinkybes realiai pritaikant jį gyvenime. Viena esminių priežasčių – teistumas. Siekiant pasitikslinti informanto turimą neigiamą požiūrį dėl diplomo panaudojimo grįžus į laisvę, buvo pasiteirauta apie įgyto aukštojo išsilavinimo atsvarą teistumui. Tyrimo dalyvis trumpai patikino, kad tikrai turimas diplomats neatsvers fakto apie teistumą.

Aukštojo išsilavinimo siekimo motyvai

Lietuvoje aukštojo išsilavinimo įgijimas laisvės atėmimo vietoje iki šiol menkai tyrinėtas reiškinys. Viena galimų priežasčių – prieš dešimtmetį atsiradusių galimybių pastaraisiais metais pastebimi pirmieji rezultatai. Dėl pavienių atvejų statistine prasme rezultatai skaičiuojami absoliučiais skaičiais. Tačiau tokia pradžia aktuali ir reikšminga mokslui, kuris vis labiau gilinasi į socialinę atskirtį patiriančių asmenų integracijos galimybes švietimo aspektu. Todėl pabaigusio studijas laisvės atėmimo vietoje Informanto 1 pasiteirauta, dėl kokių motyvų siekė aukštojo išsilavinimo būdamas minimoje aplinkoje.

Informantas 1: *„Tai, kad turiu daug laisvo laiko. Diplomas nesutrukdyt. Yra asmeninis tobulėjimas, o ne egzistavimas ar net degradavimas.“*

Tyrimo dalyvio teiginys leidžia išskirti laisvo laiko, diplomo kaip dokumento turėjimo, asmenybės tobulėjimo kriterijus, lėmusius studijų pasirinkimą. Vadinasi, tikslingas laiko planavimas ir panaudojimas laisvės atėmimo sąlygomis gali prisidėti prie tolesnio žmogaus ugdymo. Tad pravartu atkreipti pataisos įstaigose nuteistųjų užimtumą organizuojančių specialistų dėmesį apie asmenų visapusiško užimtumo

plėtros galimybes. Tokiu atveju sutelkiant dėmesį į kryptingą veiklą ir motyvacijos kėlimą, pvz., per švietimą. Tuo pačiu tikslinga atkreipti ir aukštųjų mokyklų administracijų dėmesį į dalyvavimą tolesnio švietimo procese suteikiant minimiems asmenims galimybes tobulėti.

Studijų prasminiai elementai

Siekiant pasitikslinti, kaip supranta informantas asmeninį tobulėjimą, buvo prašoma paaiškinti konkrečiau.

Informantas 1: *„Psichologinis. Daug sužinai, ką galima pritaikyti gyvenime.“*

Atkreiptinas dėmesys, kad žinių vertė suteikia prasmę ir sudaro terpę asmens tobulėjimui tuomet, kai matomas realus praktinis jų pritaikomumas. Tyrimo dalyvis pateikė ir konkrečių pavyzdžių, kuriuos galvoja pritaikyti savo artimiausioje aplinkoje: *„Vaikų maitinimas, auklėjimas, grūdinimas, aplinkos analizavimas. Taip pat galvoju ir savo vaiką stebėti, su kuo jis draugauja, kaip jis elgiasi aplinkoje.“* Atrodytų paminėti dalykai savaime suprantami. Tačiau šiuo atveju taikant juos vaiko vystymosi procese analizuojami ne tik atliekami veiksmai, bet ir pokyčiai juos taikant. Pvz., vaiko aplinkos analizavimas, profesionalo akimis, suvokiamas ne tik kaip informacijos apie vaiko elgseną ar veiksmus fiksavimas, bet ir galimybė išvelgti gebėjimus (numatant ir tobulinimo kryptis) bei galimas grėsmes ar netinkamo elgesio apraiškas (nurodant koregavimo priemones). Informanto pasiteiravus, kaip pats žiūri į vaiką po studijų baigimo, paaiškėjo, kad: *„Pagilinau žinias ir sužinojau į ką labiau atkreipti dėmesį. Daugiau ir pats save analizavau ir dėl ko čia patekau.“* Vadinas, interviu metu atsiskleidė ne tik išmoktos teorijos apie vaiko vystymąsi, jo augimo ypatumus, socializacijos raidą, bet ir probleminiai taškai. Kaip informantas paminėjo, studijos suteikė galimybę peržvelgti paties asmenines aplinkybes, lėmusias patekimą į pataisos įstaigą. Tikėtina, kad savianalizė sudaro prielaidas ne tik apmąstymams apie netinkamus veiksmus ar elgsenos išraišką, bet ir sustiprina motyvaciją pasitaisyti.

Socialinės pedagoginės pagalbos projektavimo trikdžiai

Atsižvelgiant į informanto asmenines gyvenimo aplinkybes ir į tai, kad studijų metu gilinasi į socialinių negerovių prevencijos, intervencijos ir resocializacijos aspektus, buvo teiraujama, kaip išėjus iš laisvės atėmimo vietos galima padėti vaikams, paaugliams, kurie linkę į nusikalstamumą, siekiant, kad jie nepraleistų didžiosios savo gyvenimo dalies izoliuoti nuo visuomenės.

Informantas 1: „*Kol kas sunkiai galiu įsivaizduoti, kaip galėčiau padėti. Pirmiausia sau pačiam reikėtų padėti. Pirmiausia norėčiau savo gyvenimą kurti, grįžti į šeimą, ja rūpinti. Šiaip reikėtų daug darbo ir lėšų, norint padėti. Pataisos įstaigose, mokyklose yra psichologai, socialiniai pedagogai... Čia turime du psichologus ir 1300 nuteistųjų. Tačiau kokia gali būti psichologinė pagalba tokiam žmonių skaičiui? Nei susitikimų, bendravimo, nei pagalbos galima tikėtis.*“

Informanto 1 pastebėjimai atliepia šių dienų asmenų, grįžtančių iš laisvės atėmimo vietų į visuomenę, probleminius taškus. Vienas esminių – grįžimas į visuomenę, nelaukiant artimiausiams. Tai reiškia, kad be artimųjų paramos, grįžimo procese atsiranda trikdžiai dėl gyvenamosios vietos, pragyvenimo šaltinio ypač pirmąjį mėnesį, darbo paieškos trukmės, asmeninės motyvacijos teisėtiems veiksams ir pan. Akivaizdu, kad tik patenkinęs esminius poreikius (fiziologinius, meilės ir priklausymo ir pan.) (Kvieskienė, 2005), žmogus gali galvoti apie užimtumą ir saviraišką bei pagalbą kitiems asmenims.

Psichologinė pagalba laisvės atėmimo vietoje

Iki šiol laisvės atėmimo vietose išlieka psichologinės pagalbos teikimo problema, mat, kaip buvo informanto akcentuota, dėl nepakankamo specialistų skaičiaus pataisos įstaigoje psichologinė pagalba daugumos nuteistųjų nepasiekia arba ji prieinama pagal raštišką poreikį tik ribotam laikui. Todėl informanto 1 pasitikslinta, jei atsiranda poreikis, ar skiriama bent valandos trukmės psichologo konsultacija.

Informantas 1: „*Na taip. Tačiau valandos laiko neužtenka. Ką apie žmogų gali sužinoti? Žmogus atėjęs paprastai būna užsidaręs. Per tą laiką nespės atverti savo minčių, gyvenimo aspektų.*“

Vadinasi, išlieka dviprasmiškas psichologinės pagalbos teikimas: esant poreikiui ji teikiama, tačiau dėl laiko stokos nesudaromos sąlygos vertybiniais poreikiais patenkinti.

Igytų kompetencijų panaudojimas ateityje išėjus į laisvę

Informanto 1 klausta, kurie dalykai, kuriuos mokėsi, pravers ateityje.

Informantas 1: „*Psichologiniai dalykai, užsienio kalba. Daug ko neišmokau, bet mokantis žinios nepamiršta. Taigi, labai pravertė: vadybiniai darbai, pvz.: suorganizuoti pamoką mokykloje; rašto darbai, pvz., apie reklamos kūrimą, rėmėjų paieška. Kai matai skelbimą, neįsigilini kiek reikia pastangų įdėti į reklamos kūrimą. Visur reikia daug pastangų.*“

Interviu metu klausiant apie studijuotus dalykus ar dalykų pridėtinę vertę ateityje informantas 1 ne kartą pabrėžė psichologijos reikšmę. Prie anksčiau paminėtų klausimų psichologijos dalyko reikšmė atsiskleidė per asmenybės tobulėjimą. Ne kartą minimas dalykas, galima teigti, duoda pridėtinę vertę ir asmens ir jo veiksmų savianalizei bei galimų priežastinių ryšių atradimui. Tokie dalykai kaip užsienio kalba, vadybos pagrindai, pasak informanto, leidžia pagilinti žinias bei suprasti, kaip realybėje vyksta kai kurie procesai, į kuriuos anksčiau net dėmesys nekrypdavo.

Pasiteiravus apie galimybes panaudoti savo įgytas kompetencijas pataisos namuose, informantas 1 santūriai paminėjo, kad pirmiausia svarbu keisti pačių pareigūnų požiūrį į nuteistuosius. Mat, pasak informanto 1: „*Pareigūnai dažnai nusiteikę skeptiškai, reikėtų keisti jų nuostatas. Reikėtų atnaujinti kolektyvą. <...> Labai skiriasi jauno atėjusio ir seno pareigūno požiūris.*“ Toks požiūris byloja, kad norint pritaikyti studijų metu įgytas kompetencijas, būtina keisti specialistų, dirbančių pataisos namuose, nuostatas. Galima prielaida, kad esamos nuostatos lemia ir pačių nuteistųjų menką motyvaciją tobulėjimui, norui keistis. Mat, jau teorinėje dalyje buvo paminėta, kad socialinę atskirtį patiriančių asmenų keitimosi nuostatos priklauso nuo dirbančių su jais specialistų požiūrio ir noro padėti jiems keistis.

Pasitikslinus, ar informantas 1 apskritai planuoja panaudoti studijų metu įgytas žinias, atsakyta, kad:

„*Tikrai neįsivaizduoju. Turėsiu galvoti, kaip užsidirbti pragyvenimui. Nesitikiu, kad mane priims dirbti darželyje ar mokykloje. Net tokių minčių neturiu. Tikiuosi, kad pažįstamų pagalba pavyks rasti darbą, tik ne su šia specialybe. Bet kolektyve ar kitur galima pritaikyti. Mokslas nėra vien tam, kad tu išmoktum konkrečių dalykų. Pirmiausia priverčia mąstyti.*“

Pastebėtina, kad esant laisvės atėmimo vietoje jau yra susiformavusi nuostata, kad pagal įgyto išsilavinimo sritį nėra galimybių įsidarbinti. Galima prielaida, kad švietimo srityje iš tikrųjų tokios galimybės labai apribotos, tačiau yra ir kitos sritys rehabilitacijos, integracijos ir pan., kuriose net tokio gyvenimo patirties turėjimas galėtų efektyviau prisidėti prie pagalbos kitiems panašaus likimo ar į panašią padėtį patekusiems asmenims. Todėl atkreiptinas dėmesys į tai, kad išankstinės susiformavusios nuostatos ne visada pagrįstos arba ne visa apimančios. Tad, rengiant nuteistuosius išėjimui į laisvę, tikslinga parodyti išsilavinimo naudą ir didesnes galimybes integravimuisi į darbo rinką nei neturint jo.

Specialistų ir visuomenės požiūris į nuteistuosius

Kaip jau buvo paminėta, siekiant efektyvios nuteistųjų reintegracijos, svarbus asmenų, dalyvaujančių parengimo išėjimui į laisvę procese, palaikymas. Dažniausiai bendraujama su specialistais, dirbančiais laisvės atėmimo vietoje. Taigi, natūralu, kad ir iš jų tikimasi paramos, palaikymo, supratimo. Todėl tikslingai informanto pasiteirauta apie specialistų teikiamą moralinę paramą, palaikymą, geranoriškumu grįstą bendravimą. Informanto 1 teigimu: „<...> Čia daug ką reikia pakeisti. Pirmiausia pareigūnų požiūrį į nuteistuosius“. Informantas 2 pritarė informanto 1 išsakytai pozicijai. Vadinasi, vienas iš galimų bendravimo trikdžių – pareigūnų požiūris į nuteistuosius. Tikėtina, kad požiūris susiformuoja ne tik instituciniame lygmenyje. Derėtų pasigilinti į visuomenėje vyraujančias nuostatas. Pasiteiravus informanto, ką reiktų konkrečiai padaryti, kad atsirastų nuteistųjų reintegracijos sistemiškumas, jo nuomone: „Keisti žmonių požiūrį į nuteistuosius ir ekonominės situacijos pasikeitimas“. Pastebėtina, kad tokie objektai kaip visuomenės nuomonė ar ekonomika paprastai priklauso nuo daugelio veiksnių ir mechanizmų, kurių reguliavimas sietinas su laikotarpiais ir įvykiais dažnai ir globaliniame kontekste.

Požiūris į vaikų nusikalstamumą, jo priežastis

Pabrėžtina, kad socialinės pedagogikos mokslas orientuotas į neigiamos socializacijos procesų šalinimą kai neužtikrinama vaikų gerovė, ir taip pat į nepilnamečių nusikalstamumo prevenciją (Kvieskienė, 2005). Pastaruoju metu žiniasklaidoje pateikiamos nusikaltimų kronikos, susijusios su vaikų itin žiauriai nusikalstamumais. Todėl informantų, kaip vaiko gerovės specialistų, pasiteirauta apie jų požiūrį į vaikų nusikalstamumą, tuo pačiu prašant pateikti poziciją apie vaikų žiauraus elgesio priežastis.

Informantas 2: „Manau televizijos ir žiniasklaidos įtaka. Aplinkui daug blogio. Seniau būdavo, pvz., animaciniai filmukai su moralu – akcentuojant atsakomybę už netinkamą poelgį. O dabar daug bukumo vaikams skirtuose filmukuose.“

Kadangi buvo akcentuota viena esminių priežasčių – žiniasklaidos įtaka, todėl buvo prašoma paargumentuoti, kodėl vieniems vaikams daromas akivaizdus poveikis, o kiti vaikai lieka atsparūs.

Informantas 2: „Viskas priklauso nuo šeimos. Ji labai svarbi vaiko gyvenime.“

Informantas 1: „*Daug kas priklauso nuo šeimos, nuo bendravimo, kaip auklėjamas vaikas, ar skiepijamos vertybės, ar praleidžiamas kartu laisvalaikis. Kitas dalykas, nukrypimų nuo socialinių normų visada yra.*“

Informantų teigimu, šeima daro didžiausią įtaką vaikų socializacijos procesui, vertybių skiepijimui ir asmenybių išugdymui. Pasiteiravus, ar ateityje įmanoma išvengti žiaurių vaikų padaromų nusikaltimų, abu informantai trumpai atsakė, kad neįmanoma ir gali pasitaikyti.

Pusiau struktūrinio interviu Y pataisos namuose tyrimo **išvados:**

1. Tyrimo metu informantas 1 įvertino aukštojo mokslo diplomo įgijimo teigiamą reikšmę asmeninio patobulėjimo aspektu, tačiau dėl teistumo laikosi skeptiškos nuostatos įgytas žinias realiai pritaikant gyvenime.

2. Paaiškėjo, kad tikslingas laisvo laiko panaudojimas laisvės atėmimo sąlygomis laikytinas vienu iš aukštojo išsilavinimo siekimo motyvų bei tuo pačiu tolesnio žmogaus ugdymo dalimi.

3. Atskleista, kad psichologinė pagalba laisvės atėmimo vietoje teikiama pagal poreikį, tačiau laiko atžvilgiu nesudaromos sąlygos vertybiniais poreikiams patenkinti.

4. Informanto 1 pastebėjimu, studijos suteikė galimybę įsigilinti į asmenines aplinkybes, kurios lėmė patekimą į pataisos įstaigą, tuo pačiu sudarant pagrindą savianalizei apie netinkamos elgsenos išraišką ir padarinius bei numatant pasitaikymo projekcijas.

5. Pastebėtina, kad nuteistųjų integracijos procese įtaką daro specialistų ir visuomenės požiūris į nuteistuosius. Kaip buvo tyrime akcentuota, požiūris yra skeptiškas.

6. Informantų teigimu, vaikų žiauraus elgesio apraiškoms vieną didžiausių įtakų daro žiniasklaida. Vaikų pozityviosios socializacijos procesas, prosocialių nuostatų diegimas kaip nusikalstamumo prevencijos priemonė labiausiai priklauso nuo šeimoje esančio bendravimo, vyraujančio auklėjimo ir pan.

4.4. Švietimo prieinamumo ir plėtojimo svarba Lietuvos laisvės atėmimo vietose: prasmės veiksnys

R. Uscilos (2011) teigimu, Lietuvos penitencinė sistema orientuota į padariusio nusikalstamą veiką ir nuteisto laisvės atėmimo bausme asmens atskyrimą nuo visuomenės, kuri paženkлина ilgos trukmės laisvės atėmimo bausmės, prastėjanti nuteistojo psichinė ir fiziologinė sveikata, atsirandantis tarpasmeninių ir bendruomeninių santykių silpnėjimas ar net nutrūkimas, profesinių kompetencijų praradimas. |Dėl

to daugėja nusikaltusių asmenų, mažėjant Lietuvoje gyvenančių asmenų skaičiui. Nors formaliai deklaruojama, kad pataisos įstaigose taikomos įvairios socialinės reabilitacijos, integracijos, elgsenos korekcijos programos, tačiau jų veiksmingumas nepakankamas pagal grįžtamumo į laisvės atėmimo vietas kriterijų. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2011 metų ataskaitoje (2012) pateikiami duomenys, kad grįžtamumo į laisvės atėmimo vietas po to, kai išėjus iš jų per vienus metus vėl buvo paskirta laisvės atėmimo bausmė, procentas 2011 m. siekė 16,1 proc., 2010 m. iš 757 asmenų, kuriems buvo skirta laisvės atėmimo bausmė, 2011 m. 558 asmenys pakartotinai nusikalto ir jiems buvo paskirta laisvės atėmimo bausmė. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad į pateiktą procentinę išraišką skaičių neįeina duomenys, susiję su pirmu teistumu. Siekiant pakartotinio grįžtamumo į laisvės atėmimo vietas procentinės išraiškos mažėjimo, viena iš galimų prevencijos priemonių – lygiagrečiai įvairių reabilitacijos, integracijos, korekcijos programų turėtų būti stiprinama mokymosi, profesijos ar specialybės įgijimo motyvacija. Mat asmuo, kuriam siekiama keisti nuostatas, diegti prosocialias vertybes, skatinti atgailos jausmą, neturėdamas pakankamo išsilavinimo, kuris užsitikrintų pragyvenimą išėjus iš laisvės atėmimo vietos, pakartotinai nusikals norėdamas išlikti ir patenkinti pamatinius fiziologinius poreikius.

Aptarus pačių aukštojo mokslo procese dalyvavusių tiriamųjų patirtį ir išsiaiškinus jų požiūrį, buvo siekiama ištirti ekspertų požiūrį į aukštojo mokslo prieinamumo plėtojimą laisvės atėmimo vietose.

Ekspertų apibūdinimas

Apklausoje dalyvavusių ekspertų baudžiamosios teisės / bausmių vykdymo / nusikalstamumo prevencijos srityje veiklos trukmė yra ne mažesnė kaip 6 metai, kurią pažymėjo vienas ekspertas (VI). Vienas ekspertas (VII) turi 12 m., du (II, V) – 14 m., du (III, VIII) – 15 m. ir vienas (I) – 32 metų minėtos veiklos patirtį. Tyrime dalyvavo keturios moterys (III, IV, VII, VIII) ir keturi vyrai (I, II, V, VI). 15 lentelėje pateikiami ekspertų duomenys.

Ekspertų duomenys

Eil. Nr.	Ekspertas	Lytis	Baudžiamosios teisės/bausmių vykdymo/nusikalstamumo prevencijos srityje veiklose trukmė (metai)	Darbovietė
1.	I	Vyras	32	Aukštoji (universitetinė) mokykla
2.	II	Vyras	14	Mokslinių tyrimų institutas
3.	III	Moteris	15	Aukštoji (universitetinė) mokykla
4.	IV	Moteris	12	Aukštoji (universitetinė) mokykla
5.	V	Vyras	14	Mokymo centras, aukštoji (universitetinė) mokykla
6.	VI	Vyras	6	Pataisos inspekcija
7.	VII	Moteris	12	Nevyriausybinių organizacija
8.	VIII	Moteris	15	Pataisos inspekcija, aukštoji (universitetinė) mokykla

Tyrimo rezultatai

Penitencinės teisės srityje vyraujančios problemos

Ekspertų buvo teiraujama apie penitencinės teisės srityje vyraujančias problemas, prašant jas prioritetine tvarka (nuo 10 iki 1 balo) sužymėti nuo itin pasireiškiančios (10 balų) iki visai nesvarbios (1 balas) (žr. 16 lentelę). Šiuo metu penitencinės teisės srityje, ekspertų nuomone, svarbiausia problema laikytina nuteistųjų gyvenimo standartų neatitikimas (66 balai) reikalavimams, pvz., perpildytos laisvės atėmimo vietos neatitinka keliamo reikalavimo patalpų išmatavimams, tenkantiems vienam asmeniui. Lietuva nėra išimtis, mat išskyrus Skandinavijos šalis, daugelyje Europos šalių situacija taip pat yra nepatenkinama. Prastos gyvenimo sąlygos apima ir pastatuose esančių patalpų būklę, maitinimo kokybę ir pan. Taigi, prioritetine problema yra laikytini nepatenkinami nuteistųjų fiziologiniai poreikiai. Antra pagal svarbumą problema siejama su nepakankamu dėmesiu skiriamai nuteistųjų sveikatos priežiūrai (60 balų). Tai gali būti dantų gydymas, fiziologinės būklės stebėjimas ir gydymas, tuberkuliozės, ŽIV / AIDS, psichoaktyvių medžiagų vartojimo prevencijos ir pan. Akivaizdu, kad gyvenimo sąlygoms ir sveikatos priežiūrai gerinti įtakos turi finan-

savimas. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos parengtoje Vieno asmens išlaikymui per dieną panaudotų lėšų įkalinimo įstaigose 2011 m. suvestinėje (2012) matyti, kad vidutiniškai vienam asmeniui per dieną mitybai skirta 4,86 Lt, 0,55 Lt – medikamentams. Reorganizacija laisvės atėmimo vietose (56 balai) ekspertų buvo įvertinta trečia pagal svarbą problema. Iš tiesų vykdoma reorganizacija bausmių vykdymo sistemoje Lietuvoje apėmė dvi esmines pertvarkos grandis: 1) pataisos įstaigų apjungimą (pvz., buvę Pravieniškių 1-ieji ir 3-ieji pataisos namai bei Pravieniškių 2-ieji pataisos namai-atviroji kolonija sujungti į vieną įstaigą Pravieniškių pataisos namus-atvirąją koloniją, Vilniaus 1-ieji ir Vilniaus 2-ieji pataisos namai sujungti į Vilniaus pataisos namus ir pan.); 2) darbuotojų skaičiaus mažinimą. Galima diskutuoti dėl darbo pasiūlos pataisos įstaigose, mat pagal esamą nuteistųjų skaičių darbo pasiūla daugumai nuteistųjų neužtikrina dienos metu kryptingo užimtumo. Tad ekspertai menkas darbo galimybes (53 balai) nurodė ketvirta pagal svarbą problema. Švietimo neprieinamumą (52 balai) ekspertai laiko penkta pagal svarbą problema, nors ji tik vieno balo skirtumu atsilieka nuo prieš tai paminėtos problemos. Atsižvelgiant į tai, jog nuteistųjų išsilavinimas yra pakankamai menkas arba turint tam tikrą išsilavinimą ne visada yra sudaromos sąlygos toliau siekti mokslo laisvės atėmimo vietoje, tad atkreiptinas dėmesys į lygių galimybių principo paisymą socialinę atskirtį patiriantiems asmenims, ypač siekiant išsilavinimo. Tai padėtų užtikrinti efektyvią reintegraciją į visuomenę ir ypač į darbo rinką. Pasirengimas reintegracijai neatsiejamas nuo socialinio darbo veiklos. Neišplėtotos socialinio darbo tradicijos laisvės atėmimo vietose (44 balai), ekspertų nuomone, laikytina šešta pagal svarbą problema. Tai gali lemti įvairios priežastys, tokios kaip pastovaus finansavimo, specialistų ir savanorių trūkumas, bendradarbiavimo spragos, darbo metodų menkas išmanymas ir pan. Atkreiptinas dėmesys, kad įvairių programų efektyvumas itin priklauso nuo pakankamo specialistų pataisos įstaigose skaičiaus ir, be abejo, esamos kompetencijos. Specialistų (psichologų) stoka (33 balai) ekspertų įvardijama septintąja pagal svarbą problema. Esant didėjančiai nuteistųjų progresijai, be abejonės, iškyla ir didesnis specialistų poreikis. Tačiau dažnai finansinės ribos neleidžia pasitelkti papildomų žmogiškųjų išteklių. Aštunta pagal svarbą ekspertų pažymėta problema yra resocializacijos sistemos įteisinimo stoka (32 balai). Detalizuojant šią problemą paminėtina, kad Lietuvoje iki šiol stokojama resocializacijos, apimančios motyvacijos gyventi teisėtai stiprinimą, reikalingų įgūdžių ugdymą, pasirengimą dalyvauti darbo rinkoje, būsto, paramos ir kt. reikalingų paslaugų sklandų organizavimą. Akivaizdu, kad pirmiausia svarbu patenkinti nuteistųjų fiziologinius poreikius (būstas, maistas ir pan.), tuomet kryptingai turėtų būti orientuojamasi į socialinių, profesinių ir kt.

įgūdžių tobulinimą, siekiant pozityvios resocializacijos į visuomenę. Ši spraga galėtų būti užpildoma efektyvesniu nevyriausybinių organizacijų vaidmeniu (25 balai), teikiant nuteistiesiems informavimo, konsultavimo, psichologinės pagalbos, profesinio orientavimo ir kt. paslaugas. Tačiau ekspertai iš dešimties paminėtų problemų pastarajai skirdami devintą vietą, manytina, laiko nevyriausybinių organizacijų vaidmenį pakankamu. Ekspertai sutinka, kad reabilitacijos programų pasiūla laisvės atėmimo vietose (19 balų) yra pakankama, mat ši problema pažymėta kaip neesminė.

16 lentelė

**Ekspertų įvardijamos penitencinės teisės srityje vyraujančios
problemos pagal svarbą**

Eil. Nr.	Problema	Eks-pertas I	Eks-pertas II	Eks-pertas III	Eks-pertas IV	Eks-pertas V	Eks-pertas VI	Eks-pertas VII	Eks-pertas VIII	Iš viso
1.	Prastos gyvenimo sąlygos	9	3	10	8	9	9	10	8	66
2.	Nepakankama sveikatos priežiūra	8	4	9	9	10	10	7	3	60
3.	Reorganizacija laisvės atėmimo vietose	10	8	8	4	8	6	5	7	56
4.	Menkos darbo galimybės nuteistiesiems, esantiems laisvės atėmimo vietose	5	10	7	10	4	5	8	4	53
5.	Švietimo neprieinamumas	7	9	5	3	6	8	9	5	52
6.	Neišplėtos socialinio darbo tradicijos laisvės atėmimo vietose	4	7	6	7	5	7	6	2	44
7.	Specialistų (psichologų) darbui su nuteistaisiais stoka	1	6	2	5	7	2	1	9	33
8.	Resocializacijos sistemos teisinio reglamentavimo nebuvimas	6	5	4	2	2	4	3	6	32
9.	Silpnas nevyriausybinių organizacijų vaidmuo rengiant nuteistuosius išėjimui į laisvę	3	2	3	1	1	1	4	10	25
10.	Nepakankama reabilitacijos programų pasiūla laisvės atėmimo vietose	2	1	1	6	3	3	2	1	19

Apibendrinus paminėtina, kad esminės problemos laisvės atėmimo vietoje, ekspertų nuomone, yra sietinos su fiziologinių poreikių nevisišku patenkinimu. Nevyriausybinių organizacijų vaidmuo, reabilitacijos programų pasiūla yra pakankamai išplėtoti, mat buvo pažymėta kaip neesminės problemos. Tuo tarpu švietimo prieinamumas patenka į penkių esminių problemų pataisos įstaigose sąrašą.

Švietimo prieinamumo laisvės atėmimo vietoje skatinimo priemonės

Kaip ir buvo anksčiau paminėta, ekspertų teigimu išskiriama ir švietimo prieinamumo problematika laisvės atėmimo vietoje. Todėl jų buvo teiraujama apie galimas švietimo prieinamumo skatinimo priemones. Pastarosios pagal pateiktus atsakymus suskirstytos į šešias subkategorijas (žr 17 lentelę).

Trys ekspertai (I, II, VIII) paminėjo, kad švietimo sistema būtų priimtinesnė, jei ji būtų grįsta šiuolaikinių metodų taikymu. Atliepiant dar ir tą faktą, jog dauguma nuteistųjų yra pilnamečiai ir turi asmeninę gyvenimo patirtį, todėl akivaizdu, kad tokiems asmenims švietimo sistema būtų patrauklesnė taikant tokius metodus ar schemas, kai per turimą patirtį skatinama įgyti, atnaujinti turimas žinias ir įgūdžius bei plėtoti tas kompetencijas, kurios reikalingos asmeniniams poreikiams įgyvendinti. Dalyvavimas švietimo sistemoje priklauso nuo turimos motyvacijos ir, kaip paminėjo keturi ekspertai (I, II, IV, V), motyvacijos skatinimo. Vienas ekspertas (VII) išskyrė profesinio mokymo plėtos būtinybę ir jos plėtojamą pataisos įstaigoje. Teigtina, kad profesinis mokymas sudaro didesnes įsidarbinimo galimybes išėjus iš laisvės atėmimo vietos. Tačiau labai priklauso profesinis mokymas ir nuo esamos bazės buvimo, ypač praktiniams įgūdžiams įgyvendinti. Du ekspertai (III, VI) pažymėjo teisinio socialinės reabilitacijos programų reglamentavimo būtinybę. Toks įforminimas lemtų privalomumą lankytis užsiėmimuose, kuriuose siektina pirmiausia koreguoti nepriimtina elgseną ir skatinti prosocialaus gyvenimo nuostatas. Tarpinstitucinio bendradarbiavimo plėtos būtinumą pažymėjo vienas ekspertas (IV). Akcentuotina, kad pataisos ir švietimo įstaigų glaudesnis bendradarbiavimas sudarytų geresnes švietimo prieinamumo galimybes nuteistiesiems. Profesionalų rengimą (pvz., socialinio darbo srityje) ir jų kompetencijų tobulinimą pažymėjo vienas ekspertas (III), kurio nuomone, tai sudarytų ne tik poreikius atitinkančio paslaugų spektro plėtojamą, bet ir bendradarbiavimo su nevyriausybinio sektoriu, ypač puoselėjant savanorišką tradiciją, efektyvesnę įgyvendinimą.

Švietimo prieinamumo skatinimo priemonės laisvės atėmimo vietose

Kategorija	Subkategorija	Įrodomieji teiginiai
Švietimo prieinamumo skatinimo priemonės	Šiuolaikinių metodų taikymas	Ekspertas (II): „Švietimas taptų patrauklesnis, jei būtų dirbama šiuolaikiniais metodais <...>.“ Ekspertas (I): „Nuteistiesiems skirta švietimo sistema taip pat turi būti peržiūreta ir suderinta su nauja jų skatinimo mokyti sistema.“ Ekspertas (VIII): „Organizuojant modulinį mokymą, lankstesnes mokymo schemas, mažesnes mokymo grupes pagal poreikį ir aktualumą.“
	Motyvacijos skatinimas	Ekspertas (II): „Švietimas taptų patrauklesnis, jei būtų <...> kaliniai motyvuojami mokyti (tiek tiesiogiai, tiek netiesiogiai, pvz., gautų atlyginimą už mokymąsi – kaip ir dirbantys, būtų aiškios perspektyvos išeiti į laisvę lygtinai ir pan.).“ Ekspertas (V): „Skatinant nuteistųjų motyvaciją ir sudarant reikiamas sąlygas.“ Ekspertas (I): „Švietimas nuteistiesiems prieinamas, reikia sukurti jų motyvavimo dalyvauti švietimo programose sistemą <...>.“ Ekspertas (IV): „<...> administracijos požiūriu neformalumo ir nuteistųjų realaus skatinimo vystymą.“
	Profesinio mokymo plėtra	Ekspertas (VII): „Plėsti profesinį mokymą, didinti jo įvairovę siūlant paklausias specialybes.“
	Teisinis reglamentavimas	Ekspertas (VI): „Švietimas, darbas ir kognityvinės elgesio programos turi būti laikomos prioritetinėmis priemonėmis, padedančiomis pasiekti socialinės reabilitacijos tikslų. Tai turi būti įstatymiškai įtvirtinta BVK ir privaloma vykdyti laisvės atėmimo vietose.“ Ekspertas (III): „Pagrindą turėtų suteikti teisinis reglamentavimas.“
	Tarpinstitucinio bendradarbiavimo stiprinimas	Ekspertas (IV): „Per tarpžinybinio bendradarbiavimo visuose lygiuose plėtojimą.“
	Profesionalų rengimas ir kompetencijų ugdymas	Ekspertas (III): „<...> socialinio darbuotojo profesinės veiklos plėtotė laisvės atėmimo vietoje – socialinis darbuotojas, atlikdamas tarpininko, koordinatoriaus, socialinio terapeuto, gyvenimo mokytojo ir kt. vaidmenis, galėtų skatinti bendradarbiavimą su NVO, inicijuoti savanorių rengimą sociokultūrinei veiklai laisvės atėmimo vietoje.“

Aukštojo mokslo prieinamumo Lietuvos laisvės atėmimo vietose skatinimas

Pažymėtina, kad Lietuvoje laisvės atėmimo vietose esančių nuteistųjų, turinčių aukštąjį išsilavinimą, siekia apie 2 proc. Kaimyninėse šalyse Latvijoje, Estijoje ir Lenkijoje taip pat iki 2 proc. Ekspertų buvo teirujamasi, ar reikėtų skatinti aukštojo mokslo prieinamumą Lietuvos laisvės atėmimo vietose (žr. 18 lentelę). Pagal pateiktas nuomones atsakymai išsiskyrė. Du ekspertai (I, V) pažymėjo, kad būtina skatinti aukštojo mokslo prieinamumą, tačiau nebuvo pateiktas šios būtinybės aiškinamasis

teiginys. Trečias būtinumą skatinti aukštojo mokslo prieinamumą išreiškęs ekspertas (VI) pagrindė, kad švietimas sietinas su nuteistųjų prasmingo ir turiningo užimtumo skatinimu, o tai sudaro efektyvesnes sėkmingos resocializacijos prielaidas laisvėje. Pritarimą, t. y. kad skatinti reikėtų, išreiškė dar trys ekspertai (III, IV, VII). Tačiau jų pozicija, skirtingai nuo pirmųjų trijų ekspertų, daugiau būtų kaip galimybės, o ne būtinybės prielaida. Vienas ekspertas (VII) nurodė skatinimo galimybę, tačiau patikslino, kad tai nėra prioritetinės svarbos mokslas. Pozicija buvo grindžiama šiuo aspektu, kad nėra tyrimų duomenų, rodančių aukštojo mokslo ryšį su pakartotinių nusikaltimų prevencija. Atkreiptinas dėmesys, kad dažniausiai bausmių vykdymo teisės atliekamų tyrimų metu teiraujamosi ypač nuteistųjų demografinių duomenų, kurie atskleidžia amžiaus, išsilavinimo, gyvenamosios aplinkos, santykių su artimaisiais, teistumų pobūdį ir skaičių ir pan. duomenis, tačiau nebuvo gilintasi į išsilavinimo raidos ypatybes, išryškinant mokymosi ir nusikalstamumo santykį bei prielaidas dėl šio santykio kintamumo. Kaip skatinimo galimybę pareiškęs antrasis ekspertas (IV) nurodęs, jog švietimą reikėtų skatinti ir ne tik laisvės atėmimo vietoje. Pateiktas pastebėjimas, kad dažniausiai valstybėje orientuojamasi arba į švietimo plėtrą, arba į kalėjimus. Vadinasi, plėtojant švietimą svarbu apimti kiek įmanoma daugiau sričių, kurios tiesiogiai paliestų žmones. Mat šiandienės tendencijos orientuotos į žmogaus visą gyvenimą ugdymą.

Trečiasis ekspertas (III) švietimą siejo su gebėjimų atskleidimu ir sociokultūrinių poreikių tenkinimo galimybe. Tokiu atveju, pasak eksperto, galima laisvės atėmimo vietą įvardyti kaip resocializacijos instituciją. Kaip teigiama baudžiamosios teisės dokumentuose, bausmė sietina su pataisymu. Vadinasi, laisvės atėmimo vietai priskirta ne atsitiktinai socialinės rehabilitacijos funkcija. Jos veiksmingumui užtikrinti naudojamos įvairios psichokorekcinės, užimtumo, švietimo, kultūrinės, aktyvumą skatinančios programos. Aukštojo mokslo prieinamumas laisvės atėmimo vietoje sudarytų prasmingo ugdymosi prasmę. Vienas ekspertas (II) pažymėjo, kad nėra būtinybės skatinti aukštojo mokslo prieinamumą. Jo teigimu, svarbu skatinti profesinį mokymą įgyjant specialybę. Tuo tarpu aukštasis mokslas būtų traktuotinas kaip išskirtinė galimybė, retais atvejais pasitaikanti. Dar vienas ekspertas (VIII) paminėjo, kad aukštojo mokslo poreikis pagal statistiką tarp nuteistųjų nėra aiškiai išreikštas. Jo teigimu, svarbiausias vidurinis, profesinis, modulinis mokymas. Taigi, šio eksperto (VIII) pozicija buvo priskirta prie „nebūtina skatinti“ subkategorijos.

Ekspertų pozicija apie aukštojo mokslo prieinamumo skatinimą laisvės atėmimo vietose

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Aukštojo mokslo prieinamumo skatinimas Lietuvos laisvės atėmimo vietose	Aukštojo mokslo prieinamumo katinimas grindžiamas būtinybe	Ekspertas (VI): „ <i>Taip, kadangi tai didina nuteistųjų užimtumą, besimokydami jie turiningai ir prasmingai leidžia laisvalaikį, plečia savo akiratį, didina savo sėkmingos reabilitacijos laisvėje galimybes.</i> “ Ekspertai (I, V): „ <i>Būtina</i> “.
	Aukštojo mokslo prieinamumo skatinimas galimas, bet nėra prioritetas	Ekspertas (IV): „ <i>Taip, reikėtų, ir ne tik laisvės atėmimo vietose, nes valstybėje plėtojama arba kalėjimai, arba švietimas ir ugdymas.</i> “ Ekspertas (VII): „ <i>Mokslo prieinamumą skatinti tikrai reikėtų, tačiau aukštasis mokslas nėra prioritetas, juolab, kad ir tyrimų duomenų, rodančių tamprų būtent aukštojo mokslo ryšį su pakartotinių nusikaltimų prevencija, nėra. Daug svarbiau skatinti profesinį mokymą ir bendrąjį išsilavinimo lygį, nes būtent jie yra reikalingi ir efektyvūs darbo paieškai.</i> “ Ekspertas (III): „ <i>Reikėtų. Kiekvienam, esančiam laisvės atėmimo vietoje, reikia sudaryti galimybę atskleisti savo gebėjimus, tenkinti sociokultūrinius poreikius. Tik tada galėtume teigti, jog laisvės atėmimo vieta – resocializacijos institucija.</i> “
	Aukštojo mokslo prieinamumo skatinimas nėra būtinas	Ekspertas (II): „ <i>Nebūtinai. Svarbiausia, kad nuteistieji turėtų galimybę įgyti specialybę / profesiją. Aukštasis mokslas visada buvo ir bus tik išimtis, reti atvejai.</i> “ Ekspertas (VIII): „ <i><...> Statistika byloja apie žemą aukštojo mokslo poreikį tiriamojoje grupėje. Tačiau vidurinio, profesinio, modulinio mokymo skatinimas būtų labai aktualus.</i> “

Aukštojo mokslo laisvės atėmimo vietose prieinamumo prasmė

Siekiant atskleisti ekspertų poziciją apie aukštojo mokslo prieinamumo prasmę laisvės atėmimo vietose, jų buvo prašoma 19 lentelėje prie teiginių pažymėti atitinkamai pritarimą, abejonę ar nepritarimą. Atsižvelgiant į apklausos rezultatus, septyni ekspertai (I, III, IV, V, VI, VII, VIII) sutiko, kad aukštojo mokslo prieinamumas gali lemti paskatinimą išėjus iš laisvės atėmimo vietos vadovautis prosocialiomis nuostatomis. Vienas ekspertas (II) suabejojo, kad išsilavinimas galėtų paskatinti pakeisti gyvenimo požiūrį. Taip pat septyni ekspertai (I, III, IV, V, VI, VII, VIII) sutiko, kad aukštasis išsilavinimas sudarytų didesnes įsidarbinimo galimybes, o vienas ekspertas (II) šiuo atveju irgi išreiškė abejotinę prielaidą. Išsilavinimo siekimas kaip prevencinės priemonės galimybei pritarimą išreiškė penki ekspertai (I, III, IV, V, VI), du (VII, VIII) suabejojo, vienas (II) nepritarė šiai nuostatai. Trys ekspertai (II, III, VIII) sutiko, kad aukštasis mokslas laisvės atėmimo vietose gali būti prieinamas tik tiems, kurie gali susimokėti patys už studijas. Kiti trys ekspertai (IV, V, VII) suabejojo tokia nuostata,

o du (I, VI) jai nepritarė. Tikėtina, kad penki ekspertai (I, IV, V, VI VII) iš aštuonių pagal turimus gebėjimus ir studijų rezultatus vertintų teigiamai studijų finansavimo laisvės atėmimo vietose studijuojantiems asmenims galimybę. Šeši ekspertai (I, III, IV, V, VII, VIII) pritarė, kad aukštasis mokslas penitencinėse įstaigose paskatintų tarpinstitucinį bendradarbiavimą. Tokia nuostata galėtų prisidėti prie visuomenės požiūrio apie nuteistuosius keitimo, mat dažniausiai bendradarbiavimas sumažina atsiribojimą, skatina glaudų dialogą, sudaro prielaidas sumažinti socialinės atskirties pojūtį ir padidinti dalyvavimo visuomeniniame gyvenime galimybes (*edukaciniu požiūriu tai galėtų būti projektinės veiklos, vaizdo konferencijos, debatai, TV laidos ir kiti renginiai*). Vienas ekspertas (VII) suabejojo tokia galimybe ir vienas (II) nepritarė. Ekspertų nuomonės apie aukštojo mokslo prieinamumą kaip mokslinių tyrimų apie nusikalstamumo raidą ir galimą prevenciją plėtojimą pasiskirstė: penki ekspertai (III, IV, V, VI, VII) įvertino šį aspektą kaip galimą mokslinio potencialo neužpildytą nišą laisvės atėmimo vietoje, du (I, VIII) suabejojo šia galimybe ir vienas ekspertas (II) nemano, kad tai galėtų sietis su moksline plėtra. Lietuvos Respublikos baudžiamosios teisės nuostatos, įtvirtintos LR baudsmių vykdymo kodekso 1 priede (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 73-3084) draudžia interneto prieigos diegimą laisvės atėmimo vietose. Tačiau galima pažymėti, kad aukštojo mokslo plėtros galimybę labai paskatintų bent intranetinio ryšio diegimas, pvz., tarp pataisos ir švietimo įstaigų. Tai galėtų būti tik mokslo tikslams diegiamas ryšys, kuriame būtų galimybė virtualiojoje mokymosi erdveje studijuoti mokymuisi skirtą medžiagą, atlikti užduotis, bendrauti grupinėse diskusijose ir pan. Taigi tokiu būdu galėtų būti prieinamos distanciniu būdu mokymosi galimybės ir užtikrintas nuteistųjų naudojimas kitomis internetinėmis priemonėmis draudimas. Keturi ekspertai (II, V, VI, VII) pritarė šiai nuostatai, trys (III, IV, VIII) abejoja tokia galimybe, vienas ekspertas (I) nepateikė savo vertinimo. Šeši ekspertai (I, II, III, IV, V, VI) palankiai įvertino tai, kad siekiant aukštojo mokslo kartu būtų ugdomos nuteistųjų kompetencijos ir socialiniai įgūdžiai. Pastarųjų stoka dažniausiai tampa kliūtimi pozityviai reintegracijai į visuomenę. Du ekspertai (VII, VIII) suabejojo šia galimybe. Septyni ekspertai (I, II, III, V, VI, VII, VIII) pritarė, kad mokymasis galėtų būti laikytinas nuteistųjų asmenų laisvalaikio būdu. Žinoma, toks būdas laikytinas itin kryptingu. Vienas ekspertas (IV) nepritarė, kad išsilavinimo siekimas galėtų būti prasmingu laisvalaikio praleidimu. Paminėtina, kad trys ekspertai (III, IV, VIII) pateikė ir savo įprasminimo teiginius, sietinus su aukštojo mokslo įtaka keičiant nepriimtino elgesio modelius, ieškant papildomų priemonių, kurios skatintų sėkmingą įsitvirtinimą visuomenėje. Taigi, vienas ekspertas (IV) pateikė savo teiginį, kad aukštasis mokslas galėtų būti „Vertybių ir įsitikinimų formavimo ir koregavimo

būdas“, kitas ekspertas (III) paminėjo, kad „Poreikių tenkinimas pozityvioje erdvėje, žmogaus teisių ir tolerancijos idėjos visuomenėje įprasminimas“, Trečio eksperto (VIII) teigimu, tai „galėtų papildyti kitas socialinę nuteistojo raidą skatinančias priemones“. Apibendrinus pažymėtina, kad ekspertų pritarimas daugeliui paminėtų teiginių suponuoja aukštojo mokslo teigiamą įtaką žmogaus keitimosi, tobulėjimo, prisitaikymo visuomenėje.

19 lentelė

Aukštojo mokslo prieinamumo laisvės atėmimo vietoje įprasminimas

Teiginys	Pritaria	Abejoja	Nepritaria
Paskata prosocialiam gyvenimo būdui išėjus į laisvę	N-7 (Ekspertai I, III, IV, V, VI, VII, VIII)	N-1 (Ekspertas II)	
Galimybė sparčiau integruotis į darbo rinką	N-7 (Ekspertai I, III, IV, V, VI, VII, VIII)	N-1 (Ekspertas II)	
Priemonė nuo pakartotinio (recidyvinio) nusikalstamumo	N-5 (Ekspertai I, III, IV, V, VI)	N-2 (Ekspertai VII, VIII)	N-1 (Ekspertas II)
Prieinama tik tiems nuteistiesiems, kurie galėtų patys mokėti už studijas	N-3 (Ekspertai II, III, VIII)	N-3 (Ekspertai IV, V, VII)	N-2 (Ekspertai I, VI)
Bendradarbiavimo ryšys tarp visuomeninių institucijų ir pataisos įstaigos	N-6 (Ekspertai I, III, IV, V, VI, VIII)	N-1 (Ekspertas VII)	N-1 (Ekspertas II)
Šaltinis moksliniams tyrimams apie švietimo įtaką nusikalstamumo raidai ir prevencijai	N-5 (Ekspertai III, IV, V, VI, VII)	N-2 (Ekspertai I, VIII)	N-1 (Ekspertas II)
Intranetinio ryšio tarp institucijų išbandymo ir siūlymo įteisinimui galimybė	N-4 (Ekspertai II, V, VI, VII)	N-3 (Ekspertai III, IV, VIII)	
Nuteistųjų socialinių įgūdžių ir kompetencijų ugdymo baras	N-6 (Ekspertai I, II, III, IV, V, VI)	N-2 (Ekspertai VII, VIII)	
Nuteistųjų laisvalaikio būdas	N-7 (Ekspertai I, II, III, V, VI, VII, VIII)		N-1 (Ekspertas IV)
Vertybių ir įsitikinimų formavimo ir koregavimo būdas	N-1 (Ekspertas IV)		
Poreikių tenkinimas pozityvioje erdvėje, žmogaus teisių ir tolerancijos idėjos visuomenėje įprasminimas	N-1 (Ekspertas III)		
Papildymas kitų socialinę nuteistojo raidą skatinančių priemonių	N-1 (Ekspertas VIII)		

Institucijos, atsakingos už aukštojo mokslo prieinamumo galimybę laisvės atėmimo vietoje

Ekspertų buvo prašoma pažymėti, kurios, jų nuomone, institucijos turėtų būti atsakingos už aukštojo mokslo prieinamumą laisvės atėmimo vietose. Kaip parodė apklausos rezultatai (žr. 20 lentelę), vienas ekspertas (III) pažymėjo, kad tai turėtų būti pačių aukštųjų mokyklų parodytos iniciatyvos sudarant galimybę socialinei atskirčiai priklausantiems asmenims dalyvauti švietimo procese tobulinant bendrąsias ir specialiąsias kompetencijas profesinėje srityje. Ekspertas (III) pateikė savo pastebėjimą, jog aukštojo mokslo institucijos turėtų parengti specializuotas studijų programas, kurios būtų priimtinos nuteistiems asmenims. Darytina prielaida, kad programų turinyje daugiau dėmesio turėtų būti skiriama priimtiniams ir atliepiantiems minimų asmenų turimą patirtį mokymosi metodams ir palankiems atsiskaitymo būdams. Septyni ekspertai (I, II, III, IV, V, VI, VII) paminėjo, kad glaudžiai bendradarbiaudamos institucijos – Aukštojo mokslo įstaiga, Teisingumo ministerija, Kalėjų departamentas ir Švietimo ir mokslo ministerija – galėtų inicijuoti aukštojo mokslo prieinamumo palankias sąlygas nuteistiems laisvės atėmimo bausmės asmenims. Atkreiptinas dėmesys, jog vienas ekspertas (VII) pažymėjo, kad tai turėtų būti ne minėtų institucijų iniciatyva, o paties asmens siekimas studijuoti kreipiantis į aukštojo mokslo įstaigą. Vienas ekspertas (VIII) pažymėjo atsakymo variantą „kita“, tačiau nebuvo pateikta aiškinamoji pozicija.

20 lentelė

Institucijos, atsakingos už aukštojo mokslo prieinamumo galimybę laisvės atėmimo vietose

Institucija	Įrodantys teiginiai
Aukštojo mokslo įstaiga	Ekspertas (III): „Konkrečios mokslo įstaigos turėtų parengti specializuotas programas nuteistųjų studijoms.“
Aukštojo mokslo įstaiga, Teisingumo ministerija, Kalėjų departamentas ir Švietimo ir mokslo ministerija	Ekspertai (I, II, III, IV, V, VI, VII): „Visos šios institucijos turėtų glaudžiai bendradarbiauti.“

Apibendrinus paminėtina, kad, ekspertų nuomone, švietimo ir jurisdikcijos institucijų glaudus bendradarbiavimas sudarytų prieinamas aukštojo mokslo siekimo galimybes laisvės atėmimo vietoje.

Aukštojo mokslo kaip paskatinimo priemonės reglamentavimo Bausmių vykdymo kodekse inicijavimas

Ekspertų buvo prašoma pareikšti nuomonę apie aukštojo mokslo kaip paskatinimo priemonės Bausmių vykdymo kodekse inicijavimą (žr. 21 lentelę).

21 lentelė

Aukštojo mokslo kaip paskatinimo priemonės reglamentavimo Bausmių vykdymo kodekse inicijavimas

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Aukštojo mokslo kaip paskatinimo priemonės reglamentavimo Bausmių vykdymo kodekse inicijavimas	Pritartina iniciatyva	Ekspertas (III): „Manau, Bausmių vykdymo kodeksas demokratinėje visuomenėje yra neatsiejamas nuo resocializacijos principų ir idėjos.“
	Abejotina iniciatyva	Ekspertas (VIII): „Neaiškumas dėl tokio reglamentavimo poreikio nustatymo. Statistika byloja apie žemesnio (vidurinio, profesinio) išsilavinimo poreikį. Juk tie 60 proc. neturintys vidurinio išsilavinimo negali pretenduoti į aukštąjį mokslą nebaigę vidurinio. O reglamentuojami paprastai tokie nustatymai, kurie yra svarbūs <...>.“
	Nepritartina iniciatyvai	Ekspertas (II): „Aukštasis mokslas nėra paskatinimo priemonė (BVK 140 str. prasme). Jis ja ir neturėtų būti. Aukštojo išsilavinimo suteikimo nutestiesiems procesas nėra reglamentuotas BVK, tai būtų gerai padaryti. Tai turi būti numatyta kaip viena iš mokymosi formų.“ Ekspertas (V): „Aukštasis mokslas paskatinimo priemone būti negali, kadangi tai yra nuteistojo teisė, kuri garantuojama LR Konstitucijos ir įstatymų.“

Vienas ekspertas (VII) nepateikė savo pozicijos šiuo klausimu, nes, pasak jo, jis nėra susipažinęs su tokios paskatinimo priemonės poreikiu ir todėl negali komentuoti. Kitas ekspertas (I) nurodė, kad klausimas nėra pakankamai suprantamas ir pateikė nuorodą į Bausmių vykdymo kodekso (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 73-3084) 140 str., kuriame numatomos laisvės atėmimo bausmę atliekantiems nuteistiesiems paskatinimo priemonės ir tarp jų už mokymąsi. Pagal apklausos rezultatus, du ekspertai (III, VI) pareiškė pritarimą. Vienas ekspertas (VI) nurodė pritarimą nepateikdamas savo argumento. Kitas ekspertas (III), manytina, taip pat pareiškė teigiamą poziciją, mat pabrėžė, kad „Bausmių vykdymo kodeksas demokratinėje visuomenėje yra neatsiejamas nuo resocializacijos principų ir idėjos“. Vienas ekspertas (IV) pareiškė abejotinę galimybę, tačiau nepateikė savo pozicijos paaiškinimo. Kitas ekspertas (VIII), tikėtina, taip pat suabejojęs dėl reglamentavimo. Mat pirmiausia pabrėžė, kad nėra išsiaiškintas poreikis. Taip pat nurodė, kad vidurinis, profesinis išsilavinimas būtų pagal poreikį svarbesni. Du ekspertai (II, V) išreiškė nepritarimą. Vienas (II)

jų pabrėžia, kad aukštasis mokslas nėra paskatinimo priemonė Bausmių vykdymo kodekso (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 73-3084) 140 straipsnio prasme. Jo teigimu, tai būtų tikslinga reglamentuoti kaip vieną iš mokymosi formų. Kitas ekspertas (V) nepriitaria šiai galimai iniciatyvai, nes, jo teigimu, aukštasis mokslas Lietuvos Respublikos įstatymų yra reglamentuojamas kaip asmens teisė, todėl tai negali būti paskatinimo priemone. Šis ekspertas (V) taip pat pateikė ir nuorodą į vieną iš Lietuvos dienraščių, kuriame, pasak eksperto, „š. m. liepos 29 d. Lukiškių TI-k buvo įteikti du bakalauro diplomai nuteistiesiems iki gyvos galvos“. *Atkreiptinas dėmesys, kad būtent minimi šie nuteistieji pateisino vadinamojo „mokslinio eksperimento“ lūkesčius sėkmingai baigdami bakalauro studijas. Rengiant šį mokslinį darbą šie asmenys dalyvavo ir kokybiniame tyrime. Taigi, jų atveju Lietuvoje pagrindu ir buvo pradėta gilintis į šio darbo tematiką tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygmenimis.*

Taigi šis klausimas yra diskutuotinas, mat pagal minimo kodekso (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 73-3084) 140 straipsnį, mokymasis (bendrasis ugdymas ir profesinis mokymas bei gali būti savarankiškai siekiama aukštojo mokslo laisvės atėmimo vietoje) laikytinas paskatinimo rodikliu, į kurį paprastai atsižvelgiama vertinant nuteistojo asmens elgseną. Vadinasi, galima būtų plėtoti tolesnę diskusiją dėl aukštojo mokslo kaip mokymosi formos ir kartu paskatinimo priemonės reglamentavimo, kadangi šis mokymosi lygmuo parodo asmens turimą aukštą mokymosi motyvaciją, tokiu būdu keliant prielaidą kryptingam siekiui gyventi prosocialiai išėjus į laisvę.

Laisvės atėmimo bausme studijuojančiųjų teisė vykti į atsiskaitymus aukštojo mokslo įstaigoje

Apklausa siekia išsiaiškinti ekspertų nuomonę, ar studijuojančiam (pvz., aukštojo mokslo įstaigoje) nuteistajam, kuris atlieka laisvės atėmimo bausmę, turėtų būti suteikiama teisė vykti į studijas organizuojančią įstaigą laikyti egzaminus (žr. 22 lentelę).

Du ekspertai (II, V) pateikė teigiamas pozicijas. Vienas (V) jų paminėjo, kad Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekse jau yra numatyta trumpalaikės išvyko galimybė, tačiau ją galima pakoreguoti. Antras ekspertas (II) pabrėžė, kad studijos turėtų vykti aukštojoje mokykloje ir studijuojančiam asmeniui turėtų būti suteikiama teisė dienos metu išvykti mokytis.

**Nuteistojo laisvės atėmimo bausmė teisė vykti į atsiskaitymus
aukštojo mokslo įstaigoje**

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Nuteistojo laisvės atėmimo bausmė teisė vykti į atsiskaitymus aukštojo mokslo įstaigoje	Teisė vykti į atsiskaitymus numatyta.	Ekspertas (V): „LR BVK ir šiuo metu numato galimybę į trumpalaikę išvyką, galbūt derėtų tik patikslinti ar pakoreguot pačią įstatymo redakciją.“ Ekspertas (II): „Be jokios abejonės. Apskritai visas aukštasis išsilavinimas turėtų vykti pačioje aukštojoje mokykloje, suteikiant teisę dienos metu išvykti mokyti.“
	Teisė vykti į atsiskaitymus yra svarstyтина.	Ekspertas (VII): „Vienareikšmiško atsakymo nėra, nes tai priklauso nuo daugelio kitų veiksnių: rizikos pakartotinai nusikalsti lygio, likusios bausmės trukmės, elgesio ir motyvacijos.“ Ekspertas (I): „Tik po nuteistojo teigiamąjo elgesio rizikos įvertinimo ir tam tikros bausmės dalies atlikimo.“ Ekspertas (III): „Manau, tai būtų sudėtinga, nuteistasis gali patirti daug trikdančių situacijų – jis atvyktų su apsauga ir t.t. Tai gali stigmatizuoti. Kita vertus, socialinio darbo profesiniame lauke tai būtų natūralu (vertinu KU SVMF Socialinio darbo katedros patirtį ir situaciją vertybiniame kontekste). Tai skatintų ir studentų humanistinį požiūrį į žmogų – kiekvienas turi galimybę keistis, nėra „prarastųjų“. Tai būtų tolerancijos pamoka studentams, nuteistasis gal turėtų galimybę nors trumpam ištrūkti iš uždaro erdvės, geriau pažinti socialinę realybę. O gal studentai gali atvykti į laisvės atėmimo vietą? Negalėčiau pateikti vienareikšmio atsakymo.“ Ekspertas (VIII): „Ar yra šiai dienai toks poreikis, ar daugumai nuteistųjų aktuali tokia teisė? Jei toks poreikis yra didelis ir reiškinys paplitęs – taip. Jei ne – iš kur atsirado tokios teisės įtvirtinimo iniciatyva?“
	Vietoj vykimo galimos kitos alternatyvos	Ekspertas (VI): „Manau, kad tam galima pasitelkti šiuolaikines informacines technologijas (pvz., Skype konferencinį ryšį) ir egzaminą laikyti nuotoliniu būdu. Taip būtų efektyviau panaudojamos nuteistojo ir valstybės lėšos.“

Keturi ekspertai (I, III, VII, VIII) pateikė svarstytinąs pozicijas, mat tokia galimybė priklauso nuo tokių veiksnių, kaip rizikos pakartotinai nusikalsti įvertinimo, bausmės trukmės, elgsenos ir pažangos, poreikio išsiaiškinimo ir kt. Vienas (III) iš trijų ekspertų nurodė, kad nuteistojo atvykimas su apsauga į aukštojo mokslo įstaigą sukeltų trikdžių. Tačiau toks žingsnis skatintų aplinkinių studentų požiūrį keisti nuostatas ir kiekvieną žmogų priimti kaip vertybę. Taip pat ir pačiam nuteistajam būtų puiki galimybė aktyviau dalyvauti visuomeniniame gyvenime.

Du ekspertai (IV, VI) abejoja tokia galimybe. Vienas (VI) iš jų teigė, kad efektyviau būtų pasitelkti šiuolaikines informacines technologijas (pvz., Skype konferencinį ryšį), laikant egzaminus nuotoliniu būdu. Eksperto (VI) nuomone, tokiu būdu būtų efektyviau panaudojamos nuteistojo ir valstybės lėšos. Manytina, kad šis siūlymas, kaip ir buvo anksčiau paminėta, akivaizdžiai prisidėtų prie aukštojo mokslo prieinamumo

laisvės atėmimo vietose, tačiau Lietuvos Respublikos baudinių vykdymo kodekso 1 priede (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 73-3084) kol kas numatyti internetinės prieigos pataisos namuose apribojimai. Vienas ekspertas (IV) nepritarė tokiai nuostatai, tačiau nepateikė savo argumento.

Efektyvinančios nuteistųjų reintegraciją į visuomenę ir į darbo rinką inovacijos

Viena iš valstybės socialinės politikos siekiamybių – nuteistųjų efektyvi integraciją į darbo rinką ir visuomenę. Tikslingai ir ekspertų buvo prašoma paminėti inovacijas (žr. 23 lentelę), kurios padėtų pagerinti grįžusių iš laisvės atėmimo vietų nuteistųjų efektyvesnę reintegraciją į visuomenę ir į darbo rinką.

Penki ekspertai (I, II, III, IV, VII) pažymėjo, kad nuteistųjų sėkmingesnę reintegraciją į visuomenę ir kartu į darbo rinką efektyvintų socialinių paslaugų plėtra. Vienas ekspertas (VII) paminėjo, kad tai galėtų būti palaipsnis paleidimas iš pataisos įstaigų, o šias paslaugas galėtų teikti pusiaukelės namai, tokiu būdu padedant asmeniui pritaikyti visuomenėje, teikti konsultacijas, orientuoti ir parengti dalyvauti darbo rinkoje ir pan. Antrasis (I) nurodė, kokios institucijos ir kokio pobūdžio socialinių paslaugų teikimą turėtų būti orientuotos. Pvz., išeinantiems iš pataisos įstaigų asmenims, įstaigų administracija, o grįžus į visuomenę ir kitos atsakingos institucijos turėtų užtikrinti socialinių ryšių išlaikymą ir jų stiprinimą, socialinių paslaugų teikimą (informacijos apie socialinės paramos formas ir galimybes suteikimo, laikino apgyvendinimo, materialinės, psichologinės, medicininės, švietimo, konsultacinės paramos, mokymo, darbo paieškos ir kitų). *Atkreiptinas dėmesys, kad nors šiuo metu ir yra teikiamos socialinės paslaugos minimiems socialinę atskirtį patiriantiems asmenims, tačiau, pvz., socialinės paramos gavimas gali būti teikiamas tik kitą mėnesį, mat dažniausiai įforminimas ir įstatymiškai numatyti terminai negarantuoja greitų paslaugų ar finansinės paramos suteikimo. Vadinasi, tokia parama nėra atliepanti šiandienų asmens poreikių.* Trečiasis ekspertas (II) paminėjo profesionalaus socialinio darbo plėtojimą, taip pat ir reabilitacijos paslaugų prieinamumo užtikrinimą, siekiant paskatinti gydymąsi nuo priklausomybės ligų. Socialinio darbo profesionalumą užtikrintų, kaip paminėjo ekspertas (II), komandinis personalo darbas, paremtas ne hierarchija, bet atvejo analize, t. y. kai orientuojamasi į individualių poreikių tenkinimą. Tai atliepia ir ketvirto (IV) eksperto pateikiamas inovacijas, kurios apimtų tikėjimu grįstos psichokorekcinės, socialinių ir profesinių gebėjimų ugdymo programų, susietų su konkrečiais, realistiškais ir nuteistajam svarbiais poreikiais besirengiant gyvenimui laisvėje. Penktas ekspertas (III) atkreipė dėmesį į nevyriausybinio sektoriaus teikiamų

Nuteistųjų reintegraciją į visuomenę ir į darbo rinką efektyvinančios inovacijos

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Inovacijos	Socialinių paslaugų plėtra	<p>Ekspertas (VII): „Palaipsninis paleidimas iš įkalinimo įstaigų, pusiau-kelės namai.“</p> <p>Ekspertas (I): „Baigiantiems atlikti bausmę, išeinantiems iš įkalinimo įstaigų asmenims, ypač praradusiems socialinius ryšius, minėtų įstaigų administracija, o šiems grįžus iš įkalinimo įstaigų – kitos atsakingos valstybės, savivaldybių institucijos turi užtikrinti įstatymų ir kitų teisės aktų nustatytą socialinių paslaugų teikimą (informacijos apie socialinės paramos formas ir galimybes suteikimo, laikino apgyvendinimo, materialinės, psichologinės, medicininės, švietimo, konsultacinės paramos, mokymo, darbo paieškos ir kitų).“</p> <p>Ekspertas (II): „Platesnės galimybės gydytis nuo priklausomybių“; „Profesionalus socialinis darbas“; „Komandinis personalo darbas, paremtas ne hierarchija, bet atvejo analize.“</p> <p>Ekspertas (IV): „Tikėjimu grįstos psichokorekcinės programos, socialinių ir profesinių gebėjimų ugdymo programos, susietos su konkrečiais, realistiškais ir nuteistajam svarbiais poreikiais laisvėje.“</p> <p>Ekspertas (III): „<...> svarbu būtų skatinti ir stimuliuoti NVO veiklą, ypatingą dėmesį sutelkiant į savanorių rengimą. Taip gal atsirastų galimybė kuruoti, socialiai palaikyti asmenį, grįžusį iš laisvės atėmimo vietų. Svarbu būtų suaktyvinti projektinę veiklą, kurios kontekste į resocializacijos procesą būtų įtraukiami visuomenės nariai; dėmesys turi būti skiriamas informacijos sklaidai siekiant keisti stigmatizuojantį visuomenės požiūrį į nuteistuosius. To įmanoma pasiekti; pavyzdžiu gali tapti NVO, dirbančios su vaikais ir jaunimu – jų programų ir projektų gausa ir reali psichosocialinė nauda. Dar reikėtų atkreipti dėmesį ir į socialinių darbuotojų rengimo programas.“</p>
	Politinių, socialinių, ekonominių, teisiinių priemonių kompleksas	Ekspertas (V): „Manyčiau, kad efektyvią nuteistųjų reintegraciją lemia visas kompleksas politinių, socialinių, ekonominių, teisiinių priemonių ir net visuomenėje vyraujanti kultūrinė tradicija.“
	Motyvacijos skatinimas	<p>Ekspertas (VI): „BVK (patikslinimas – Bausmių vykdymo kodeksas) nustatytos pareigos dalyvauti įdarbinimo ar profesinio mokymosi programose, kognityvinėse elgesio programose; BVK numatytos galimybės sutrumpinti lygtinio paleidimo terminą už gerą dalyvavimą minėtose programose.“</p> <p>Ekspertas (II): „Atsakomybės už savo gyvenimą skatinimas įkalinimo įstaigose“; „Savarankiškumo skatinimas.“</p> <p>Ekspertas (IV): „Motyvacijos valgyti tik už savo uždirbtus pinigus įtvirtinimas.“</p>
	Užimtumo plėtra	Ekspertas (II): „Produktyvus darbas normaliomis sąlygomis, už kurį būtų mokamas atlyginimas“; „Galimybė mokytis ir dirbti už įkalinimo įstaigos ribų.“
	Teigiamas makroklimatas	Ekspertas (II): „Geresnė atmosfera įkalinimo įstaigose ir tarpusavio santykiai tarp darbuotojų ir tarp darbuotojų ir nuteistųjų.“

paslaugų stimuliavimą, ypač vykdant projektines veiklas, orientuotas į grįžtančios iš pataisos įstaigos asmens socialinį palaikymą bei aktyvaus dalyvavimo visuomenėje skatinimą. Per vykdomas veiklas svarbu skleisti gerą patirtį visuomenei ir įtraukti jos narius, tokiu būdu siekiant keisti visuomenėje nusistovėjusius stereotipus nuteistųjų atžvilgiu. Ekspertas (III) paminėjo ir dėmesio skyrimą socialinių darbuotojų rengimo programoms.

Vienas iš ekspertų (V) nurodė, kad konkrečių inovacijų įvardijimas – platus klausimas ir nėra vienareikšmiško atsakymo. Šio eksperto (V) manymu, nuteistųjų pozityvią reintegraciją į visuomenę lemia dauguma aspektų (politinis, socialinis, ekonominis, kultūrinis, teisinis ir pan.). Galima prielaida, tik esant resocializacijos mechanizmui, sudarytam iš kompleksinių priemonių, galima tikėtis minimų socialinę atskirtį patiriančių asmenų efektyvių reintegracijos rezultatų.

Trys ekspertai (II, IV, VI) išskyrė motyvacijos svarbą. Paminėtini vieno eksperto (VI) dalyvavimas įdarbinimo ar profesinio mokymosi, kognityvinėse elgesio programose, o tai būtų palanki sąlyga svarstant ankstesnę lygtinio paleidimo termino galimybę ar šio termino sutrumpinimą. Kitas ekspertas (II) paminėjo atsakomybės už savo gyvenimą ir savarankiškumo skatinimą įkalinimo įstaigose. Atsakomybė ir savarankiškumas vieni iš svarbių motyvacijos kėlimo įgūdžių, mat tai sudaro prielaidą apsvaistyti ir įvertinti sprendimus ir galimas pasekmes prieš atliekant veiksmus bei reikšti daugiau iniciatyvos projektuojant savo gyvenimą, ieškant darbo ir t. t. Trečias ekspertas (IV) pažymėjo motyvacijos plėtojimą per darbą, t. y. įtvirtinti nuostatą maitintis tik už savo uždirbtus pinigus. Galima akcentuoti, kad ši nuostata išlieka santykinė, mat tik esant darbo pasiūlai pataisos įstaigose galima inovacija nuteistuosius motyvuoti išsilaikyti save.

Vienas ekspertas (II) paminėjo nuteistųjų užimtumo didinimo svarbą, siekiant sudaryti sąlygas dirbti ir mokytis, pagal galimybes net ir už pataisos įstaigos ribų. Darytina prielaida, kad užimtumo skatinimas leidžia kryptingai veikti ir galimai mažinti pakartotinio nusikalstamumo riziką. Tas pats ekspertas (II) išskyrė, kad reintegraciją paskatintų teigiamas mikroklimatas pataisos įstaigoje ir taip pat pabrėžė socialinės komunikacijos tarp darbuotojų ir tarp nuteistųjų ir darbuotojų skatinimą, mat tokiu būdu puoselėjami bendradarbiavimo ir bendravimo įgūdžiai. Eksperto (VIII) nuomone, Lietuva dar nėra pasiruošusi inovacijoms, mat, jo teigimu, yra nepakankamas „*nuteistųjų socialinių įgūdžių lavinimas, profesinis rengimas, socialinis konsultavimas, daugumai prieinamo ir aktualaus mokymo organizavimas*“. Manytina, kad šio eksperto (VIII) pozicija galėtų būti sietina su subkategorija „Socialinių paslaugų plėtra“.

Apibendrinus pažymėtina, kad nuteistųjų reintegraciją į visuomenę ir darbo rinką skatinančios inovacijos, ekspertų teigimu, bene labiausiai sietinos su socialinių paslaugų atitikimu poreikiams. Taip pat svarbu pažymėti ir pačių nuteistųjų motyvacijos skatinimą vadovautis prosocialiomis nuostatomis bei užsiimti kryptinga veikla. Manytina, kad aiškiai išreikštas mokymosi motyvas ir siekimas įgyti išsilavinimą (pvz., aukštąjį) sustiprintų integracijos į visuomenę galimybes.

Buvusių nuteistųjų galimybė dirbti valstybės tarnyboje

Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo (*Valstybės žinios*, 2011, Nr. 57-2705) 3 straipsnyje numatyta, kad asmuo, pretenduojantis eiti pareigas valstybės tarnyboje, turi pasižymėti nepriekaištinga reputacija. Todėl ekspertų buvo teiraujama, ar ši nuostata nepažeidžia lygių galimybių darbo rinkoje principo asmeniui, teistam už netyčinį nusikaltimą ir turinčiam išnykusį teistumą, įsidarbinti valstybiniame sektoriuje (žr. 24 lentelę).

24 lentelę

Asmenų, turinčių išnykusį teistumą už netyčinį nusikaltimą, lygios galimybės dirbti valstybės tarnyboje

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Asmenų, turinčių išnykusį teistumą už netyčinį nusikaltimą, lygios galimybės dirbti valstybės tarnyboje	Lygių galimybių nuostatos pažeidžiamos	Ekspertas (II): „Pažeidžia ir padariusio tyčinį nusikaltimą, jei teistumas jau išnykęs.“ Ekspertas (IV): „Pažeidžia, bet nuostata atrodo kol kas tinkama mūsų socialinei ir kultūrinei realybei.“ Ekspertas (III): „Manau, pažeidžia. Galima būtų siekti įstatymo papildymo / patikslinimo. Kita vertus, tai priklauso ir nuo darbdavio požiūrio.“
	Lygių galimybių pažeidžiamumas yra sąlyginis	
	Įstatyme apibrėžti aiškūs „nepriekaištingos reputacijos“ kriterijai	Ekspertas (V): „Valstybės tarnybos įstatyme išskirti sunkūs ir labai sunkūs nusikaltimai, taip pat atskiros nusikalstamos veikos numatytos LR baudžiamajame kodekse, taigi pačiame 9 klausime numatytas asmuo į sąvoką „nepriekaištingos reputacijos“ nepatenka.“

Keturi ekspertai (II, III, IV, VII) nurodė, kad yra pažeidžiamas turėjusių teistumą asmenų lygių galimybių įsidarbinimo valstybės tarnyboje principas. Vienas ekspertas (II) akcentavo, kad pažeidžiamas minimas principas tuo aspektu, kai padariusio tyčinį nusikaltimą asmens teistumas jau išnykęs. Antras ekspertas (IV) nurodė, kad

apskritai principo pažeidimas sietinas su vyraujančiomis visuomenėje socialinėmis ir kultūrinėmis nuostatomis. Trečias ekspertas (III) akcentavo Valstybės tarnybos įstatymo patikslinimo poreikį, tačiau paminėjo, kad daugeliu atveju priklauso ir nuo paties darbdavio požiūrio. Ketvirtas ekspertas (VII) nepateikė savo pagrindžiamojo argumento. Vienas ekspertas (VI) paminėjo sąlyginį pažeidimą, tačiau nepateikė savo argumento.

Du ekspertai (I, V) nurodė, kad turėjusių teistumą už netyčinį nusikaltimą asmenų įsidarbinimo valstybės tarnyboje lygiateisiškumo principas nepažeidžiamas. Vienas ekspertas (V) pateikė, kad įstatymas išskiria nusikaltimo pobūdžius. Jei asmens padaryta nusikalstama veika nesietina su tyčia, labai sunkiu nusikaltimu ar kitomis nusikalstamomis veikomis, kurias padarius asmuo neatitinka nepriekaištingos reputacijos kriterijų, vadinasi, toks asmuo yra konkurencingas ir jo lygiateisiškumo principas nepažeidžiamas. Antras ekspertas (I) nenurodė savo pagrindžiamojo teiginio. Vienas ekspertas (VIII) pateikė savo pastebėjimą apie nepriekaištingos reputacijos apibūdinimą: „*Kaip suprantu „nepriekaištinga reputacija“ yra vertinamojo pobūdžio reikalavimas, suteikiantis į pareigas priimančiajam asmeniui vertinti, kiek padarytos nusikalstamos veikos pobūdis ir aplinkybės turi įtakos „nepriekaištingos reputacijos“ vertinimui pagal darbo pobūdį*“. Galima prielaida, kad, pagal pastarojo eksperto (VIII) poziciją, buvusio nuteistojo įsidarbinimo į valstybės tarnybą galimybės priklauso nuo priimančiojo asmens požiūrio ir vertinimo.

Darytina išvada, kad pusė ekspertų vis dėlto mato apribojimus asmeniui, turinčiam išnykusį teistumą už netyčinį nusikaltimą, pretenduoti į valstybės tarnybą. *Galima prielaida, kad valstybė, orientuodama socialinę politiką į lygių galimybių ir teisių nepažeidimo principų užtikrinimą, nepakankamai prisiima atsakomybę už minimų asmenų įsidarbinimo galimybes valstybės tarnyboje.*

Ekspertų mokslinių interesų sritys

Pažymėtina, kad apklausoje dalyvavusių ekspertų mokslinių interesų sritys daugiausia sietinos su baudžiamąja ir bausmių vykdymo teise, tačiau taip pat buvo minimos ne tik teisės mokslui priskiriamos kryptys. Taigi ekspertų mokslinių interesų sritys apėmė šešias subkategorijas: užsienio politikos dalis, penitencinė teisė, baudžiamoji teisė, edukologija, psichologija, sociologija (žr. 25 lentelę). Vienas ekspertas (VII) paminėjo plėtojamąjį bendradarbiavimą, kuris yra užsienio politikos sudėtine dalimi, siekiant mažinti skirtumus tarp išsivysčiusių ir besivystančių šalių, ypač sutelkiant dėmesį į ekonominį augimą ir socialinį stabilumą. Keturi ekspertai

(I, II, IV, V) nurodė besidomį penitencinės teisės aspektais. Baudžiamoji teisė ir jos politika domina du ekspertus (II, VIII). Du ekspertai (II, VI) paminėjo, kad jų mokslinio tyrimo lauką apima edukologijos mokslui priskirtinos šakos socialinė pedagogika (tame tarpe ir vaikų teisių apsauga) ir andragogika. Keturi ekspertai (IV, VI, VII, VIII) gilinaisi į psichologijos mokslo aspektus, apimančius nuteistųjų elgesio korekciją. Vienas ekspertas (VIII) domisi sociologijos aspektais. Vienas ekspertas (III) nenurodė savo mokslinių interesų sričių.

25 lentelė

Ekspertų mokslinių interesų sritys

Kategorija	Subkategorija	Įrodantis teiginys
Mokslinių interesų sritys	Užsienio politikos dalis	Ekspertas (VII): <i>plėtojamas bendradarbiavimas.</i>
	Penitencinė teisė	Ekspertai (I, II, IV, V): <i>penitencinė (bausių vykdymo) teisė.</i> Ekspertas (V): <i>bausių sistema, alternatyvos laisvės atėmimui, tarptautiniai dokumentai nustatantys elgesį su nuteistaisiais.</i> Ekspertas (I): <i>tarptautiniai elgesio su teisės pažeidėjais standartai, užsienio valstybių penitencinės bei probacijos sistemos ir teisė.</i>
	Baudžiamoji teisė	Ekspertai (II, VIII): <i>kriminologija.</i> Ekspertas (II): <i>nepilnamečių justicija, baudžiamoji teisė, baudžiamoji politika.</i> Ekspertas (VIII): <i>baudžiamoji teisė, kiek tai susiję su bausmių vykdymo sritimi.</i>
	Edukologija	Ekspertas (VI): <i>socialinė pedagogika, andragogika.</i> Ekspertas (II): <i>vaiko teisių apsauga.</i>
	Psichologija	Ekspertas (VI, VIII): <i>psichologija.</i> Ekspertas (IV): <i>reabilitacinė psichologija, inovacijų psichologija.</i> Ekspertas (VII): <i>nuteistųjų resocializacija (korekcinės programos), pakartotinių nusikaltimų rizikos vertinimas, psichikos sveikata.</i>
	Sociologija	Ekspertas (VIII): <i>sociologija.</i>

Paminėtina, kad visi ekspertai išskyrė daugiau nei vieną mokslinių interesų sritį. Penkių ekspertų (II, IV, VI, VII, VIII) mokslinių tyrimų sritys apima mažiausiai dvi skirtingas mokslų sritis, pvz., teisė ir psichologija, pedagogika ir psichologija ir pan. Todėl galima daryti prielaidą, kad platesnis mokslinių interesų laukas sudaro galiomybę nusikalstamumą, jo prevenciją ir raidą nagrinėti keliais skirtingais aspektais, numatant kompleksines priežastis, pasekmes ir pataisos galimybes.

Apibendrinus ekspertų apklausos tyrimo rezultatus darytinos šios **išvados**:

- 1) Penitencinės teisės srityje vyrauja tokios esminės problemos kaip nuteistųjų prastos gyvenimo sąlygos, nepakankamas dėmesys sveikatos priežiūros srityje, taip pat ir švietimo neprieinamumas.
- 2) Mokymosi motyvacija ekspertų labiausiai išryškinta kaip skatinanti švietimo prieinamumą laisvės atėmimo vietose priemonė.
- 3) Dauguma ekspertų (N-6) išreiškė teigiamą nuostatą dėl aukštojo mokslo prieinamumo Lietuvos laisvės atėmimo vietose skatinimo.
- 4) Teigtina, kad aukštojo mokslo laisvės atėmimo vietose prieinamumas sudarytų prielaidas nuteistų asmenų prosocialaus gyvenimo būdui puoselėti, spartesniam įsidarbinimui, socialinių įgūdžių ir kompetencijų tobulinimui, pakartotiniam nusikalstamumui mažinti, mokslinių tyrimų penitencinėje srityje plėtrai ir pan.
- 5) Nuo šių institucijų – Aukštojo mokslo įstaiga, Teisingumo ministerija, Kalėjimų departamentas ir Švietimo ir mokslo ministerija, – ekspertų nuomone, priklauso aukštojo mokslo prieinamumo galimybės plėtojimas laisvės atėmimo vietose.
- 6) Aukštojo mokslo kaip paskatinimo priemonės reglamentavimo Bausmių vykdymo kodekse iniciavimas yra diskutuotinas.
- 7) Nuteistojo laisvės atėmimo bausme teisė vyksti į atsiskaitymus aukštojo mokslo įstaigoje yra abejotina galimybė, mat šią sąlygoja dauguma aplinkybių (pasitikėjimas nuteistuoju, aukštojo mokslo įstaigos įvaizdis, poreikio išsiaiškinimas ir pan.).
- 8) Ekspertų daugiausia kartų paminėtinos efektyvinančios nuteistųjų reintegraciją į visuomenę ir į darbo rinką inovacijos sietinos su socialinių paslaugų plėtra ir nuteistųjų motyvacijos skatinimu.
- 9) Asmenų, turinčių išnykusį teistumą už netyčinį nusikaltimą, pusės ekspertų (N-4) teigimu, yra pažeidžiamos lygios galimybės dirbti valstybės tarnyboje.

4.5. Nuteistų laisvės atėmimo bausmėmis asmenų edukaciniai poreikiai: prasmės veiksnys

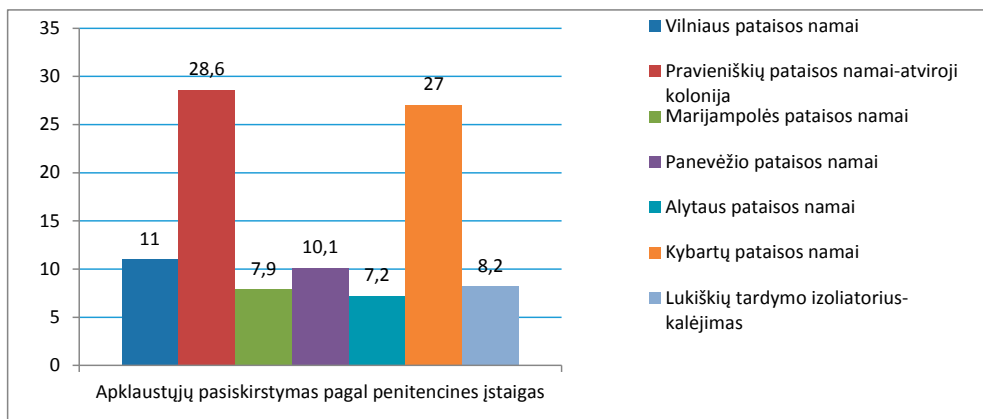
Tarptautinio mokslinio tyrimo rezultatai (Ilgalaikis įkalinimas ir žmogaus teisės, 2009) byloja, kad Lietuvos pataisos įstaigose lyginant su kitomis užsienio šalimis

santykiškai didelė nuteistųjų dalis dalyvauja profesinio mokymo kursuose: Lietuvoje 26,4 proc., Prancūzijoje 13 proc., Anglijoje 9,7 proc. Tačiau kitose užsienio šalyse (Belgijoje – 33,3 proc., Ispanijoje – 30,4 proc., Didžiojoje Britanijoje – 29 proc., o Lietuvoje – 6,8 proc.) ryškus nuteistųjų dominavimas kvalifikacijos kėlimo kursuose, kaip pažymima, kurie organizuojami nuotoliniu būdu. Tyrimų suvestinėje (*Towards lifelong learning society in Europe: the role of education system. A Systems Level Focus on Access to Education for Traditionally Marginalised Groups in Europe: Comparing Strategies, Policy and Practice in Twelve European Countries*, 2011) teigiama, kad tarp nuteistųjų motyvacija įgyti vidurinį išsilavinimą ir tęsti mokslus toliau pataisos įstaigoje arba išėjus iš jos auga. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2011 m. veiklos ataskaitoje (2012) minima, kad 2012 m. sausio 1 d. laisvės atėmimo vietų įstaigose buvo 9920 asmenų (tuo pačiu laikotarpiu 2011 m. – 9139) (100 000 gyventojų teko 310 įkalintų asmenų (2011 m. – 281)). Iš jų tais pačiais metais įgyvendinant priemonę „Teikti nuteistiesiems socialinę ir psichologinę pagalbą“ bendrojo ugdymo mokyklose mokėsi 1240 laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų, profesinėse mokyklose – 1194, aukštosiose – 7; 183 gavo pagrindinio išsilavinimo, 109 – vidurinio išsilavinimo pažymėjimus, 1059 – profesinės mokyklos, 2 – aukštojo mokslo baigimo diplomus. Vadinasi, 2011 m. apie ketvirtadalis laisvės atėmimo vietose esančių asmenų dalyvavo švietimo sistemoje ir siekė įgyti ar įgijo atitinkamą išsilavinimą. Todėl šioje dalyje anketinės apklausos būdu aptariami nuteistųjų, kurie turi vidurinį ir aukštesnį išsilavinimą, edukaciniai poreikiai bei ateities projekcijos edukaciniu aspektu. Taip pat išskiriama mokymosi vidurinėje mokykloje nesėkmių įtaka nusikalstamumo raidai.

Demografiniai apklaustųjų duomenys

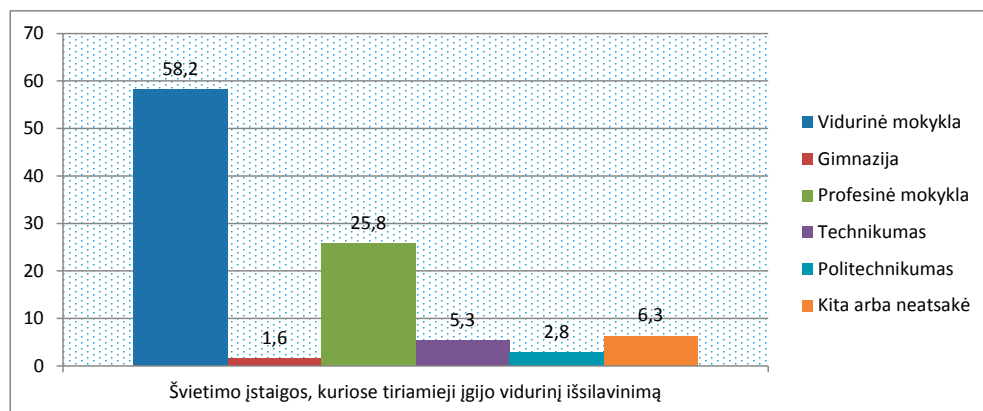
Apklaustųjų pasiskirstymas pagal pataisos įstaigas. Anketinė apklausa buvo organizuota Lietuvoje esančiose septyniose didžiausiose pagal nuteistųjų skaičių penitencinėse įstaigose, vykdančiose terminuotas ir iki gyvos galvos laisvės atėmimo bausmes. Iš tyrime dalyvavusiųjų 318 nuteistųjų 10,1 proc. sudarė moterų, atliekančių laisvės atėmimo bausmes Panevėžio pataisos namuose, ir 89,9 proc. – vyrai (žr. 3 pav.).

Respondentų išsilavinimas. Pažymėtina, kad visi apklaustieji buvo atrinkti pagal turimą ne žemesnį kaip vidurinį išsilavinimą. Tyrimo metu paaiškėjo, kad 89,6 proc. apklaustųjų įgijo išsilavinimą laisvėje, 7,9 proc. laisvės atėmimo vietoje, 2,5 proc. pažymėjo kita arba neatsakė. 4 pav. pateikiama, kad daugiau kaip pusė apklaustųjų (58,2 proc.) įgijo išsilavinimą vidurinėje mokykloje; mažiausią dalį (1,6 proc.) sudarė

3 pav. Apklaustųjų (N-318) pasiskirstymas pagal penitencines įstaigas (proc.)

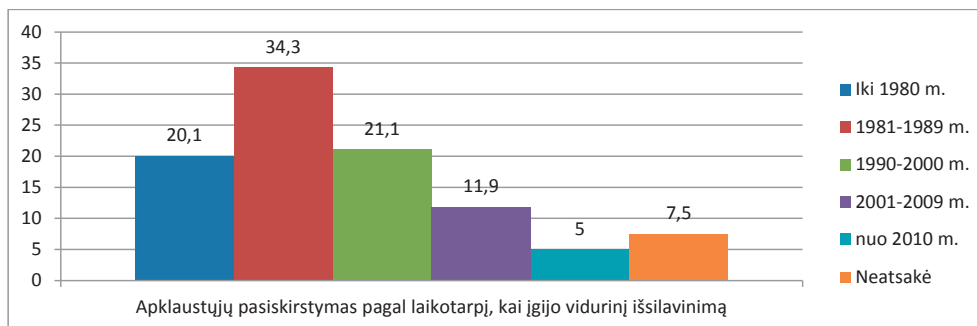
baigusieji gimnaziją (atsižvelgiant į paskutinę Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo redakciją (*Valstybės žinios*, 2011, Nr. 38-1804), tai būtų bendrojo ugdymo mokykla). Ketvirtadalis tiriamųjų (28,5 proc.) baigė profesinio mokymo įstaigą, 5,3 proc. – technikumą, 2,8 proc. – politechnikumą, 6,3 proc. – pažymėjo kita arba neatsakė.

4 pav. Švietimo įstaigos, kuriose tiriamieji įgijo vidurinį išsilavinimą

Galima prielaida, kad švietimo įstaigose aktyviai organizuojama nusikalstamumo prevencija bei skatinama mokymosi motyvacija galėtų sudaryti nusikalstamumo mažinimo prielaidas. Mat įgijus vidurinį išsilavinimą ir turint tolesniam mokymuisi motyvaciją, tikslingai mažėja nusikalstamumo tikimybė.

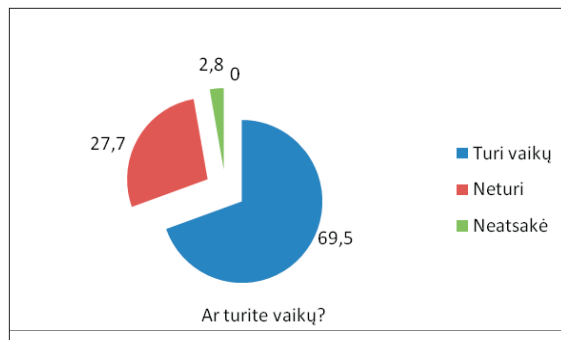
Tyrimo metu paaiškėjo, kad didžioji dalis (34,3 proc.) tiriamųjų įgijo išsilavinimą 1981–1989 m. permainų ir švietimo sistemoje laikotarpiu; po penktadalį (21,1 proc.) – 1990–2000 m. ir (20,1 proc.) iki 1980 m. laikotarpiu. Daugiau nei dešimtadalis (11,9 proc.) – 2001–2009 m., nuo 2010 m. – 5 proc. 7,5 proc. respondentų neatsakė į klausimą (žr. 5 pav.).

5 pav. Apklaustųjų (N-318) pasiskirstymas pagal laikotarpį, kada įgijo vidurinį išsilavinimą (proc.)

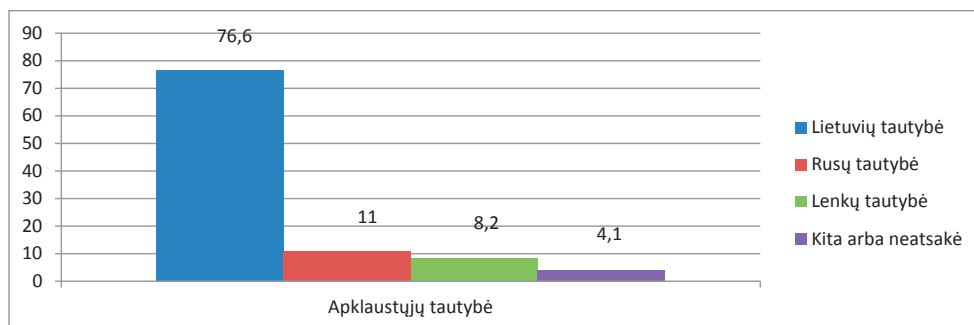
Galima prielaida, kad nusikalstamumo proveržiams darė įtaką ir tam tikri laikotarpiai, per kuriuos švietimo sistemoje irgi vyko nemažai permainų (Kvieskienė, 2005; Bruzdelevičienė, 2008). Tuo pačiu tikslinga paminėti ir tiriamųjų amžių. Apie pusę jų (50,6 proc.) yra 30–45 m., beveik trečdalis (28,9 proc.) – 46–60 m., 12,6 proc. – 25–29 m., 2,2 proc. – 22–24 m., 1,6 proc. – 18–21 m., 0,9 proc. – daugiau nei 61 m. 3,1 proc. neatsakė. Atkreiptinas dėmesys, kad apie 99 proc. respondentų atlieka laisvės atėmimo bausmes būdami darbingo amžiaus, 67 proc. – būdami iki 45 m., 16,4 proc. priklauso jaunimo kontingentui.

Respondentų pasiskirstymas pagal tai, ar turi vaikų. 6 pav. matyti, kad 69,5 proc. nuteistųjų turi vaikų. Todėl siekiant sudaryti galimybes išlaikyti ryšius su artimaisiais, ypač šeimos nariais, tikslinga taikyti palankesnes sąlygas pasimatymams nei jos dabar reglamentuotos bausmių vykdymo dokumentuose. Tikėtina, kad artimųjų palaikymas, bendravimas su šeimos nariais gali būti laikytini vieni iš esminių sėkmingos reintegracijos veiksnių.

6 pav. Respondentų (N-318) pasiskirstymas pagal vaikų turėjimą (proc.)

Tiriamųjų tautybė. Apklaustųjų kontingente didžiausią dalį (76,6 proc.) sudarė lietuviai, rusai – 11 proc., lenkai – 8,2 proc., kita arba neatsakė – 4,1 proc. (žr. 7 pav.).

7 pav. Apklaustųjų (N-318) tautybė (proc.)

Gyvenamoji vieta iki nuteisimo. Pažymėtina, kad 80,5 proc. apklaustųjų iki nuteisimo laisvės atėmimo bausme gyveno mieste, 17,3 – proc. kaime, 2,2 proc. – neatsakė.

Turimas išsilavinimas. Tyrimo metu buvo išsiaiškinta, kad vidurinį išsilavinimą turi 23,3 proc. apklaustųjų, 20,4 proc. – vidurinį išsilavinimą įgijo kartu su profesija, aukštąjį neuniversitetinį arba aukštesnįjį įgiję 25,5 proc., aukštąjį universitetinį – 8,5 proc. Nepateikė atsakymo į klausimą daugiau kaip penktadalis nuteistųjų (22,3 proc.).

Teistumų skaičius. Konstatuotina, kad pirmą teistumą turi 39,9 proc. apklaustųjų, antrą – 15,7 proc., trečią – 10,4 proc. Daugiau kaip trečdalis (31,1 proc.) respondentų nuteisti ketvirtą ir daugiau kartų. Paminėjusių kita arba neatsakiusių – 2,9 proc. Vadinasi, apie 60 proc. nuteistųjų, turinčių ne mažesnę kaip vidurinę išsilavinimą, turi du ir daugiau teistumų.

Skirtų laisvės atėmimo bausmių skaičius. Išsiaiškinus respondentų turimų teistumų skaičių, tikslinga paminėti teistumus, susijusius su laisvės atėmimo bausme. Pažymėtina, kad pirmą kartą nuteistų laisvės atėmimo bausme apklaustųjų yra 46,2 proc., antrą kartą – 16,7 proc., trečią – 13,5 proc. Atkreiptinas dėmesys, kad daugiau kaip penktadalis (20,1 proc.) respondentų atlieka ketvirtą ir daugiau laisvės atėmimo bausmę. Paminėjusių kita arba neatsakiusių 3,6 proc. Vadinasi, 53,8 proc. nuteistųjų, turinčių ne mažesnę kaip vidurinę išsilavinimą, atlieka laisvės atėmimo bausmę nebe pirmą kartą.

Atliktos nusikalstamos veikos. Teorinėje 1.1 dalyje pateikiant nuteistų laisvės atėmimo bausme asmenų apibrėžtį, buvo pateiktas nuteistųjų klasifikavimas pagal statistiniu aspektu dažniausiai padaromas nusikalstamas veikas. Todėl tikslingai tiriama respondentų apie jų atliktus nusikaltimus. Pagal tyrimo rezultatus, nuteistų laisvės atėmimo bausme asmenų už nužudymą yra 16,7 proc., neatsargų gyvybės atėmimą – 0,9 proc., sunkų sveikatos sutrikdymą – 8,2 proc., išžaginimą – 3,1 proc., viešosios tvarkos pažeidimą – 0,6 proc., plėšimą – 6,3 proc., vagystę – 16,4 proc., vagystę, padarytą stambiu mastu, – 0,3 proc., turto prievartavimą – 0,6 proc., sukčiavimą – 7,9 proc., kontrabandą – 0,9 proc., nusikalstamas veikas, susijusias su narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis, – 13,8 proc., kitas nusikalstamas veikas – 14,2 proc. Neatsakė – 10,1 proc. Taigi dažniausiai tarp apklaustųjų buvo atliktos nusikalstamos veikos, susijusios su gyvybės atėmimu, vagystėmis, narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis. Pastebima, kad tiriamųjų grupėje vyrauja teistumai dėl labai sunkių ir sunkių nusikaltimų. G. Babachinaitė (2012), tyrinėjusi šiuolaikinio registruoto nusikalstamumo Lietuvoje bruožus 2004–2011 m. laikotarpiu išvelgia sunkiausių nusikaltimų mažėjimo tendenciją. Nors vagysčių minėtu laikotarpiu mažėjo, tačiau šios veikos siekia 41 proc. bendrojoje nusikalstamumo Lietuvoje statistikoje. Pastarosios nusikalstamos veikos raiška gali būti siejama su ekonominiais pokyčiais šalyje, tačiau dažnai ir su psichosocialinėmis priežastimis. *Atkreiptinas dėmesys į konfliktinių įgūdžių ugdymą, streso valdymą bei apskritai emocinės ir psichinės sveikatos stiprinimą kaip prevencinę priemonę nuo galimų nusikaltimų, kurie sprendžiami panaudojant*

fizinę jėgą ar kitas neleistinas priemonės. Moralinių vertybių ugdymas padėtų mažinti nusikalstamumus, susijusius su vagystėmis. Pažymėtina, kad tai liečia ir su narkotinėmis bei psichotropinėmis medžiagomis padarytomis veikomis. Šiuo atveju tikslinga skatinti reabilitacijos paslaugas teikiančių įstaigų plėtrą ir rėmimą.

Laikotarpis iki išėjimo į laisvę. Kaip parodė tyrimo rezultatai, dešimtdaliui (10,4 proc.) respondentų iki išėjimo į laisvę liko 1–5 mėnesiai, 13,5 proc. – 6–11 mėnesių, 26,4 proc. – 1–2 metai, 23,6 proc. – 3–5 metai, 12,6 proc. – 6–8 metai, 6 proc. – 9–10 metų, 4 proc. – 11 ir daugiau metų. Neatsakė arba paminėjo kita 3,4 proc. tiriamųjų. Pravartu atkreipti dėmesį ir daugiau sutelkti pastangų ties ta apklaustųjų grupe, kuriai liko iki išėjimo į laisvę vieni metai ir mažiau. Mat tikslingas ir kryptingas pasirengimas grįžimui į laisvę užtikrintų sėkmingą reintegraciją į visuomenę.

Tyrimo rezultatai

Išsilavinimo prasmė

Pasak K. Trakšelio (2012), viena iš pataisos įstaigų resocializacijos priemonių yra edukacinio pobūdžio iniciatyvos. Autorius apibendrina tyrimo, kuriame dalyvavo 309 asmenys, atliekantys bausmę įkalinimo įstaigose, duomenis, susijusius su šių asmenų mokymosi motyvacija. Pažymėtina, kad 66 proc. respondentų nori mokytis ir mokosi, daugiau kaip penktadienis nesimoko, bet to norėtų. Respondentų edukacinė motyvacija reiškiamą šiomis nuostatomis: pasikeitė požiūris į mokslą, interesai, poreikiai, asmeninės nuostatos, keičiasi gyvenimo tikslai, išsilavinimo suvokimo svarba, išsimokslinimo laipsnio ir profesijos turėjimo būtinybė. Taip pat akcentuota, kad pasibaigus įkalinimo laikui teks grįžti į visuomenę ir joje integruotis, pritapti darbo rinkoje ir atitikti keliamus reikalavimus. Iš visų apklaustųjų (N-309) 52 proc. akcentavo, kad dalyvavimai mokymuose jiems buvo naudingi, 32 proc. – net labai naudingi. Tyrimų rezultatai parodė, kad suaugusiųjų mokymuisi įtakos turi ir siekis pritapti prie visuomenės, t. y. mokymasis atlieka individo socializacijos ir integracijos funkciją. Apibendrinus minėto autoriaus pateikiamus tyrimo, susijusio su nuteistųjų edukaciniais poreikiais ir motyvacija, rezultatus, tikslinga išsiaiškinti nuteistųjų (N-318), turinčių ne žemesnį kaip vidurinį išsilavinimą, požiūrį apie išsilavinimo, taip pat ir aukštojo, prasmę, tokiu būdu sužinant nuomonę apie švietimo laisvės atėmimo vietoje naudingumą reintegracijos aspektu. 26 lentelėje pateikiami tyrimo rezultatai.

Respondentų (N-318) požiūris apie išsilavinimo prasmę (proc.)

Teiginiai	Pritarė	Abejotina galimybė	Nepritarė	Neatsakė
1. Paskata teisėtam gyvenimo būdui išėjus į laisvę	76,1	5,7	1,6	16,7
2. Galimybė sparčiau integruotis į darbo rinką	75,5	8,5	1,3	14,8
3. Priemonė nuo pakartotinio (recidyvinio) nusikalstamumo	51,6	14,5	10,7	23,3
4. Bendradarbiavimo ryšys tarp visuomeninių institucijų ir pataisos įstaigos	50	17,3	6,9	25,8
5. Nuteistųjų socialinių įgūdžių ir kompetencijų ugdymo baras	50	17	4,4	28,6
6. Nuteistųjų laisvalaikio būdas	49,7	14,5	6,3	29,6
7. Intranetinio ryšio tarp institucijų išbandymo ir siūlymo įteisinimui galimybė	45,9	20,1	4,7	29,2
8. Šaltinis moksliniams tyrimams apie švietimo įtaką nusikalstamumo raidai ir prevencijai	45,6	18,2	8,2	28
9. Prieinamas tik tiems nuteistiesiems, kurie galėtų patys mokėti už mokslą	20,4	16,4	37,1	26,1

Pagal gautus tyrimo rezultatus matyti, kad daugiau kaip du trečdaliai respondentų (76,1 proc.) sutinka, kad viena iš išsilavinimo prasmių sietina su paskata gyventi teisėtai, t. y. vadovautis visuomenėje priimtomis normomis. Ties šiuo teiginiu suabejojo 5,7 proc. apklaustųjų. Nepritariančiųjų – 1,6 proc. Nepateikusiųjų savo pozicijos – 16,7 proc. Panašiai apklaustųjų nuomonės pasiskirstė ir ties antruoju teiginiu „Galimybė sparčiau integruotis į darbo rinką“. Pritarusiųjų – 75,5 proc., suabejojusių – 8,5 proc., nepritariančiųjų – 1,3 proc., neatsakiusiųjų – 14,8 proc. 51,6 proc. tiriamųjų pritarė išsilavinimui kaip priemonei nuo pakartotinio nusikalstamumo. Suabejojusiųjų šiuo teiginiu – 14,5 proc., 10,7 proc. – nepritarė, 23,3 proc. – nepateikė savo nuomonės. Pusė (50 proc.) respondentų sutiko, kad išsilavinimas skatina glaudų bendradarbiavimą tarp visuomeninių institucijų ir pataisos įstaigos. 17,3 proc. suabejojo, 6,9 proc. – nepritarė, 25,8 proc. – neatsakė. Taip pat pusė (50 proc.) respondentų išreiškė, kad išsilavinimo metu ugdomi socialiniai įgūdžiai ir tobulinamos kompetencijos, 17 proc. – suabejojo, 4,4 proc. – tam nepritarė. 28,6 proc. – nepateikė savo nuomonės. Beveik pusė (49,7 proc.) apklaustųjų pritaria, kad išsilavinimas laisvės atėmimo vietoje yra nuteistųjų laisvalaikio praleidimo forma. Suabejojo šiuo teiginiu 14,5 proc., nepritarė – 6,3 proc., neatsakė – 29,6 proc. Pasitelkus išsilavinimą galima būtų paskatinti galimybę išbandyti

ir siūlyti įteisinti laisvės atėmimo vietose intraneto ryšį tarp institucijų. Tam pritarė 45,9 proc. respondentų. Suabejojusiųjų – 20,1 proc., 4,7 proc. – nepritariančiųjų ir 29,2 proc. – neatsakė. Išsilavinimo įgijimas įprasmina mokslinių tyrimų plėtrą apie švietimo įtaką nusikalstamumo raidai ir prevencijai. Tam pritarė – 45,6 proc., suabejojo – 18,2 proc., nepritarė – 8,2 proc., nepateikė nuomonės – 28 proc. respondentų. Mažiausiai respondentų (20,4 proc.) pritarė teiginiui, kad išsilavinimas yra prieinamas tik tiems nuteistiesiems, kurie galėtų patys mokėti už mokslą (išskyrus vidurinį išsilavinimą ir profesinį mokymą), suabejojusiųjų – 16,4 proc., o 37,1 proc. apklaustųjų nepritarė šiam teiginiui, 26,1 proc. – neatsakė. *Apibendrinus pastebėtina, kad respondantai labiausiai pritarė išsilavinimo prasmei laisvės atėmimo vietoje reintegracijos aspektu: kaip galimybę gyventi laikantis visuomenėje priimtinių nuostatų ir sparčiau įsiliesti į darbo rinką. Daugiausia apklaustųjų nepritarė, kad išsilavinimas (išskyrus vidurinis ir profesinis) turėtų būti prieinamas galintiems patiems susimokėti už mokslą. Atkreiptinas dėmesys ir į pakankamai didelį (nuo 23,3 iki 29,6 proc.) neatsakiusiųjų skaičių: mažėjant pritariančiųjų gretoms, didėjo neatsakiusiųjų skaičius.*

Švietimo prieinamumo įtaka mažinant pakartotinį nusikalstamumą

Paaikšėjus, kad viena iš išsilavinimo prasmų sietina su prevencijos priemone mažinant pakartotinį nusikalstamumą, respondentų buvo pasiteirauta, ar apskritai švietimo prieinamumas laisvės atėmimo vietoje gali mažinti pakartotinį nusikalstamumą.

27 lentelė

Respondentų (N-318) požiūris apie švietimo prieinamumo įtaką mažinant pakartotinį nusikalstamumą (proc.)

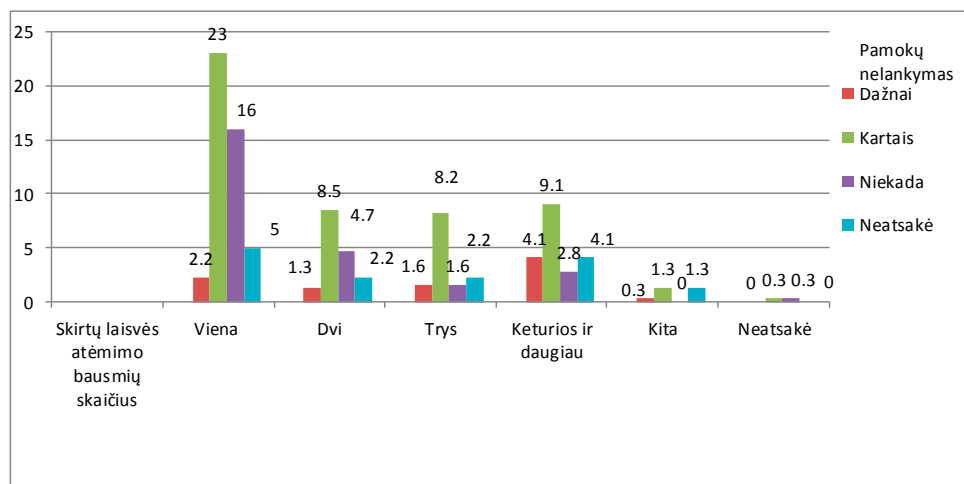
Teiginys	Pritarė	Iš dalies pritarė	Nepritarė	Neatsakė
Švietimo prieinamumas laisvės atėmimo vietoje gali mažinti pakartotinį nusikalstamumą	52,5	10,4	16	21,1

27 lentelėje matyti, kad daugiau kaip pusė (52,5 proc.) respondentų sutinka, kad švietimo prieinamumas lemia pakartotinio nusikalstamumo mažėjimą. Daugiau kaip dešimtadalis (10,4 proc.) apklaustųjų išreiškė dalinį pritarimą. Nepritariančiųjų – 16 proc. Nepateikusių savo pozicijos sudarė 21,1 proc. *Vadinasi, dauguma tiriamųjų palankiai vertina švietimo įtaką kaip priemonę nuo galimų pasikartosiančių nusikaltimų, tačiau dar stokojama tyrimų, kurie atskleistų švietimo veiksmingumą mažinant nusikalstamumo apraiškas.*

Mokymosi procese kilusių problemų ir skirtų laisvės atėmimo bausmių sąsajos

Kaip žinia, mokymosi procesas bendrojo ugdymo, profesinio mokymo ar kitoje panašioje įstaigoje ilgalaikis ir sudėtingas reiškinys, siejantis asmenybės brandos fiziologine ir intelektine prasme pokyčius. Todėl dažnai mokymosi procese pasitaiko ne vien sėkmės, tačiau ir nesėkmės, kurios gali daryti įtaką tolesniam asmens gyvenimui. Mokymosi nesėkmės socialiniu pedagoginiu aspektu tyrusios O. Merfeldaitė (2007), V. Indrašienė ir V. Suboč (2009) pabrėžia laiku suteiktos socialinės pedagoginės pagalbos svarbą, nes laiku nesprenžiamos problemos gali tapti tolesnių netinkamos elgsenos ar neadekvačių veiksmų, taip pat ir nusikaltimų, priežastimi. Siekiant išsiaiškinti mokymosi nesėkmės ir problemines situacijas, su kuriomis respondentai (N-318) susidūrė mokymosi procese, tikslinga ištirti turėtų problemų priklausomybę nuo skirtų laisvės atėmimo bausmių skaičiaus.

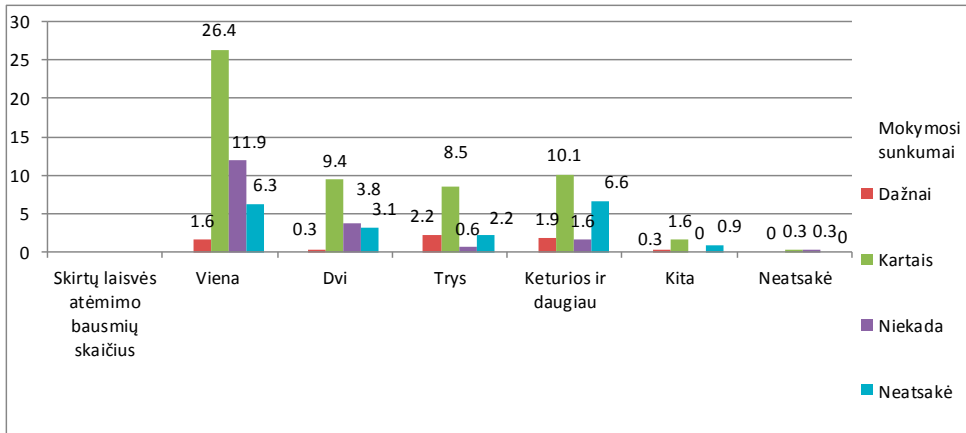
Pamokų nelankymas. Viena iš tirtų problemų – pamokų nelankymas. 8 pav. pa-vaizduota pamokų nelankymo ir skirtų laisvės atėmimo bausmių priklausomumas ($\chi^2 = 36,330$; $df = 15$; $p = 0,002$). Apžvelgus tyrimo rezultatus paaiškėjo, kad 25,5 proc. tiriamųjų niekada nesusidūrė su šia problema. Daugiau kaip pusė jų (50,3 proc.) paminėjo, kad kartais nelankydavo pamokų. 9,4 proc. respondentų teigė dažnai susidurdavę su minima problema. 14,8 proc. visų respondentų neatsakė į klausimą.

8 pav. Pamokų nelankymo ir skirtų laisvės atėmimo bausmių santykis (proc.)

Pastebėtina, kad tie respondentai, kuriems skirta laisvės atėmimo bausmė vieną kartą (46,2 proc.), mažiausiai susidūrė su pamokų nelankymu, mat beveik trečdalis (16 proc.) jų pažymėjo niekada nesusidūrę su minima problema. Apie pusę (23 proc.) kartais nelankydavo pamokų. 2,2 proc. teigė dažnai vengdavo lankyti pamokas. 5 proc. nepateikė atsakymo. Apžvelgus antrą kartą atliekančių laisvės atėmimo bausmę respondentų (16,7 proc.) atsakymus, paaiškėjo, kad iš jų apie pusę (8,5 proc.) kartais nelankydavo pamokų. 1,3 proc. respondentų dažnai nelankydavo pamokų. Daugiau kaip ketvirtadalis (4,7 proc.) niekada nesusidūrė su šia problema. 2,2 proc. – neatsakė į klausimą. Tarp trečią kartą laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų (13,5 proc.) beveik du trečdaliai (8,2 proc.) kartais susidurdavo su pamokų nelankymo problema. Šiek tiek daugiau kaip dešimtadalis (1,6 proc.) dažnai nelankydavo pamokų. Tiek pat jų niekada nesusidūrė su šia problema. 2,2 proc. – neatsakė į klausimą. Atkreiptinas dėmesys, kad iš daugiau kaip penktadalio (20,1 proc.) respondentų, atliekančių ketvirtą ir daugiau laisvės atėmimo bausmę, penktadalis (4,1 proc.) dažnai nelankydavo pamokų, mažiau nei pusę (9,1 proc.) – kartais susidurdavo su minima problema. 2,8 proc. – niekada nesusidūrė su problema. 4,1 proc. – neatsakė. Pažymėjusieji „kita“ arba neatsakiusieji sudarė apie 3,5 proc., iš kurių 0,3 proc. – dažnai nelankydavo pamokų. Apibendrinus pastebėtina, kad kuo didesnis atliekamų laisvės atėmimo bausmių skaičius, tuo dažniau buvo susiduriama su pamokų nelankymo problema. Tikėtina, kad atsakingas požiūris į mokymąsi (aktyvus dalyvavimas mokymosi procese, pamokų lankymas, baigimas vidurinės mokyklos ir tolesnis mokymasis pan.) galėtų proporcingai mažinti nusikalstamumo apraiškas.

Mokymosi sunkumai. Tyrimo metu paaiškėjus, kad vis dėlto didžioji dauguma respondentų nepriklausomai nuo jiems paskirtų laisvės atėmimo bausmių skaičiaus, susidūrė su pamokų nelankymo problema dažniausiai kartais, tikslingai buvo teirautasi ir apie mokymosi sunkumus ($\chi^2 = 38,885$; $df = 15$; $p = 0,001$). Tyrimo rezultatai parodė, kad 18,2 proc. tiriamųjų niekada nesusidūrė su šia problema. Daugiau kaip pusę jų (56,3 proc.) paminėjo, kad kartais susidurdavo su mokymosi sunkumais. 6,3 proc. respondentų teigė dažnai susidurdavę su minima problema. 19,2 proc. visų respondentų neatsakė į klausimą.

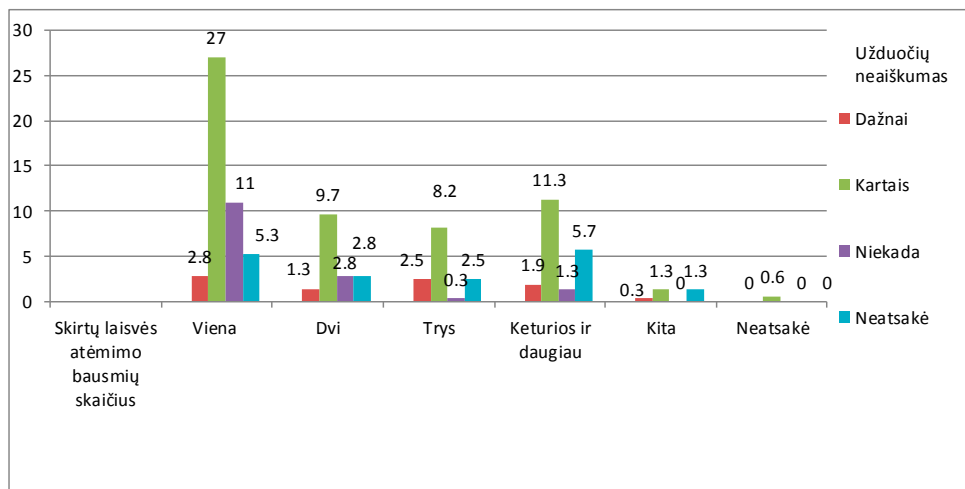

9 pav. Mokymosi sunkumų ir skirtų laisvės atėmimo bausmių santykis (proc.)

9 pav. matyti, kad daugiau kaip pusė apklaustųjų, kuriems skirta laisvės atėmimo bausmė vieną kartą (46,2 proc.), kartais (26,4 proc.) susidūrė su mokymosi sunkumais bendrojo ugdymo, profesinio mokymo ir pan. istaigoje. Apie ketvirtadalį (11,9 proc.) jų pažymėjo niekada nesušidūrę su minima problema. Dažniausiai mokymosi sunkumų turėjo 1,6 proc. tiriamųjų. 6,3 proc. – nepateikė atsakymo. Apibendrinus antrą kartą atliekančių laisvės atėmimo bausmę respondentų (16,7 proc.) atsakymus, paaiškėjo, kad iš jų daugiau kaip pusė (9,4 proc.) kartais susidurdavo su mokymosi sunkumais. Mažiau kaip ketvirtadalis (3,8 proc.) nesiskundė turėję mokymosi sunkumų. 0,3 proc. respondentų dažnai susidurdavo su sunkumais. 3,1 proc. – neatsakė į klausimą. Tarp trečią kartą laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų (13,5 proc.) beveik du trečdaliai iš jų (8,5 proc.) kartais susidurdavo su mokymosi sunkumais. Daugiau kaip penktadalis (2,2 proc.) paminėjo dažnai turėję mokymosi sunkumų. Niekada nesušidūrė su šia problema 0,6 proc. tiriamųjų. 2,2 proc. neatsakė į klausimą. Apie pusę respondentų atliekančių ketvirtą ir daugiau laisvės atėmimo bausmę (20,1 proc.) teigė kartais (10,1 proc.) susidūrę su sunkumais. Beveik dešimtadalis (1,9 proc.) dažnai turėjo sunkumų. 1,6 proc. niekada nesušidūrė su problema. 6,6 proc. neatsakė. Pažymėjusiųjų kita arba neatsakiusiųjų sudarė 3,4 proc., iš kurių 0,3 proc. – dažnai turėjo mokymosi sunkumų, 1,6 proc. – kartais. Apibendrinus pastebėtina, kad kuo didesnis atliekamų laisvės atėmimo bausmių skaičius, tuo dažniau iškilavo sunkumų mokymosi procese.

Užduočių neaiškumas. Tęsiant mokymosi problemų aspektą, respondentų klausta apie užduočių supratimą ($\chi^2 = 35,128$; $df = 15$; $p = 0,002$). Tyrimo rezultatai atskleidė, kad 15,4 proc. tiriamųjų visada buvo suprantamos užduotys. Daugiau kaip pusė jų (58,2 proc.) paminėjo, kad kartais nesuprasdavo užduočių. 8,8 proc. respondentų teigė dažnai susidurdavę su minima problema. 17,6 proc. visų respondentų neatsakė į klausimą. Kaip matyti 10 pav., daugiau kaip pusė apklaustųjų, kuriems skirta laisvės atėmimo bausmė vieną kartą (46,2 proc.), minėjo, kad kartais (27 proc.) mokymosi procese pasitaikydavo neaiškių užduočių. Apie ketvirtadalį (11 proc.) jų pažymėjo niekada nesusidūrę su minima problema. Dažniausiai neaiškios užduotys pasitaikydavo 2,8 proc. tiriamųjų. 5,3 proc. – nepateikė atsakymo. Antrą kartą atliekančių laisvės atėmimo bausmę respondentų (16,7 proc.) atsakymai pasiskirstė tokia tvarka, kad iš jų daugiau kaip pusė (9,7 proc.) kartais susidurdavo su neaiškiomis užduotimis. 2,8 proc. nesiskundė turėję neaiškumų. 1,3 proc. respondentų dažnai susidurdavo su neaiškumais. 2,8 proc. neatsakė į klausimą. Tarp trečią kartą laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų (13,5 proc.) iš jų beveik du trečdaliai (8,2 proc.) kartais susidurdavo su neaiškiomis užduotimis. Daugiau kaip penktadalis (2,5 proc.) paminėjo dažnai buvus neaiškumų. Niekada nesusidūrė su šia problema 0,3 proc. tiriamųjų. 2,5 proc. – neatsakė į klausimą. Daugiau kaip pusė respondentų, atliekančių ketvirtą ir daugiau laisvės atėmimo bausmę (20,1 proc.), teigė kartais (11,3 proc.) susidūrę su neaiškumais. Beveik dešimtadalis (1,9 proc.) – dažnai jų turėjo. 1,3 proc. – niekada nesusidūrė su problema. 5,7 proc. – neatsakė. Pažymėjusieji „kita“ arba neatsakiusieji sudarė 3,5 proc., iš kurių 0,3 proc. dažnai turėjo mokymosi sunkumų, 1,3 proc. – kartais. Apibendrinus pastebėtina, kad kuo didesnis atliekamų laisvės atėmimo bausmių skaičius, tuo dažniau pasitaikydavo mokymosi procese neaiškių užduočių.

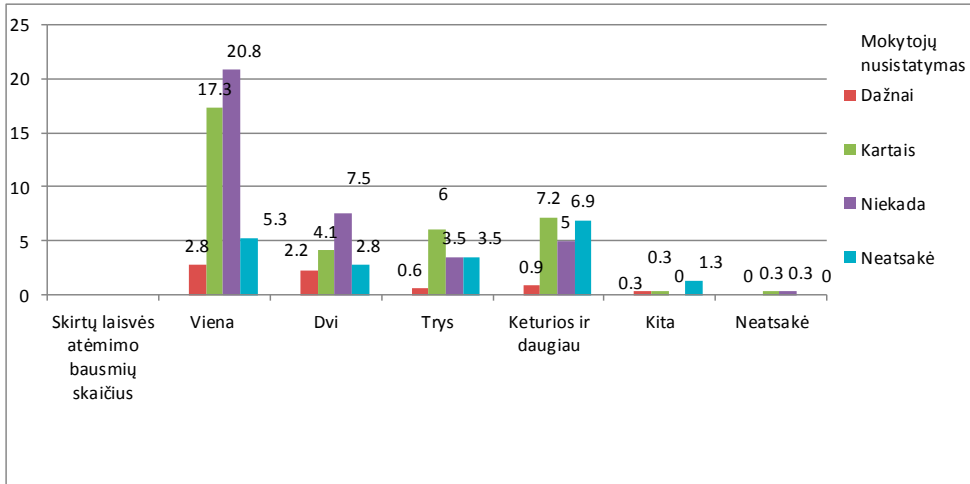
Mokytojų požiūris į besimokančiuosius. Gilinantis į mokymosi procese pasitaikiusius trikdžius, respondentų pasiteirauta nuomonės apie ugdytojų požiūrį į besimokančiuosius mokymosi procese. 11 pav. pateikiami tiriamųjų rezultatai apie mokytojų neigiamą požiūrį į bet kokias mokymosi pastangas ($\chi^2 = 32,110$; $df = 15$; $p = 0,006$). Atsižvelgiant į tyrimo rezultatus paaiškėjo, kad 38,8 proc. nesusidūrė su ugdytojų priešišku nusistatymu. Daugiau kaip trečdalis (35,2 proc.) paminėjo, kad kartais patirdavo iš ugdytojų pusės priešiškus nusistatymus. 6,9 proc. respondentų teigė dažnai susidurdavę su minima problema. 19,8 proc. visų respondentų neatsakė į klausimą. Iš 46,2 proc. apklaustųjų, kuriems skirta laisvės atėmimo bausmė vieną kartą, 17,3 proc. paminėjo, kad kartais mokymosi procese ugdytojai ignoruodavo jų mokymosi pastangas. Kiek mažiau nei pusė (20,8 proc.) jų pažymėjo niekada nesu-

10 pav. Užduočių neaiškumo ir skirtų laisvės atėmimo bausmių santykis (proc.)

sidūrę su minima problema. Dažniausiai nusistatymus iš mokytojų pusės jausdavo 2,8 proc. tiriamųjų, 5,3 proc. – nepateikė atsakymo. Tarp antrą kartą atliekančių laisvės atėmimo bausmę respondentų (16,7 proc.) 4,1 proc. kartais susidurdavo su nusistatymais, 7,5 proc. – nesusidūrė su šia problema, 2,2 proc. respondentų dažnai susidurdavo su mokytojų nusistatymais, 2,8 proc. – neatsakė į klausimą. Tarp trečią kartą laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų (13,5 proc.) 6 proc. kartais susidurdavo su nusistatymais, Niekada nesusidūrė su šia problema 3,5 proc. tiriamųjų, 0,6 proc. paminėjo dažnai vyravus nusistatymams, o 3,5 proc. – neatsakė į klausimą. Apie trečdalį respondentų, atliekančių ketvirtą ir daugiau laisvės atėmimo bausmę (20,1 proc.), teigė kartais (7,2 proc.) susidūrę su nusistatymais, 0,9 proc. – dažnai juos juto, o 5 proc. – niekada nesusidūrė su problema, 6,9 proc. – neatsakė. Pažymėjusieji kita arba neatsakiusieji sudarė 3,4 proc., iš kurių 0,3 proc. dažnai juto nusistatymus, tiek pat jų – kartais. Apibendrinus pastebėtina, kad mokytojų nusistatymas dažniausiai pasitaikydavo kartais, tačiau palyginti su anksčiau paminėtomis problemomis, pastaroji nebuvo itin išryškinta tarp respondentų dažnumo aspektu.

11 pav. Mokytojų nusistatymo ir skirtų laisvės atėmimo bausmių santykis (proc.)

Mokinių tyčiojimas iš išvaizdos. Pastarąjį dešimtmetį bendrojo ugdymo ir kitose įstaigose organizuojančiose švietimo paslaugas daug dėmesio skiriama patyčių problemos prevencijai. Viena iš patyčių apraiškos formų pasireiškia tyčiojantis iš išvaizdos. Todėl respondentų buvo teirautasi apie jų susidūrimą su šia patyčių forma ($\chi^2 = 24,995$; $df = 15$; $p = 0,05$). Apžvelgus tyrimo rezultatus paaiškėjo, kad apskritai 60,7 proc. tiriamųjų niekada nesusidūrė su šia problema. Iš jų niekada nesusidūrė: 31,1 proc. apklaustųjų, kuriems skirta laisvės atėmimo bausmė vieną kartą (46,2 proc.); 10,4 proc. antrą kartą atliekančių laisvės atėmimo bausmę respondentų (16,7 proc.); tarp trečią kartą laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų (13,5 proc.) – 8,8 proc.; taip pat 8,8 proc. atliekančiųjų ketvirtą ir daugiau laisvės atėmimo bausmę (20,1 proc.). 14,8 proc. paminėjo, kad iš jų išvaizdos kartais būdavo tyčiojami: 7,5 proc. apklaustųjų, kuriems skirta laisvės atėmimo bausmė vieną kartą (46,2 proc.); 1,9 proc. – antrą kartą atliekančių laisvės atėmimo bausmę respondentų (16,7 proc.); tarp trečią kartą laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų (13,5 proc.) – 1,6 proc.; 3,5 proc. atliekančiųjų ketvirtą ir daugiau laisvės atėmimo bausmę (20,1 proc.). 3,1 proc. respondentų teigė dažnai susidurdavę su minima problema (tai sudarė mažiau nei 1 proc. kiekvienoje iš keturių tirtų grupių). Atkreiptinas dėmesys, kad daugiau nei penktadalis (21,4 proc.) visų respondentų neatsakė į klausimą. Todėl šiuo atveju lieka diskutuotina patyčių įtaka nusikalstamumui.

Piktnaudžiavimas alkoholiu ir kitomis psichiką veikiančiomis medžiagomis.

Viena iš opių problemų – alkoholio ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimas ir jų prevencija, ypač tarp vaikų. Todėl ir tyrimu domėtasi, ar respondentai buvo susidūrę mokymosi procese su minima problema ($\chi^2 = 31,624$; $df = 15$; $p = 0,007$). Pagal tyrimo rezultatus 63,7 proc. apklaustųjų teigė niekada nesusidūrę su alkoholio ir kitų psichiką veikiančių medžiagų piktnaudžiavimu: 34 proc. tiriamųjų, kuriems skirta laisvės atėmimo bausmė, vieną kartą (46,2 proc.); 10,1 proc. antrą kartą atliekančių laisvės atėmimo bausmę respondentų (16,7 proc.); tarp trečią kartą laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų (13,5 proc.) – 8,8 proc.; 8,5 proc. atliekančiųjų ketvirtą ir daugiau laisvės atėmimo bausmę (20,1 proc.). 13,2 proc. respondentų pažymėjo, kad kartais susidūrė su alkoholio ar kitų psichiką veikiančių medžiagų piktnaudžiavimo problema: 5 proc. apklaustųjų, kuriems skirta laisvės atėmimo bausmė vieną kartą (46,2 proc.); 3,1 proc. antrą kartą atliekančių laisvės atėmimo bausmę respondentų (16,7 proc.); tarp trečią kartą laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų (13,5 proc.) – 1,9 proc.; 3,1 proc. atliekančiųjų ketvirtą ir daugiau laisvės atėmimo bausmę (20,1 proc.). 2,2 proc. apklaustų asmenų paminėjo dažnai susidurdavę su minima problema (tai sudarė mažiau nei 1 proc. kiekvienoje iš keturių tirtų grupių). Tačiau daugiausia 1,3 proc. paminėjo tie asmenys, kurie atlieka keturis ir daugiau kartų laisvės atėmimo bausmę. Daugiau nei penktadalis (21,1 proc.) visų respondentų neatsakė į klausimą. Taigi, galima teigti, kad dažniausiai su minima problema susidūrė keturis ir daugiau kartų laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų. Vadinas, išlieka alkoholio ir kitų psichiką veikiančių medžiagų aktualus prevencijos ir reabilitacijos klausimas laisvės atėmimo vietose.

Apibendrinus paminėtina, kad dažniau respondentų buvo akcentuotos tos problemos, kurios tiesiogiai sietinos su mokymosi procesu (užduočių neaiškumas, pamokų nelankymas, mokymosi sunkumai) nei netinkamos elgsenos išraiškos (patyčios, mokytojų nusistatymas, piktnaudžiavimas psichoaktyviomis medžiagomis). Vadinas, nusikalstamumo apraiškos gali būti sietinos su mokymosi nesėkmėmis, menka mokymosi motyvacija.

Ateities projekcijos

Ateities planai. Analizuojant respondentų ateities planus, atsižvelgiant į jų turimą išsilavinimą, galima išskirti esmines 28 lentelėje matomas projekcijas, išėjus iš laisvės atėmimo vietos.

Respondentų (N-318) ateities projekcijos pasiskirstymas pagal turimą išsilavinimą (proc.)

Išsilavinimas	Vidurinis, įgytas kartu su profesiniu išsilavinimu	Vidurinis	Aukštasis neuniversitetinis / Aukštesnysis	Aukštasis universitetinis	Neatsakė	Statistinė reikšmė (χ^2 , df, p)
Ateities projekcijos						
Susirasti darbą (57,8)	13,8	11,9	14,5	4,4	13,2	Statistiškai nereikšminga
Sukurti savo verslą (34)	6,6	8,8	6	2,2	10,4	$\chi^2 = 11,593$; df = 5; p = 0,041
Išvažiuoti į užsienį (28,9)	7,9	9,1	5	1,9	5	$\chi^2 = 14,941$; df = 5; p = 0,011
Sukurti šeimą (28)	5,3	10,4	6	2,2	4,1	$\chi^2 = 14,585$; df = 5; p = 0,012
Toliau mokytis (9,3)	0,9	2,5	2,5	0,3	3,1	$\chi^2 = 13,547$; df = 5; p = 0,019

Pagal statistinio kriterijaus reikšmingumo lygmenį, nereikšmingas kriterijus (Pukėnas, 2009) susidaro ties projekcija susirasti darbą ($\chi^2 = 5,044$; df = 5; p = 0,411). Tačiau būtent ši projekcija dažniausiai buvo minima respondentų (57,9 proc.). Pagal turimą išsilavinimą atsakymai pasiskirstė: iš 20,4 proc. asmenų, turinčių vidurinį išsilavinimą, įgytą kartu su profesiniu, daugiau kaip pusė (13,8 proc.) planuoja dirbti; iš 23,3 proc. vidurinį išsilavinimą turinčiųjų – 11,9 proc.; iš 25,5 proc. aukštąjį neuniversitetinį arba aukštesnįjį išsilavinimą turinčiųjų – 14,5 proc. ir aukštąjį universitetinį išsilavinimą turinčiųjų (8,5 proc.) – 4,4 proc.; neatsakiusių – 13,2 proc. Vadinas, kiekvienoje paminėtoje respondentų grupėje daugiau nei pusė apklaustųjų planuoja įsilieti į darbo rinką. Apskritai integracija į darbo rinką buvo minima bene dažniausiai, mat 34 proc. tiriamųjų paminėjo norį susikurti savo verslą ($\chi^2 = 11,593$; df = 5; p = 0,041). Iš 20,4 proc. asmenų, turinčių vidurinį išsilavinimą, įgytą kartu su profesiniu, 6,6 proc.; iš 23,3 proc. vidurinį išsilavinimą turinčiųjų – 8,8 proc.; iš 25,5 proc. aukštąjį neuniversitetinį arba aukštesnįjį išsilavinimą turinčiųjų – 6 proc. ir aukštąjį universitetinį išsilavinimą turinčiųjų (8,5 proc.) – 2,2 proc.; neatsakiusių

jų – 10,4 proc. Savo ateitį užsienyje ($\chi^2 = 14,941$; $df = 5$; $p = 0,011$) planuoja 28,9 proc. apklaustųjų: iš 20,4 proc. asmenų, turinčių vidurinį išsilavinimą, įgytą kartu su profesiniu, 7,9 proc.; iš 23,3 proc. vidurinį išsilavinimą turinčiųjų – 9,1 proc.; iš 25,5 proc. aukštąjį neuniversitetinį arba aukštesnįjį išsilavinimą turinčiųjų – 5 proc. ir aukštąjį universitetinį išsilavinimą turinčiųjų (8,5 proc.) – 1,9 proc.; neatsakiusiųjų – 5 proc. Pastebėtina, kad noras sieti savo ateitį su užsieniu nėra išreikštas turint aukštesnįjį / aukštąjį neuniversitetinį ar aukštąjį universitetinį išsilavinimus. Vadinas, šie asmenys savo įgytas žinias planuoja panaudoti Lietuvoje. Kaip jau buvo paminėta teorinėje 1.2 darbo dalyje, šeima minimas kaip vienas iš nusikalstamą elgseną formuojančių veiksnių, tačiau svarbu akcentuoti, kad tai – vienas iš esminių veiksnių, lemiančių veiksmingą reintegraciją į visuomenę. Todėl respondentų teirautasi apie savo šeimos kūrimą ($\chi^2 = 14,585$; $df = 5$; $p = 0,012$). Paaiškėjo, kad 28 proc. respondentų planuoja kurti šeimą: iš 20,4 proc. asmenų, turinčių vidurinį išsilavinimą, įgytą kartu su profesiniu, 5,3 proc.; iš 23,3 proc. vidurinį išsilavinimą turinčiųjų – 10,4 proc.; iš 25,5 proc. aukštąjį neuniversitetinį arba aukštesnįjį išsilavinimą turinčiųjų – 6 proc. ir aukštąjį universitetinį išsilavinimą turinčiųjų (8,5 proc.) – 2,2 proc.; neatsakiusiųjų – 4,1 proc. Taigi, dažniausiai apie šeimos planavimą galvoja tie asmenys, turintys vidurinį išsilavinimą. Su tolesnėmis mokymosi perspektyvomis savo ateitį sieja ($\chi^2 = 13,547$; $df = 5$; $p = 0,019$) 9,3 proc. apklaustųjų: iš 20,4 proc. asmenų, turinčių vidurinį išsilavinimą, įgytą kartu su profesiniu, 0,9 proc.; iš 23,3 proc. vidurinį išsilavinimą turinčiųjų – 2,5 proc.; iš 25,5 proc. aukštąjį neuniversitetinį arba aukštesnįjį išsilavinimą turinčiųjų – 2,5 proc. ir aukštąjį universitetinį išsilavinimą turinčiųjų (8,5 proc.) – 0,3 proc.; neatsakiusiųjų – 3,1 proc. Pastebėtina, kad dažniausiai savo ateitį su tolesnėmis mokymosi galimybėmis siejo tie respondentai, kurie turi vidurinį ir aukštąjį neuniversitetinį / aukštesnįjį išsilavinimus. *Apibendrinus paminėtina, kad dažniausiai respondentų tarpe minimos ateities projekcijos sietinos su reintegracija į darbo rinką.*

Išsilavinimo siekimas. Kaip paaiškėjo, viena iš ateities projekcijų sietina su mokymosi tikslais. Todėl atskiru klausimu norėta pasitikslinti, kiek nuteistųjų pagal amžiaus grupes planuoja ateityje mokytis, įgyti profesiją ar persikvalifikuoti (žr. 29 lentelę). Tyrimo rezultatai atskleidė, kad norinčių įgyti profesiją arba persikvalifikuoti yra 16,9 proc. respondentų, įgyti aukštąjį neuniversitetinį (koleginį) – 8,7 proc., aukštąjį universitetinį išsilavinimą – 12,8 proc. ($\chi^2 = 20,384$; $df = 6$; $p = 0,002$). Paminėjusiųjų kita – 3,1 proc. Neatsakiusiųjų – 58,4 proc.

Respondentų (N-318) noras įgyti išsilavinimą ar mokytis pagal amžių (proc.)

Norimas išsilavinimas	Įgyti profesiją, persikvalifikuoti (16,9)	Įgyti aukštąjį neuniversitetinį (koleginį) išsilavinimą (8,7)	Įgyti aukštąjį universitetinį išsilavinimą (12,8)	Neatsakė (58,4)	Kita (3,1)
Amžiaus grupės					
18–21 m. (1,6)	0,6	0,3	0,3	0,4	0
22–24 m. (2,2)	0,6	0,3	0,6	0,7	0
25–29 m. (12,6)	1,9	1,2	3,8	5,4	0,3
30–45 m. (50,6)	7,9	5,4	6,9	28,5	1,9
46–60 m. (28,9)	5,3	1,5	0,9	20,6	0,6
61 ir daugiau m. (0,9)	0	0	0	0,6	0,3
Neatsakė (3,1)	0,6	0	0,3	2,2	0
Statistinė reikšmė (χ^2, df, p)	Statistiškai nereikšminga	Statistiškai nereikšminga	$\chi^2 = 20,384$; df = 6; p = 0,002	Statistiškai nereikšminga	Statistiškai nereikšminga

Paaiškėjo, kad iš jauniausių pagal amžių apklaustųjų 18–21 metų (1,6 proc.) norėtų įgyti profesiją arba persikvalifikuoti 0,6 proc., įgyti aukštąjį neuniversitetinį (koleginį) – 0,3 proc., aukštąjį universitetinį išsilavinimą – 0,3 proc. Neatsakiusiųjų – 0,4 proc. Tarp 22–24 metų (2,2 proc.) tiriamųjų taip pat norėtų įgyti profesiją arba persikvalifikuoti 0,6 proc., įgyti aukštąjį neuniversitetinį (koleginį) – 0,3 proc., aukštąjį universitetinį išsilavinimą – 0,6 proc. Neatsakiusiųjų – 0,7 proc. Kiek didesnėje respondentų 25–29 m. amžiaus grupėje (12,6 proc.) daugiausia (3,8 proc.) galvojančiųjų apie studijas universitete, 1,2 proc. – kolegijoje. 1,9 proc. apklaustųjų galvoja apie profesinį mokymą ar perkvalifikavimą. Pažymėjusiųjų kita – 0,3 proc., neatsakiusiųjų – 5,4. proc. Iš didžiosios daugumos 30–45 m. respondentų (50,6 proc.) 7,9 proc. norėtų įgyti profesiją arba persikvalifikuoti, 5,4 proc. – įgyti aukštąjį neuniversitetinį (koleginį), 6,9 proc. – aukštąjį universitetinį išsilavinimą. Neatsakiusiųjų – 28,5 proc. Paminėjusiųjų kita – 1,9 proc. 46–60 m. apklaustųjų (28,9 proc.) 5,3 proc. norėtų įgyti profesiją arba persikvalifikuoti, aukštąjį neuniversitetinį (koleginį) – 1,5 proc., aukštąjį universitetinį išsilavinimą – 0,9 proc. Pasirinkusiųjų atsakymo variantą kita – 0,6 proc. Neatsakiusiųjų – 20,6 proc. Mažiausioje pagal vyresnio amžiaus nuo 61 ir daugiau metų (0,9 proc.) grupėje trečdalis (0,3 proc.) galvoja apie aukštąjį universitetinį išsilavinimą. 0,6 proc. – neatsakė. *Atkreiptinas dėmesys, kad iš visų tiriamųjų (N-318,*

100 proc.) vis dėlto daugiau kaip trečdalis (38,4 proc.) galvoja apie tolesnes mokymosi galimybes. Iš jų kaip paminėta apie trečdalis (12,8 proc.) norėtų studijuoti universitete.

Anketinės apklausos esminės išvados:

1. Daugumos tyrimo dalyvių nuomone, išsilavinimo prasmė laisvės atėmimo vietoje labiausiai išryškina reintegracijos aspektą, t. y. galimybę gyventi visuomenėje laikantis prosocialių nuostatų ir sparčiau įsilieti į darbo rinką. Labiausiai respondentų nepritarė, kad išsilavinimas (išskyrus vidurinis ir profesinis) turėtų būti prieinamas galintiems patiems susimokėti už mokslą.

2. Dauguma respondentų pozityviai vertina švietimo įtaką kaip priemonę nuo galimai pasikartosiančių nusikaltimų.

3. Tarp apklaustųjų dažniau minėtos su mokymosi procesu (užduočių neaiškumas, pamokų nelankymas, mokymosi sunkumai) sietinos problemos nei netinkamos elgsenos išraiškos (patyčios, mokytojų nusistatymas, piktnaudžiavimas psichoaktyviomis medžiagomis).

4.6. Artimųjų, dalyvavusių ar dalyvaujančių nuteistųjų studijų procese, vaidmuo: integracijos veiksnys

M. A. Galaguzova (Галагузова, 2002, p. 162) teigia, kad izoliacijos metu susilpnėja ar netgi nutrūksta socialiniai santykiai su šeima, kitomis formaliomis ir neformalioomis visuomenės narių grupėmis. Švedų sociologijos mokslininkai (Hedin ir kt., 2005), tyrinėję nuteistųjų grįžimo į visuomenę aspektus, akcentavo, kad reabilitacijos procesas neįmanomas be ryšių palaikymo su išorine ir vidine aplinkomis. Šiame procese, minimų autorių teigimu, reikšmingą vaidmenį atlieka šeima ir santykių palaikymas su artimaisiais. Vadinasi, artimųjų palaikymas ir darnių santykių tarpusavyje vyravimas yra vienas iš sėkmingą resocializaciją lemiančių veiksnių. Todėl šiuo tyrimu norėta iširti artimųjų, dalyvavusių ar dalyvaujančių nuteistųjų studijų procese, vaidmenį, jo reikšmę ir požiūrį į patį studijų procesą bei jo efektyvinimą.

Apklaustųjų duomenys

30 lentelėje pateikiami informantų duomenys.

Informantų duomenys

Eil. Nr.	Informantas	Lytis	Amžius	Giminystės saitai su nuteistais artimaisiais
1.	A	Moteris	48	Mama
2.	B	Moteris	70	Senelė
3.	C	Vyras	50	Tėtis

Tyrimo rezultatai**Informantų atliekami vaidmenys studijų procese**

Artimųjų buvo teirautasi apie jų atliekamą vaidmenį studijų procese. Informantai paminėjo po tris vaidmenis, kurie dažniausiai buvo atliekami studijų metu. 31 lentelėje pateikiami apklaustųjų paminėti vaidmenys.

Informantų atliekami vaidmenys studijų procese, besimokant jų nuteistiems artimiesiems

Kategorija	Subkategorija	Informantas
Aktyvus vaidmuo	Tarpininkas	A, B, C
	Skatintojas	A, C
	Koordinatorius	B
	Besimokantis kartu su artimuoju	B
	Pagalbininkas	A
Pasyvus vaidmuo	Stebėtojas	C

Apklausti artimieji (A, B, C) vieną dažniausiai atliekamų vaidmenų studijų procese įvardijo tarpininko. Šis vaidmuo buvo neatsiejamas nuo medžiagos, reikalingos studijų procese, perdavimo studijuojantiems, taip pat derinant atsiskaitymo tvarką su aukštosios mokyklos ir pataisos įstaigos administracijomis bei dėstytojais. Taigi sklandus studijų procesas priklauso nuo artimųjų pagalbos prisidedant prie studijų koordinavimo proceso, tarpininkaujant tarp trijų šalių: aukštosios mokyklos→pataisos

įstaigos→besimokančiojo. Atkreiptinas dėmesys ir į dviejų (A, C) iš trijų apklaustųjų paminėtą skatintojo vaidmenį. Šis vaidmuo tikslingai nukreiptas į besimokantįjį, siekiant jį morališkai palaikyti, skatinti dalyvauti studijų procese ir sėkmingai užbaigti jas, motyvuojant siekti žinių ir įgūdžių neįprastomis sąlygomis. Vadinasi, besimokančiojo motyvacijai įtaką daro ir artimųjų suinteresuotumas bei teikiama moralinė pagalba studijų procese. Po vieną kartą buvo paminėti tokie vaidmenys, kaip koordinatoriaus (B), stebėtojo (C), pagalbininko (A) ir besimokančiojo kartu (B). Koordinatoriaus vaidmuo sietinas su jau paminėtu tarpininko vaidmeniu. Pagalbininko vaidmuo taip pat gali būti sietinas prie tarpininko vaidmens arba kaip padedančiojo besimokančiajam. Vienas iš artimųjų įvardijo savo vaidmenį kaip besimokantysis kartu (B). Darytina prielaida, kad besimokantiesiems studijų procese buvo reikalinga ir artimųjų pagalba, pvz., padedant surasti reikiamos literatūros. Tokiu būdu artimieji galėjo pasijusti kaip bestudijuojantys kartu. Pažymint vieno apklaustojo paminėtą stebėtojo (C) vaidmenį, galima teigti, kad jo vaidmuo, skirtingai nuo kitų paminėtų aktyvių vaidmenų, yra pasyvus. Darytina prielaida, kad vienas iš apklaustųjų (C) nepasižymėjo aktyvumu studijų procese.

Informantų skatinimas dalyvauti nuteistus artimuosius studijų procese

Teiraujantis informantų, ar jie skatino savo artimuosius nuteistuosius dalyvauti studijų procese, buvo vienareikšmiškai pateiktos teigiamos pozicijos (A, B, C). Vadinasi, nuteistųjų motyvacija studijuoti aukštojoje mokykloje sietina su artimųjų skatinimu. Todėl švietimo sistemoje svarbu palaikyti ryšius su besimokančiojo aplinka. Mat tokiu būdu galima teigiamas skatinimas mokyti, persikvalifikuoti ar siekti aukštesnio išsilavinimo.

Informantų skatinimo dalyvauti nuteistus artimuosius studijų procese motyvai

Kaip jau paminėta, informantai skatino savo artimuosius, kurie nuteisti laisvės atėmimo bausme, dalyvauti aukštojo mokslo studijų procese. Todėl buvo siekiama išsiaiškinti informantų pagrindinius skatinimo motyvus (žr. 32 lentelę).

Informantų skatinimo dalyvauti nuteistus artimuosius studijų procese motyvai

Teiginys	Sutikimas	Dalinis sutikimas	Nesutikimas	Pateiktas komentaras
Prasmingas laisvo laiko leidimas	N-3 (A, B, C)			
Išsilavinimo įgijimas suteiktų artimajam lengvinančią aplinkybę sprendžiant teismui dėl galimo lygtinio paleidimo	N-3 (A, B, C)			Informantas B: „ <i>Labai norėčiau.</i> “
Įgytas išsilavinimas padėtų greičiau įsidarbinti	N-1 (A)	N-2 (B, C)		Informantas B: „ <i>Tikiuosi,</i> “
Studijos laisvės atėmimo vietoje puoselėtų socialinius įgūdžius	N-1 (A)	N-2 (B, C)		
Išsilavinimas – viena iš efektyvių priemonių nuo pakartotinio nusikalstamumo	N-1 (A)	N-2 (B, C)		
Galimybė išlaikyti artimą ryšį su artimuoju	N-3 (A, B, C)			Informantas A: „ <i>Artimi ryšiai niekada nebuvo nutrūkę.</i> “

Kaip parodė tyrimas, informantų (A, B, C) pagrindiniai skatinimo motyvai nuteistus artimuosius dalyvauti studijų procese susiję su laiko prasmingu praleidimu būnant pataisos įstaigoje ir su lengvinančia aplinkyme sprendžiant teismui dėl galimo lygtinio paleidimo, t. y. galimybe išleisti anksčiau laiko iš pataisos įstaigos, pvz., už paskatinimus, gerą elgesį, mokymąsi ir pan. Prie pastarojo motyvo buvo pateiktas vieno iš informantų prierašas „labai norėčiau“. Taigi, galima teigti, kad artimieji viliasi, jog aukštojo mokslo studijos bus vienas iš svartų paleidžiant artimuosius iš pataisos įstaigos atlikus dalį baismės. Šiuos paminėtus du esminius motyvus pažymėjo kaip vienus svarbiausių visi informantai (A, B, C). Atkreiptinas dėmesys į dar vieną motyvą kaip galimybę išlaikyti artimą ryšį su giminaičiu. Šį motyvą taip pat pažymėjo visi informantai (A, B, C). Vienas informantas (A) ties šiuo motyvu komentaruose pateikė savo pastebėjimą, kad „artimi ryšiai niekada nebuvo nutrūkę“. Teigtina, kad studijų procesas laisvės atėmimo vietoje suteikia galimybes ne tik įgyti žinių, įgūdžių, tačiau skatina išlaikyti artimą ryšį tarp nuteistųjų ir jų artimųjų. Darytina prielaida, kad šis glaudus ryšys su artimaisiais traktuotina kaip viena iš sėkmingos resocializacijos galimybių, labiausiai skatinančių elgtis pagal priimtinas visuomenėje normas ir pakartotinai nebusikalsti. Vienas informantas (A) pritarė, kad įgytas išsilavinimas padėtų greičiau įsidarbinti. Du informantai (B, C) iš dalies pritarė šiam motyvui. Analogiškai informantų įvertinimai pasiskirstė šioms motyvams – studijos laisvės

atėmimo vietoje puoselėtų socialinius įgūdžius ir išsilavinimas laikytina viena iš efektyvių priemonių nuo pakartotinio nusikalstamumo. Taigi, informantų teigimu, išsilavinimas nėra pagrindinis motyvas, siekiant greičiau įsidarbinti, puoselėjant socialinius įgūdžius ar norint išvengti pakartotinio nusikalstamumo.

Studijų proceso eigos vertinimas

Tyrimo dalyvių buvo prašoma įvertinti organizuojamų studijų laisvės atėmimo vietoje procesą (žr. 33 lentelę).

33 lentelė

Studijų proceso eigos vertinimas, informantų požiūriu

Kategorija	Subkategorija
Studijų proceso vertinimas	Proceso eiga sklandi
	Eiga buvo sklandi su tam tikrais trikdžiais

Pažymėtina, kad vienas informantas (A) studijų proceso eigą įvertino kaip labai sklandžią. Du informantai (B, C) nurodė, kad eiga buvo sklandi, tačiau pasitaikė tam tikrų trikdžių. Vadinas, informantų nuomone, studijų procesas laisvės atėmimo vietoje laikytinas pakankamai sklandžiu, kurio metu pasitaikė neesminių trikdžių.

Studijų proceso trikdžiai

Apklaustųjų prašyta įvardyti trikdžius, kurie vyravo per studijų procesą (žr. 34 lentelę).

34 lentelė

Trikdžiai, su kuriais informantai susidūrė studijų procese

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Studijų proceso trikdžiai	Egzamino organizavimas	„Teko pasijaudinti dėl II semestro paskutinio egzamino, bet administracijos dėka viską išsprendėme.“
	Artimųjų nesuinteresuotumas	„Jeigu artimieji nebūtų labai suinteresuoti studijomis, sunku būtų organizuoti užduočių gavimą ir perdavimą nuteistajam, organizuoti atsiskaitymą.“
	Pasyvus vaidmuo	„Kadangi studijų koordinatoriumi nebuvau ypatingų trukdžių neturėjau.“

Vienas informantas (A) įvardijo trikdį, susijusį su egzamino organizavimu. Pastebėtina, kad informantui bendradarbiaujant su įstaigos administracija pavyko išspręsti susidariusią problemą. Kitas informantas (B) siejo galimus trikdžius su savo paties suinteresuotumu dalyvauti studijų procese. Pasak apklaustojo (B), artimojo suinteresuotumas pagelbėti studijuojančiajam nesudaro prielaidų atsirasti tokiems trikdžiams kaip bendravimas su dėstytojais ir iš jų užduočių gavimas, jų užduočių perdavimas bestudijuojančiajam ir studijų dalyko atsiskaitymo organizavimas. Darytina prielaida, kad artimųjų nesuinteresuotumas ar abejingumas studijų procesui galimai sudarytų daugiau trikdžių ir nesklandumų perduodant užduotis, kontaktuojant su dėstytojais, organizuojant atsiskaitymus ar pan. Trečias informantas (C) pažymėjo, kad neatliko koordinatoriaus vaidmens studijų metu, todėl trikdžių nepasitaikė. Tikėtina, kad pasyvus vaidmuo, kai atliekamos konkrečios užduotys ar teikiama konkreti pagalba nedalyvaujant nuolat studijų eigoje, neišryškina trikdžių. Apibendrinus teigtina, kad artimųjų suinteresuotumas ir glaudus bendradarbiavimas su institucijų administracijomis padeda sėkmingai išspręsti atsiradusius nesklandumus ir taip užkirsti kelią galimoms problemoms.

Aukštojo mokslo studijų organizavimą laisvės atėmimo vietoje efektyvinančios priemonės

Tyrimu buvo domėtasi, kokios priemonės galėtų paskatinti aukštojo mokslo studijų organizavimą laisvės atėmimo vietoje. 35 lentelėje išskiriamos keturios subkategorijos, susijusios su pačių pataisos įstaigų iniciatyva, didesne studijų programų pasiūla ir didesnėmis galimybėmis naudojantis kompiuteriu ar kita kompiuterine įranga bei artimųjų suinteresuotumu.

Du informantai (A, C) pateikė savo pastebėjimus, kad pačių laisvės atėmimo vietų suinteresuotumas žymiai paskatintų aukštojo mokslo studijų plėtojamą pataisos įstaigose. Taigi tyrimo dalyviai akcentuoja įstaigų administracijų indėlį skatinant studijų prieinamumą. Žinoma, svarbus ir pačių nuteistųjų noras siekti aukštojo išsilavinimo. Tai pažymėjo vienas (C) iš dviejų informantų. Taip pat du informantai (B, C) atkreipė dėmesį, kad mokslas laisvės atėmimo bausme nuteistiems asmenims būtų patrauklesnis, jei studijų programų pasiūla būtų daug platesnė. Šiuo atveju turint omeny ne tik studijų prieinamumo galimybę, kurią suteikia Lietuvos edukologijos universitetas¹⁰, tačiau ir kitų aukštųjų mokyklų atvirumą su kitų mokslo sričių studijų programomis.

¹⁰ Tyrime dalyvavusių informantų artimieji baigė studijas arba studijuoja Lietuvos edukologijos universitete.

Aukštojo mokslo studijų procesą laisvės atėmimo vietose efektyvinančios priemonės

Kategorija	Subkategorija	Irodantys teiginiai
Studijų procesą laisvės atėmimo vietose efektyvinančios priemonės	Laisvės atėmimo vietų aktyvus vaidmuo studijų procese	Informantas A: „Pirmiausia įkalinimo įstaiga turėtų skatinti studijas, studijuojantiems sudaryti bent jau minimalias sąlygas studijuoti. Mano giliu įsitikinimu, įkalinimo įstaigos to daryti visiškai nenori, juk kam griauti įsisenėjusius stereotipus. <...>.“ Informantas C: „<...> nuteistojo ir laisvės atėmimo įstaigų didesnis suinteresuotumas.“
	Įvairių studijų programų studijavimo prieinamumo galimybė	Informantas B: „Būtų labai gerai, kad būtų sudarytos galimybės studijuoti ne tik SKI (patikslinimas – Lietuvos edukologijos universitetas Socialinės komunikacijos institutas“, bet ir kitose, pvz. techninėse mokymo įstaigose.“ Informantas C: „Techninių studijų organizavimas <...>.“
	Informacinių technologijų naudojimosi didesnės galimybės	Informantas C: „<...> didesnė galimybė naudotis kompiuteriu, <...>.“ Informantas B: „Nuteistajam – galimybė pasinaudoti internetu, nors abejoju, ar tai įmanoma. <...>.“
	Artimųjų suinteresuotumas	Informantas B: „<...> Šiuo metu be artimųjų pagalbos, koordinavimo, manau neįmanoma studijuoti.“

Du informantai (C, B) pateikė savo pozicijas prie trečios išskirtos subkategorijos – tai informacinių technologijų didesnės naudojimosi galimybės studijų metu. Teigtina, kad naudojimasis kompiuteriu, interneto prieigomis paskatintų efektyvesnę pasirengimą integruotis į visuomenę ir ypač į darbo rinką. Todėl tikslinga inicijuoti sprendimus, susijusius su technologijų diegimu pataisos įstaigose, taip siekiant izoliuotą asmenį skatinti nuolat būti visuomenės ir jos įvykių aplinkoje bei skatinti tobulinti naudotis kompiuteriu ir kitomis technologijomis įgūdžius. Vienas tyrimo dalyvis (B) akcentavo, kad be artimųjų pagalbos studijų procesas laisvės atėmimo vietoje būtų daug sudėtingesnis.

Bendradarbiavimas su aukštosios mokyklos administracija

Atliekant tyrimą pastebėta, kad studijų procesui svarbus bendradarbiavimas tarp institucijų ir artimųjų. Todėl informantų buvo teirautasi apie bendradarbiavimą su aukštosios mokyklos administracija. 36 lentelėje pateikiamas informantų bendradarbiavimo su aukštosios mokyklos administracija vertinimas.

Bendradarbiavimas su aukštosios mokyklos administracija

Kategorija	Subkategorija
Bendradarbiavimas su aukštosios mokyklos administracija	Glaudus bendradarbiavimas
	Bendradarbiavimas iš esmės buvo glaudus, nepaisant kartais pasitaikiusių nesklandumų

Du informantai (A, C) įvardijo bendradarbiavimą kaip itin glaudų. Vienas tyrimo dalyvis (B) pažymėjo, kad bendradarbiavimas iš esmės buvo glaudus, nepaisant kartais pasitaikiusių nesklandumų. Vadinasi, galima teigti, kad artimųjų ir aukštojo mokslo įstaigos bendradarbiavimas yra glaudus.

Bendradarbiavimas su aukštosios mokyklos dėstytojais

Informantai vertino ir bendradarbiavimą su aukštosios mokyklos dėstytojais (žiūrėti 37 lentelę). Vienas informantas (A) pažymėjo bendradarbiavimą kaip glaudų. Du informantai (B, C) apibūdino, kad bendradarbiavimas iš esmės glaudus, tačiau kartais pasitaikydavo ir nesklandumų. Teigtina, kad artimųjų bendradarbiavimas su dėstytojais iš esmės laikytinas sklandžiu.

Bendradarbiavimas su aukštosios mokyklos dėstytojais

Kategorija	Subkategorija
Bendradarbiavimas su aukštosios mokyklos dėstytojais	Glaudus bendradarbiavimas
	Bendradarbiavimas iš esmės buvo glaudus, nepaisant kartais pasitaikiusių nesklandumų

Bendradarbiavimas su pataisos įstaigos administracija

Informantų buvo prašoma įvertinti studijų procese vykusį bendradarbiavimą su pataisos įstaiga. Tyrimo dalyviai pažymėjo skirtingai savo vertinimus (žr. 38 lentelę).

Bendradarbiavimas su pataisos įstaigos administracija

Kategorija	Subkategorija
Bendradarbiavimas su pataiso įstaigos administracija	Bendradarbiavimas iš esmės buvo glaudus, nepaisant kartais pasitaikiusių nesklaidumų
	Bendradarbiavimo procese pasitaikė nereikšmingų trikdžių
	Nepakankamas bendradarbiavimas

Vienas informantas (B) bendradarbiavimą su pataisos įstaigos administracija apibūdino kaip iš esmės glaudų, nepaisant kartais pasitaikiusių nesklaidumų. Kitas informantas (C) pažymėjo, kad bendradarbiavimo procese pasitaikė nereikšmingų trikdžių. Trečias tyrimo dalyvis (A) atkreipė dėmesį į nepakankamą bendradarbiavimą. Taigi galima teigti, kad artimųjų ir pataisos įstaigos administracijos bendradarbiavimas kartais pasižymėjo tam tikrais nesklaidumais ir trikdžiais ar buvo nepakankamas.

Aukštojo mokslo prieinamumo skatinimas laisvės atėmimo vietose Lietuvoje

Informantų buvo prašoma pareikšti savo nuomonę, ar reikėtų skatinti aukštojo mokslo prieinamumą Lietuvos laisvės atėmimo vietose. Informantai vienareikšmiškai pateikė pozityvų atsakymą bei pastebėjimus (žr. 39 lentelę).

Aukštojo mokslo prieinamumo skatinimas Lietuvos pataisos įstaigose

Kategorija	Įrodomieji teiginiai
Aukštasis mokslo prieinamumas yra skatintinas laisvės atėmimo vietose	Informantas A: „Mūsų visuomenės požiūris į įkalinimo įstaigas ir nuteistuosius yra labai neigiamas, vyrauja nuomonė, kad ten gyvena jau ne žmonės, o kažkokie antrarūšiai padarai. Gal žinių siekimas keistų tą blogą įvaizdį, gal ir ten dirbantys taptų šiek tiek kultūringesni nuteistųjų atžvilgiu. Juk ir ten patenka ne vien tik blogi žmonės.“ Informantas B: „Manau, kad būtina. Dauguma nuteistųjų yra protingi asmenys, atsitiktinai įvykdę nusikaltimą ir nuteisti ilgam laikui. Nesudarant sąlygų darbui, studijoms laisvės atėmimo vietoje, jie praranda motyvaciją socializacijai, integracijai į gyvenimą ir veiklą, išėjus į laivę.“ Informantas C: „Reikia stengtis, kad asmuo turėtų tikslą gyvenime, galėtų integruotis į visuomenę.“

Vienas informantas (A) pastebėjo, kad visuomenės požiūris į nuteistus asmenis yra negatyvus. Pasak informanto (A), aukštasis mokslas laisvės atėmimo vietose sudarytų

prielaidas prisidėti prie visuomenėje vyraujančių stereotipų griovimo ir, tikėtina, tokiu būdu didėtų galimybės grįžusiems iš pataisos įstaigų asmenims sėkmingai prisitaikyti visuomenėje. Kitas informantas (B) pabrėžė, kad būtina skatinti aukštojo mokslo prieinamumą laisvės atėmimo vietose, mat dauguma asmenų turi mokymosi potencialą. Informanto (B) teigimu, atsitiktinai įvykdytas nusikaltimas ir ilgas laisvės atėmimo bausmės skyrimas neturėtų būti traktuojamas kaip visiškas nuo visuomenės atskyrimas be mokymosi, darbo ar kito užimtumo galimybių. Be minėtų galimybių veikti, tobulėti, pasak informanto (B), prarandama motyvacija gyventi laikantis prosocialių nuostatų, sėkmingai integruotis, susirasti užimtumą ir pan. Vadinasi, aukštojo mokslo prieinamumas sudarytų prielaidas sėkmingai resocializacijai į visuomenę. Trečias tyrimo dalyvis (C) taip pat pastebėjo, kad mokymasis prisidėtų prie sėkmingos reintegracijos, taip pat, pasak informanto (C), svarbus pasiryžimas ir siekimas savo tikslo, mat tai sudaro galimybes kryptingam tikslų įgyvendinimui ir sėkmingai resocializacijai.

Informantų siūlymai dėl aukštojo mokslo prieinamumo laisvės atėmimo vietose

Informantų buvo prašoma pateikti siūlymus, kurie galėtų pagerinti aukštojo mokslo prieinamumą laisvės atėmimo vietose (žr. 40 lentelę).

40 lentelė

Siūlymai dėl aukštojo mokslo prieinamumo laisvės atėmimo vietose

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Siūlymai dėl aukštojo mokslo prieinamumo laisvės atėmimo vietose	Interneto / intraneto įdiegimas laisvės atėmimo vietose	Informantas A: „ <i>Studijuojantys nuteistieji privalo turėti galimybę naudotis internetu. Tai išspręsti, mano manymu, visiškai nesudėtinga. <...> Stebinti prižiūrėtojams, nuteistieji galėtų patys internetu bendrauti su dėstytojais, gauti – siųsti darbus, atlikinėti egzaminų testus. Šiuo atveju ir dėstytojai privalėtų bendrauti internetu. <...> su dviem dėstytojais susisiečiau tik telefonu, o į mano rašytus el. laiškus negavau jokie atsakymo.“</i>
	Informacijos prieinamumas apie studijų galimybes laisvės atėmimo vietose	Informantas B: „ <i>Teikti didesnę informaciją apie studijas ir mokslo įstaigas, suteikiančias galimybę studijuoti būnant nelaisvėje. Sudaryti galimybę gauti reikiamą literatūrą, užduotis ir organizuoti atsisveikimą.“</i> Informantas C: „ <i><...> informacija apie galimybes studijuoti.“</i>
	Psichologinė pagalba, mokymosi motyvacija	Informantas C: „ <i>Psichologinė pagalba, skatinimas studijuoti, <...>.“</i>

Tyrimo dalyvių pasiūlymus galima skirstyti į tris subkategorijas. Vienai iš subkategorijų priskirtinas interneto / intraneto ryšys, kuris, pasak vieno informanto (A), labai

pagerintų studijų laisvės atėmimo vietose prieinamumą ir komunikaciją su aukštojo mokslo įstaiga. Du informantai (B, C) pastebėjo informacijos arba pasiūlymų studijuoti būnant pataisos įstaigoje trūkumą. Galima prielaida, kad aukštųjų mokyklų studijų prieinamumas ypač socialinę atskirtį patiriančioms asmenims galėtų ne tik suteikti galimybę tobulinti savo kompetencijas, bet ir prisidėti prie pozityvios resocializacijos proceso. Trečias informantas (C) pateikė siūlymus, kurie nukreipti į pačią asmenybę, t. y. psichologinės pagalbos teikimas ir mokymosi motyvacijos skatinimas.

Apibendrinus teigtina, kad aukštojo mokslo prieinamumą, pasak informantų, paskatintų internetinio arba intranetinio ryšio plėtra, informacijos sklaida apie studijų galimybes laisvės atėmimo vietose esantiems asmenims ir psichologinės pagalbos teikimas bei mokymosi motyvacijos stiprinimas.

Apibendrinus tyrimo rezultatus pateikiamos šios *išvados*:

1. Artimųjų atliekami vaidmenys – tarpininkas, koordinatorius, skatintojas ir kt. – aukštojo mokslo studijų procese yra aktyvūs.
2. Tyrimas atskleidė, kad artimieji vienareikšmiškai skatino savo nuteistus giminaičius dalyvauti studijų procese dažniausiai dėl tokių motyvų kaip: prasmingas laiko praleidimas, išsilavinimo įgijimas suteiktų artimajam lengvinančią aplinkybę sprendžiant teismui dėl galimo lygtinio paleidimo ar galimybė išlaikyti artimajį ryšį su nuteistu laisvės atėmimo bausme artimuoju.
3. Studijų proceso eiga, informantų požiūriu, vertintina kaip labai sklandi ar sklandi su neesminiais trikdžiais.
4. Trikdžiai, su kuriais informantai susidūrė studijų procese, yra paminėti tokie kaip egzamino organizavimo procese buvę nesklandumai ir artimųjų menkas suinteresuotumas ar pasyvumas.
5. Informantų teigimu, studijų procesą laisvės atėmimo vietose efektyvintų tokios priemonės kaip laisvės atėmimo įstaigų aktyvus vaidmuo studijų procese, didesnė studijų programų pasiūla laisvės atėmimo vietose esantiems asmenims, informacinių technologijų naudojimosi pataisos įstaigose didesnės galimybės ir artimųjų suinteresuotumas bei pagalba.
6. Tyrimas parodė, kad artimųjų bendradarbiavimas studijų proceso metu su aukštosios mokyklos administracija ir dėstytojais vertintinas geriau nei bendradarbiavimas su pataisos įstaigų administracijomis.
7. Informantai išreiškė teigiamą požiūrį į aukštojo mokslo prieinamumo skatinimą laisvės atėmimo vietose Lietuvoje.

8. Informantų teigimu, interneto / intraneto įdiegimas, informacijos prieinamumas apie studijų galimybes laisvės atėmimo vietose, psichologinė pagalba, mokymosi motyvacija paskatintų aukštojo mokslo prieinamumą laisvės atėmimo vietose.

4.7. Nuteistųjų, įgijusių aukštojo mokslo išsilavinimą, laisvės atėmimo vietoje, įgytų studijų metu kompetencijų panaudojimo galimybės organizuojant socialinę reabilitaciją: integracijos veiksnys

Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2011 metų veiklos ataskaitoje (2012) teigiama, kad 2011 m. Lietuvos aukštosiose mokyklose mokėsi 7 laisvės atėmimo bausmę atliekantys asmenys. Iš jų tais pačiais metais 2 asmenys gavo aukštojo mokslo baigimo diplomus. Siekiant aptarti įgyto aukštojo išsilavinimo prasmę, t. y. tolesnį jo taikymą, pvz., laisvės atėmimo vietoje, buvo organizuojama baigusiujų aukštojo mokslo studijas ir specialistų grupinės (*focus*) diskusijos.

Apklaustųjų duomenys

41 lentelėje pateikiami informantų duomenys.

41 lentelė

Informantų duomenys

Eil. Nr.	Informantas	Pozicija
1.	K	Psichologas
2.	J	Socialinės reabilitacijos skyriaus viršininkas
3.	G	Laisvės atėmimo vietoje įgijęs aukštąjį universitetinį išsilavinimą nuteistasis
4.	H	Laisvės atėmimo vietoje įgijęs aukštąjį universitetinį išsilavinimą nuteistasis

Grupinių (*focus*) diskusijų tyrimo rezultatai

Grupinių (*focus*) diskusijų pradžioje buvo prisiminta studijų eiga ir lygiagrečiai studijoms vykę tarptautiniai projektai, skirti nuteistųjų reintegracijos efektyvumui didinti. Projektai, koordinuoti Lietuvos edukologijos universiteto (anksčiau – Vilniaus

pedagoginio universiteto), įtraukė į veiklas ir studijuojančiuosius laisvės atėmimo vietose (3.1 darbo dalyje yra trumpai pristatyti projektai ir jų metu atliktų tyrimų rezultatai).

Sukaupto studijų metu mokslinio potencialo panaudojimo galimybės

Susitikimo pradžioje apžvelgus bendradarbiavimo eigą tiek studijų, tiek projektyvių veiklų metu pereita prie konkretaus klausimo susitikimo dalyviams, kur ir kaip galima panaudoti studijų metu sukauptą mokslinį potencialą (žr. 42 lentelę).

42 lentelė

Studijų metu įgytų kompetencijų panaudojimo galimybės

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Įgytų kompetencijų panaudojimas	Motyvuojant kitus nuteistuosius įsitraukti į užsiėmimus	Informantas H: „Yra žmonių, kurie nori, bet pvz. jie <...> nenori kalbėti apie save.“ Informantas G: „Paprasciausiai žmogus nesuvokia kas yra daroma terapijos grupėse. Jei jie eina į kompiuterių klasę, jie įsivaizduoja, kad panašiai ir bus pas psichologą. Trūksta suvokimo. Reikėtų detaliau paaiškinti.“ Informantas K: „Jeigu eis G ar H, tai gal eis ir kiti. G ir H nebijo kalbėti, tai ir kitus paskatina. Visus metus vyko grupelės. Paliesti ir skausmingi taškai.“
	Skaitant paskaitas ir seminarus	Informantas K: „Galima ir paskaitėles ar seminarus organizuoti. Yra iš nuteistųjų poreikis, jie domisi psichologija, jei kas nors suorganizuotų.“
	Pagalba vedant terapines grupes	Informantas K: „Prieš du metus 2010 m. pradėjau bendradarbiauti su G ir H, kai jau baiginėjosi studijos. Su anksčiau buvusiu pavaduotoju buvo kalbėta apie idėjų organizuoti terapines grupes, būtent įtraukiant du minėtus studijas pabaigusius dalyvius, kurie galėtų panaudoti iš studijų metu sukauptų žinių.“ Informantas J: „Mes svarstėme, kaip galima šią galimybę išnaudoti. Iš pradžių galvota apie individualius užsiėmimus, mat techniškai vasarą sudėtinga visus išvesti į užsiėmimus. Antra problema: G dirba visą dieną, o vakare problemiška. Galima pagalvoti apie K įtraukimą.“

Kaip paaiškėjo tyrimo metu, įgytų studijų metu kompetencijų panaudojimo sferas galima suskirstyti į tris subkategorijas: skaitant paskaitas ir seminarus, pagalba vedant terapines grupes ir motyvuojant kitus nuteistuosius įsitraukti į užsiėmimus. Vadinasi, kompetencijų panaudojimas galimas per aktyvias šviečiamojo ir terapinio pobūdžio veiklas. Informantas K akcentavo paskaitas ir seminarus, kurie atlieptų kitų nuteistųjų poreikius. Tuo pačiu informantai (K, J) paminėjo baigusiujų studijas (G, H) laisvės

atėmimo vietoje įtraukimą į terapinių grupių užsiėmimų organizavimą. Pasak tyrimo dalyvio K: „*H ir G prisidėjo prie terapinių grupių, nes sutiko dalyvauti užsiėmimuose.*“ Informantas J patvirtino, kad buvo svarstyta idėja įtraukti H į individualių užsiėmimų organizavimą. Paminėtina, kad tiek šviečiamojo, tiek terapinio pobūdžio veiklos tiesiogiai atliepia socialinės reabilitacijos tikslus pagal Bausmių vykdymo kodekso (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 73-3084) 137 straipsnį. Tačiau akcentuotinas tikslų įgyvendinimas tik tuo atveju, jei patys nuteistieji noriai dalyvaus užsiėmimuose. Tyrimo dalyviai (G, H, K) išskyrė motyvavimo nuteistuosius įsitraukti į užsiėmimus akcentą. Vadinas, kompetencijų panaudojimas užsiėmimų metu priklauso nuo kitų nuteistųjų noro aktyviai dalyvauti juose, tokiu būdu įgyvendinant socialinės reabilitacijos tikslus.

Baigusųjų studijas suinteresuotumas prisidėti prie terapinių grupių organizavimo

Susitikimo metu paaiškėjus, kad realiausia žinių panaudojimo niša yra socialinės reabilitacijos užsiėmimai ir jų metu vykstančios terapinės grupės, todėl pačių baigusųjų studijas dalyvių teirautasi apie jų suinteresuotumą ir turimą motyvaciją prisidėti prie šių užsiėmimų organizavimo.

Informantas H: „*Priklauso kokia grupelė. Reikia atrinkti žmones į grupes. Pagalvoti apie temas.*“

Informantas G: „*Mano nuomone, reikia pasidomėti, kada vyksta psichoterapinės grupės, ką žmonės norėtų išgirsti ir kokios diskusijos ar seminarai turėtų būti vedami. Tuo remiantis galima inicijuoti.*“

Tyrimo dalyvis H išreiškė, kad viskas priklauso nuo dalyvausiančiųjų, jų atrinkimo bei galimų temų formulavimo. Kitas dalyvis (G) patikslino, kad pirmiausia reikėtų išsiaiškinti kitų nuteistųjų poreikį dalyvauti psichoterapinėse grupėse ir jų turimus lūkesčius. Pastebėtina, kad pasvarstymai dėl prisidėjimo organizuojant terapines grupes, net ir aiškiai nepareiškus sutikimo pozicijos byloja apie turimą motyvaciją prisidėti prie grupių organizavimo.

Nuteistųjų nuteistiesiems pagalbos (paslaugų) teikimo trikdžiai

Išsiaiškinus baigusųjų studijas tyrimo dalyvių (G, H) turimą motyvaciją teikti pagalbą kitiems nuteistiesiems, paaiškėjo, kad pagalbos teikimo procese yra ir trikdžių (žr. 43 lentelę).

Nuteistųjų nuteistiesiems pagalbos teikimo trikdžiai

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Pagalbos teikimo trikdžiai	Draudimas teikti paslaugas tarp nuteistųjų	Informantas G: „Pagal Bausmių vykdymo kodeksą kalėjime nuteistasis nuteistajam negali teikti paslaugų.“
	Kitų nuteistųjų pasipriešinimas	Informantas G: „Mes esame nuteistieji. Kiti nuteistieji į mus žiūrės kaip į nuteistuosius. Gali būti pasipriešinimas ar navius požiūris.“
	Kalėjime negalima organizuoti savipagalbos grupės	Informantas G: „Negalima organizuoti kalėjime savipagalbos grupę, o pataisos namuose galima.“

Tyrimo metu daugiausia argumentų apie galimus trikdžius pateikė tyrimo dalyvis G. Jo atsakymus galima skirstyti į tris subkategorijas: draudimas teikti paslaugas tarp nuteistųjų, kitų nuteistųjų nepalankus požiūris į galimas iniciatyvas bei įstatymiškai apribotos galimybės kalėjime organizuoti savipagalbos grupes. Taigi galima įžvelgti, kad pačių nuteistųjų iniciatyvos negalimos. Tačiau atkreiptas tyrimo metu dėmesys į tai, jog visuose užsiėmimuose specialistui koordinuojant procesą, nuteistųjų pagalba nepažeistų teisės normų.

Apibendrinus tyrimo rezultatus pateikiamos šios **išvados**:

1. Kaip parodė tyrimo rezultatai, įgytų studijų metu kompetencijų panaudojimas galimas per aktyvias šviečiamojo ir terapinio pobūdžio veiklas laisvės atėmimo vietoje. Paprastai tokios veiklos apibūdinamos kaip socialinė rehabilitacija, kurios metu siekiama pozityvių elgsenos pokyčių, savivertės kėlimo, prosocialinių nuostatų diegimo ir kryptingo pasirengimo reintegracijai.
2. Tyrimo metu paaiškėjo studijas baigusią tyrimo dalyvių (G, H) turima pozityvi motyvacija prisidėti prie socialinės rehabilitacijos užsiėmimų organizavimo laisvės atėmimo vietoje. Motyvacija ne tik išreikšta noru prisidėti prie veiklų, tačiau taip pat buvo apsvarstyti būdai, kaip veiklos galėtų būti veiksmingesnės, pvz., poreikių išsiaiškinimo tyrinimas, diskusijos, gerosios patirties sklaida ir pan.
3. Atskleista, kad nuteistųjų nuteistiesiems pagalbos teikimą laisvės atėmimo vietoje riboja įstatymai. Ypač griežtojo režimo pataisos įstaigose negalimi paslaugų teikimai tarp nuteistųjų. Todėl išryškinta pagalba specialistui, organizuojančiam užsiėmimus. Tokiu būdu baigusieji studijas tyrimo dalyviai galėtų atlikti asistentų vaidmenis aktyviai prisidedami prie veiklų organizavimo.

Atsižvelgus į atliktus empirinius tyrimus, pateiktina aukštojo mokslo prieinamumo įgyvendinimo laisvės atėmimo vietoje (žr. 12 pav.).

12 pav. Aukštojo mokslo prieinamumo įgyvendinimas laisvės atėmimo vietoje

Pagal pateiktą 12 pav. aukštojo mokslo prieinamumo įgyvendinimas laisvės atėmimo vietoje lemiamas tokių veiksnių kaip paties nuteistojo turima mokymosi motyvacija. Tikėtina, kad kryptingai siekiami tikslai padėtų įgyvendinti savo lūkesčius teisėtais būdais. Akcentuojamas artimiausios aplinkos palaikymas ir skatinimas. Būtent šiuos vaidmenis dažniausiai atlieka artimiausi šeimos nariai, siekdami išlaikyti glaudžius ryšius ir skatinti keisti netinkamas nuostatas į prosocialias. Vienas iš esminių bendradarbiavimą palaikančių ir puoselėjančių principų yra suinteresuotumas,

t. y. noras veikti, prisidėti, kurti, palaikyti idėją ir pan. Tyrimų metu paaiškėjo, kad aukštojo mokslo prieinamumą laisvės atėmimo vietose skatintų glaudus aukštojo mokslo ir pataisos įstaigų bendradarbiavimas, kurį lemia palankių nuostatų laikymosi socialiai pažeidžiamų asmenų atžvilgiu ir suinteresuotumo prisidėti prie reintegracijos proceso efektyvinimo. Svarbu akcentuoti, kad kiekvienos iš minimų įstaigų teigiamas požiūris į nuteistųjų mokymąsi labai praplėstų mokymosi visą gyvenimą principo diegimą, ypač tarp nuteistų laisvės atėmimo bausmėmis asmenų.

IŠVADOS

1. Švietimo prieinamumas laikytinas vienu iš švietimo politikos principų, kuris užtikrina lygias galimybes visiems siekti išsilavinimo, nepaisant socialinės padėties ir kitų aplinkybių. Švietimo prieinamumas laikytinas mechanizmu, sudarančiu galimybes arba jas ribojantis siekiant išsilavinimo individualiu, instituciniu, socialiniu lygmenimis. Prieinamumą lemiantys veiksniai padeda asmenybei tobulėti, keisti savo vertybines nuostatas, tai yra ypač svarbu nuteistųjų asmenų socialinei integracijai ir sėkmingai socialinei įtraukčiai, atgavus laisvę.

2. Mokslinėje literatūroje nuteistojo asmens charakteristika paprastai tyrinėjama, siekiant išsiaiškinti priežastinius įsitraukimo į nusikalstamą veiką aspektus. Dažniausiai edukologinėje literatūroje analizuojama šeimos, mokyklos ir kitos artimiausios aplinkos įtaka nusikalstamo elgesio raidai. Mūsų šalies, užsienio šalių mokslininkų tyrimai ir apklaustųjų atsakymai pagrindžia, kad vienas svarbiausių socialinių veiksnių, darančių įtaką asmens elgesiui, yra šeima ir joje vyraujančių tarpusavio santykių pozityvi ar negatyvi charakteristika. Santykiai, grindžiami autoritarizmu, nepagarba, smerkimu, grasinimais, nepriežiūra, perdėtu dėmesiu ir pan., lemia mokymosi nesėkmes, asocialaus elgesio formų pasireiškimą, dėl ko galimi visuomenės normų pažeidimai, kriminaliniai nusikaltimai. Nekoreguojamas paauglystėje nusikalstamas elgesys ateityje perauga į kriminalinius nusikaltimus. Kriminalinio elgesio korekcijai taikomos kompleksinės psichologinės, socialinės, medicininės ir kt. pagalbos formos, apimančios ir socioedukacines priemones. Mokslininkai, tyrinėję švietimo įtaką nuteistųjų pozityviajai elgsenai ir reintegracijai, pastebi, kad dėl švietimo tarp nuteistųjų laisvės atėmimo vietose mažėja konfliktų, susidaro palankesnės prisitaikymo visuomenėje sąlygos, mat didėja asmenybės savivertė, atsiranda siekiniai, nukreipti į ateities projektavimą, išryškėja motyvacija siekti papildomų saviraiškos galimybių prasmingam gyvenimui ir pan.

3. Konstatuotinos nuteistųjų realios galimybės įgyti aukštąjį išsilavinimą būnant laisvės atėmimo vietoje, t. y. asmens socialinė padėtis neapriboja galimybių siekti aukštojo mokslo. Realios galimybės lemiamos glaudžiu aukštosios mokyklos ir pataisos įstaigos tarpinstituciniu bendradarbiavimu bei artimųjų suinteresuotumu.

4. Penitencinės teisės srityje vyrauja tokios esminės problemos kaip nuteistųjų prastos gyvenimo sąlygos, nepakankamas dėmesys sveikatos priežiūros srityje, taip pat ir švietimo neprieinamumas. Mokymosi motyvacija ekspertų labiausiai akcentuota kaip švietimo prieinamumą laisvės atėmimo vietose skatinanti priemonė. Ekspertų nuomone, nuo Teisingumo ministerijos, Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos ir nuo aukštųjų mokslo įstaigų priklauso aukštojo mokslo prieinamumo galimybės plėtojimas laisvės atėmimo vietose. Apibendrinus ekspertų atsakymus apie nuteistųjų laisvės atėmimo bausmę teisę vykti į atsiskaitymus aukštojo mokslo įstaigoje, paaiškėjo abejotina galimybė, kurią lemia tokios aplinkybės kaip nepasitikėjimas nuteistuoju, aukštojo mokslo įstaigos įvaizdis, poreikio išsiaiškinimas ir kt.

5. Kokybinių tyrimų – pusiau struktūrinio interviu ir grupinių (*focus*) diskusijų – metu paaiškėjo, kad laisvės atėmimo vietoje įgytos studijų metu kompetencijos gali būti pritaikomos teikiant pagalbą kitiems nuteistiesiems bei prisidedant prie edukacinės ir sociokultūrinės veiklos, socialinės reabilitacijos užsiėmimų organizavimo. Nors savitarpio pagalbą tarp nuteistųjų riboja teisės nuostatos, ypač griežtojo režimo įstaigoje, tačiau išryškinta pagalbos forma specialistui, kuris organizuoja minimų pobūdžių veiklas. Išėjus į laisvę akcentuojamas kompetencijų pritaikymas artimiausioje aplinkoje, pvz.: šeimoje auginant vaikus, stebint raidos ypatumus, bendravimą su kitais bendraamžiais ir pan.

6. Kaip parodė klausimyno rezultatai, nuteistųjų noras tobulėti akcentuotas kaip esminis pasirinkimo studijuoti aukštojoje mokykloje motyvas, o laisvo laiko turėjimas paminėtas kaip nesvarbiausias motyvas. Taip pat informantai išryškino mokslo teigiamą įtaką asmenybės brandumui ir tobulėjimui, išskirdami įgyvendinimą, elgesio korekciją, vertybinės sistemos konstravimą, – visa, kas paskatintų teigiamą resocializaciją ir sėkmingą socialinę įtrauktį, atgavus laisvę.

7. Kiekybinio tyrimo rezultatai byloja, kad dauguma respondentų (apie 76 proc.) išsilavinimo prasmę laisvės atėmimo vietoje sieja su sėkmingos reintegracijos ir socialinės įtraukties aspektu, t. y. galimybe gyventi visuomenėje laikantis prosocialių nuostatų ir sparčiau įsilieti į darbo rinką. Taip pat dauguma jų (apie 52 proc.) pozityviai vertina švietimo įtaką kaip prevencinę priemonę nuo galimai pasikartosiančių nusikaltimų. Pažymėtina, kad 37 proc. tiriamųjų nepritarė, kad išsilavinimas (išskyrus vidurinis ir profesinis) turėtų būti prieinamas tik galintiems patiems susimokėti už mokslą.

8. Apklausoje dalyvavusių užsienio šalių institucijų atstovai pažymėjo, kad nuteistieji turi galimybę studijuoti aukštosiose mokyklose (tiek kolegijose, tiek universitetuose), tačiau tai priklauso dar ir nuo esamų aplinkybių, pvz., pataisos įstaigos pritarimo. Paminėta ir studijų programų pasirinkimo įvairovė, pvz.: ekonomika, inžinerija, švietimas, vadyba, teisė ir kt., kuri iš esmės priklauso nuo pačios švietimo įstaigos studijų programų pasiūlos. Atskleista, kad Didžiojoje Britanijoje, Suomijoje, Estijoje ir Vokietijoje pataisos įstaigose esantys nuteistieji gali studijuoti nuotoliniu būdu. Studijų formą lemia paties nuteistojo atliekamos bausmės režimo sąlygos. Pvz., griežtojo režimo įstaigoje atliekantys bausmę nuteistieji paprastai studijuoja nuotoliniu būdu. Paminėtina, kad Kanadoje išskirtiniais atvejais, penitencinės institucijos vadovo sprendimu, nuteistajam gali būti suteiktas finansavimas už studijas.

9. Paaiškėjo, kad artimųjų, dalyvavusių ar dalyvaujančių nuteistų laisvės atėmimo bausme giminaičių studijų procese, atliekami aktyvaus pobūdžio vaidmenys – tarpininkas, koordinatorius, skatintojas ir kt. Teigtina, kad būtent artimieji skatino savo nuteistus giminaičius dalyvauti studijų procese dėl šių motyvų: prasmingas laiko praleidimas, išsilavinimo įgijimas suteiktų artimajam lengvinančią aplinkybę sprendžiant teismui dėl galimo lygtinio paleidimo ar galimybė išlaikyti artimajį ryšį su nuteistu artimuoju. Tyrimas parodė, kad artimųjų bendradarbiavimas studijų proceso metu su aukštosios mokyklos administracija ir dėstytojais vertintinas geriau nei bendradarbiavimas su pataisos įstaigų administracijomis. Informantų teigimu, studijų procesą laisvės atėmimo vietose efektyvintų tokios priemonės kaip: laisvės atėmimo įstaigų aktyvus vaidmuo studijų procese, didesnė studijų programų pasiūla, informacinių technologijų naudojimosi didesnės galimybės ir artimųjų suinteresuotumas bei jų pagalba. Artimųjų nuomone, interneto / intraneto įdiegimas, informacijos pasiekiamumas apie studijų galimybes laisvės atėmimo vietose, psichologinė pagalba, mokymosi motyvacija paskatintų aukštojo mokslo prieinamumą laisvės atėmimo vietose.

10. Paaiškėjo, kad nuteistojo galimybes dalyvauti aukštojo mokslo studijų procese lemia: paties asmens motyvacija, aukštojo mokslo institucijos ir pataisos įstaigos glaudus socialinis dialogas, artimųjų skatinimas. Teigtina, kad aukštojo mokslo laisvės atėmimo vietose prieinamumas lemia nuteistų asmenų prosocialaus gyvenimo būdo puoselėjimą, spartesnę įsidarbinimą, socialinių įgūdžių ir kompetencijų tobulinimą, pakartotinio nusikalstamumo mažinimą, mokslinių tyrimų penitencinėje srityje plėtrą ir pan.

REKOMENDACIJOS

Siekiant parengti nuteistųjų aukštojo mokslo prieinamumo laisvės atėmimo vietose modelį, siūlytina *mokslininkams* inicijuoti empirinius tyrimus, išsiaiškinant aukštosios mokyklos dėstytojų nuomonę apie studijų procesą pataisos įstaigose bei pačių Lietuvos aukštųjų mokyklų vadovų poziciją apie nuteistųjų galimybes studijuoti jų institucijose.

Rekomenduotina tęsti ilgalaikės laisvės atėmimo bausmės poveikio įtakos žmogaus psichosocialinei elgsenai tyrimus ir modeliuoti elgsenos korekcijos pasitelkiant švietimą mechanizmus.

Atliepiančiam modernizavimo ir atvirumo principus, tikslinga skatinti žinių visuomenės tilto tarp aukštųjų mokyklų ir pataisos įstaigų konstravimą. Todėl rekomenduotina *aukštosioms mokykloms* pritaikyti studijų programas atliekantiems laisvės atėmimo bausmes asmenims, tokiu būdu skatinant akademinę integraciją į socialiai pažeidžiamųjų kontingentą bei socialinės įtraukties plėtrą.

Siūlytina reguliariai organizuoti nuteistųjų reintegracijos tematika mokslinio ir praktinio pobūdžio renginius pataisos įstaigose ir sudaryti galimybę tiesioginiam bendravimui tarp visuomenės atstovų ir pataisos įstaigoje esančių asmenų. Tokiu būdu būtų inicijuotas socialinis dialogas tarp pataisos įstaigų ir akademinė bendruomenių, kuriant glaudesnius partnerystės akademinio lygmeniu pamatus ir ieškant platesnio edukacinių paslaugų konteksto prieinamumo ir pritaikomumo. Pagal kompetencijų sritį rekomenduotina *Teisingumo ir Švietimo ir mokslo ministerijoms* inicijuoti šviečiamojo pobūdžio renginius, įtraukiant abiejų atsakingų institucijų atstovus ir nuteistus asmenis.

Pataisos įstaigoms siūlytina skatinti mokymosi motyvaciją turinčius nuteistus laisvės atėmimo bausmėmis asmenis siekti išsilavinimo, sudarant palankias mokymuisi sąlygas ir skatinimo už puikius mokymosi rezultatus sistemą.

Įstatymų leidėjams rekomenduotina:

1. Įtvirtinti galimybę griežtojo režimo pataisos įstaigoje organizuoti savipagalbos grupes, kurių veikla tiesiogiai atlieptų švietėjiško, terapinio ar kito socioedukacinio pobūdžio tarpusavio pagalbos teikimą.

2. Numatyti turintiems aukštąjį išsilavinimą socialinių mokslų srityje (edukologijos, socialinio darbo kryptis) nuteistiesiems galimybę savanoriškai arba už atlygį pagal esamą ekonominę situaciją prisidėti prie socialinės reabilitacijos veiklų ir edukacinių užsiėmimų organizavimo pataisos įstaigose.

Nevyriausybinėms organizacijoms, dirbančioms nuteistųjų reintegracijos srityje, aktyviai bendradarbiauti su pataisos įstaigų administracijomis ir jos sutikimu organizuoti veiklas su nuteistaisiais, rengiant juos išėjimui į laisvę per švietėjiško ir terapinio pobūdžio užsiėmimus.

Numatyti finansavimą nevyriausybinėms organizacijoms, dirbančioms nuteistųjų reintegracijos srityje, tokiu būdu sudarant galimybę gauti sistemiškas, kokybiškas ir laiku suteikiamas paslaugas, kurios prisidėtų prie reintegracijos proceso efektyvumo didinimo. Pagal kompetencijas siūlytina *Teisingumo ministerijai* inicijuoti finansavimo projekto parengimą ir teikti jį Lietuvos Respublikos Vyriausybei.

Siekiant paskatinti laisvės atėmimo vietose švietimo prieinamumą ir organizuojamo švietimo proceso veiksmingumą, siūlytina *savivaldos institucijoms* pagal jų atliekamas funkcijas peržiūrėti tvarką, atskleisti švietimo prieinamumo proceso trikdžius bei numatyti jų šalinimo ir tolesnio tobulinimo priemones.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. ADAIR, John Eric. *100 patarimų vadovui*. Vilnius: Alma littera, 2006. 208 [146] p. ISBN 9955-24-068-7.
2. ALASUUTARI, Pertti; BICKMAN, Leonard; BRANNEN, Julia. *The Sage handbook of social research Methods*. London, Sage publications Ltd, 2008. 631 p. ISBN 978-1-4129-1992-0.
3. ALEKSIENĖ, Vilmantė; KATINAITĖ, Renata; PETRIEŠYTĖ, Vilma. Nuteistųjų meninės veiklos organizavimo realijos Lietuvoje. Iš: *Socialinis ugdymas: Įvairių visuomenės grupių socialinė integracija*: mokslo darbai, 2010, 11 (22), p. 5–17 ir 93–106. ISSN 1392-9569.
4. AOS, Steve; MILLER, Marna; DRAKE, Elizabeth. Evidence-Based Public Policy Options to Reduce Future Prison Construction, Criminal Justice Costs, and Crime Rates. Iš: *Federal Sentencing Reporter*, Volume 19, No 4. Olympia, Washington State Institute for Public Policy, 2006. 275-290 p. ISSN 1053-9897.
5. *Aukštojo mokslo tarptautiškumo skatinimo pasaulinė praktika ir jos taikymo Lietuvoje gairės*. Monografija. Kaunas: Technologija, 2007. 215 p. ISBN 978-9955-9874-5-1.
6. ALIŠAUSKAS, Ričardas. Lietuvos švietimas: sėkmės įrodymų paieškos. Iš: *Pedagogika: mokslo darbai*, 2009, t. 95, p. 13–23. ISSN 1392-0340.
7. ALZUA, Maria Laura; RODRIGUES, Catherine; VILLA, Edgar. *The Effect of Education on In-prison Conflict: Evidence from Argentina*. Argentina: Faveriana university press, 2008 [žiūrėta 2011-03-03]. Prieiga per internetą: <http://www.javeriana.edu.co/fcea/area_economia/inv/documents/TheEffectofEducationonIn-prisonConflict_000.pdf>.
8. *Apskritojo stalo diskusijos Klaipėdoje protokolas*. Klaipėda, 2011 m. birželio 28 d. [dokumentas saugomas Kalėjų departamente prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos].
9. *Apskritojo stalo diskusijos Panevėžyje protokolas*. Panevėžys, 2011 m. rugsėjo 8 d. [dokumentas saugomas Kalėjų departamente prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos].
10. BABACHINAITĖ, Genovaitė. Šiuolaikinio registruoto nusikalstamumo Lietuvoje pagrindiniai bruožai. Iš: *Jurisprudencija: mokslo darbai*, 2012, 19 (4), p. 1619–1632. ISSN 1392-6195.
11. BAKANOVIEŅĖ, Tatjana; GERULAITIS, Darius; POVILAITIENĖ, Neringa; KOLCHENKO, Kateryna. Comparative Analysis of Study Quality Assessment of Students of Šiauliai University (Lithuania) and Open international University of Human Development “Ukraine” (Ukraine). In: *Social welfare. Interdisciplinary approach*. Šiauliai: UAB „Šiaulių knygriškla“, 2012, No. 2 (2), p. 48–57. ISSN 2029-7424 [žiūrėta 2013-05-05]. Prieiga per internetą: <http://www.su.lt/bylos/fakultetai/socialines_geroves_ir_negales_studiju/Social_Welfare/2012_22.pdf>.
12. BARANAUSKIENĖ, Ingrida; BUKAUSKIENĖ, Vaiva; VALAIKIENĖ, Aistė. Aukštojo mokslo studijų kokybės užtikrinimo vertinimas studentų požiūriu. Iš: *Pedagogika: mokslo darbai*, 2011, t. 102, p. 16–24. ISSN 1392-0340.
13. BERG, L. Bruce. *Qualitative research methods for the Social Sciences*. 6th ed. Boston, Pearson international edition, 2007. 384 p. ISBN 0-205-48263-5.
14. BITINAS, Bronislovas. Narkomanijos prevencijos pedagoginės prielaidos. Iš: *Narkomanija – grėsmė nacionaliniam saugumui*: respublikinės konferencijos medžiaga. Vilnius: Parama, 2002. 105 [p. 43–44] p. BITINAS, Bronislovas. *Hodegetika: auklėjimo teorija ir technologija*. Vilnius: Kronta, 2004. 255 [102–103] p. ISBN 9955-595-25-6.
15. BITINAS, Bronislovas. *Edukologinis tyrimas: sistema ir procesas*. Vilnius: Kronta, 2006. 392 p. ISBN 9955-595-92-2.
16. BITINAS, Bronislovas; RUPŠIENĖ, Liudmila; ŽYDŽIŪNAITĖ, Vilma. *Kokybinių tyrimų metodologija*. Vadovėlis vadybos ir administravimo studentams. I ir II dalys. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė, 2008, p. 147 ir 155. ISBN 978-9986-31-260-4.
17. BRIDGE, Will. Non-traditional learners in higher education. Iš: *Changing higher education. The development of Learning and teaching*. Birmingham: Routledge, 2006, p. 58–68. ISBN 0-415-34129-9.

18. BRUZGELEVIČIENĖ, Ramutė. *Lietuvos švietimo kūrimas 1988–1997*. Monografija. Vilnius: Sapnų sala, 2008. ISBN 978-9955-611-29-5.
19. BLAŽEVIČIUS, Jonas; DERMONTAS, Julius; STALIORAITIS, Pranas; USIK, Dmitrij. *Penitencinė (bausmių vykdymo) teisė*: vadovėlis. Vilnius: Lietuvos teisės leidybos centras, 2004. 632 [263–270] p. ISBN 9955-563-67-2.
20. CHMIEL, Nik. *Darbo ir organizacinė psichologija*. Vilnius: Poligrafija ir informatika, 2005. 480 [291–294] p. ISBN 9986-850-53-3.
21. CONTARDO, Jeanne; TOLBERT, Michelle. *Prison Postsecondary Education: Bridging Learning from Incarceration to the Community*. Reentry Roundtable on Education, 2008. 15 p. [žiūrėta 2013-01-19]. Prieiga per internetą: <<https://www.dllr.state.md.us/adulted/aeprisonpostseced.pdf>>.
22. CRITTENDEN, P. M.; AINSWORTH, M. D. S. Child maltreatment and attachment theory. Iš: *Child maltreatment: Theory and research on the cause and consequences of child abuse and neglect*. Ed. by D. Cicchetti; V. Carlson. New York: Cambridge University Press, 1989, p. 432–463.
23. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993. 374 p. ISBN 5-420-01242-1.
24. DEGĖSYS, Liutauras. Reikšmės ir prasmės problema ugdymo filosofijoje ir psichologijoje. Iš: *Žmogus ir žodis*: mokslo darbai, 2012, t. 14 (Nr. 4), p. 25–30. ISSN 1392-8600 [žiūrėta 2012-12-30]. Prieiga per internetą: <<http://www.biblioteka.vpu.lt/zmogusirzodis/filosofija/2012-4.htm>>.
25. DERMONTAS, Julius. Nuteistųjų alternatyvia laisvės atėmimo bausme reabilitacija. Iš: *Acta paedagogica Vilnensia*: mokslo darbai, 2005, Nr. 15, 261 [222–229] p. ISSN: 1392-5016.
26. DEW, John. Quality Issues in Higher Education. Iš: *The journal for quality and participation*, 2009, p. 49 [žiūrėta 2013-05-06]. Prieiga per internetą: <<http://dns1.asq.org/quality-participation/2009/04/problem-solving/quality-issues-in-higher-education.pdf>>.
27. DOVYDIENĖ, Jūratė; ZAPOLSKIENĖ, Aldona; ČERNIAUSKIENĖ, Nijolė; JEDEMSKIENĖ, Gražina; JUKNEVIČIUS, Algimantas; PAULIKAS, Robertas. Studentų akademinio savarankiškumo ugdymo(si) aspektai. Iš: *Šiuolaikinio specialisto kompetencijos: teorijos ir praktikos dermė*. 6-osios tarptautinės mokslinės praktinės konferencijos straipsnių rinkinys. Kaunas, Kauno kolegijos leidybos centras, 2012, p. 175–181. ISSN 2029-4557.
28. DRAKŠAS, Romualdas. Bausmė: bendrosios teorinės prielaidos. Iš: *Teisė*: mokslo darbai, 2004, t. 52, p. 27–39. ISSN 1392-1274.
29. DRENKHAHN, Kirstin. *Ilgalaikis įkalinimas ir žmogaus teisės. Tarptautinio mokslinio tyrimo rezultatai*. Autorė. Į lietuvių kalbą vertė Sakalauskas Gintautas. Greifsvaldo universitetas, Teisės institutas, 2009. [žiūrėta 2012-04-04]. Prieiga per internetą: <<http://teise.org/data/11ilgalikis-ikalinimas.pdf>>.
30. DIRGĖLIENĖ, Indrė. Edukaciniai aspektai socialiniame darbe: bendruomeninio įgalinimo patirtis. Iš: *Acta paedagogica Vilnensia*, 2010, Nr. 25, p. 172–180. ISSN 1392-5016 [žiūrėta 2011-10-23]. Prieiga per internetą: <http://www.leidykla.vu.lt/fileadmin/Acta_Paedagogica_Vilnensia/25/172-180.pdf>.
31. DUMČIENĖ, Audronė; BAJORIŪNAS, Zenonas. *Ugdymo pagrindai*. Vadovėlis. Kaunas, Lietuvos kūno kultūros akademija, 2006. 160 [20–25] p. ISBN 9955-622-31-8.
32. EIKELAND, Ole-Johan; MANGER, Terje; ASBJØRNSSEN, Arve; etc. Education in Nordic Prisons. Prisoners' Educational Backgrounds, Preferences and Motivation. Iš: *The Nordic Council. Copenhagen, TemaNord*, 2009. 215 p. ISBN 978-92-893-1821-1 [žiūrėta 2012-04-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.norden.org/en/publications/publikationer/2009-508>>.
33. *Encyclopedia of Psychology*. Oxford: Oxford University Press, 2000, Vol. 2. 502 [346–350] p. ISBN 1-55798-651-7.
34. FREYBERG, Charlene Bates. Post-Secondary Education in Prison: Evaluating Program Outcomes. Iš: *Critical Issues in Justice and Politics*, Volume 2, No 1. Utah, Southern Utah University, 2009. 1-15 p. ISSN 1940-3186. [žiūrėta 2013-03-19]. Prieiga per internetą: <<http://www.suu.edu/hss/polscj/journal/V2N1.pdf#page=11>>.

35. GAES, Gerald G. *The Impact of Prison Education Programs on Post-Release Outcomes*. Reentry Roundtable on Education, 2008. 31 p. [žiūrėta 2013-02-21]. Prieiga per internetą: <<http://www.jjay.cuny.edu/centersInstitutes/pri/pdfs/GaesTheEffectivenessofPrisonEducationPrograms.pdf>>.
36. GAIŽAUSKAITĖ, Inga. The use of the focus group method in social work research. Iš: *Socialinis darbas (Social work)*: mokslinių darbų leidinys, 2012, Nr. 11 (1), p. 19–30. ISSN 1648-4789 (print). ISSN 2029-2775 (online) [žiūrėta 2012-11-06]. Prieiga per internetą: <http://www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/sd/archyvas/?l=121607>.
37. GERBER, Jurg; FRITSCH, Eric J. Adult Academic and Vocational Correctional Education Programs: A Review of Recent Research. Iš: *Journal of Offender Rehabilitation*, Volume 22, Issue 1-2. Philadelphia, 1995. 119-142 p. ISSN 1050-9674.
38. GIŽIENĖ, Vilda. *Investicijų į aukštąjį mokslą vertinimas žmogiškojo kapitalo kontekste*: daktaro disertacija, socialiniai mokslai, ekonomika (04 S). Kaunas, 2011. 137 p.
39. GRAKAUSKAS, Žygimantas. *Stresas ir elgesio savireguliacija: teoriniai sąveikos aspektai*: daktaro disertacija [rankraštis] (socialiniai mokslai, psichologija). Vilnius, 2006.
40. GUDAITYTĖ, Dalija; JUCEVIČIENĖ, Palmira. Elitinio aukštojo mokslo tapimo masiniu proceso esmė: paradigma ir charakteristikos. Iš: *Socialiniai mokslai*, 2000, Nr. 3 (24). ISSN 1392-0758.
41. GUŠČINSKIENĖ, Jūratė; ČIBURIENĖ, Jadvyga. Mokymosi metodų ir stilių dermė aukštojoje mokykloje: studentų požiūris. Iš: Šiuolaikinio specialisto kompetencijos: teorijos ir praktikos dermė: 6-osios tarptautinės mokslinės praktinės konferencijos straipsnių rinkinys. Kaunas, Kauno kolegijos leidybos centras, 2012, p. 105–110. ISSN 2029-4557.
42. HEDIN, Ulla-Carin; HERLITZ, Urban; KUOSMANEN, Jari. *Exitprocesses and Empowerment: a study of social cooperatives in the Vaegen ut! project*. Goetenburg: Goetenberg university, PR-Offset AB, 2005. 198 [8–23] p. ISBN 91-86796-57-7
43. INDRAŠIENĖ, Valdonė; SUBOČ, Violeta. Socialinė pedagoginė pagalba nesėkmingai besimokantiems mokiniams. Iš: *Socialinis ugdymas: Socialinė pedagoginė pagalba*: mokslo darbai, 2009, Nr. 8 (19), p. 23–34. ISSN 1392-95-69.
44. *International Encyclopedia of Adult Education*. Edited by Leona M. English. New York, Palgrave Macmillan, 2005. 750 p. ISBN-13 978-1-4039-1735-5.
45. JACKŪNAS, Žibartas Juozas. Lietuvos švietimo pertvarkos ir konceptualiųjų gairių santykis. Iš: *Pedagogika*: mokslo darbai, 2010, t 100, p. 13–16. ISSN 1392-0340.
46. JOVAIŠA, Leonas. *Edukologijos įvadas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2002. 226 p. ISBN 9986-19-466-0.
47. JOVAIŠA, Leonas. *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2007. 335 [30] p. ISBN 9955-512-92-X.
48. JUODAITYTĖ, Audronė. *Socializacija ir ugdymas vaikystėje*: vadovėlis. Vilnius: Petro ofsetas, 2002, 300 [38–39], [50–51] p. ISBN 9986.
49. JUSTICKIS, Viktoras. *Kriminologija*: vadovėlis. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidybos centras, 2001, I dalis. 440 [180–181] p. ISBN 9955-442-63-8.
50. KALENDRA, Ramūnas. Asmenų, nuteistų laisvės atėmimu, nuolatinio ugdymo ir mokymosi prielaidos: Lietuvos aspektas. Iš: *Socialiniai mokslai [interaktyvus]*, Nr. 2 (52), 2006 [žiūrėta 2011-10-20]. Prieiga per internetą: <[http://info.smf.ktu.lt/Edukin/zurnalas/lt/2006-2_\(52\)/summary.html](http://info.smf.ktu.lt/Edukin/zurnalas/lt/2006-2_(52)/summary.html)>.
51. *Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2012 metų veiklos ataskaita*. Nr. 1S-440. Vilnius, 2013. Iš: Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos portalas [interaktyvus], [žiūrėta 2013-04-05]. Prieiga per internetą: <http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_mt&lang=1>.
52. *Kalėjimo departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2010 metų veiklos ataskaita*. Vilnius: 2011 m. vasario 19 d. Iš: Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos portalas [interaktyvus], [žiūrėta 2011-03-15]. Prieiga per internetą: <http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_mt&lang=1>.

53. *Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos „Vieno asmens išlaikymui per dieną panaudotų lėšų įkalinimo įstaigose 2011 m. suvestinė“*. Vilnius, 2012 m. vasario 7 d. . Iš: Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos portalas [interaktyvus], [žiūrėta 2012-03-03]. Prieiga per internetą: <http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_mt&lang=1>.
54. KARPOWITZ, Daniel; KENNER, Max. Education as Crime Prevention: The Case for Reinstating Pell Grant Eligibility for the Incarcerated. Iš: *Bard Prison Initiative*. New York, 1995 [žiūrėta 2012-01-15]. Prieiga per internetą: <http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_mt&lang=1>.
55. KARPOWITZ, Daniel; KENNER, Max. Education as Crime Prevention: The Case for Reinstating Pell Grant Eligibility for the Incarcerated. Iš: *Bard Prison Initiative*. New York, 1995 [žiūrėta 2012-01-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.stcloudstate.edu/continuingstudies/distance/documents/EducationasCrimePreventionTheCaseForReinstatingthePellGrantforOffendersKarpowitzandKenner.pdf>>.
56. KATINAITĖ, Renata. *Nuteistųjų edukaciniai lūkesčiai*: magistro darbas. Vilnius, 2007 [žiūrėta 2010-03-30]. Prieiga per internetą: <http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2007~D_20070816_164602-51154/DS.005.0.02.ETD>.
57. KATINAITĖ, Renata; ČIBIRAITĖ, Ieva. Nuteistųjų švietimas laisvės atėmimo vietoje: motyvacija, tikslai ir reintegracija. Iš: *Socialinis ugdymas. Vaikų ir suaugusiųjų socializacija: tyrimai ir patirtis*: mokslo darbai, 2011, Nr. 16 (27), p. 65–85 ir 139–160. ISSN 1392-9569.
58. KARDELIS, Kęstutis. *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Vadovėlis. Šiauliai: Liucijus, 2007. 400 [206 ir 207] p. ISBN 9955-655-35-6.
59. KASIULIS, Juozas; BARVYDIENĖ, Violeta. *Vadovavimo psichologija*: vadovėlis. Kaunas: Technologija, 2003. 327 p. ISBN 9955-09-078-2.
60. KECIORYTĖ, Vitalija. Aukštojo mokslo principai. Iš: *Filologija. Edukologija. Santalka*, 2008, t. 16, Nr. 4. ISSN 1822-430X print/1822-4318 [interaktyvus], [žiūrėta 2011-12-30]. Prieiga per internetą: <http://www.coactivity.vgtu.lt/upload/filosof_zurn/santalka_t16_no4_38-45_kecioryte.pdf>.
61. KIŠKIS, Alfredas. Nusikalstamumas Lietuvoje: ką pakeitė teisės reforma? Iš: *Jurisprudencija*: mokslo darbai, 2006, t. 3. 119 [32–39] p. ISSN 1392-6195.
62. *Komandiruotės Notingeme (Jungtinėje Karalystėje) ataskaita*. Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Probacijos ir Laisvės atėmimo vietų įstaigų skyriai. Vilnius, 2013 m. kovo 1 d., Nr. LV-282.
63. KRAUJUTAITYTĖ, Linutė. *Aukštojo mokslo demokratiškumo pagrindai*. Monografija. Vilnius: Aušra, 2002. 381 p. ISBN 9955-563-09-5.
64. KRAUJUTAITYTĖ, Linutė; PEČKAITIS, Justinas Sigitas. *Nuotolinių studijų organizavimas: strategijos ir technologijos*. Monografija. Vilnius, Lietuvos teisės universitetas, 2003. 291 p. ISBN 9955-563-31-1.
65. *Kriminologija*. Vadovėlis. Autoriai: Babachinaitė; Genovaitė; Galinaitytė, Jūratė; Jurgelaitienė, Gitana; Kiškis, Alfredas; Kuolaitė, Aistė; Palavinskienė, Brigita; Paukštė, Arūnas; Petkus, Artūras; Raudonienė, Aida; Rudzkiš, Tomas; Uscila, Rokas. Mykolo Romerio universitetas, Vilnius: Baltijos kopija, 2010. 668 [163–189] p. ISBN 978-9955-19-178-0.
66. KUČINSKAS, Vytolis; KUČINSKIENĖ, Ramutė. *Socialinis darbas švietimo sistemoje. Teoriniai aspektai*: studijų knyga. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2000. 232 [144] p.
67. KUGINYTĖ-ARLAUSKIENĖ, Ieva. Asmenų, grįžusių iš laisvės atėmimo vietų, integravimosi į visuomenę galimybės. Iš: *Pedagogika*: mokslo darbai, 2006, t. 83, p. 181–188. ISSN 1392-0340.
68. KUNCAITIS, Ramūnas. *Accessibility of adult learning in the context of education policy of the European Union*. Summary of Doctoral Dissertation. Social sciences, Education 07 S. Kaunas, Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2009. 41 p.
69. KVIESKIENĖ, Giedrė. *Posityvioji socializacija*: monografija. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2005. 184 p. ISBN 9955-20-021-9.
70. KVIESKIENĖ, Giedrė. *Socializacija ir vaiko gerovė*: monografija. Vilnius: Baltijos kopija, 2003. 249 p. ISBN 9955-568-04-6.
71. LAZUTKA, Romas; ŠLIUŽAITĖ, Dovilė. Socialinis teisingumas ir socialinių-ekonominių grupių reprezentavimas skirtingo prestižo studijų programose Lietuvoje. Iš: *Acta paedagogica Vilnensia*, 2012,

- Nr. 28, p. 9–22. ISSN 1392-5016 [žiūrėta 2012-10-23]. Prieiga per internetą: <http://www.leidykla.eu/fileadmin/Acta_Paedagogica_Vilnensia/2012_28/9-22.pdf>.
72. LELIŪGIENĖ, Irena. Žmogus ir socialinė aplinka: vadovėlis. Kaunas: Technologija, 1997. 280 [141] p. ISBN 9986-13-558-3.
73. LELIŪGIENĖ, Irena. *Socialinio pedagogo (darbuotojo) žinynas*. Kaunas: Technologija, 2003, 348 [284–286] p. ISBN 9955-09-343-9.
74. LEONE, Peter E.; WILSON, Michael; KREZMIEN, Michael P. *Understanding and Responding to the Education Needs of Special Populations in Adult Corrections*. Paper presented at the John Jay Reentry Roundtable on Education, 2008. 20 p. [žiūrėta 2013-01-06]. Prieiga per internetą: <<http://www.jjay.cuny.edu/reentryroundtableoneducation.pdf>>.
75. LIAUDINSKIENĖ, Gitana. Teisėtvarkos pažeidimus padariusių nepilnamečių resocializacijos trikdžiai. Iš: *Socialiniai mokslai* [interaktyvus], 2005, Nr. 1 (47) [žiūrėta 2011-10-02]. Prieiga per internetą: <[http://info.smf.ktu.lt/Edukin/zurnalas/lt/2005-1_\(47\)/santrauka.htm](http://info.smf.ktu.lt/Edukin/zurnalas/lt/2005-1_(47)/santrauka.htm)>.
76. *Lietuvos aukštasis mokslas. Baltoji knyga*. Vilnius, Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, 1999. 104 p. ISBN 9986-03-432-9.
77. Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas 2012 m. gegužės 15 d. Nr. XI-2015. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 61-3050. Vilnius: Teisės aktų registro portalas [interaktyvus], [žiūrėta 2012-08-17]. Prieiga per internetą: <<http://tar.tic.lt/Default.aspx?id=2&item=results&aktoid=92E5934A-9713-4188-AD98-A2860F2EC66D>>.
78. Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 27-715. Patvirtintas 2000 m. kovo 21 d. Seimo nutarimu Nr. VIII-1586. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo portalas [interaktyvus], [žiūrėta 2012-01-10]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=323638>.
79. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Vilnius: 2002 m. spalio 29 d. Nr. IX-1162. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 112-4970. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo portalas [interaktyvus]. Vilnius: 2002 m. birželio 27 d. Nr. IX-994. [žiūrėta 2011-09-24] Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=215101>.
80. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo portalas [interaktyvus]. Vilnius: 2002 m. kovo 14 d. Nr. IX-785 [žiūrėta 2011-02-04]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=390600&p_query=&p_tr2=>>.
81. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 73-3084. Patvirtintas 2002 m. birželio 27 d. Seimo nutarimu Nr. IX-994. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo portalas [interaktyvus], [žiūrėta 2011-08-14]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=427553>.
82. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo portalas [interaktyvus]. Vilnius: 1992 m. spalio 25 d. [žiūrėta 2012-03-09]. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>>.
83. *Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2011 m. gruodžio 22 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymo (2009 m. balandžio 30 d. redakcija) nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“*. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 160-7591. Vilnius, Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo portalas [interaktyvus], [žiūrėta 2012-04-25]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrkt.lt/dokumentai2011.html>>.
84. Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 54-2140; 2012, Nr. 53-2639). Patvirtintas 2012 m. balandžio 24 d. Seimo nutarimu Nr. XI-1987. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo portalas [interaktyvus], [žiūrėta 2011-07-30]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=343430&p_query=&p_tr2=>>.
85. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas. Patvirtinta LR Seimo nutarimu Nr. X-493. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 17-589. Vilnius: Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos portalas [interaktyvus], [žiūrėta 2011-10-30]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=371770&p_query=&p_tr2=>>.

86. *Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas*. Patvirtinta LR Seimo 2011 m. kovo 17 d. nutarimu Nr. XI-1281. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 38-1804. Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos portalas [interaktyvus], [žiūrėta 2011-09-30]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=395105&p_query=&p_tr2=>>.
87. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. Patvirtinta LR Seimo 2003 m. birželio 17 d. nutarimu Nr. X-1630. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 63-2853. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo internetinis portalas [interaktyvus], [žiūrėta 2012-08-30]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=302313&p_query=&p_tr2=>>.
88. *Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas*. Priėmė 1991 m. birželio 25 d. LR Aukščiausiasioji taryba – Atkuriamasis Seimas nutarimu, Nr. I-1489. *Valstybės žinios*, 1991, Nr. 63-23-593. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo portalas [interaktyvus], [žiūrėta 2012-08-30]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1480>>.
89. Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 57-2705. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo portalas [interaktyvus], [žiūrėta 2011-10-29]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=414288>>.
90. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Nuteistųjų ir asmenų, paleistų iš laisvės atėmimo vietų, socialinės adaptacijos 2004–2007 metų programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 23-709. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo portalas [interaktyvus]. Vilnius: 2004 m. vasario 9 d. Nr. 143 [žiūrėta 2011-11-22]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=226933&p_query=&p_tr2=>>.
91. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl suimtųjų ir nuteistųjų, atliekančių laisvės atėmimo bausmes, bendrojo lavinimo ir profesinio mokymo organizavimo“. *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 43-1666. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo portalas [interaktyvus]. Vilnius: 2009 m. balandžio 8 d. Nr. 264 [žiūrėta 2011-03-01]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=374384&p_query=D%EB1%20laisv%EB%20at%EBmimu%20nuteist%F8%20asmen%F8%20bendrojo%20lavinimo%2C%20profesinio%20ugdymo%20&p_tr2=2>>.
92. *Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 metų veiklos prioritetai*. Patvirtinta 2010 m. spalio 14 d. LR Vyriausybės nutarimu Nr. 1448. Vilnius: Lietuvos Respublikos Vyriausybės portalas [interaktyvus], [žiūrėta 2011-02-25]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrv.lt/bylos/veikla/LRV-2011-prioritetai.pdf>>>.
93. *Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 metų veiklos prioritetai*. Patvirtinta 2011 m. spalio 12 d. LR Vyriausybės nutarimu Nr. 1203. Vilnius: Lietuvos Respublikos Vyriausybės portalas [interaktyvus], [žiūrėta 2012-03-05]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrv.lt/bylos/veikla/LRV-2012-prioritetai.pdf>>>.
94. *Lietuvos švietimo koncepcija*. Vilnius: Lietuvos Respublikos kultūros ir švietimo ministerijos leidybos centras, 1992, 50 p. Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos portalas [interaktyvus], [žiūrėta 2011-10-03]. Prieiga per internetą: <<http://www.smm.lt/strategija/docs/srp/koncepcija/koncepcija1.htm>>>.
95. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2008 m. lapkričio 24 d. įsakymas Nr. ISAK-3219 „Dėl formaliojo švietimo kokybės užtikrinimo sistemos koncepcijos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 138-5461. Iš: Teisės aktų registras portalas [interaktyvus], Vilnius [žiūrėta 2012-01-15]. Prieiga per internetą: <<http://tar.tic.lt/Default.aspx?id=2&item=results&aktoid=9825A727-C815-47FA-B8F8-D3BAC7260C20>>>.
96. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2012 m. gegužės 23 d. įsakymas Nr. V-861 „Dėl Švietimo ir mokslo ministerijos 2011 metų veiklos ataskaitos“. Iš: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos portalas [interaktyvus], Vilnius [žiūrėta 2012-06-15]. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/veikla/docs/ISAK_2011_SMM_ataskaita.pdf>>.
97. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2001 m. gruodžio 14 d. įsakymas Nr. 1667 „Dėl socialinio pedagogo kvalifikacinių reikalavimų ir pareiginių instrukcijų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 24-896. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo portalas [interaktyvus], [žiūrėta 2011-01-03]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=161532>>.

98. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2011 metų veiklos ataskaita. Vilnius, 2012 m. balandžio 17 d. Nr. (1.40)-7R-2903. Iš: Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos portalas [interaktyvus], [žiūrėta 2012-05-22]. Prieiga per internetą: <<http://www.tm.lt/dok/veiklos%20ataskaita%202012%2004%2017.pdf>>.
99. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas „Dėl teisingumo ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymo Nr. 194 „Dėl pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo“. 2011 m. sausio 31 d. įsakymas Nr. 1R-33. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 19-939. Iš: Infolex portalas [interaktyvus], [žiūrėta 2011-12-22]. Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/lite/ta/124209>>.
100. LINKAITYTĖ, Giedra Marija; JAKUBAUSKAITĖ, Vaida. Atvirojo mokymosi idėjos įgyvendinimo aukštojoje mokykloje patirtis. Iš: *Pedagogika*, 2010, t. 100, p. 107–114. ISSN 1392-0340.
101. LIUOBIKIENĖ, Irena. *Sociologinių tyrimų metodika*. Mokomoji knyga. Kaunas: Technologija, 2008, [67] 122 p. ISBN 9955-25-122-0.
102. LOCHNER, Lance; MORETTI, Enrico. *The Effect of Education on Crime: Evidence from Prison Inmates, Arrests, and Self-Reports*. Working Paper 8605. Iš: National Bureau of Economic Research. Cambridge, 2001 [žiūrėta 2011-02-03]. Prieiga per internetą: <http://www.nber.org/papers/w8605.pdf?new_window=1>.
103. LUKŠIENĖ, Meilė. *Jungtys*. Vilnius: Alma litera, 2000, p. 24–30. ISBN 9986-02-915-5.
104. MACHIN, Stephen; MARIE, Olivier; VUJIĆ, Sunčica. *The Crime Reducing Effect of Education*. CEP Discussion Paper No 979. Centre for Economic Performance, London School of Economics and Political Science, 2010. 36 p. ISSN 2042-2695. Iš: *Prisoners education tinklalapis* [interaktyvus], [žiūrėta 2011-10-21]. Prieigos per internetą: <http://www.prisonerseducation.org.uk/index.php?id=327> arba <http://cep.lse.ac.uk/pubs/download/dp0979.pdf>
105. MACKENZIE, Doris Layton. *What Works in Corrections: Reducing the Recidivism of Offenders and Delinquents*. Cambridge, Cambridge Press, 2006.
106. MACKENZIE, Doris Layton. *Structure and Components of Successful Educational Programs*. New York, John Jay College of Criminal Justice, 2008. 18 p. [žiūrėta 2013-01-06]. Prieiga per internetą: <http://www.educationjustice.net/home/wp-content/uploads/2012/09/Mackenzie-2008.pdf>
107. MACKEVIČIUS, Tomas. Nuteistųjų socialinės reabilitacijos ir integracijos programos vykdomos pataisos inspekcijose. Iš: *Socialinis darbas* (Social work): mokslinių darbų leidinys, 2012, Nr. 11 (1), p. 131–140. ISSN 1648-4789 (print). ISSN 2029-2775 [interaktyvus], [žiūrėta 2012-11-07]. Prieiga per internetą: <http://www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/sd/archyvas/?l=121607>.
108. MAYER, Boris Olegovich; EYZREZOV, Denis Valerevich. Changes in System of the Modern Society and Reform of Higher Education. Iš: *Novosibirsk State Pedagogical University Bulletin*, No 6. Novosibirsk, Novosibirsk State Pedagogical University, 2012, p. 37–43. ISSN 2226-3365.
109. MARKEVIČIENĖ, Raimonda. *Dublino aprašai ir mokymosi pasiekimai (siekiniai)*. Šiauliai: Šiaulių universiteto portalas [interaktyvus], 2009, [žiūrėta 2012-02-15]. Prieiga per internetą: <[http://www.su.lt/filemanager/download/5943/1\[1\].R_Markeviciene.pdf](http://www.su.lt/filemanager/download/5943/1[1].R_Markeviciene.pdf)>.
110. MASLAUSKAITĖ, Aušra. *Mokslo tiriamojo darbo metodologiniai pagrindai*. Mokomoji knyga. Vilnius, Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2008. ISBN 978-9955-423-73-7 [žiūrėta 2011-03-05]. Prieiga per internetą: <http://www.lka.lt/EasyAdmin/sys/files/Metodologiniai_pagrindai.pdf>.
111. MERFELDAITĖ, Odeta. *Socialinės pedagoginės pagalbos komandos veiklos modelis bendrojo lavinimo mokykloje*: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, edukologija (07 S). Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2007.
112. MERFELDAITĖ, Odeta; BARKAUSKAITĖ; LUKŠIENĖ, Živilė; GOBERYTĖ, Alina; GRINYTĖ, Lina; AMULEVIČIŪTĖ, Ilona. *Specialistų, dirbančių su nuteistais ir grįžusiais iš laisvės atėmimo vietų asmenimis, mokymų metodinė medžiaga*. Vilnius: Baltijos kopija, 2007. 258 p. ISBN 978-9955-568-57-5.
113. MERKYS, Gediminas. *Pedagoginio tyrimo metodologijos pradžios pradmenys*. Paskaitų konspektas. Šiauliai, Šiaulių pedagoginio instituto Pedagogikos fakulteto Techninis centras, 1995. ISBN 9986-406-81-1.
114. MERKYS, Gediminas; RUŠKUS, Jonas; JUODRAITIS, Adolfas ir kt. *Nepilnamečių resocializacija. Lietuvos nepilnamečių priežiūros įstaigų psichosocialinė ir edukacinė situacija*. Vilnius: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2002, 179 [29-31] p. ISBN 9986-38-407-9.

115. MERKYS, Gediminas; VAITKEVIČIUS, Sigitas; ŠLYŽIUVIENĖ-URBONAITĖ, Daiva. *Užsakomųjų tyrimų ataskaitos rengimas: Švietimo ir mokslo ministerijos rekomendacijos tyrėjams*. Vilnius, Kaunas, 2004. KTU Socialinių tyrimų laboratorija. Užsakovas – Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija. [žiūrėta 2011-05-09]. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/SMM_Rekomendacijos_tyrejams_050110.doc>.
116. MESONIENĖ, Simona. The problem of efficient resocialisation: legal regulations and social demands. Iš: *Jurisprudencija: mokslo darbai*, 2009, t. 4, Nr. 118. 369 [235–245] p. ISSN 1392-6195.
117. MICHAILOVIČ, Ilona. *Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas*: daktaro disertacijos santrauka: socialiniai mokslai, teisė [rankraštis]. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2001.
118. MICKŪNAITĖ, Elena. Rizikos grupių suaugusiųjų požiūris į mokymąsi. Iš: *Acta paedagogica Vilnensia*, 2008, Nr. 21, p. 149–159. ISSN 1392-5016.
119. MISRA, Srikant. Implication of Globalization on Education. Iš: *Romanian Journal for Multidimensional Education*, No. 2, Vol. 4. Iasi, Lumen Publishing House, 2012, p. 69–82. ISSN 2066-7329.
120. *Nacionalinė 2010-ųjų Europos kovos su skurdu ir socialine atskirtimi metų programa*. Patvirtinta Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2009 m. liepos 1 d. įsakymu Nr. A1-431 (pakeista Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2009 m. gruodžio 24 d. įsakymu Nr. A1-695). *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 83-3448. Vilnius [žiūrėta 2012-09-17]. Prieiga per internetą: <http://www.skurdas.lt/files/main/2010_stop_skurdui_programa-aktuali-redakcija.pdf>.
121. NAVICKIENĖ, Vida. Aukštojo koleginio mokslo misijos kaitos ir plėtros tendencijos. Iš: *Pedagogika: mokslo darbai*, 2011, t. 102, p. 9–15. ISSN 1392-0340.
122. NAVICKIENĖ, Vida. *Koleginio aukštojo mokslo diversifikacija Lietuvoje*: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, edukologija – 07 S. Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2011. 213 p.
123. *Nordic prison education – a lifelong learning perspective*. Editors Torfinn Langelid, Marianne Maeki, Kaj Raundrup, Svenolov Svensson. Copenhagen, Nordic Council of minister, 2009. 219 p. ISBN 978-92-893-1872-3.
124. Nukentėjusių asmenų ir socialinės rizikos grupių socialinės apsaugos politika. Iš: *Socialinis pranešimas 2004*. Vilnius: Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2005. 194 [146] p. ISSN 1822-3710.
125. *Nuteistųjų informavimo ir motyvavimo programa*. Vilnius: Spaudos projektai, 2006. ISBN 9955-9933-0-8.
126. *Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinė*. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Planavimo ir projektų valdymo skyrius. Vilnius, 2013. Iš: Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos portalas [interaktyvus], [žiūrėta 2013-04-02]. Prieiga per internetą: <http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_mt&lang=1>.
127. *Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinė*. Vilnius, 2012. Iš: Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos portalas [žiūrėta 2012-03-05]. Prieiga per internetą: <http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_mt&lang=1>.
128. O'BRIEN, Rachel. *The Learning Prison*. England and Wales, The Royal Society for the encouragement of Arts, Manufactures and Commerce, 2010. 91 p. Iš: *Prisoners education* [interaktyvus], [žiūrėta 2011-10-21]. Prieigos per internetą: <<http://www.prisonerseducation.org.uk/index.php?id=327>> arba <http://www.thersa.org/data/assets/pdf_file/0006/278925/RSA_The-Learning-Prison-report.pdf>.
129. O'NEIL, Marian. Correctional higher education: Reduced recidivism? Iš: *Journal of Correctional Education*, vol. 41, no 1. Maryland, Correctional Education Association, 1990. 28-31 p.
130. PACEVIČIUS, Jonas. Motyvavimas kaip komunikavimo proceso funkcija. Iš: *Studijuojantiems psichologiją: II sąsiuvinis*. Šiauliai: Raštekla, 2001. 82 [44–53] p. ISBN 9955-418-69-9.
131. PAKALKAITĖ, Aistė. Grįžusiųjų iš įkalinimo įstaigų socialinės reintegracijos problemos. Iš: *Pedagogika: mokslo darbai*, 2004, t. 73, p. 154–158. ISSN 1392-0340.
132. PLUŽEK, Zenomena. *Pastoracinė psichologija*. Vilnius: Amžius, 1996. 320 [113] p. ISBN 9986-430-38-0: 10.00.

133. PRAKAPAS, Romas; KATINAITĖ, Renata. Nuteistų asmenų resocializacijos lūkesčiai. Iš: *Socialinis ugdymas: socialinė integracija ir socialinė reabilitacija*: mokslo darbai, 2006, 2 (13), p. 79–92. ISSN 1392-9569.
134. PRAKAPAS, Romas; KATINAITĖ, Renata. Nuteistų asmenų resocializacija: socialinė komunikacija ir edukacinių lūkesčių realizavimas. Iš: *Socialinis ugdymas: Socialinis darbas ir ugdymas*: mokslo darbai, 2008, 5 (16), p. 81–92 ir 155–167. ISSN 1392-9569.
135. PRAKAPAS, Romas; KUGINYTĖ, Ieva. *Pedagogical Preconditions of Re-socialization of Under-Age Transgressors' Rights*. Iš: *Global and European tendencies in Social and Education Policy: Social Education*, Volume 10. VPU leidykla, 2005, 309 [215] p. ISSN 1392-9569.
136. PRANEVIČIENĖ, Birutė; PŪRAITĖ, Aurelija. The financing methods of higher education system. Iš: *Jurisprudencija*: mokslo darbai, 2010, Nr. 4 (122). 401 [335–356] p. ISSN 1392-6195.
137. *Projekto „Išrinktieji“ rezultatų ir tęstinumo analizė*. Vilnius: Vaibra, 2008.
138. *Psichologijos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993. 368 [7–8, 69, 177] p. ISBN 5-89950-016-6.
139. PUKELIS, Kęstutis; PILEIČIKIENĖ, Nora. Paradigmų kaita aukštajame moksle: kur link? Iš: *Pedagogika*, mokslo darbai, 2012, t. 108, p. 117–124. ISSN 1392-0340 [žiūrėta 2012-12-28]. Prieiga per internetą: <<http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2012/108/pukpileic117-125.pdf>>.
140. PUKELYTĖ, Rasa. Universitetinių studijų kaip paslaugos kokybės vertinimas: dimensijos ir kriterijai. Iš: *Aukštojo mokslo kokybė*, 2010, Nr. 7, p. 155–175 [žiūrėta 2010-12-22]. Prieiga per internetą: <http://skc.vdu.lt/downloads/zurnalo_arch/amk_7/qhe_2010_155_175.pdf>.
141. PUKĖNAS, Kazimieras. *Kokybinių duomenų analizė SPSS programa*. Mokomoji knyga. Kaunas, LKKA, 2009. 93 p. ISBN 9955-622-18-0. Iš: Lietuvos kūno kultūros akademijos portalas [interaktyvus], [žiūrėta 2011-03-15]. Prieiga per internetą: <http://www.lkka.lt/sites/default/files/dokumentai/studentams/norminiai_dokumentai/paskaitos/kokybipyr_biniu_duomenu_analize_SPSS_programa.pdf>.
142. PURVANECKIENĖ, Giedrė; ČIUŽAITĖ, Giedrė. Švietimo reformos ir teisingumas. Iš: *Acta paedagogica Vilnensia*, 2010, Nr. 25, p. 85–99. ISSN 1392-5016 [žiūrėta 2012-10-21]. Prieiga per internetą: <http://www.leidykla.eu/fileadmin/Acta_Paedagogica_Vilnensia/25/85-99.pdf>.
143. PUSHKAREVA, Elena; PUSHKAREV, Yury. Features of Modern Development of Science in Higher School: the Theoretical and Methodological Analysis. Iš: *Novosibirsk State Pedagogical University Bulletin*, No. 5. Novosibirsk, Novosibirsk State Pedagogical University, 2012, p. 28–35. ISSN 2226-3365.
144. PŪRAITĖ, Aurelija. *Aukštojo universitetinio mokslo valstybinis reguliavimas*: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011. 320 p. ISBN 978-9955-19-265-7.
145. REUSS, Anne Marie. *Higher Education & Personal Change in Prisoners*: PhD thesis. University of Leeds, 1997. 346 p. [žiūrėta 2013-03-17]. Prieiga per internetą: <http://etheses.whiterose.ac.uk/439/1/uk_bl_ethos_289548.pdf>.
146. RUDZKIS, Tomas. Bendrieji nusikalstamumo determinantai: socialinė realybė ar akademinė fikcija? Iš: *Socialinių mokslų studijos*: mokslo darbų leidinys, 2012, Nr. 4 (4), p. 1665–1676. ISSN 2029-2236 (print), ISSN 2029-2244 [interaktyvus], [žiūrėta 2012-12-23]. Prieiga per internetą: <http://www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/sms/archyvas/?l=186336>.
147. SAKALAUSKAS, Gintautas. Socialinės ir ekonominės naujų laisvės atėmimo bausmės formų taikymo prielaidos Lietuvoje. Iš: *Teisės problemos*: mokslinis praktinis žurnalas, 2006, t. 54. 88 [5–47] p. ISSN 1392-1592.
148. SAKALAUSKAS, Gintautas. Įkalinimas Lietuvoje: praktika ir prasmė. Iš: *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2007, Nr. 2 (20), p. 122–134. ISSN 1392-3358 [interaktyvus], [žiūrėta 2012-10-15]. Prieiga per internetą: <http://www.ku.lt/sociologija/files/2007_nr.02.122-134.pdf>.
149. SAKALAUSKAS, Gintautas. Įkalinimo tikslų labirintuose. Iš: *Bausmių vykdymo sistemos teisinis reguliavimas ir perspektyvos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius, 2010. ISBN 978-9955-862-34-5.
150. SAKALAUSKAS, Gintautas; KALPOKAS, Vaidas. *Nuteistųjų ir grįžusiųjų iš įkalinimo įstaigų integracijos modelis*. Vilnius: Eugrimas, 2012. ISBN 978-609-437-115-8.

151. *School grants for Inmates*. [žiūrėta 2013-01-06]. Prieiga per internetą: <http://www.ehow.com/list_5799225_school-grants-inmates.html>.
152. SCHULLER, Tom. *Crime and lifelong learning: IFLL thematic paper 5*. National Institute of Adult Continuing Education, England and Wales, 2009. 49 p. ISBN: 978 1 86201 415 2. Iš: *Prisoners education*, [žiūrėta 2011-09-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.prisonerseducation.org.uk/index.php?id=327>> arba <http://shop.niace.org.uk/media/catalog/product/f/i/file_2_2.pdf>.
153. SCHULTZ, W. Theodore. *Investavimas į žmones*. Gyventojų kokybės ekonomika. Vilnius: Eugrimas, 1998. 192 p. ISBN 9986-752-35-3.
154. SCOTT, Peter. *The Meanings of Mass Higher Education*. Bristol, Open University Press, 1995. 198 p. ISBN-0-335-19442-7.
155. SERDIUK, Liudmyla. *Personal – semantic characteristics of higher school students' motivation*. Iš: *Social welfare. Interdisciplinary approach*, No. 2 (1). Šiauliai: Šiaulių knygriškyla, 2012. p. 56–62. ISSN 2029-7424 [žiūrėta 2012-09-05]. Prieiga per internetą: <http://www.su.lt/bylos/fakultetai/socialines_geroves_ir_negales_studiju/Social_Welfare/social%20welfare_2012%2021.pdf>.
156. *Socialiniai tyrimai švietime*. Mokomoji knyga studentui. Kaunas, Vytauto Didžiojo universitetas, 2008. 132 p. ISBN 978-9955-03-487-2.
157. *Socialinis darbas. Profesinė veikla, metodai ir klientai*. Vadovėlis. Autoriai: Kuginytė-Arlauskienė, Ieva; Stalioraitis, Pranas Valentinas; Žemaitytė, Irena. Vilnius: Baltijos kopija, 2010, 568 [355–383] p. ISBN 978-9955-19-184-1.
158. *Socialinės reabilitacijos tarnybų veiklos 2012 m. ataskaita*. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Planavimo ir projektų valdymo skyrius. Vilnius, 2013. Iš: Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos portalas [interaktyvus], [žiūrėta 2013-04-05]. Prieiga per internetą: <http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_mt&lang=1>.
159. *Socialinės reabilitacijos tarnybų 2011 m. veiklos ataskaita*. Vilnius, 2012. Iš: Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos portalas [interaktyvus], [žiūrėta 2012-03-05]. Prieiga per internetą: <http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_mt&lang=1>.
160. *Supporting growth and jobs – an agenda for the modernisation of Europe's higher education systems* (liet. k. *Ekonomikos augimas ir darbo vietų kūrimas – Europos aukštojo mokslo sistemos modernizavimo planas*). European Commission Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions (liet. k. Europos Komisijos Komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų Komitetui) [interaktyvus], Brussels, 2011 [žiūrėta 2011-10-24]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/education/higher-education/doc/com0911_en.pdf>.
161. STAŠINSKAS, Jonas. *Probacija – šiuolaikinės penitencinės sistemos ir nusikalstamumo kontrolės pagrindas. Kryžkelė: socialinių problemų žurnalas*, 2005, Nr. 2 (18). 33 [2] p. ISSN 1392-3188.
162. *Studijas reglamentuojančių aprašų kitose valstybėse studija*. Vilnius, Studijų kokybės vertinimo centras, 2010. 245 p. ISBN 978-9955-9300-8-2.
163. STULPINAS, Tomas. *Didaktikos principai*. Vilnius: Titnagas, 1979, p. 12–13 [73].
164. SWIMPSON, Alayne. *The impact of postsecondary education on recidivism of female prisoners*. ProQuest, UMI Dissertation Publishing, 2011. 118 p. ISBN-10: 1243648120, ISBN-13: 978-1243648129.
165. ŠONTAITĖ, Miglė. *Korporatyvinės reputacijos vertinimas aukštojo mokslo institucijose*: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, vadyba ir administravimas (03 S). Kaunas, Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2011. 259 p. ISBN 978-9955-12-706-2.
166. ŠVEDAS, Gintaras. *Baudžiamoji politika ir ją formuojantys veiksniai*. Iš: *Teisė: mokslo darbai*, 2006, t. 59. 171 [128–139] p. ISSN 1392-1274.
167. ŠVEDAS, Gintaras. *Nuteistųjų laisvės atėmimo bausmės klasifikavimo probleminiai aspektai Lietuvoje*. Iš: *Bausmių vykdymo sistemos teisinis reguliavimas ir perspektyvos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius, 2010. p. 155, 158.
168. *Švietimo būklės tyrimų apžvalga*. Vilnius: Petro ofsetas. 2008. 46 [33] p. ISBN 978-9986-03-620-3.

169. TAYLOR, Jon Marc. Alternative Funding Options for Post-Secondary Correctional Education (Part One). Iš: *Journal of Correctional Education*, Volume 56, No 1. Maryland, Correctional Education Association, 2005. 6-17 p. ISSN 0740-2708.
170. TANDZEGOLSKIENĖ, Ilona; PILECKAITĖ, Rita. Socialinių mokslų srities studentų savarankiškos veiklos raiška universitetinėse studijose. Iš: *Pedagogika: mokslo darbai*, 2010, t. 97, p. 43–49. ISSN 1392-0340 [žiūrėta 2012-04-28]. Prieiga per internetą: <<http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/pedagogika/201097.htm>>.
171. TANNENBAUM, Frank. *Crime and the Community*. Columbia University Press, 1957. 487 p.
172. THOMAS, Liz. Socially inclusive higher education. *Journal of the European higher Education area. Policy, practice and institutional engagement*. Berlin, Raabe academic publisher, 2011, p. 79–106. ISSN 2192-0109.
173. TIDIKIS, Rimantas. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija: vadovėlis*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003. 626 p. ISBN 9955-563-26-5.
174. TORRE, María Elena; FINE, Michelle. Bar None: Extending Affirmative Action to Higher Education in Prison. Iš: *Journal of Social Issues*, Vol. 61, Issue 3. Washington, DC, The Society for the Psychological Study of Social Issues, 2005. 569–594 p. ISSN 1540-4560.
175. *Towards lifelong learning society in Europe: the role of education system. Results from analysis of learning as an adult in Europe*. LLL2010 Project Report 6 – Final Integrated Report. Compiled by Ellu Saar and Triin Roosalu. Tallinn, 2011. 273 [144–148, 181–182] p. In: *Lifelong learning 2010 internetinis portalas* [interaktyvus], [žiūrėta 2012-01-22]. Prieiga per internetą: <http://lll2010.tlu.ee/publications/project-reports/lll2010-working-papers_77_integratedreport.pdf/view>
176. *Towards lifelong learning society in Europe: the role of education system*. A Systems Level Focus on Access to Education for Traditionally Marginalised Groups in Europe: Comparing Strategies, Policy and Practice in Twelve European Countries. LLL2010 SP5 Comparative Report. Compiled by Paul Downes. Tallinn, 2011. 451 [250–280] p. Iš: *Lifelong learning 2010 internetinis portalas* [interaktyvus], [žiūrėta 2012-01-22]. Prieiga per internetą: <http://lll2010.tlu.ee/publications/project-reports/lll2010-deliverable-28_sp5-report.pdf/view>.
177. TRAKŠĒLYS, Kęstutis. Suaugusiųjų švietimo tyrimų 2004–2011 metų analizė. Iš: *Socialinių mokslų studijos: mokslo darbų leidinys*, 2012, Nr. 4 (4), p. 1417–1426. ISSN 2029-2236 (print), ISSN 2029-2244 [interaktyvus], [žiūrėta 2012-12-04]. Prieiga per internetą: <http://www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/sms/archyvas/?l=186336>.
178. TREINOVSKIS, Teivans Janis. Management problems of re-socialisation and educational process in places of imprisonment. Iš: *Regional review, research papieš*, Nr. 6 (2010). Daugavpils: Daugavpils university academic press „Saule“, 2010. p. 57–66 [94]. ISSN 1691-6115 [žiūrėta 2012-02-06]. Prieiga per internetą: <http://du.lv/files/0000/4098/Regionalais_zinojums_kopa.pdf#page=57>.
179. TROW, Martin. The expansion and transformation of higher education. Iš: *International Review of Education*, Vol. 18, Issue 1. The Hague / Kluwer Academic Publishers, 1972, p. 61–84. Print ISSN 0020-8566, Online ISSN 1573-0638.
180. TURČINSKAITĖ-BALČIŪNIENĖ, Aušra; MERKYS, Gediminas. Assessing higher education quality in the context of conceptual confusion and methodological eclecticism. Iš: *Socialiniai tyrimai / Social Research*, 2010, Nr. 4 (21), p. 70–81. ISSN 1392-3110 [žiūrėta 2012-05-05]. Prieiga per internetą: <http://www.su.lt/images/stories/112/Socialiniai_tyrimai/2010_ST_Nr_4_21/08_Turcinskaite_Merkys.pdf>.
181. UBAH, Charles B. A. Abolition of Pell Grants for Higher Education of Prisoners: Examining Antecedents and Consequences. Iš: *Journal of Offender Rehabilitation*, Volume 39, Issue 2, Philadelphia, 2004. 73-85 p. ISSN 1050-9674.
182. URBONIENĖ, Aistė. Etikos ir vertybių kontraversiško pagrindimas rengiant socioedukacinio darbo specialistus. Iš: *Aukštojo mokslo sistemos ir didaktika: konferencijos pranešimų medžiaga*. Kaunas: Technologija, 2001, p. 388–394. ISBN 9955-09-104-5.
183. USCILA, Rokas. Atkuriamasis teisingumas penitencinėje sistemoje. Iš: *Pedagogika: mokslo darbai*, 2011, t. 103, p. 92–98. ISSN 1392-0340.

184. USCILA, Rokas; MERFELDAITĖ, Odeta. *Nuteistųjų mokymas*. Neformaliojo suaugusiųjų mokymo(si) modulis. Mokymo metodinė priemonė. Vilnius, Ugdymo plėtotės centras, 2012. 96 p. ISBN 978-9955-786-47-4.
185. VACARESCU HOBEANU, Loredana. New Tendencies in Higher Education in the Knowledge Society. Iš: *Journal of Research in Educational Sciences* (JRES), 2011, No. 4 (Vol. II). Craiova, Association for Sustainable Education, Research and Science (ASERS), p. 12–22. ISSN 2068-8407.
186. VACCA, S. James. Educated Prisoners Are Less Likely to Return to Prison. Iš: *The Journal of Correctional Education*, 55 (4). December 2004, p. 297–305 [interaktyvus], [žiūrėta 2012-01-02]. Prieiga per internetą: <[http://www.parliament.wa.gov.au/intranet/libpages.nsf/WebFiles/ITS+-+prisons+article+Vacca+04/\\$FILE/prisons+article+Vacca+2004.pdf](http://www.parliament.wa.gov.au/intranet/libpages.nsf/WebFiles/ITS+-+prisons+article+Vacca+04/$FILE/prisons+article+Vacca+2004.pdf)>.
187. VAICEKAUSKIENĖ, Violeta. Švietimo politikos analizės pagrindai. Iš serijos „Į pagalbą savivaldybei“. Vilnius: Logotipas, 2006. 124 p. ISSN 1822-8909.
188. VALACKIENĖ, Asta; MIKĖNĖ, Svajonė. *Sociologinis tyrimas. Metodologija ir atlikimo metodika*. Vadovėlis. Kaunas: Technologija, 2008. 202 p. ISBN 978-9955-25-470-6.
189. VALICKAS, Gintautas. *Psichologinės asocialaus elgesio ištakos*: monografija. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 1997. 217 p. ISBN 9986-518-53-9.
190. VAITKEVIČIUS, Juozas. *Socialinės pedagogikos pagrindai*: vadovėlis. Vilnius: Egalda, 1995. [195, 268] 307 p. ISBN 9986-522-0-1.
191. Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatos. Patvirtinta LR Seimo nutarimu Nr. IX-1700. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 71-3216. Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos portalas [interaktyvus], [žiūrėta 2011-10-13]. Prieiga per internetą: <<http://www.smm.lt/ti/docs/strategija2003-12.doc>>.
192. Valstybinė švietimo 2013–2022 metų strategija. Projektas 2012-08-07. Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos portalas [interaktyvus], [žiūrėta 2012-08-17]. Prieiga per internetą: <<http://www.smm.lt/strategija/docs/VSS%202013%20metmenys%202012-05-16.pdf>>.
193. VERMEULEN, Gert; VAN KALMTHOUT Anton; PATERSON, Neil; KNAPEN, Marije; VERBEKE, Peter; DE BONDT, Wendy. *Material detention conditions, execution of custodial sentences and prisoner transfer in the EU Member States*. Antwerpen, Apeldoorn, Portland, Maklu-Publishers, 2011, Vol. 41. 1006 p. ISBN 978-90-466-0456-4 [žiūrėta 2012-05-12]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/justice/news/consulting_public/0012/ILS-DC-FR_IRCP41_en.pdf>.
194. VILKONIS, Rytis; TURSKIENĖ, Sigita; BURŠKAITIENĖ, Ramunė. E. mokymasis aukštojoje mokykloje: studentų patirties ir lūkesčių tyrimas. Iš: *Mokytojų ugdymas*: mokslo darbai, 2012, Nr. 19 (2), p. 114–132. ISSN 1822-119X.
195. *Vilniaus pedagoginio universiteto studijų nuostatai*. Patvirtinti Senato 2005-12-14 nutarimu Nr. 23, papildyti Senato 2006-05-31 nutarimu Nr. 90, 2008-01-28 nutarimu Nr. 49, 2010-01-20 d. nutarimu Nr. 41 ir 2011-04-20 d. nutarimu Nr. 65. Iš: Vilniaus pedagoginio universiteto portalas [interaktyvus], [žiūrėta 2011-04-30]. Prieiga per internetą: <http://www.vpu.lt/studiju_skyrius/Page.aspx?pageID=3240>.
196. *Vilniaus pedagoginio universiteto rektorius 2002 m. vasario 18 d. įsakymas Nr. 187 „Dėl studentų judėjimo Pedagogikos ir Psichologijos fakulteto neakivaizdinėse studijose“*.
197. VISHER, Christy A.; TRAVIS, Jeremy. Life on the Outside Returning Home after Incarceration. Iš: *The Prison Journal*, vol. 91 no. 3. Pennsylvania, Indiana University of Pennsylvania, 2011. p. 102-119. ISSN 0032-8855.
198. World Prison Population Rates per 100,000 of the national population (Pasaulio kalėjimų populiacijos normos 100000 šalies gyventojų), 2011. Iš: *Chartsbin portalas* [interaktyvus], [žiūrėta 2011-11-03]. Prieiga per internetą: <<http://chartsbin.com/view/eqq>>.
199. WRIGHT, Mary C. Pell Grants, Politics and the Penitentiary: Connections between the Development of U.S. Higher Education and Prisoner Post-Secondary Programs. Iš: *Journal of Correctional Education*, Volume 52, No 1. Maryland, Correctional Education Association, 2001. 11-16 p. ISSN 0740-2708.
200. WUNDT, Wilhelm. *Psichologijos pagrindai*. Vilnius: Alma littera, 2004. 384 [183, 207] p. ISBN 9955-08-660-2.

201. ZAROMSKI, Barbara. Developing "Quality" in higher education: what do we mean by quality? Iš: *Higher education facing globalization and Europeanization*. The 2nd international conference on universities' quality development. Conference proceedings. Kaunas: Technologija, 2005, p. 35–45. ISBN 9955-09-934-8.
202. ZHOU, Faneron. Quality Assurance policies in research universities under globalization. Iš: *Higher education facing globalization and Europeanization*. The 2nd international conference on universities' quality development. Conference proceedings. Kaunas: Technologija, 2005, p. 47–63. ISBN 9955-09-934-8.
203. ŽALIMIENĖ, Laimutė; LAZUTKA, Romas; SKUČIENĖ, Daiva; AIDUKAITĖ, Jolanta, KAZAKEVIČIŪTĖ, Jolita; NAVICKĖ, Jekaterina; IVAŠKAITĖ-TAMOŠIŪNĖ, Viginta. *Socialinis teisingumas švietime: teorinė samprata ir praktinis vertinimas*. Mokslo studija. Vilnius, Švietimo ir mokslo ministerijos švietimo aprūpinimo centras, 2011. 100 p. ISBN 978-9955-611-63-9 [žiūrėta 2012-06-05]. Prieiga per internetą: <<http://2.inarchive.com/1206/19/102/pfuwtp.pdf>>.
204. ŽELVYS, Rimantas. Aukštojo mokslo plėtra ir akademinė didaktika. Iš: *Acta paedagogica Vilnensia*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005. (14) 169-178 p. ISSN 1392-5016. [Žiūrėta 2012-03-25]. Prieiga per internetą: [http://www.leidykla.eu/fileadmin/Acta Paedagogica Vilnensia/14/169-178.pdf](http://www.leidykla.eu/fileadmin/Acta_Paedagogica_Vilnensia/14/169-178.pdf)
205. ŽIBĖNIENĖ, Gintautė. Studijų programų atnaujinimo Lietuvoje apžvalga: studijų programos tikslų, studijų rezultatų formulavimo problematika ir tobulinimo metodiniai aspektai. Iš: *Pedagogika: mokslo darbai*, 2011, t. 104, p. 79–85 [žiūrėta 2012-04-21]. ISSN 1392-0340. Prieiga per internetą: <<http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2011/104/zib79-85.pdf>>.
206. ŽYDŽIŪNAITĖ, Vilma. *Tyrimo dizainas: struktūra ir strategijos*. Mokomoji knyga. Kaunas, Leidykla „Technologija“, 2007. 103 p. ISBN 978-9955-25-219-1.
207. ŽYDŽIŪNAITĖ, Vilma; VIRBALIENĖ, Akvilė; KATILIŪTĖ, Eglė. Grindžiamoji teorija – kokybinė edukologijos tyrimų metodologinė strategija. Iš: *Pedagogika: mokslo darbai*, 2006, t. 83, p. 57–63. ISSN 1392-0340.
208. ŽUKAUSKIENĖ, Rita. *Kriminalinio elgesio psichologija*. Vadovėlis. Vilnius: Baltijos kopija, 2006. 604 p. ISBN 9955-19-045-0.
209. ГАЛАГУЗОВА, М. А. *Социальная работа с осужденными*. Москва: Издательство МГСУ, 2002. 256 [162] p. ISBN 5-7139-0271-4.
210. ЛИЧКО, Андрей Евгеньевич. Психопатии и акцентуации характера у подростков. Ленинград: Медицина. Ленингр. отд-ние, 1983. 225 с.

PRIEDAS NR. 1

DISERTACIJOS TEMA PRISTATYTI MOKSLO DARBAI, METODINĖS PRIEMONĖS IR DALYVAVIMAS PROJEKTYNĖSE VEIKLOSE

Renata Katinaitė-Lodh disertacijos tema publikavo su bendraautoriais tris mokslinius straipsnius, skaitė keturis pranešimus ir pristatė vieną stendinį pranešimą, administravo tris projektus, parengė vieną metodinę priemonę. Toliau pristatomi minimi darbai.

Publikuoti straipsniai disertacijos tematika

Aleksienė, Vilmantė; **Katinaitė, Renata**; Petriešytė, Vilma (2010). Nuteistųjų meninės veiklos organizavimo realijos Lietuvoje [Integration of Arts in Resocialization of Prisoners in Lithuania]. *Socialinis ugdymas: Įvairių visuomenės grupių socialinė integracija: mokslo darbai*, nr. 11 (22), p. 5–17 ir 93–106 p. ISSN 1392-9569

Katinaitė, Renata; Čibiraitė, Ieva (2011). Nuteistųjų švietimas laisvės atėmimo vietoje: motyvacija, tikslai ir reintegracija [Education of convicts in custodial institutions: motivation, goal and social reintegration]. Iš: *Socialinis ugdymas: Vaikų ir suaugusiųjų socializacija: tyrimai ir patirtis: mokslo darbai*, nr. 16 (27), p. 65–85 ir 139–160. ISSN 1392-9569

Kvieskienė, Giedrė; **Katinaitė-Lodh, Renata** (2013). Nuteistųjų aukštojo mokslo studijos Lietuvoje ir užsienio šalyse: galimybės ir motyvai [Prisoner's Higher Education in Lithuania and foreign countries: possibilities and motives]. Iš: *Pedagogika: mokslo darbai*, nr. 110, p. 49-56. ISSN 1392-0340

Skaityti pranešimai disertacijos tematika

Renatos Katinaitės pranešimas „Resocialization of the Convict's in Lithuania: problems and strategies“ skaitytas 2009 m. rugpjūčio 24 d. TiSSA 2009 (Tarptautinė akademija „Socialinis darbas ir visuomenė“ – *The international, Social Work & Society*)

Academy) tarptautinės konferencijos „Nauja gerovės kultūra: vadovavimo ideologijos, viešo įvaizdžio ir profesinio identiteto sandūra“ metu Vilniaus pedagoginiame universitete. Pranešimo tezės publikuotos leidinyje „New Culture of Welfare: the clash between managerial ideology, public image and Professional identity: the conference material“. Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009, p. 52–53. ISBN 978-9955-20-443-5.

Renatos Katinaitės pranešimas „*Development of Higher Education Studies in Penitentiary Institutions of Lithuania in 2001–2011*“ [„Aukštojo mokslo studijų raida 2001–2011 metais Lietuvos pataisos įstaigose“] skaitytas 2011 m. liepos 18 d. Vilniaus pedagoginiame universitete vykusioje tarptautinėje konferencijoje „Socialinių tyrimų įžvalgos ir metodologinis pagrįstumas“ [„Social science researches: methodological framework“].

Renatos Katinaitės pranešimas „*Experience and Possibilities of Higher Education Studies in Penitentiary Institutions of Lithuania: Prisoners' Attitude*“ [„Aukštojo mokslo studijų patirtis ir galimybės Lietuvos pataisos įstaigose: nuteistųjų požiūris“] skaitytas 2011 m. rugsėjo 14 d. Shota Rustaveli Batumio valstybiniame universitete vykusioje tarptautinėje konferencijoje „Socialinių darbuotojų rengimas ir profesijos raida Rytų Europoje“ [The Development of Social Work Education and the Profession in Eastern Europe“].

Giedrės Kvieskienės ir **Renatos Katinaitės** pranešimas „*Aukštojo mokslo programa kalėjime: iššūkiai ir galimybės*“ skaitytas 2012 m. gegužės 11 d. Lukiškių tardymo izoliatoriuje-kalėjime vykusioje praktinėje konferencijoje „Žmogus kalėjime: patirtis ir galimybės“.

Vilmantės Aleksienės ir **Renatos Katinaitės-Lodh** stendinis pranešimas „*Menai kalėjime kaip alternatyvi socialinės rehabilitacijos priemonė*“ pristatytas 2013 m. balandžio 23 d. Lietuvos edukologijos universitete vykusios tarptautinės mokslinės praktinės konferencijos „Menai kalėjimuose“ metu.

Parengta metodinė priemonė

Autoriai: Jūratė Nalivaikienė, **Renata Katinaitė**, Daiva Klusienė, Kira Solovjovienė (2011). *Profesinio orientavimo paslaugos socialinės atskirties ir rizikos grupėms. Gerosios praktikos vadovas* [elektroninė leidinio versija]. Švietimo mainų paramos fondas, Prieiga per internetą: <http://www.smpf.lt/uploads/documents/docs/697_69b12051fcb8a9929b3a8f512f98cc1.pdf>

PRIEDAS NR. 2

UŽSIENIO ŠALIŲ TEISINGUMO MINISTERIJŲ ARBA INSTITUCIJŲ, KURIOS RENKA INFORMACIJĄ APIE NUTEISTŲJŲ IŠSILAVINIMUS, APKLAUSA ELEKTRONINIŲ PAŠTU

To (name of country) Ministry of Justice

E-mail:

Date:

From,

Renata Katinaite,

Title PhD student, lecturer

University name: Vilnius Pedagogical University

University address: Studentu str.39, Vilnius, Lithuania

Phone/Fax +370 5 2607783

Email : renata.katinaite@vpu.lt

Reference : Request for statistical data regarding endeavors in providing higher education facilities to inmates in prisons for effective social re-integration.

Dear Madam/Sir,

Hope you are doing well. I am a PhD student and lecturer in Social Sciences at Vilnius Pedagogical University, Lithuania (VPU), website: <http://www.vpu.lt/en/Page.aspx?pageID=2940>

We at VPU, are deeply interested in and conducting research towards the effective re-integration of prisoners by availing them facilities for higher education while in prison. And indeed VPU has pioneered this process of opening its degree programs to inmates.

Some disturbing statistics we have observed: almost 50% of the inmate population is under the age of 30, and a staggering 60% of inmate population have not completed even a secondary education. In the period of 2001 till 2011, we have had 4 inmates graduate with Bachelor's degrees in Social Sciences from VPU. Its a small drop in a large ocean, but its a start.

In order to streamline our process and to put things in perspective, we are conducting a statistical comparison of similar endeavors in other countries and the experiences these have had. The end goal is to help inmates develop self esteem, get life skills, and engage in productive occupation which would keep them from further criminal activity.

We therefore would like to request your help in this matter. I am attaching a small questionnaire herewith. If you or one of colleagues can please help fill it with the required information, we would be very grateful.

In case you feel that the questions can be better addressed by another person / organization, we request you to kindly forward it to them and please introduce us. We wish to thank you in advance for your time and kind consideration.

If you have questions, please do not hesitate to contact me at the phone / fax / email as above.

Sincerely,

Renata Katinaite, PhD Student, Lecturer, Vilnius Pedagogical University, Lithuania.

Questionnaire:

- 1) ***How many penitentiary institutions are in your country?***
..... (please write the number)

- 2) ***How many prisoners are in your penitentiary institutions at this time?***
..... (please write the number)

- 3) ***How many imprisoned people have higher education (university level degree completed)?***
..... (please write the number)

---

4) *Do the inmates have the possibility to study at university while serving time in prison? Please mark one answer.*

- Yes
- No
- I cannot give the right answer
- Other (please write your comments or your answer) .....

.....
.....

5) *If yes, how many prisoners are engaged in pursuing higher education (University level Bachelor's degree) at this time in your country?*

..... (please write the number)

6) *Do you know which universities are participating in this process of making higher education available to prisoner? (please write the name (-s) of university (-ies))*

.....
.....
.....

7) *What is the field of study? Please mark the numbers how many prisoners do studying in every field:*

- Law
- Economy
- Medicine
- Social work
- Engeenering
- Education
- Psychology
- Biology
- Other (please write the field) .....

.....

Thank you for you in advance. Please return the answered questionnaire by fax +37052607783 or e-mail: renata.katinaite@vpu.lt till the 15th of August.

PRIEDAS NR. 3

NUTEISTŪJŲ, ĮGIJUSIŲ AUKŠTĄJĮ IŠSILAVINIMĄ IR DAR SIEKIANČIŲ ĮGYTI, KLAUSIMYNAS

Gerb. apklausos dalyvi,

Siekiant išsiaiškinti aukštojo mokslo svarbą laisvės atėmimo vietose, maloniai prašome atsakyti į žemiau pateikiamus anketos klausimus. Jūsų atsakymai bus apibendrinami ir pateikiami disertaciniame darbe.

Dėkojame Jums už bendradarbiavimą.

1) Kelintais metais pradėjote studijuoti aukštojoje mokykloje?

..... prašome įrašyti.

2) Koks/kokie pagrindinis (-iai) motyvas(-as), lėmęs(-ę) Jūsų apsisprendimą studijuoti aukštojoje mokykloje? Prašome pažymėti „+“ ženklu kiekvienoje eilutėje ties viena pasirinkta tinkama reikšme.

Motyvas	Labai svarbu	Svarbu	Nelabai svarbu	Nesvarbu	Komentarai
Laisvo laiko turėjimas					
Noras tobulėti, įgyjant naujų kompetencijų					
Artimųjų skatinimas dalyvauti studijų procese					

Išsilavinimo įgijimas suteiktų lengvinančių aplinkybę sprendžiant teismui dėl galimo lygtinio paleidimo					
Noras padėti organizuoti socialinio reabilitacinio darbo veiklą laisvės atėmimo vietoje					
Noras inicijuoti projektines veiklas, prisidedančias prie nuteistųjų rengimo reintegracijai					
Kita (<i>prašome įrašyti</i>)					

3) Kodėl pasirinkote studijuoti socialinę pedagogiką?

.....

.....

.....

4) Kaip žinia, socialinio pedagogo viena iš esminių funkcijų – psichoaktyvių medžiagų vartojimo, patyčių, nusikalstamumo ir kt. socialinių negerovių prevencija. Kaip manote, kokie efektyviausi su minėtais reiškiniais kovos būdai bendrojo ugdymo mokykloje?

.....

.....

.....

5) Ką Jums kaip asmenybei davė pastarieji studijų metai: kokių kompetencijų (žinių, gebėjimų, įgūdžių) įgijote?

.....

.....

.....

6) Kas Jums padeda studijų procese? Prašome pažymėti „+“ ženklų kiekvienoje eilutėje ties viena pasirinkta tinkama reikšme.

Subjektas	Labai padeda	Padeda	Kartais padeda	Nepadeda	Komentarai
Artimieji (šeimos nariai)					
Asmenys, esantys laisvės atėmimo vietoje					
Pataisos namų administracija					
Pataisos namų prižiūrėtojai					
Pataisos namų bibliotekos darbuotojai					
Psichologas, dirbantis pataisos namuose					
Kita (prašome įrašyti)					

7) Kokie studijuoti dalykai Jums itin naudingi pabaigus pirmuosius studijų metus? Prašome paaiškinti kodėl? Prašome pažymėti „+“ ženklą kiekvienoje eilutėje ties viena pasirinkta tinkama reikšme.

Dalykas	Labai naudingas	Naudingas	Nevisai naudingas	Nenaudingas	Komentariai
Įvadas į specialybę					
Socialinės apsaugos sistemos					
Specialybės kalba					
Įvadas į socialinio ugdymo specializacijas					
Filosofija					
Teisės pagrindai					
Informacinės sistemos					
Vaiko teisių apsauga					
Etninė kultūra ir renginių organizavimas					
Ugdymo filosofija					
Socialinės politikos pagrindai					
Kita (prašome įrašyti dalyką)					

---

8) Ar jau galvojote apie temą, į kurią norėtumėme gilintis rašant baigiamąjį darbą?

.....
.....
.....

9) Ar Jus tenkina studijų organizavimas laisvės atėmimo vietoje? *Prašome pažymėti vieną tinkamą atsakymo variantą.*

- Labai tenkina
- Tenkina
- Tenkina iš dalies
- Netenkina
- Neturiu nuomonės šiuo klausimu

Jūsų argumentas (*prašome įrašyti*):

.....
.....
.....

10) Jūsų manymu, kokius galite paminėti privalumus studijuojant laisvės atėmimo vietose?

.....
.....
.....

11) Su kokiais esminiais trikdžiais susidūrėte studijų procese?

.....
.....
.....

12) Kuriose veiklose, vykstančiose laisvės atėmimo vietoje, galėtumėte pritaikyti studijų metu įgytas kompetencijas?

Veikla	Galėčiau pritaikyti šias įgytas kompetencijas	Negalėčiau taikyti savo turimų kompetencijų, nes...	Komentaras
Psichoterapijos užsiėmimuose			
Projektinėje veikloje			
Savipagalbos grupėse			
Socialinės reabilitacijos programose			
Kita (<i>prašome įrašyti</i>)			

13) Kaip galėtumėte panaudoti/pritaikyti studijų metu įgytus įgūdžius, sukauptas žinias laisvės atėmimo vietoje?

.....
.....

14) Kaip galėtumėte panaudoti/pritaikyti studijų metu įgytus įgūdžius, sukauptas žinias išėjus iš laisvės atėmimo vietos?

.....
.....

15) Kaip vertinate dėstytojų darbą? Prašome pažymėti vieną tinkamą variantą.

- Puikiai
- Gerai
- Pakankamai
- Silpnai
- Neigiamai
- Neturiu nuomonės šiuo klausimu.

Jūsų argumentas (*prašome įrašyti*)

.....
.....
.....

16) Šiuo metu pagal statistinius duomenis 40 proc. nuteistųjų priklauso iki 30 m. amžiaus tarpsniui. Apie 60 proc. nuteistųjų neturi vidurinio išsilavinimo, o vos 2 proc. yra baigę aukštąjį. Kaip manote, ar didesnis dėmesys švietimui turėtų įtakos pakartotinio nusikalstamumo mažėjimui? *Prašome pateikti savo argumentą.*

.....
.....
.....

17) Jūsų amžius

..... (prašome įrašyti)

18) Kelintas Jūsų teistumas?

..... (prašome įrašyti)

Ačiū už nuoširdžius atsakymus.

PRIEDAS NR. 4

ARTIMŪJŲ, DALYVUSIŲ AR DALYVAUJANČIŲ NUTEISTŪJŲ STUDIJŲ PROCESE, KLAUSIMYNAS

Gerb. apklausos dalyvi,

Šiuo klausimynu siekiama išsiaiškinti artimųjų, dalyvaujančių ar dalyvavusių nuteistųjų studijų procese, įtaką mokymosi motyvacijai bei atskleisti požiūrį apie studijų procesą. Ma-loniai prašome Jūsų atsakyti į žemiau pateikiamus klausimus. Apibendrinti atsakymai bus panaudoti mokslinio darbo rengimui.

Dėkojame Jums už bendradarbiavimą.

1) Kaip galėtumėte įvardinti savo vaidmenį Jūsų artimojo studijų procese?

Prašome pažymėti ne daugiau kaip tris atsakymų variantus.

- Tarpininkas
- Koordinatorius
- Skatintojas
- Pagalbininkas
- Psichologas
- Stebėtojas
- Besimokantis kartu su artimuoju
- Kita (prašome įrašyti vaidmenį) .....

2) Ar Jūs skatinate savo artimąjį dalyvauti studijų procese?

- Taip
- Ne
- Nežinau
- Kita (prašome pateikti savo atsakymo variantą) .....

.....
 .....

3) Jei skatinote dalyvauti, kokie buvo pagrindiniai Jūsų kaip skatinančio asmens motyvai? Prašome pažymėti „+“ ženklu kiekvienoje eilutėje ties viena pasirinkta reikšme.

Teiginys	Labai sutinku	Sutinku	Iš dalies sutinku	Nesutinku	Komentaras
Prasmingas laisvo laiko leidimas					
Išsilavinimo įgijimas suteiktų artimajam lengvianančią aplinkybę sprendžiant teismui dėl galimo lygtinio paleidimo					
Įgytas išsilavinimas padėtų greičiau įsidarbinti					
Studijos laisvės atėmimo vietoje puoselėtų socialinius įgūdžius					
Išsilavinimas - viena iš efektyvių priemonių nuo pakartotinio nusikalstamumo					
Galimybė išlaikyti artimą ryšį su artimuoju					
Kita (prašome įrašyti)					

4) Kaip Jūs galėtumėte įvertinti studijų proceso eigą?

- Labai sklandi
- Eiga buvo sklandi, tačiau pasitaikė tam tikrų trikdžių
- Trikdžiai pasireiškėdavo gan dažnai studijų proceso metu
- Studijų procesas buvo itin sudėtingas, kadangi nuolat tekdavo spręsti problemines situacijas
- Kita (prašome pateikti savo atsakymo variantą)
.....
.....
.....

5) Su kokiais trikdžiais teko susidurti studijų proceso eigoje?

.....

.....

.....

6) Jūsų nuomone, kokios priemonės/aplinkybės galėtų paskatinti/palengvinti aukštojo mokslo studijų organizavimą laisvės atėmimo vietoje?

.....

.....

.....

7) Kaip įvertintumėte bendradarbiavimo ypatumus su aukštosios mokyklos administracija? Prašome pažymėti „+“ ženklu vieną pasirinktą reikšmę, kai: penketas – glaudus bendradarbiavimas, o vienetas nepakankamas bendradarbiavimas.

5 (glaudus bendradarbiavimas)	4 (bendradarbiavimas iš esmės buvo glaudus, nepaisant kartais pasitaikiusių nesklaidumų)	3 (bendradarbiavimo procese pasitaikė nereikšmingų trikdžių)	2 (bendradarbiavimo procesą apsunkindavo įvairūs trikdžiai, nesusipratimai)	1 (nepakankamas bendradarbiavimas)

8) Kaip įvertintumėte bendradarbiavimo ypatumus su pataisos įstaigos administracija? Prašome pažymėti „+“ ženklu vieną pasirinktą reikšmę, kai: penketas – glaudus bendradarbiavimas, o vienetas nepakankamas bendradarbiavimas.

5 (glaudus bendradarbiavimas)	4 (bendradarbiavimas iš esmės buvo glaudus, nepaisant kartais pasitaikiusių nesklaidumų)	3 (bendradarbiavimo procese pasitaikė nereikšmingų trikdžių)	2 (bendradarbiavimo procesą apsunkindavo įvairūs trikdžiai, nesusipratimai)	1 (nepakankamas bendradarbiavimas)

9) Kaip įvertintumėte bendradarbiavimo ypatumus su aukštosios mokyklos dėstytojais? Prašome pažymėti „+“ ženklu vieną pasirinktą reikšmę, kai: penketas – glaudus bendradarbiavimas, o vienetas nepakankamas bendradarbiavimas.

5 (glaudus bendradarbiavimas)	4 (bendradarbiavimas iš esmės buvo glaudus, nepaisant kartais pasitaikiusių nesklandumų)	3 (bendradarbiavimo procese pasitaikė nereikšmingų trikdžių)	2 (bendradarbiavimo procesą apsunkindavo įvairūs trikdžiai, nesusipratimai)	1 (nepakankamas bendradarbiavimas)

10) Kaip manote, ar reikėtų Lietuvoje skatinti aukštojo mokslo prieinamumą laisvės atėmimo vietose?

- Taip (prašome pateikti komentarą)
- Ne (prašome pateikti komentarą)
- Nežinau
- Kita (prašome pateikti savo atsakymo variantą) .....
- .....
- .....

11) Kokius galėtumėte pateikti siūlymus dėl aukštojo mokslo prieinamumo laisvės atėmimo vietose?

.....

.....

.....

Jūsų lytis:

- Moteris
- Vyras

Jūsų amžius

..... (prašome įrašyti metų skaičių)

Jūsu giminystės ryšys su nuteistuoju, kuris mokosi/mokėsi laisvės atėmimo vietoje

sūnus/duktė

anūkas/anūkė

vyras/žmona

Kita (*prašome įrašyti*) .....

Dėkoju už skirtą laiką.

PRIEDAS NR. 5

PUSIAU STRUKTŪRINIO INTERVIU Z PATAISOS NAMUOSE KLAUSIMAI

1. Kokie esminiai mokymosi universitete motyvai?
2. Kaip apibūdintumėte studijų proceso eigą, kai neteko lankytis paskaitose ir neturėjote galimybių tiesiogiai kontaktuoti su dėstytojais atlikant užduotis?
3. Kokios pagalbos sulaukėte iš pataisos namų specialistų pusės studijų procese?
4. Su kokiais trikdžiais susidūrėte studijų procese?
5. Koks buvo artimųjų vaidmuo studijų procese?
6. Kokiose socialinės reabilitacijos programose ir užsiėmimuose dalyvaujate laisvės atėmimo vietoje?
7. Kaip planuojate pritaikyti studijų procese įgytas kompetencijas pataisos įstaigoje?
8. Kokie Jūsų artimiausi planai, išėjus iš laisvės atėmimo vietos?

PRIEDAS NR. 6

PUSIAU STRUKTŪRINIO INTERVIU Y PATAISOS NAMUOSE KLAUSIMAI

1. Ką Jums reiškia įgytas diplomąs?
2. Prašome apibūdinti aukštojo išsilavinimo siekimo motyvus.
3. Kokios socialinės pedagoginės pagalbos projektavimo galimybės išėjus iš laisvės atėmimo vietos?
4. Kokios pagalbos sulaukėte laisvės atėmimo vietoje?
5. Kaip planuojate panaudoti įgytas kompetencijas ateityje išėjus į laisvę?
6. Koks, Jūsų požiūriu, šiuo metu vyrauja specialistų ir visuomenės požiūris į nuteistuosius?
7. Koks Jūsų požiūris į šiandieninį vaikų nusikalstamumą?
8. Kaip manote, dėl kokių priežasčių vaikų elgesys žiaurėja?

PRIEDAS NR. 7

EKSPERTŲ KLAUSIMYNAS

Gerb. Eksperte,

remiantis Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2010 metų veiklos ataskaita (2011), 2011 m. sausio 1 d. laisvės atėmimo vietose buvo 9139 asmenys (Lyginant su 2010 m. sausio 1 d. duomenimis, 484 asmenimis padaugėjo.). Paminėtina, jog 10,3 proc. nuteistųjų priklauso 18-21 m. amžiaus grupei, 38,8 proc. 21-30 metų amžiui. Ataskaitoje minima, kad 19 proc. nuteistųjų turi pradinį, 39 proc. – pagrindinį, 32 proc. – vidurinį išsilavinimą, o tuo tarpu aukštesnįjį ir aukštąjį išsilavinimus yra įgiję atitinkamai 6 ir 2 proc. nuteistųjų. Akcentuotina, kad 60 proc. nuteistųjų neturi vidurinio išsilavinimo. Atsižvelgiant į minimą situaciją, šiuo klausimynu siekiama išsiaiškinti Jūsų požiūrį apie švietimo prieinamumo ir plėtojimo svarbą laisvės atėmimo vietose.

Maloniai prašome atsakyti į žemiau pateikiamus klausimus. Apibendrinti atsakymai bus panaudoti mokslinių darbų rengimui apie aukštojo mokslo galimybes Lietuvos laisvės atėmimo vietose.

Iš anksto *dėkojame Jums* už bendradarbiavimą ir už *Jūsų išreikštą požiūrį*.

1) Kokios, Jūsų nuomone, šiuo metu itin opios problemos, pasireiškiančios penitencinės teisės srityje? *Maloniai prašome* prioritetine tvarka pažymėti nuo vieneto iki dešimties problemų svarbą pagal Jūsų prioritetus, kai vienetą – itin svarbu, o dešimt – visiškai nesvarbu.

1. Prastos gyvenimo sąlygos
2. Nepakankama sveikatos priežiūra
3. Reorganizacija laisvės atėmimo vietose
4. Specialistų (psichologų) darbui su nuteistaisiais stoka
5. Švietimo neprieinamumas
6. Menkos darbo galybės nuteistiesiems, esantiems laisvės atėmimo vietose
7. Nepakankama reabilitacijos programų pasiūla laisvės atėmimo vietose
8. Neišplėtotos socialinio darbo tradicijos laisvės atėmimo vietose

9. Silpnas nevyriausybinių organizacijų vaidmuo rengiant nuteistuosius išėjimui į laisvę

10. Resocializacijos sistemos teisinio reglamentavimo nebuvimas

2) Lietuvoje laisvės atėmimo vietose esančių nuteistųjų, turinčių aukštąjį išsilavinimą, siekia apie 2 proc. Kaimyninėse šalyse Latvijoje, Estijoje ir Lenkijoje apie 1-2 proc. Ar, Jūsų nuomone, reikėtų skatinti aukštojo mokslo prieinamumą laisvės atėmimo vietose?

.....

.....

.....

3) Kaip buvo minėta, šiuo metu esančių laisvės atėmimo vietose asmenų itin menkas turimas išsilavinimas. Kaip, Jūsų nuomone, būtų galima paskatinti švietimo prieinamumą laisvės atėmimo vietose?

.....

.....

.....

4) Aukštojo mokslo prieinamumo galimybė laisvės atėmimo vietose galėtų būti (prašome lentelėje ties kiekvienu teiginiu pažymėti ne daugiau kaip vieną tinkamą poziciją):

Teiginys	Visiškai pritariu	Pritariu	Abejotina galimybė	Nepritariu
Paskata prosocialiam gyvenimo būdui išėjus į laisvę				
Galimybė sparčiau integruotis į darbo rinką				
Priemonė nuo pakartotinio (recidyvinio) nusikalstamumo				
Prieinama tik tiems nuteistiesiems, kurie galėtų patys mokėti už studijas				
Bendradarbiavimo ryšys tarp visuomeninių institucijų ir pataisos įstaigos				

Šaltinis moksliniams tyrimams apie švietimo įtaką nusikalstamumo raidai ir prevencijai				
Intranetinio ryšio tarp institucijų išbandymo ir siūlymo įteisinimui galimybė				
Nuteistųjų socialinių įgūdžių ir kompetencijų ugdymo baras				
Nuteistųjų laisvalaikio būdas				
Kita (<i>prašome įrašyti savo teiginį</i>)				

5) Kaip manote, kuri (-ios) institucija (-os) turėtų būti atsakinga (-os) už aukštojo mokslo prieinamumo galimybę laisvės atėmimo vietoje? *Prašome pažymėti ne daugiau kaip du atsakymų variantus.*

- Teisingumo ministerija
- Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos
- Aukštojo mokslo įstaiga
- Švietimo ir mokslo ministerija
- Visos aukščiau minėtos institucijos turėtų glaudžiai bendradarbiauti
- Neturiu nuomonės šiuo klausimu
- Manychiau, kad pats nuteistasis turėtų tiesiogiai kreiptis į aukštojo mokslo įstaigą
- Kita (*prašome pateikti savo atsakymą*): .....

.....
 .....
 .....

6) Koks Jūsų požiūris apie aukštojo mokslo kaip paskatinimo priemonės reglamentavimą bausmių vykdymo kodekse?

.....
 .....
 .....

7) Kaip manote, ar studijuojančiam (pvz. aukštojo mokslo įstaigoje) nuteistajam, kuris atlieka laisvės atėmimo bausmę, turėtų būti suteikiama teisė vyksti į studijas organizuojančią įstaigą laikyti egzaminus?

.....

.....

.....

8) Viena iš valstybės socialinės politikos siekiamybių – nuteistųjų efektyvi integraciją į darbo rinką ir visuomenę. Jūsų nuomone, kokios inovacijos padėtų pagerinti grįžusių iš laisvės atėmimo vietų nuteistųjų efektyvesnę reintegraciją į visuomenę ir į darbo rinką?

.....

.....

.....

9) Valstybės tarnybos įstatyme numatyta, jog asmuo, pretenduojantis eiti pareigas valstybės tarnyboje, turi pasižymėti nepriekaištinga reputacija. Kaip manote, ar ši nuostata nepažeidžia lygių galimybių darbo rinkoje principo asmeniui, teistam už netyčinį nusikaltimą ir turinčiam išnykusį teistumą, įsidarbinti valstybiniame sektoriuje?

.....

.....

.....

10) Jūsų mokslinių interesų sritys (*prašome įrašyti*):

.....

.....

.....

11) Jūsų darbovietė (*prašome pažymėti tinkamą (-us) variantą (-us)*):

- Aukštoji mokykla
- Ministerija (*prašome įrašyti pavadinimą*).....
- Pataisos įstaiga (laisvės atėmimo vieta)
- Nevyriausybinė organizacija
- Verslo organizacija

Pataisos inspekcija

Kita (*prašome pateikti savo atsakymą*): .....

.....

12) Kiek metų Jūs dirbate baudžiamosios teisės/bausmių vykdymo/nusikaltamumo prevencijos srityje?

.....(*prašome įrašyti metų skaičių*)

Dėkojame už skirtą laiką.

PRIEDAS NR. 8

NUTEISTŲ LAISVĖS ATĖMIMO BAUSMĖMIS ASMENŲ EDUKACINIŲ POREIKIŲ IŠSIAIŠKINIMO TYRIMO ANKETA

Gerb. apklausos dalyvi,

Vilniaus pedagoginio universiteto Socialinės komunikacijos institutas atlieka tyrimą, siekiant iširti Jūsų požiūrį į švietimą, atskleidžiant švietimo prieinamumo ir jo panaudojimo ypatumus reintegracijos į visuomenę procese. Anonimiškumas garantuojamas. Jūsų nuoširdūs atsakymai prisidės prie darbų rengimo apie švietimo prieinamumą, jo panaudojimą ir skatinimą laisvės atėmimo vietose.

I VIDURINIS IŠSILAVINIMAS

1. Kokio tipo ugdymo įstaigoje įgijote vidurinį išsilavinimą? (Pažymėkite vieną Jums tinkantį atsakymo variantą.)

- 1.1. Vidurinėje mokykloje
- 1.2. Gimnazijoje
- 1.3. Profesinėje mokykloje
- 1.4. Kita (prašome įrašyti) .....

2. Kur Jūs įgijote vidurinį išsilavinimą? (Pažymėkite vieną Jums tinkantį atsakymo variantą.)

- 2.1. Laisvėje
- 2.2. Laisvės atėmimo vietoje
- 2.3. ita (prašome įrašyti) .....

3. Kelintais metais įgijote vidurinį išsilavinimą? (Pažymėkite vieną Jums tinkantį atsakymo variantą.)

- 3.1. Iki 1980
- 3.2. 1981 – 1989
- 3.3. 1990 – 2000
- 3.4. 2001 – 2009
- 3.5. Nuo 2010 iki dabar

4. Kokius dalykus labiausiai patiko mokytis vidurinį išsilavinimą teikiančioje įstaigoje? (Pažymėkite visus Jums tinkančius atsakymo variantus.)

Dalykai		
4.1	Istorija	☐
4.2	Matematika	☐
4.3	Informatika	☐
4.4	Biologija	☐
4.5	Fizika	☐
4.6	Chemija	☐
4.7	Geografija	☐
4.8	Kūno kultūra	☐
4.9	Lietuvių kalba ir literatūra	☐
4.10	Anglų kalba	☐
4.11	Rusų kalba	☐
4.12	Vokiečių kalba	☐
4.13	Prancūzų kalba	☐
4.14	Muzika	☐
4.15	Dailė	☐
4.16	Kita (prašome įrašyti)	☐

5. Koks(-ie) dalykas(-ai) Jums prasčiausiai sekėsi vidurinį išsilavinimą teikiančioje įstaigoje? (Pažymėkite visus Jums tinkančius atsakymo variantus.)

Dalykai		
5.1	Istorija	☐
5.2	Matematika	☐
5.3	Informatika	☐
5.4	Biologija	☐
5.5	Fizika	☐
5.6	Chemija	☐
5.7	Geografija	☐
5.8	Kūno kultūra	☐
5.9	Lietuvių kalba ir literatūra	☐
5.10	Anglų kalba	☐
5.11	Rusų kalba	☐
5.12	Vokiečių kalba	☐
5.13	Prancūzų kalba	☐

5.14	Muzika	☐
5.15	Dailė	☐
5.16	Kita (<i>prašome įrašyti</i>)	☐

6. Koks/kokie dalykas(-ai) šiuo metu Jums labiausiai praverčia (yra naudingas(-i))? (*Pažymėkite visus Jums tinkančius atsakymo variantus.*)

Dalykai

6.1	Istorija	☐
6.2	Matematika	☐
6.3	Informatika	☐
6.4	Biologija	☐
6.5	Fizika	☐
6.6	Chemija	☐
6.7	Geografija	☐
6.8	Kūno kultūra	☐
6.9	Lietuvių kalba ir literatūra	☐
6.10	Anglų kalba	☐
6.11	Rusų kalba	☐
6.12	Vokiečių kalba	☐
6.13	Prancūzų kalba	☐
6.14	Muzika	☐
6.15	Dailė	☐
6.16	Kita (<i>prašome įrašyti</i>)	☐

7. Su kokiomis dažniausiai problemomis Jums tekdavo susidurti mokymosi metu vidurinį išsilavinimą teikiančioje įstaigoje? (*Įvertinkite visus pateiktus teiginius.*)

Teiginiai	Dažnai	Kartais	Niekada
7.1. Konfliktai su mokytojais	☐	☐	☐
7.2. Pamokų nelankymas	☐	☐	☐
7.3. Nesutarimai su klasės draugais	☐	☐	☐
7.4. Mokymosi sunkumai	☐	☐	☐
7.5. Užduočių neaiškumas (klasėje pateikiamų užduočių ar namų darbų nepakankamas išaiškinimas)	☐	☐	☐
7.6. Mokytojų nusistatymas (mokytojų neigiamas požiūris į bet kokias mokymosi pastangas)	☐	☐	☐

7.7. Mokinių tyčiojimas iš išvaizdos	☐	☐	☐
Teiginiai	Dažnai	Kartais	Niekada
7.8. Piktnaudžiavimas alkoholiu/psichoaktyviomis medžiagomis	☐	☐	☐
7.9. Rūkymas	☐	☐	☐
7.10. Didelis atstumas tarp mokymosi įstaigos ir namų	☐	☐	☐
7.11. Kita (<i>prašome pateikti savo atsakymą</i>)	☐	☐	☐
.....			

II LAISVALAIKIS IR GYVENIMO LAISVĖJE PROJEKCIJA

8. Ką mėgstate veikti laisvalaikiu (šiuo metu)? (*Pažymėkite visus Jums tinkančius atsakymo variantus.*)

8.1. Piešti	☐
8.2. Dainuoti	☐
8.3. Žaisti žaidimus (<i>prašome įrašyti mėgstamo žaidimo pavadinimą</i>)	☐
8.4. Lankyti užsiėmimus, organizuojamus laisvės atėmimo vietoje	☐
8.5. Skaityti knygas	☐
8.6. Skaityti laikraščius	☐
8.7. Žiūrėti televizorių	☐
8.8. Klausytis muzikos	☐
8.9. Sportuoti	☐
8.10. Meistrauti, užsiimti rankdarbiais	☐
8.11. Kurti eiles/rašyti romanus	☐
Savarankiškai mokytis	☐
Bendrauti su kitais nuteistaisiais	☐
Prisidėti prie renginių organizavimo laisvės atėmimo vietoje	☐
Dirbti su kompiuteriu	☐
Neturiu mėgstamo užsiėmimo	☐
Kita (<i>prašome įrašyti</i>)	☐

9. Jūsų nuomone, ko labiausiai trūksta laisvės atėmimo vietoje, siekiant pilnai tenkinti savo pomėgius? (*Pažymėkite visus Jums tinkančius atsakymo variantus.*)

9.1. Skaityklos/bibliotekos	☐
9.2. Priėjimo prie interneto	☐
Draugų paramos	☐

Laisvės atėmimo vietos darbuotojų paramos	☐
Artimųjų paramos	☐
Finansinių išteklių	☐
Patalpų	☐
Nežinau	☐
Kita (prašome įrašyti)	☐
.....	

10. Ką ketinate veikti išėjęs (-usi) į laisvę? (Pažymėkite visus Jums tinkančius atsakymo variantus.)

- 10.1. Toliau mokytis
- 10.2. Įgyti kitą profesiją
- 10.3. Susirasti darbą
- 10.4. Sukurti savo verslą
- 10.5. Įsigyti būstą
- 10.6. Sukurti šeimą
- 10.7. Išvažiuoti į užsienį
- 10.8. Nežinau
- 10.9. Kita (prašome įrašyti)

.....

11. Kokiu būdu planuojate užsidirbti pragyvenimui laisvėje? (Įvertinkite visus pateiktus teiginius.)

Nr.	Teiginiai	Prita- riu	Iš da- lies pri- tariu	Nepri- tariu	Neži- nau
11.1.	Teisėtais būdais	☐	☐	☐	☐
11.2.	Neteisėtais būdais	☐	☐	☐	☐
11.3.	Priklausys nuo aplinkybių	☐	☐	☐	☐
11.4.	Kita (prašome įrašyti)	☐	☐	☐	☐

12. Jei gautumėte pasiūlymą įsidarbinti užsienyje, ar Jūs ten važiuotumėte?
Prašome apibraukti vieną tinkamą skaičių, kai 1 reiškia pritarimą, o 5 – nesutikimą.
 (taip, be jokios abejonės) 1_____2_____3_____4_____5 (ne, niekada)

III ŠVIETIMAS LAISVĖS ATĖMIMO VIETOJE

13. Ar šiuo metu mokotės laisvės atėmimo vietoje?

13.1. Taip *(jeigu taip, prašome įrašyti ką mokotės ir kur)*
 .....

13.2. Ne

14. Ar teko mokslus tęsti laisvės atėmimo vietoje?

14.1. Taip *(jeigu taip, prašome įvardinti kokius)*
 .....

14.2. Ne

15. Ar būnant laisvės atėmimo vietoje siekėte studijuoti aukštojoje (kolegijoje arba universitete) mokykloje?

15.1. Taip *(prašome nurodyti specialybę ar kvalifikaciją ir mokslo instituciją)*
 .....

15.2. Ne *(prašome pereiti prie 17 klausimo)*

16. Kokie buvo Jūsų pagrindiniai apsisprendimo studijuoti aukštojoje mokykloje motyvai? (Įvertinkite visus pateiktus teiginius.)

Teiginiai	Sutinku	Iš dalies sutinku	Nesutinku
Prasmingas laisvo laiko leidimas	☐	☐	☐
Išsilavinimo įgijimas suteiktų lengvianančią aplinkybę sprendžiant teismui dėl galimo lygtinio paleidimo	☐	☐	☐
Įgytas išsilavinimas padėtų greičiau įsidarbinti	☐	☐	☐

Studijos laisvės atėmimo vietoje puose- lėtų socialinius įgūdžius	☐	☐	☐
Galimybė dažniau pabendrauti su kitais nuteistaisiais	☐	☐	☐
Išsilavinimas suteiktų daugiau pasiti- kėjimo	☐	☐	☐
Galimybė pasistengti dėl artimųjų	☐	☐	☐
Kita (<i>prašome įrašyti</i>)	☐	☐	☐

17. Ar teko (tenka) laisvės atėmimo vietoje mokytis dirbti kompiuteriu?

17.1. Taip (*prašome nurodyti ko išmokote*)
.....

17.2. Ne

18. Ar teko (tenka) laisvės atėmimo vietoje mokytis užsienio kalbos (-ų)?

18.1. Taip (*prašome nurodyti kokiu būdu ir kokią (-ias) išmokote*) .....
.....

18.2. Ne

19. Kokį išsilavinimą norėtumėte įgyti išėjęs (-usi) į laisvę?

19.1. Įgyti profesiją, persikvalifikuoti

19.2. Įgyti aukštesnįjį išsilavinimą

19.3. Įgyti aukštąjį neuniversitetinį (koleginį) išsilavinimą

19.4. Įgyti aukštąjį universitetinį išsilavinimą

19.5. Kita (*prašome įrašyti*) .....
.....

20. Kokius įgūdžius norėtumėte tobulinti išėjęs (-usi) į laisvę?

20.1. Mokytis užsienio kalbos (*prašome įrašyti konkrečiai kokios*) .....
.....

20.2. Dirbti su kompiuteriu

20.3. Kita (*prašome įrašyti*) .....
.....

21. Prašome pareikšti nuomonę apie išsilavinimo prasmę (Įvertinkite visus pateiktus teiginius.)

Teiginiai	Pritariu	Abejotina galimybė	Nepritariu
21.1. Paskata teisėtam gyvenimo būdui išėjus į laisvę	☐	☐	☐
21.2. Galimybė sparčiau integruotis į darbo rinką	☐	☐	☐
21.3. Priemonė nuo pakartotinio (recidyvino) nusikalstamumo	☐	☐	☐
21.4. Prieinamas tik tiems nuteistiesiems, kurie galėtų patys mokėti už mokslą	☐	☐	☐
21.5. Bendradarbiavimo ryšys tarp visuomeninių institucijų ir pataisos įstaigos	☐	☐	☐
21.6. Šaltinis moksliniams tyrimams apie švietimo įtaką nusikalstamumo raidai ir prevencijai	☐	☐	☐
21.7. Intranetinio ryšio tarp institucijų išbandymo ir siūlymo įteisinimui galimybė	☐	☐	☐
21.8. Nuteistųjų socialinių įgūdžių ir kompetencijų ugdymo baras	☐	☐	☐
21.9. Nuteistųjų laisvalaikio būdas	☐	☐	☐
21.10. Kita (prašome įrašyti savo teiginį)	☐	☐	☐

21. Kaip manote, ar švietimo prieinamumas ir jo panaudojimas laisvės atėmimo vietoje gali mažinti pakartotinį nusikalstamumą? Prašome pažymėti vieną atsakymo variantą:

21.1. Pritariu

21.2. Iš dalies pritariu

21.3. Nepritariu

21.4. Kita (prašome įrašyti) .....

IV SOCIALINĖ KOMUNIKACIJA

23. Kaip dažnai bendraujate būdamas(-a) laisvės atėmimo vietoje su įstaigos atstovais, artimaisiais ir pan.? (*Įvertinkite visus pateiktus teiginius.*)

Teiginiai	Dažnai bendrauju	Kartais bendrauju	Nebendrauju
23.1. Su tėvais	☐	☐	☐
23.2. Su žmona (partnerė)/vyru (partneriu)	☐	☐	☐
23.3. Su draugais, esančiais laisvės atėmimo vietoje	☐	☐	☐
23.4. Su draugais, esančiais laisvėje	☐	☐	☐
23.5. Su psichologu laisvės atėmimo vietoje	☐	☐	☐
23.6. Su socialiniu darbuotoju (būrio viršininku/auklėtoju) laisvės atėmimo vietoje	☐	☐	☐
23.7. Su religinių organizacijų atstovais	☐	☐	☐
23.8. Su kitų organizacijų (<i>prašome nurodyti kokių .....</i>) atstovais	☐	☐	☐

24. Kaip Jūs šeimoje buvote auklėjamas(-a) vaikystėje?

- 24.1. Griežtai (tėvai nuolat mane kontroliuodavo ir nurodinėdavo)
- 24.2. Demokratiškai (tėvai suteikdavo man pakankamai asmeninės laisvės)
- 24.3. Tėvai skirdavo mažai dėmesio
- 24.4. Liberaliai (turėjau visišką laisvę)
- 24.5. Augau ne savo šeimoje
- 24.6. Kita (*prašome įrašyti*) .....
- .....

25. Kokie Jūsų santykiai su tėvais šiuo metu?

- 25.1. Galiu atvirai bendrauti, atsiverti
- 25.2. Dažnai bendraujame laiškais
- 25.3. Galiu pasiskolinti pinigų
- 25.4. Galėsiu apsistoti, išėjęs(-usi) iš laisvės atėmimo vietos
- 25.5. Galiu kreiptis pagalbos ir patikėti svarbų reikalą
- 25.6. Nebendrauju
- 25.7. Kita (*prašome įrašyti*) .....
- .....

26. Kokie Jūsų santykiai su žmona/vyru (partnerė/partneriu)?

- 26.1. Galiu atvirai bendrauti, atsiverti
- 26.2. Galiu pasiskolinti pinigų
- 26.3. Galėsiu apsisistoti, išėjęs(-usi) iš laisvės atėmimo vietos
- 26.4. Galiu kreiptis pagalbos ir patikėti svarbų reikalą
- 26.5. Nebendrauju
- 26.6. Kita (*prašome įrašyti*) .....
- .....

V DEMOGRAFINIAI DUOMENYS

27. Ar Jūs turite vaikų?

- 27.1. Taip
- 27.2. Ne

28. Jūsų amžius:

- 28.1. 18 – 21 m.
- 28.2. 22 – 24 m.
- 28.3. 25 – 29 m.
- 28.4. 30 – 45 m.
- 28.5. 46 – 60 m.
- 28.6. 61 ir daugiau m.
- 28.7. Kita (*prašome įrašyti*) .....
- .....

29. Jūsų tautybė:

- 29.1. Lietuvis (-ė)
- 29.2. Rusas (-ė)
- 29.3. Lenkas (-ė)
- 29.4. Kita (*prašome įrašyti*) .....
- .....

30. Jūs iki šio nuteisimo gyvenote:

30.1. Mieste (prašome įrašyti miesto pavadinimą) .....

30.2. Kaime (prašome įrašyti rajono, kuriam priklauso gyvenvietė, pavadinimą)

.....

31. Jūsų turimas išsilavinimas:

31.1. Vidurinis, įgytas kartu su profesiniu išsilavinimu

31.2. Vidurinis

31.3. Aukštasis neuniversitetinis/Aukštesnysis

31.4. Aukštasis universitetinis

32. Kelintas yra šis Jūsų teistumas?

32.1. Pirmas

32.2. Antras

32.3. Trečias

32.4. Ketvirtas ir daugiau

32.5. Kita (prašome įrašyti) .....

.....

33. Kiek kartų buvote nuteistas(-a) laisvės atėmimo bausme?

33.1. Vieną

33.2. Du

33.3. Tris

33.4. Keturis ir daugiau

33.5. Kita (prašome įrašyti) .....

.....

34. Už kokio pobūdžio nusikaltimą esate šiuo metu nuteistas(-a) laisvės atėmimo bausme? Prašome Jūsų pažymėti tinkamą(-us) atsakymo(-ų) variantą(-us).

34.1. nužudymas

34.2. neatsargus gyvybės atėmimas

34.3. sunkus sveikatos sutrikdymas

34.4. išžaginimas

34.5. viešosios tvarkos pažeidimas

34.6. plėšimas

34.7. vagystė

-
-
- 34.8. vagystė, padaryta stambiu mastu
- 34.9. turto prievartavimas
- 34.10. sukčiavimas
- 34.11. nusikalstamas susivienijimas
- 34.12. kyšininkavimas
- 34.13. kontrabanda
- 34.14. nusikalstamos veikos, susijusios su narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis
- 34.15. Kita (*prašome įrašyti*)
- .....

35. Kiek laiko liko iki Jūsų išėjimo į laisvę?

- 35.1. 1– 5 mėnesiai
- 35.2. 6 – 11 mėnesių
- 35.3. 1 – 2 metai
- 35.4. 3 – 5 metai
- 35.5. 6 – 8 metai
- 35.6. 9 – 10 metų
- 35.7. 11 – 13 metų
- 35.7. 14 – 16 metų
- 35.8. 17 – 19 metų
- 35.9. 20 – 25 metai
- 35.10. Laisvės atėmimo bausmė yra iki gyvos galvos
- 35.11. Kita (*prašome įrašyti*) .....
- .....

Dėkojame už nuoširdžius atsakymus.

PRIEDAS NR. 9

GRUPINIŲ (FOCUS) DISKUSIJŲ GRUPĖS TYRIMO V PATAISOS NAMUOSE KLAUSIMAI

1. Kokios yra sukaupto studijų metu mokslinio potencialo panaudojimo galimybės laisvės atėmimo vietoje?
2. Kaip baigusieji studijas suinteresuoti prisidėti prie terapinių grupių organizavimo?
3. Kokie galimi pagalbos kitiems nuteistiesiems teikimo trikdžiai?

Renata Katinaitė-Lodh

**ŠVIETIMO PRIEINAMUMAS NUTEISTIEMS
LAISVĖS ATĖMIMO BAUSME ASMENIMS:
AUKŠTOJO MOKSLO ASPEKTAS**

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, edukologija (07 S)

Maketavo Laura Petrauskienė

SL 605. 28,75 sp. l. Tir. 10 egz. Užsak. Nr. 13-120
Išleido ir spausdino Lietuvos edukologijos universiteto leidykla
T. Ševčenkos g. 31, LT-03111 Vilnius
Tel. +370 5 233 3593, el. p. leidykla@leu.lt